

A
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
VESZPRÉMI TERÜLETI BIZOTTSÁGA
GAZDASÁG- JOG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
SZAKBIZOTTSÁG
BÜNTETŐJOGI MUNKABIZOTTSÁGA

BÜNTETŐJOGI TANULMÁNYOK

MTA VESZPRÉMI TERÜLETI BIZOTTSÁGA
VESZPRÉM
1999

A
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
VESZPRÉMI TERÜLETI BIZOTTSÁGA
GAZDASÁG- JOG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
SZAKBIZOTTSÁG
BÜNTETŐJOGI MUNKABIZOTTSÁGA

BÜNTETŐJOGI TANULMÁNYOK

Székesszék: Kálmán Ferenc	51
Szakmai lektorok: Hatos Gábor	57
Kálmán Ferenc	58
Nagy Zoltán	59
Tam György	60
BÜNTETŐJOGI TANULMÁNYOK	69
Nagy Zoltán: A büntetőjogi tanterv kidolgozása	69
Székesszék: Kálmán Ferenc	77
Szakmai lektorok: Hatos Gábor	77
Kálmán Ferenc	78
Nagy Zoltán	79
Tam György	80
VEJJEZET	130
Büntetőjog történetéhez	130
Kálmán Ferenc: Egy "nagy" ügy a gyűlölet bűnösök köztérképén	139
VEJJEZET	201
Halgomások Zala megyéből	201
Csapóki István: A hazánkban élő magyarok	201
Fredy András: A családjogi jogszabályok	201
MTA VESZPRÉMI TERÜLETI BIZOTTSÁGA VESZPRÉM 1999	219

Szerkesztette: Kahler Frigyes
Szakmai lektorok: Botos Gábor
Kahler Frigyes
Nagy Zoltán
Tarr György

ISBN: 963 7385 50 9

Felelős kiadó: Markó László, az MTA rendes tagja,
a VEAB elnöke

Készült 300 példányban, 30 ív terjedelemben, B5 formátumban
Nyomdai kivitelezés: MISSz Nyomda, Tab

TARTALOM

BEVEZETŐ	5
I. FEJEZET	7
A büntetés hatása című konferencia előadásai	7
<i>Kerecsi Klára: A büntetés hatásának elemei</i>	7
<i>Várszegi Asztrik: Gondolatok a büntetésről</i>	15
<i>Garami Lajos: A büntetés hatása</i>	23
<i>Lukáts Ákosné és Jáger István: A büntetés hatása a pártfogó szemével</i>	31
II. FEJEZET	39
Dolgozatok Veszprém megyéből	39
<i>Botos Gábor: A polgári jogi igény érvényesítésének egyes kérdései a büntető-eljárás folyamán</i>	39
<i>Búzás Huba és Nagy Sándor: A bünszervezet fogalma</i>	47
<i>Búzás Huba és Nagy Sándor: A járművezetői utánpótlásra kötelezés szabályozásának kritikája</i>	59
<i>Lukáts Ákosné és Jáger István: A közérdekű munka elméleti és gyakorlati kérdései</i>	69
<i>Búzás Huba és Nagy Sándor: A büntető igazságszolgáltatás reformja (Egy kormányhatározat kritikája)</i>	77
<i>Pusztai Enikő: Mikor és hogyan lépünk be Európába - fiatalok büntetőeljárásában</i>	95
<i>Meződi János: Néhány gondolat az új büntetőeljárásról 1994 őszén</i>	109
<i>Kahler Frigyes: A bírósági munkaszervezetben belül a bírói teljesítmény mennyiségi és minőségi értékelése, illetve ennek korlátai</i>	123
III. FEJEZET	139
A büntetőjog történetéből	139
<i>Kahler Frigyes: Egy "nagy" per a győri megyei bíróság külön tanácsa előtt</i>	139
IV. FEJEZET	201
Dolgozatok Zala megyéből	201
<i>Czipóth Edit: A fiatalok próbára bocsátása</i>	201
<i>Trincz Andrea: A fiatalokra vonatkozó büntető anyagi és eljárásjogi szabályok kialakulása, fejlődése; a fiatalok bíróságának története</i>	219
<i>Szakonyi Szabolcs: Tanúvédelem a Be. javaslat tükrében</i>	233

BEVEZETŐ

I. FEJEZET

II. FEJEZET

III. FEJEZET

IV. FEJEZET

A tudományos élet műhelyeinek egyike, a VEAB Büntetőjogi munkabizottsága első tanulmánykötetével lép a szakmai közvélemény elé.

Ez az első olyan kötet, amelyben érdemi bepillantást enged a munkabizottságban folyó munkába. Tükör is egyben ez a kötet, a munkabizottság tagjainak végzett munkájukról. Ezért az elrepülő szóval szemben az írás maradandóságával kívánják a kötet Szerzői a szakmai közvéleménnyel megosztani gondolataikat, ezáltal hasznosíthatóvá tenni egy-egy tudományos ülésen felvetett elképzeléseiket, vagy azokkal vitát kiváltva lehetőséget adni a kérdés pontos feltárására.

Az I. Fejezetben egy – a Büntetőjogi munkabizottság és a Veszprém Megyei Bíróság Büntető Kollégiumának közös tudományos ülésén elhangzott referátumok szerepelnek. Az itt szereplő Szerzők, témájuk országosan elismert szakértői.

A II. Fejezet a munkabizottság veszprémi tagjainak dolgozatait tartalmazza. Valamennyi munka a büntetőjog és a bíróságok vezetésével kapcsolatos reformhoz kapcsolódnak.

A III. Fejezet - a büntetőjog történetének egy sajátos kutatási területéről, az 1956-os forradalom utáni perek egyikéről - Földes Gábor és társainak 1957-ben folyt büntetőperének elemzését tartalmazza.

Végül a IV. Fejezet - a munkabizottság Zala megyei tagjainak tollából - három dolgozata ugyancsak a büntetőjogi reformhoz kapcsolódik.

Amikor a kötetet szeretettel ajánlom minden érdeklődő - elsősorban a szakmai közönség - szíves figyelmébe, köszönetet mondok mindazoknak, akik anyagi támogatásukkal lehetővé tették a könyv megjelenését: dr. Horváth Györgynek a Veszprém Megyei Bíróság elnökének, dr. Magyar Károlynak a Zala Megyei Bíróság elnökének, dr. Havasiné dr. Orbán Máriának a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság elnökének, dr. Spitz Jánosnak a Magyar Jogászegylet alelnökének, Szórádi Sándorné dr.-nak a Magyar Jogászegylet Győr-Moson-Sopron Megyei Szervezete elnökének.

Kahler Frigyes

A BÜNTETÉS HATÁSA CÍMŰ KONFERENCIA ELŐADÁSAI¹

A BÜNTETÉS HATÁSÁNAK ELEMEI

Kerecsi Klára²

Mint minden emberi cselekedet, a szankcióalkalmazás is valamilyen hatás kiváltására törekvő tevékenység. E kézenfekvő állítás már nem is annyira magától értetődő, amint e hatás tartalmát kezdjük boncolgatni, hisz azonnal számtalan újabb kérdés merül fel:

- 1) *Milyen* hatást várunk a büntetőjogi szankció alkalmazásától: általánosságban csökkentse a bűnözést vagy a tettes személyiséghez illeszkedő módon őt tartsa vissza a következő cselekmény elkövetésétől? Tartson vissza másokat, vagy a csak a tettest sújtsa az elkövetett tett nagyságával arányosan? Rövid vagy hosszú távon legyen a szankció hatása érzékelhető? Szégyenítse meg az elkövetőt, netán ébressze fel megbánását, vagy elegendő, ha a bűnös magába száll hatására? Üzenje-e mindenkinek, hogy a társadalmi kontroll működik, vagy tudomásul vehető, hogy csak bizonyos társadalmi csoportok 'fegyelmezésére' szolgál?
- 2) *Mitől* várjuk a hatást: csak a büntetésektől, vagy hasonló hatást várunk a büntetőjogi intézkedésektől, esetleg a diverziós eszközöktől is? Csak az alkalmazott büntetőjogi szankciótól várjuk a hatást, vagy idetartozónak gondoljuk az igazságszolgáltatás teljes vertikumát? S, ha igen, akkor csak a bírósági szakaszt, vagy már a nyomozást magát is? Hogyan értékeljük az intézményrendszer működésének negatív, lassú, eljárás elhúzó, stb. hatását? Miként értékeljük a fel nem derített, vagy a hatóságok tudomására nem jutott cselekményeket, vagy ezeknek nincs is hatása a büntetésre?
- 3) *Hogyan mérjük* ezt a hatást: a visszaesés intenzitásával, vagy azt várjuk, hogy újabb bűncselekmény elkövetésére ne is kerüljön sor? Ha a megbüntetett mégis újabb bűncselekményt követ el, az alkalmazott szankció hatásának tudjuk-e be, ha e cselekmény enyhébb súlyú mint az előző, netalán ha hosszabb idő telik el a két bűncselekmény elkövetése

¹A konferenciát a VEAB Büntetőjogi munkabizottsága és a Veszprém Megyei Bíróság Büntető Kollégiuma 1997. október 13-án tartotta Veszprémben.

²Kerecsi Klára, tudományos főmunkatárs, Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet

között? Elegendő-e, ha csak a többség ért egyet a büntetés alkalmazásával, vagy szeretnénk az elérni kívánt hatás fokozása érdekében bevonni az elkövetőt is?

- 4) S végül még egy kérdés-csokor a büntetőjogi büntetés morális alapjával kapcsolatosan. Tény, hogy a legtöbb bűncselekmény elkövetése nem csupán jogellenes, de sérti a köz többsége által vallott és követett erkölcsi szabályokat is. A bűncselekmény elkövetése miatt alkalmazott szankciók azonban pontosan olyan következményeket jelentenek, amelyek - ha eltekintünk attól, hogy az állam, a büntető hatalom gyakorlása során alkalmazza azokat - erkölcsileg szintén nem problémamentesek. Mire gondolok? Általában nem jó dolog bezárni embereket, elvenni tőlük a pénzüket, vagy akár kivégezni őket. Az állam azonban elvonja a szabadságot, pénzbüntetésre ítéli az elkövetőt, néhány országban alkalmazza a halálbüntetést. Hogyan lehet ezt a kényszerítő, erőszakos eszközöket tartalmazó gyakorlatot igazolni?

Mindebből talán az is kitűnik, hogy a büntetés hatásának elemzések a büntetőjogi büntetés társadalmi funkciójából kell kiindulnunk. A büntetés igazolása viszont erősen függ attól, hogy *mit is gondolunk a büntetés céljáról*. A büntetés, a büntető gyakorlat alapja sok éve foglalkoztatja nem csupán a filozófusokat, de a büntetőjogászokat, kriminológusokat is. A *büntetés társadalmilag szükséges* - mondja Durkheim. Az a feladata, hogy fenntartsa az erkölcsi rendet, s ezt még akkor is megvédje, ha többre kerül, mint az a sérelem, amelyet a bűncselekmény okozott. A büntetés társadalmi szükségességének fel- és elismerése azonban nem jelenti a büntetés társadalmi funkciójáról alkotott nézetek egybecsengését.

A büntetés igazolását a megsértett erkölcsi- és jogrend helyreállításának szükségességére - azaz a rossznak rosszal való viszonzására - építő felfogások szerint a büntetésnek nem lehetnek a jövőre tekintő elemei. Csak az elkövetett cselekményt kell értékelnie, amely maga megmutatja, hogy hogyan és miért szükségszerű a primitív reakció. A szükséges reakció magyarázata természetesen többféle is lehet:

- érvelhet azzal, hogy az elkövetett bűncselekmény kárt, és kellemetlenséget okozott a jogkövető polgároknak, azaz a büntetés azt az *előnyt vonja* el, amely ennek alkalmazása nélkül a bűnelkövető oldalán jelenne meg,
- érvelhet azzal, hogy a bűnelkövetés valami rossznak az okozása, azaz *megérdemli* a cselekménnyel arányos rosszállást,
- érvelhet azzal, hogy a bűncselekmény *kiközösíti* az elkövetőt a normakövető közösség tagjai közül, a büntetés viszont *helyreállíthatja* a megbillent viszonyt.

Ennek megfelelően, ha a büntetés értelmét a jogi megismerés számára közvetlenül adott olyan kategóriaként értelmezzük, amelyet a büntetőjog

készen vesz át az etikából, akkor az nem szorul igazolásra - ahogy Bibó István fogalmazza: "jogon kívüli értékalapja van."³ "A büntetés becsületbe vágó szankció, szemben minden más jogi következménnyel" - mondja Szabó András⁴. "A büntetés funkciója abban áll - írja másutt⁵ -, hogy a közösségi tudat elevenségének és hatékonyságának megőrzésével biztosítsa a kohézió esorbíthatlan megmaradását, címzettje sem a vétkes elsősorban, hanem a tisztességes emberek közössége, akikben a büntetés elmaradása kétségeket támaszthatna a norma érvényességét illetően. Azaz a büntetőjogi büntetés lényegi szerepe a megsértett szabály újbóli megerősítése. <...> Ezt a kohéziót és szolidaritást tagadja kategorikusan a büntett, és a kohézió és szolidaritás veszítene erejéből, ha a tette elmaradna a közösségi válasz és nem egyenlítene ki a társadalmi szolidaritás fellazulását. <...> Az informális erkölcsi szankció megnöveli a büntetőjogi büntetés súlyát, <...> és fordítva: a büntetőjogi büntetés lehetővé teszi, szinte kiváltja a társadalmi rosszállást. A leleplezett tettet a büntetés teszi társadalmi ügyvé: a leleplezés nyitja meg az erkölcsi rosszállás előtt az utat, és alkalmat ad a felháborodásra."

Bibó István azonban egy másik jellegzetességét is megvilágítja a megtorlásra épülő büntetőjogi büntetésnek: "Ha a megtorlás emocionális voltát összhangba akarjuk hozni azzal a megállapítással, hogy a büntetés és a büntetőjog társadalmi eszköz egy társadalmi cél szolgálatában, akkor azt kell kérdeznünk: milyen társadalmi cél kívánja, hogy a büntetőjog a megtorlás büntetés formájában szolidaritást vállaljon a társadalmi közösség felháborodott tagjaival? Ez a cél nem lehet más, mint a felháborodás levezetése, szublimálása, intézményessé, objektívvá, igazságossá tétele az eljárás által. <...> ... a megtorlás a jogi eljárások racionalizált és intézményekbe merevített formájában is felháborodástól izzó jogkövetkezmény. <...> Ezért nem vagyunk képesek elfogadni egy olyan büntetési rendszert, amely pusztán a célszerű védekezésre van beállítva: közömbösnek érezzük a cselekménnyel szemben, hiányzik belőle a sértett ember, a sértett közösség felháborodásával való szolidaritás."⁶

³Bibó, I.: Etika és büntetőjog. In: Deviancia, emberi jogok, garanciák. (Szerk.: Gönczöl, K. és Kerecsi, K.) ELTE Szociálpolitikai Tanszéke/T-Twins Kiadó. Budapest, 1993. 24. o.

⁴Szabó, A.: Megelőzés és arányos büntetés. In: Deviancia, emberi jogok, garanciák. (Szerk.: Gönczöl, K. és Kerecsi, K.) ELTE Szociálpolitikai Tanszéke/T-Twins Kiadó. Budapest, 1993. 99. o.

⁵Szabó, A.: A bűn és a büntetés erkölcsi kérdései. Főiskolai Figyelő. 1996/2. sz. 23. o.

⁶Bibó, I.: Etika és büntetőjog. In: Deviancia, emberi jogok, garanciák. (Szerk.: Gönczöl, K. és Kerecsi, K.) ELTE Szociálpolitikai Tanszéke/T-Twins Kiadó. Budapest, 1993. 25. o.

Mélyen igaza van Bibó Istvánnak. A büntetőeljárás rendszer működésének, a büntető szankció alkalmazásának és végrehajtásának alapvető célja, hogy visszajelezze az elkövetőnek, hogy az, amit tett, az nem volt helyes, a közösség elítéli. Felvethető természetesen, hogy már a Büntető törvénykönyv is jelzi azt a határt, a tilalmazott cselekmények megfogalmazásával, amit nem szabad átlépni. Szkeptikus meglátásom szerint a büntetőjogi tilalom önmagában csak azokat tartja vissza a jogellenes cselekmény elkövetésétől, akik egyébként sem követnének el bűncselekményt.

Mindez felveti azt a kérdést, hogy a büntetőjogi szankció alkalmazásának kell-e a jövőre tekintenie. Az oksági összefüggésekre építő megközelítésben, a büntetés fő célja a megelőzés. Megmondhatjuk, hogy a bűncselekmény mely elemei ténylegesen, vagy potenciálisan károsak: s ennek fényében okozhatunk az elkövetőnek "rosszat" a büntetés által, hogy megelőzzük azt a nagyobb kárt, amely a további bűncselekmények elkövetésével keletkezne.

A büntetés tehát egy "meghatározott funkcióval bíró társadalmi eszköz egy társadalmi cél szolgálatában"⁷, azaz a bűnözésről és a büntetésről vallott nézetek az ember és a társadalom természetéről illetve az állam szerepéről, feladatairól és lehetőségeiről vallott általános felfogásrendszerbe illeszkednek. Amikor a büntetés várható hatását értékeljük, ismernünk kell a társadalmat, annak állapotát, szerkezetét és természetét, tudnunk kell azt, hogy milyen fajta társadalmi rendet takar, illetve akar, hogyan tekint a deviánsokra, és azt, hogy a deviánsok kezelése formális és büntető, vagy informális és nem büntető eszközökkel érhető el.

A büntetés lényegi tartalmát - csakúgy, mint a hatékonyságához fűződő várakozásokat - a szélesebb kulturális és társadalmi környezet határozza meg. E közhelyszerű állítást Joachim J. Savelsberg vizsgálatai⁸ messzemenően alátámasztják. Összehasonlítva az Egyesült Államok és Németország bűnözési és büntetési adatait úgy találta, hogy a büntetési adatok nem a bűnözés alakulásával vannak közvetlen kapcsolatban. Németországban az 1960-as években azonos szinten maradt a börtönnépesség, annak ellenére, hogy a bűnözés 25%-kal megnövekedett. Az 1970-es évektől 1984-ig a bűnözés növekedésével párhuzamosan valóban növekedett a bebörtönzési gyakoriság, arányai azonban eltérőek maradtak: a bűnözés 75%-os növekedését, a szabadságvesztés alkalmazási gyakoriságának csupán 50%-os növekedése követte. Az Egyesült Államokban a bűnözés 1960-70-es évekbeli drámai növekedése ellenére a szabadságvesztés alkalmazásának

⁷Bibó, I.: Etika és büntetőjog. In: Deviancia, emberi jogok, garanciák. (Szerk.: Gönczöl, K.-Kerecsi, K.) ELTE Szociálpolitikai Tanszéke/T-Twins kiadó. Budapest, 1993. 25. o.

⁸Savelsberg, J. J.: Knowledge, Domination, and Criminal Punishment. AJS Volume 99 Number 4 (January 1994): 911-943

gyakorisága nem változott. Ezzel szemben az 1980-as években az bűnelkövetési gyakoriság enyhén emelkedő tendenciája mellett a börtönbüntetés alkalmazásának gyakorisága megkétszereződött. Savelsberg a jelenséget azzal magyarázza, hogy az USA-ban a treatment ideológia, illetve a minősítési (labelling) teória térhódítása miatt nem következett be a 60-70-es években a szabadságvesztések számának drámai növekedése. Az amerikai polgárok primitív attitűdjének kialakulása némi fáziskéséssel, bűnözési hullám lecsengése után volt tapasztalható. A bűnözéshez való viszony azonban - mondja Savelsberg - nem önmagában alakult ilyenné, hanem a neokonzervatív felfogás megerősödésével párhuzamosan, amikor a sikerért és a sikertelenségért viselt felelősség mind a gazdaságban, mind a szociális területen az államról egyre inkább az egyének vállára terhelődik.⁹ A neoklasszikus liberális elvek, amelyek a formális jogegyenlőség megvalósulásának gátját látták a büntetés kiszabás területi eltéréseiben, a pszichológusok, pszichiáterek és szociális munkások fokozódó szerepvállalásában a büntetőjog területén, igen hamar represszív keretbe foglaldtak. A folyamatban mérföldkő Robert Martinson 1974-ben megjelent tanulmánya.¹⁰ "Nothing works" - mondja, semmi sem működik a rehabilitációs programokban. Ennek megfelelően az 1970-es évektől kezdve egyre hosszabbak a kiszabott büntetések, s az államok elkezdtek átértékelni büntetőpolitikáikat, a visszatartás és az újabb bűnelkövetés lehetőségétől való megfosztás vált egyre inkább büntetési céllá.

Kétségtelen, hogy manapság a 'megérdemelt' büntetési ideológia virágzásának lehetünk tanúi. Szerencsére nem léphetünk kétszer ugyanabba a folyóba, így a klasszikus elvek feléledése sem eredményezte a kriminológia felhalmozott tudásanyagának eliminálását. Az államok büntetőpolitikáiban egyre gyakoribb az ún. bifurkáció, azaz a bűncselekmények súly szerinti kettéválasztása, s eltérő büntetőpolitikai célok megfogalmazása a súlyos, erőszakos, fegyveres, stb., valamint az enyhe és közepes súlyú cselekményi csoport vonatkozásában. Mindeközben azonban az is látható, hogy a szabadságelvonással nem járó szankciók, illetve az intézkedések is egyre punitívabb formát öltenek.

A büntetés várható hatásának értékelésekor nem csupán a címzetteket kell ismernünk, de a döntéshozói attitűdöket is, ugyanis jelentős különbség van a büntetés filozófiája és a kriminálpolitika gyakorlati alkalmazása között.

A döntéshozók (e körbe nem csak a jogalkotó, hanem az ítéletalkotó bíró is beletartozik) lefordítják ugyan maguknak a büntetési filozófia elveit, ezt

⁹Savelsberg, J.J.: id. mű, 919. o.

¹⁰Martinson, R.: What Works: Questions and Answers about Prison Reform. Public Interest, 1974. 35:22-54.

azonban eklektikus elemek színezik át, amely részben a személyből, részben az ügyekből, vagy a jogalkotó által megoldani kívánt helyzet jellegzetességeiből erednek.

A büntetékiszabás során alkalmazott szankciók egyike sem köthető kifejezetten egy-egy büntetési filozófiához, hiszen az egyes szankciók választásával a bíró nem büntetési filozófiák között választ, hanem a gyakorlati ügyekhez igazítja azokat a korlátozásokat, amelyeket az egyes szankciók alkalmazása felkínál.

A szankciók általában is úgy vannak megfogalmazva, hogy azok többféle büntetési filozófia feltételeinek megfelelnek, így lehetővé teszik, hogy a jogalkalmazó a saját szándékai szerinti tartalmat tulajdoníthasson nekik. Azaz visszatartási, megelőzési, valamint való megfosztási tartalmat egyaránt tulajdoníthatnak az adott szankciónak.

Annak ellenére, hogy egy országban megfogalmazódó kriminálpolitika adott büntetési filozófiát tűz zászlajára, még nem biztos, hogy a szankcióalkalmazás gyakorlata, a börtönrendszer, vagy a végrehajtáshoz kapcsolódó intézményrendszer intézményi filozófiája is megváltozik.¹¹

Ez utóbbira példa Lőrinc József vizsgálata, mely szerint a börtönök funkcióinak megítélésében a megkérdezett hazai polgárok többsége 1982-ben és 1992-ben is a reszocializáció fontosságát hangsúlyozta - függetlenül az időközben világszerte megváltozott kriminálpolitikai irányvonalától.¹²

A büntetőjogi szankcióalkalmazás gyakorlata tehát nem csupán a bűnözés változásait képezi le, hanem jelzi a hatalomgyakorlás üdvösnek tartott módját, de a polgárok biztonságérzetének alakulását is követi. Kétségtelen, hogy a laikus polgárok jó része csak a szabadságvesztést tekinti igazi büntetésnek. Azt azonban valószínűleg kevésbé tudják - bár a szabadulás után elkövetett bűncselekmény sértettjévé válással érezhetik -, hogy valószínűleg ez a legkevésbé hatékony szankcióforma, amit valaha is kitaláltunk. Farkas Ákos hívja fel a figyelmet arra az összefüggésre, amely a társadalom biztonságérzete és az igazságszolgáltatás teljesítőképessége között tapasztalható. Eszerint, minél nagyobb a feszültség a társadalom biztonságérzete és az igazságszolgáltatás teljesítőképessége között, annál nagyobb a valószínűsége a represszív-autoriter kriminálpolitika igényének, s ellenkezőleg, minél inkább képes egy adott igazságszolgáltatás rendszer hosszabb perióduson keresztül, meglévő eszközeivel a reál háruló feladatokat

¹¹Duff, A.- Garland, D. (eds.): A Reader on Punishment. Oxford University Press. Oxford, 1994, 17-19. o.

¹²Lőrincz, J.: A büntetés-végrehajtással kapcsolatos társadalmi elvárások. Főiskolai Figyelő, 1996/2. sz. 31. o.

teljesíteni, a társadalom biztonságérzetét kielégíteni, annál tágabb tere nyílik a humánusabb, liberálisabb büntetőpolitikának.¹³

A 90-es évek azonban egy másik szempontot is hoztak: a költségek figyelembe vételét. Azaz az állam nem fordíthat többet a bűnözés kezelésére, mint amennyit az megérdemel. De tudjuk-e, hogy mennyibe kerül az állami büntető hatalom gyakorlása? Tudjuk-e, hogy egy-egy új szankció, vagy eljárásjogi jogintézmény feltételeinek megváltoztatása mennyibe kerül? Csak egy példát hozok, a pénzbüntetést, amely az alkalmazott összes szankciók körének kb. felét teszi immár ki. A pénzbüntetések nem kellő és megfelelő információk birtokában történő alkalmazását jelzi, hogy már 1993. évben sem fizette meg az e szankcióval sújtott elítéltek 1/6-a a pénzbüntetést. 1996. évben a helyzet drámaian romlott. A kedvezőtlen tendenciák eszkalálódtak, s megítélésem szerint az 1995. évi LXI. tv. (az ún. "gyorsító csomag") nem várt mellékhatásai alapvetően megkérdőjelezi a jelenlegi pénzbüntetéssel kapcsolatos büntetékiszabási gyakorlat irányának helyességét. A büntetőeljárás gyorsításának szándéka, a tárgyalás mellőzésével alkalmazott pénzbüntetés kiszabásának ösztökélése ugyanis azt eredményezte, hogy az elmúlt évben több olyan megye is volt, ahol a kiszabott pénzbüntetések felét át kellett változtatni szabadságvesztésre. (Pl. Bács-Kiskun 52%; Szolnok 71%; Pest 48%; Borsod 49%). Tény, hogy a pénzbüntetés szabadságvesztésre történő átváltoztatása az elítélt, illetve a fogházbüntetés megkezdése után a hozzátartozók, fizetési készségét növeli. Hatékonyak azonban az így elért fizetési arány csak akkor tekinthető, ha nem számoljuk azokat a költségeket, amelyek a szankció átváltoztatásának szükségessége miatt a büntető igazságszolgáltatás oldalán felmerülnek. Az elmúlt évi bírósági költségvetési beszámoló adataira épülő számítás szerint egy átlagbíró egyetlen percnyi munkája 23 Ft 25 fillérjébe kerül a költségvetésnek. Ennek fényében a pénzbüntetés hihetetlenül drága szankcióvá válik, ugyanis az átváltoztatáskor a kis súlyú cselekmény jogkövetkezményeinek kikényszerítése érdekében a tetemes költségekkel működő büntető igazságszolgáltatási rendszer költségeit is számba kell venni.

Nem is beszélve arról, hogy kérdésessé válik a büntetékiszabási gyakorlat megalapozottsága, illetve annak a szankciónak a célszerűsége, amely ilyen tömeges formában nem válik be. Felvethető az is, hogy megéri-e az államnak az a gyakorlat, amely a "legolcsóbb", s mi több, haszonnal járó szankció helyett, tömegesen a legdrágább végrehajtási formát

¹³Farkas, Á.: A büntetés-végrehajtással kapcsolatos társadalmi elvárások. (Kézirat) 1996. Hivatkozik rá: Lőrincz, J.: A büntetés-végrehajtással kapcsolatos társadalmi elvárások. Főiskolai Figyelő. 1996/2. 28. o.

eredményezheti? Ezek a kérdések igen közvetlenül kapcsolódhatnak a büntetés hatásához vagy hatástalanságához.

Ha a büntetés hatásáról gondolkodunk, nem maradhat említés nélkül a sértett, aki az eljárás egyre fontosabb szereplőjévé válik, megfogalmazódnak jogai, amelyek tiszteletben kell tartani, és egyre hangsúlyosabbá válnak speciális szükségletei, amelyek figyelembe vételétől nem tekinthetnek el a büntető igazságszolgáltatás egyéb szereplői. A 90-es évek büntetőpolitikájának láthatóan nagy szüksége van a sértettre. A modern liberális morál a sértett körül szerveződik - mondja Boutellier. A kár és a szánalom alapvető fogalmak az individuumokra szakadt, fregmentált, sokszínű, ideológiamentes posztmodern államban - folytatja -, ahol már nem lehet konszenzust elérni olyan klasszikus erkölcsi kérdésekkel, miént a "milyen is a jó társadalom?", "milyen is a kielégítő élet?", "mi is az igazság?" A konszenzus, ha nem is könnyen, de könnyebben megteremthető a moralitás negatív oldaláról, ha az kérdezzük: "ki szenved?", "kinek kell védelem?", "ki a sértett?"¹⁴ Ahogy a 60-as évekig az erkölcsre és a vallásra, a 90-es években a sértettre van szüksége a büntetőpolitikának. Az sem véletlen, hogy napjainkban a sértett személye már nem az állami büntető hatalom színpalának fátyola mögül sejlik elő, hanem kilép a színpadra, s ha még nem is ő a főszereplő, de az epizódszerepet már eljátssza. Ezen új szerep hatására jelennek meg olyan új szankciók a büntető törvénykönyvekben, mint a jóvátétel, a kompenzáció, a közérdekű munka, illetve olyan elterelési lehetőségek, mint a mediáció. A folyamat itthon is megindult, talán elegendő, ha a hazai eljárásjogban a pótmagánvád intézményének jövőbeni újrakodifikálására utalok.

Végül - bár nyilván sok összetevőt lehetne számba venni még - a 90-es években egy további befolyást is érzékelhetünk, amely kapcsolatban lehet a büntetés hatásával, s ez a média szerepe. A polgárok elsősorban a tömegkommunikációból szerzik információikat, s ennek "segítségével" fordítják le maguknak, hogy milyen is lehet az a bűnözés, amely a valóságban létezik. A média azonban a bűnözést izgalmas, szórakoztató, sok esetben rémületet okozó történetek színes csokraként kezeli, amelyben a legérdekesebb mindig az erőszak, a személyiség patológiás vonásainak bemutatása. Nem kérdez rá a "miért"-re, nem érdekli a folyamat, amely a cselekmény elkövetéséhez vezetett. Nem is beszélve arról, hogy nem az átlagcselekményt mutatja be, hanem a szenzációt rejtő különlegeset - a valóságban elenyésző kört. S hogy a bűnözés esetén "tálalása" nem marad hatás nélkül a laikus polgárra, azt a halálbüntetés visszaállítását igénylő közvélekedés is jelzi.

*****

¹⁴Boutellier, H.: Solidarity and victimization. The moral meaning of criminality in postmodern culture. Summary. (Különlevonat) Uitgeverij Sun, 1993. p. 21.

Tisztelt Elnök Úr!

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Engedjék meg, hogy rövid előadásom elején egy sajátos gondolatsort futtassak végig Önök előtt.

Ha a Bakony felől közelítünk Pannonhalma felé, az iskola hatalmas tömbje tűnik először szemünkbe, aztán a monostoré, no meg a magas toronyé. Hasonló a benyomásunk akkor is, ha Győr felől jövünk. Arról az oldalról pedig a főkönyvtár az első és feltűnő épület. Végül is mindegyik eltakarja a templomot és abban is az oltárt, ennek a hatalmas épületegyüttesnek a szívet.

Ha a keresztény nevelésről, abban is büntetésről beszélünk, akkor rendkívül fontos ez a képsor. Keresztény nevelésünk alapja ugyanis az élő hit és az arra történő folytonos reflexió, amely Jézus Krisztus személyéhez fűz minket és az Ő tanításából ered az az eljárás mód, amit mi a pedagógiában, jelesen a nevelésben és szükség esetén a büntetésben alkalmazunk.

Amikor a büntetésről beszélek, akkor gondolkodásom mögöttesében külön említés nélkül jelen van az a gondolatrendszer, amelyet egy szóval kereszténységnek mondunk.

Kérem, hogy fogadják ezt az előadást úgy, mint egy lehetőséget, ahogy az emberekkel való bánásmódban büntetés esetén is eljárni lehetséges, hogy ezekből az eszközökből némelyek talán átvehetők saját eszköztárukba. Bármennyire is szekularizálódott gondolkodásunk, a korábbi keresztény elemek rész szerint jelen vannak ma is.

Meggyőződésem, hogy a felvázolt gondolatokat csak a keresztény világnézet mögöttesében lehet igazán helyesen és reménybeli eredményességgel használni.

Ismét egy kép a büntetés, ill. annak remélt következménye, a megváltozott magatartás szemléltetésére és ezzel akkor a keresztény gondolkodásmód alapját is megjelöltem: a múlt héten egy veronai nemzetközi szimpóziumon együtt ültem egy amerikai szerzetesnővel, aki arra a vakmerőségre vállalkozott, hogy egy számára ismeretlen rablőgyilkossal beszélgetést kezdeményezzen a börtönben. A beszélgetés évekig tartott, legalább is az ítéletig. A férfit elítélték, de a beszélgetés során személyisége átalakult, megváltozott. A szerzetesnőben talált először elfogadó emberi szeretetre. A történetet az amerikaiak megfilmesítették és Magyarországon is játszották már "Ments meg, Uram" címmel.

¹⁵Várszegi Asztrik, püspök, pannonhalmi főapát.

A keresztény gondolkodás ismeri a nevelést, ismeri a büntetést és ezen utóbbi alkalmazása esetén azt reméli, hogy az a megbüntetett gyógyulására, javára, jó irányú változására szolgál.

Társadalmunkban és sokan még a keresztények közül is úgy gondolják, hogy az egyház közössége olyan, mint egy erkölcsöt termelő közösség. Aki ebbe a közösségbe, vagy egyháziak kezébe kerül, annak szinte automatikusan a jobb irányba kell változnia. Többen praktikákra, vagy külső drillre is gondolnak. Aki a kereszténység lényegét ismeri, az tudja, hogy az ember formálása nem ilyen egyszerű.

A keresztény gondolkodásmód feltételez egy világlátást: Isten, a teremtett világ és benne az ember és emberek egymáshoz való sajátos viszonyát. Gondolkodásmódunkban benne van az is, hogy Istenhez erkölcsi tisztasággal, bűnbánattal, megtéréssel lehet közeledni. Belső motívum, a hozzá vágyódó és hozzá fűződő szeretet az, amely elkezdni átalakítani az embert. Változni, átalakulni, magatartást változtatni csak valakiért lehet, valakinek a szeretetért. Gondoljunk arra az emberi tapasztalatra, ha egy fiatal ember szerelmes, milyen változásra kész, hogy választottja kedvében járjon.

Jézus úgy mestere tanítványainak - és ez az örök modell -, hogy saját életéből részesíti őket, sőt úgy fogalmaz, hogy "senkinek sincs nagyobb szeretete annál, mint aki életét adja barátaiért." Nevelés, és annak részeseként a fegyelmezés, büntetés vagy erről a kiindulóponton történik, vagy csak külső kényszer marad, amelyet elviselnek, időnként megfogadnak, de tartós, habituális változás nem fakad belőle.

Bízom benne, hogy megközelítésemmel nem adok okot félreértésre: a zsidó-keresztény, a bibliai hagyományban az etika a második sorban, vagy a harmadikban van. Az első nagyon fontos tapasztalat és élmény az, hogy az ember rátalál Istenre, a nagyobb szeretetre, amely aztán cselekvését belső irányítúként irányítja. A vallásban és minden olyan intézményben, ahol a vallásos gondolkodás meghatározó, a nevelés célkitűzése az, hogy az embereket, fiatalokat ahhoz a forráshoz vezessék, amely életének értelmet és tartalmat ad. Ebből a forrásból merítve tudja nevelői, tanítói segítségével, főként példájával felépíteni saját személyiségét.

A Biblia történetei az emberiség üdvösségének, boldogulástörténetének sajátos szövetét tárják elénk. Amikor a Biblia Ádám és Éva, vagy Káin és Ábel, vagy Noé történetét beszéli el, akkor arról az igazságról szól, hogy világrendünkben Isten és ember, ember és ember, ember és saját magához megélt viszonylatában valami nincs a helyén. Ezt a "valami nincs a helyén" tapasztalatot a Biblia egyértelműen bűnnek mondja. Nem teológiai szóval úgy is megfogalmazhatom - talán jobban értjük -, hogy az ember elidegenedett önmagától, társától és Teremtőjétől is. A három viszonylat szervesen összefügg egymással. Miután az emberi törekvések meghiúsulnak

e kérdés megoldásában, Isten jön az ember segítségére. Törvényt ad, amely lámpafény az élet sötétségében a kereső lábnak, biztonság az emberi élet útján. A törvény is gyógy mód akar lenni, később azonban béklyóvá, teherré válik. Isten büntetése és a szankciói soha nem öncélúak, hanem azt akarják elérni, hogy az ember, a közösség visszatérjen a forráshoz, Istenhez. Jézus tanítása úgy ad erre a kérdésre választ, hogy Isten Fia "úttá, igazsággá és életté" válik követői számára. Az elidegenedett teremtés az engedelmes és büntetlen Jézusban újjáteremtetik és minőségi tekintetben más életet kap, amely élet Istenben teljesedik ki. Jézus személye példa, minta és erőforrás arra nézve, miként kell emberré, felnőtté válni. Az ember nyitott lény, a másokra, Istenre nyitott személy. Szent Ágoston egyházatyja így fogalmazza meg ezt a tapasztalatot Vallomások c. könyvében: "magadnak teremtettél minket, Uram, és nyugtalan a mi szívünk, amíg benned nyugalomát meg nem találja."

Az ókori egyházatyák kedvelik azt a megfogalmazást, hogy Jézusról, mint "Paidagógosz"-ról, pedagógusról beszéljenek, vagy Jézus személyét, mint gyógyszer említsék.

Az előzőek összefoglalásaként azt mondhatom, hogy a keresztény értékrend szerint az emberi élet célja, motívuma a közösség: az elidegenedés, a bűn felszámolása harmóniát teremt az emberen belül, közösséget, harmóniát a másik emberrel és visszaáll a közösség Istennel is. Ezért ha ez a közösség veszélyeztetett, akkor a legnagyobb érték veszélyeztetett. Büntetni pedig úgy kell, hogy gyógyuljon az ember. Ha a közösség értéke a legfontosabb, akkor kézenfekvő, hogy ennek teljes, vagy részleges elvesztése fájdalmas, tehát visszaszerzendő, helyreigazítandó. Ebből származik az egyházi közösség ősi büntetési formája a kiközösítés, az exkommunikáció. Az egyházi közösség ezt mindig olyan gyógyító eszköznek tekintette, amely kijózanít és épp a mélyebb motívum, az üdvközösség, Isten szeretetének és ajándékainak elvesztése miatt a jobbítás, javítás, magatartásváltozás, végül a kiengesztelődés irányába hat. Ennek a gondolkodásnak gyakorlati bölcsessége az, hogy magát a bűnt, a hibát gyűlölni kell, de a bűnöst, a vétkezőt szeretni kell. Ez az evangéliumi eszmény, amely a gyakorlatban nem mindig válik valóra, de ez nem von le semmit az eszmény és igazság értékéből. Ez az a gyakorlati eljárás mód, amelyet a törvények tiszteletben tartása és érvényesítése mellett is bizonyos mértékben meg kell valósítani ahhoz, hogy a törvények, szankciók elérjék céljukat, az embert visszasegítsék a közösségbe.

A bencés Regula bemutatásával szeretném szemléltetni azt a keresztény alapmagatartást, amely egyrészt gondolkodásában, másrészt gyakorlatában alkalmas volt ezeröttszáz éven át emberek nevelésére. Nursiai Benedek, akit mi Szent Benedek Atyánknak, közösségünk mesterének és alapítójának

neveziünk, sajátosan ír Regulájában a VI. század első évtizedeiben. Figyelembe kell vennünk a korszakot, melyben élt.

Regulájában két fejezetben is foglalkozik az apát, a közösség vezetőjének személyével, tanításával, nevelői munkájával. Ezekon a fejezeteken kívül még számos utalás történik, miként kell a közösség nevelésében az apátnak eljárnia.

“Az apát, aki a monostor élén áll, tartsa emlékezetében, hogy minek nevezik, és az előljáró nevének tettekkel feleljen meg.” A példakép-etika folyamatosan jelen van. “Hisszük ugyanis, hogy Krisztus helyettese a kolostorban. Amikor valaki az apát nevét elvállalja, kettős tanítással kell vezetnie tanítványait. Azaz mindazt, ami jó és igaz, inkább tetteivel mutassa meg, mint szóval. Úgyhogy fogékony lelkű tanítványainak szóban adja elő az Úr parancsait, a keményszívűeket és az egyszerűbbeket pedig tetteivel oktassa az isteni törvényekre. Amit azokkal ellenkezőnek jelent ki tanítványai előtt, tetteivel mutassa meg, hogy olyat nem szabad tenni, hogy míg maga másokat oktat, elvetésre méltó ne legyen. Ne legyen személyválogató, egyenlő szeretet legyen az apátban mindenki iránt, s mindenkit érdeme szerint ugyanegy fegyelem alatt tartson.” A személyes, a szubjektív és objektív mozzanat egyszerre van jelen ebben a tanításban. Még kifejezőbb a Pál apostoltól vett idézet, amely ezt mondja az előljárónak: “ints, kérj, feddjl”. Mivel ez mindig az adott helyzetben eldöntendő, ehhez felnőtt, érett személyiség kell. “Mutassa a mester keménységét és az atya jóságát.” A lélektan erre a magatartásra mondja, hogy az előljáró integrált személyiség legyen. “Arra figyeljen, hogy a fegyelmetleneket és a nyughatatlanokat keményebben intse meg, az engedelmeseket pedig, továbbá a szelídeket és türelmeseket kérje, hogy még jobban haladjanak előre, a hanyagokat és parancsot megvetőt pedig feddje és büntesse meg. Ne nézze el a vétkesek hibáit, mindjárt keletkezésükben, amennyiben bírja, gyökerestül irtsa ki. Van ennél keményebb bölcsesség is. Az engedetleneket mindjárt a bűn keletkezésekor vesszőzéssel, vagy más testi büntetéssel fenyítse meg - VI. század! - mivel, ahogy írva van “a balgát a szó nem javítja meg” és másutt “vesszővel verd meg fiadat és megszabadítod lelkét a haláltól.” A Regula büntető kódexében Benedek azt tanácsolja az apátnak, hogy a vétkesekkel úgy járjon el mint a “medicus sapiens”, a bölcs orvos, azaz többféle eszközt használjon, hogy elérje célját, a beteg, a különvált testvér közösségbe történő visszavezetését. Alapelveként hangzik el ugyanitt, hogy az apátnak a vétkesekkel kell leginkább foglalkoznia, rájuk kell több gondot fordítania, mivel “nem az egészségeseknek kell az orvos, hanem a betegeknek.” A közösség előljárója időnként büntessen, de alapelv: a büntetést a bűn mértékéhez kell szabni.

Az apátnak, a közösség felelősének minden eszközt fel kell használnia, hogy a bűnös, vétkes testvért visszavezesse a közösségbe. Jó pásztorként

utána kell mennie az eltévedt bárányoknak, saját vállán kell visszahoznia a nyájhoz - alkalmazza a Regula az Evangélium képét.

Fentebb már említettem a bölcs orvos képét. Éppen az orvos eljárása során egy rövid mondatban a döntés nagy erkölcsi dilemmája fogalmazódik meg: meddig kell elmenni, ha a bűnöst meg akarjuk tartani a közösségben. Addig, amíg annak magatartása a közösséget nem veszélyezteti. Amennyiben ez az eset áll fenn, az orvosnak a szikét, az operálókést kell használnia, “hogy egy beteg juh az egész nyáját meg ne fertőzze.” Nehéz ez a döntés, de a közösség érdekében időnként ezt is meg kell hozni.

Összefoglalva: az ember élete belső út, érési folyamat, tartalma és célja van. A belső útra nevelni, tanítani kell. Bűn, tévedés esetén szükséges a büntetés, de annak a büntetésnek van esélye arra, hogy a személyt helyes irányba vigye, amelyben a személyes törődés, odafordulás mozzanata is benne van. Az élő hitből élő keresztény közösség a fentebb vázolt eszköztárral és lehetőségekkel rendelkezik.

Néhány gondolatsorban szerettem volna felvillantani egy ősi, az egész emberről gondolkodó világkép modelljét, amely megfogalmazásában távolinak tűnik talán, de ugyanazt az embert és ugyanazt a mindenkori emberi közösséget kívánja szolgálni, mint az állam törvényei. Európa szellemi áthagyományozásában egy adott állam büntetőjogának is csak annyiban van hatékonysága, amennyiben a humán és keresztény gondolkodásmód a törvények mögöttesében van.

Antoine de Saint Exupéry-től származik a szabadon tolmácsolt gondolat, amellyel előadásomat zárom. Ha hajót akarsz építeni, akkor előbb ne fát, szerszámokat hozass, hanem ébreszd fel az emberekben a távoli tenger utáni vágyat.

A bencés Regula apátról szóló két fejezetére az előadásban több alkalommal is utaltam. Csatoltan közlöm a teljes szöveget. A két forrás tükrében kirajzolódik a nevelő és a nevelt kapcsolata és eszköztára.

2. Fejezet:

Milyennek kell lennie az apátnak?

Az apát, aki méltó arra, hogy monostor élén álljon, mindig tartsa emlékezetében, hogy minek nevezik, és az előljáró nevének tettekkel feleljen meg. Hisszük ugyanis, hogy Krisztus helyettese a monostorban, mivel az ő egyik nevével szólítjuk meg az Apostol szavai szerint: "Megkaptátok a gyermekké fogadás Lelkét, akiben azt kiáltjuk: Abba, Atyánk!" (Róm 8,15). Éppen azért az apát semmit se tanítson, rendeljen vagy parancsoljon, ami az Úr törvénye ellen van, hanem parancsa és tanítása az isteni igazság kovászaként áradjon szét a tanítványok szívében. Mindig gondoljon arra az apát, hogy mindkét dolog, mind az ő tanítása, mind tanítványai engedelmesége szigorú vizsgálat tárgya lesz az Isten félelmetes ítélete során. Tudja meg azt is az apát, hogy a pásztor hibájának róják fel, ha a

Gazda bármily tekintetben kellettél kevesebb hasznot találni juhaidban. De épp úgy áll az is, hogy ha nyughatatlan és engedetlen nyájára a pásztor egész gondosságával ügyelt, és minden gondját a bűnös tetteik megjavítására fordította: az ilyen pásztor az Úr ítéletében megkapja fölmentését, és elmondhatja az Úrnak a prófétával: "Igazságodat nem rejtettem el szívemben, igazmondásodról és üdvösségedről szólottam, ők pedig megvetve megvetettek engem" (Zsolt 39,11 és Iz 1,2). Akkor aztán a gondossága iránt engedetlen juhoknak meglesz büntetésük, a rajtuk erőt vedő halál.

Amikor tehát valaki az apát nevét elvállalja, annak kettős tanítással kell vezetnie tanítványait: azaz mindazt, ami jó és szent, inkább tetteivel mutassa meg, mint szóval: úgyhogy fogékony lelkű tanítványainak szóval adja elő az Úr parancsait, a keményszívűeknek és együgyűbbeknek pedig tetteivel mutassa az isteni törvényeket. Amit pedig azokkal ellenkezőnek jelent ki tanítványai előtt, tetteivel jelezze, hogy olyat nem szabad tenni, hogy "míg másokat oktat, maga elvetésre méltó ne legyen" (1 Kor 9,27). Nehogy egyszer majd neki, vétkesnek ezt mondja az Isten: "Miért hirdeted te igazságaimat, s veszed szájadra szövetségemet? Hiszen gyűlölted a fegyelmet, és szavaimat félredobtad magadtól!" (Zsolt 49,16-17). És: "Ki testvéred szemében megláttad a szálkát, a tiedben nem vetted észre a gerendát" (Mt 7,3).

Ne legyen személyválogató a monostorban. Egyiket a másiknál ne szeresse jobban, csak akkor, ha valakit a jó cselekedetekben vagy az engedelmisségben jobbnak talál. A szabad szülőktől származottat ne tegye elébe a rabszolgasorból megérőnek, hacsak valami ésszerű ok nem forog fenn. De ha az apát az igazságosságnak megfelelően ezt tartaná jónak, járjon el így az egyesek sorrendjére vonatkozóan; különben pedig ki-ki saját helyét tartsa meg, mivel akár rabszolga, akár szabad valaki, Krisztusban mindnyájan egyek vagyunk, és egy Úr alatt ugyanannak a katonáskodásnak és rabszolgaságnak terhét viseljük, "mert nincs személyválogatás Istennél" (Róm 2,11). Ő csak akkor tesz különbséget közöttünk, ha jó cselekedetekben másoknál jobbnak és alázatosabbnak talál. Egyforma legyen tehát benne a szeretet mindenki iránt, s mindenkit érdeme szerint ugyanazon fegyelem alatt tartson.

Tanításában pedig az apát mindenben tartsa meg az Apostolnak a példáját, amennyiben azt mondja: "Ints, kérj, feddj" (2 Tim 4,2). Vagyis: mindig az időnek megfelelően majd ijesszen, majd gyöngéd legyen; mutassa a mester keménységét és az atya jóságát; azaz arra figyelmeztetjük, hogy a fegyelmélteleneket és nyughatatlanokat keményen intse meg, - az engedelmeseket pedig, továbbá a szelídeket és türelmeseket kérje, hogy még jobban haladjanak előre, - a hanyagokat és a parancsok megvetőit végül feddje és büntesse meg. Ne nézze el a vétkesek hibáit, hanem amennyire

bírja, mindjárt keletkezésükben gyökerestül irtsa ki. Mindig emlékezzék Hélinek, a silói papnak veszedelmes sorsára. A tisztelettudó és értelmes lelkeket első- és másodizben szóval figyelmeztesse. A gonoszokat ellenben és a megátalkodottakat, a kevélyeket és engedetleneket mindjárt a bűn keletkezésekor vesszőzéssel vagy más testi büntetéssel fenytse meg, hiszen ismeri az Írást: "A balgát a szó meg nem javítja" (Péld 29,19). És másutt: "Vesszővel verd meg fiaidat, és megszabadítod lelkét a haláltól!" (Péld 23,14).

Az apát mindenkor gondoljon arra, hogy mi ő, és hogy minek nevezik, és tudja meg, hogy akire többet bíztak, attól többet is kívánnak. Tudja, hogy milyen nehéz és terhes föladatot vállalt magára: a lelkek irányítását és sokféle emberek szokásainak szolgálatát. Az egyiket ugyanis gyengédséggel, a másikat dorgálással, a harmadikat rábeszéléssel vezesse. Mindenkihez sajátos jelleme és értelmessége szerint alkalmazkodjék, hogy ne csak a rábízott nyájnak ne vallja kárát, de a jó nyájnak gyarapodásán is örvehessék.

Mindenekelőtt el ne hanyagolja a reábízott lelkek üdvét vagy azt kicsinek ne tartsa, mert túlságosan sok a gondja a mulandó és esendő és földi dolgokra, hanem mindig gondolja meg, hogy a lelkek vezetését vállalta, s róluk számot is kell majd adnia. És hogy a csekély vagyont ne hozza fel esetleg mentségül, emlékezzék meg mindig az Írásról: "Keressétek először az Isten országát és annak igazságát, és mindezek hozzáadatnak nektek" (Mt 6,33). És másutt: "Semmi sem hiányzik azoknak, kik félik őt" (Zsolt 33,10). És tudja meg, hogy aki a lelkek vezetését vállalta magára, az készüljön is a számadásra. Bármilyen nagy számmal vannak is testvérek gondviselésére bízva, legyen szilárdan meggyőződve, hogy az ítélet napján mindezekről a lelkekről számot kell adnia az Úrnak, s azon felül mindenesetre a saját lelkéről is. Így, míg pásztorként állandóan félnie kell a jövődő vizsgálatól a rábízott juhok miatt, míg aggódik a másokról való számadás miatt, a magáérol is gondoskodik. Midőn intéseivel mások javításán munkálkodik, maga is megtisztul a vétkektől.

6.4. Fejezet: Az apáti szék betöltése

Az apáti méltóság betöltésénél mindig azt az elvet tartsák szem előtt, hogy azt kell megtenni apátnak, akit vagy az egész közösség egyetértve, Isten félelmében választ, vagy akár a közösség egy kicsiny, de egészségesebb felfogású része. Az apátot életmódja érdemére és bölcs tanítására való tekintetből válasszák ki, még ha utolsó lenne is a közösség sorrendjében. Ha azonban - mitől Isten mentsen -, egyhangú határozattal az egész közösség olyan személyt választana ki, aki bűneikkel egyetért, és e bűnök valamiképpen tudomására jutnának a püspöknek, akinek egyházmegyéjéhez az a hely tartozik, vagy a szomszédos apátoknak vagy keresztényeknek, akadályozzák meg a gonoszok egyetértésének keresztülvitelét, és állítsanak

méltó gondviselőt Isten házána elére. Hiszen tudják, hogy ezért jó jutalmat kapnak, ha tiszta szándékkal és Isten iránti buzgósággal teszik; ellenben vétkeznek, ha elmulasztják.

A beiktatott apát pedig gondolja meg mindig, milyen terhet vállalt magára, és kinek ad majd számot sáfárkodásáról. Tudja meg, hogy inkább használnia kell, semmint uralkodnia. Ezért kell, hogy jártas legyen az isteni Törvényben, hogy tudja és legyen is honnan "előhozni újakat és régieket" (Mt 13,52). Legyen tiszta életű, józan, könyörületes, és elítélés ellenében adjon mindig elsőbbséget az irgalomnak, hogy majd maga is irgalmat nyerjen. Gyűlölje a vétkeket, szeresse a testvéreket. A büntetésnél okosan járjon el; kerülje a túlzást, hogy míg túlságosan meg akarja tisztítani a rozsdától, el ne törje az edényt. Mindig bizalmasan tekintsen saját gyarlóságára, és gondoljon arra, hogy "a repedezett nádat nem szabad összetörni" (Iz 42,3 és Mt 12, 20). Ezzel nem azt mondjuk, hogy engedje növekedni a hibákat, hanem hogy okosan és szeretettel irtsa azokat, ahogy az ítélete szerint kinek-kinek hasznára van, mint már fentebb mondtuk. Arra törekedjék, hogy inkább szeressék, mintsem féljenek tőle. Ne legyen nyugtalankodó és aggályoskodó, ne legyen túlzó vagy makacs, ne legyen féltékenykedő és szerfölött gyanakvó, mert így sohasem lesz nyugta. Parancsaiban legyen előrelátó és megfontolt. Akár lelki, akár világi dologra ad rendelkezést, szelíd mérséklettel határozzon és irányítson mindent, szeme előtt tartva mindig Szent Jákob bölcs mértéktartását, aki azt mondta: "Ha nyájamat a járásban szerfölött kifárasztom, egy nap alatt mind elhullanak" (Ter 33,13). A bölcs mérsékletnek, az erények anyjának ezt és egyéb példáit vegye figyelembe, és mindent olyan fokban igazítsa el, hogy legyen, ami után az erősek vágyódhatnak, de a gyengék se ijedjenek vissza. De különösképpen tartsa meg ezt a Regulát, hogy miután jól szolgált, hallja az Úrtól azt, amit a jó szolga hallott, aki a megfelelő időben osztotta ki a búzát szolgatársainak: "bizony mondom nektek, - így szól -, minden vagyona fölé rendeli őt" (Mt 24,47).

*****

A BÜNTETÉS HATÁSA

Garami Lajos¹⁶

Tisztelt Tudományos Ülés!

Mindenekelőtt szeretném megköszönni a megtisztelő felkérést, hogy a büntető-végrehajtás képviselőjében részt vehetek ezen az ülésen. Azt gondolom, a meghívás is fontos bizonyítéka annak, hogy a büntető-végrehajtás az igazságszolgáltatási folyamat szerves része, tapasztalatai, működése visszahathat az egész rendszerre.

A konferencia kitűzött témája az egyik olyan örök kérdés, mely mindig is foglalkoztatta a szakembereket, de a hétköznapi állampolgárokat is. Az ezzel kapcsolatos viták időről-időre fellángolnak és a kor különböző szellemi irányzatainak megfelelően megosztják a közvéleményt.

Előadásomra készülve legnagyobb gondot az okozott, hogy milyen fogalmi, gondolati keretben, mely kérdésekben próbáljam elemezni a büntetést és hatását.

Négy kérdést tettem fel, a következőkben ezekről fogok beszélni:

1. Cél-e, hogy a büntetésnek hatása legyen?
2. Milyen hatást kívánunk a büntetéssel elérni?
3. Milyen áron és módon kívánunk a büntetéssel hatást gyakorolni?
4. Milyen kimutatható hatást érhetünk el?

Mielőtt erre rátérnék, fontosnak tartom, hogy az értelmezést leszűkítsük a büntetőjogi büntetés fogalmára, hiszen mást értünk a pedagógiai, vagy pszichológiai büntetésen és ezek a büntetések lényegesen más mechanizmusokkal hatnak.

Az általam ismert büntetési rendszerek mindegyike megfogalmazza, hogy milyen célból alkalmaz büntetést. Nagyon leegyszerűsítve ezek összefoglalhatók a generális- és speciális prevenció igénye miatt hátrány okozásával, a társadalom védelme érdekében.

A következő kérdés, hogy milyen hatás elérése a cél?

Ezzel kapcsolatban a cél meghatározása az első olyan probléma, melyről beszélnünk kell.

N. Walkert idézném ezzel kapcsolatban:

"Az ilyen elméleti kérdésekkel való foglalkozást a büntetési rendszerrel kapcsolatban lévő hivatások és szakmák többsége gyanakvással fogadja. A jogászok bizalmatlanok iránta, mert tisztában vannak azzal, hogy ha a

¹⁶Garami Lajos, pszichológus, büntetésvégrehajtási alezredes.

büntetőjog a jogrendszer Hamupipőkéje, akkor a büntetés joga Hamupipőke törvénytelen gyermeke. Az államigazgatásban dolgozók azért tekintik nyugónak, mert semmi nem okoz olyan nézeteltéréseket a törvényhozó között, mint a büntetés céljának megvitatása.

Zavarja a büntetés-végrehajtási testület tagjait is, - akik közé a börtönök személyzetét, a pártfogó felügyelői szervezet és a hasonlókat sorolom - akiknek a bíróság ítélete alapján kell eljárniuk, de akik már szinte tudathasadásnak vannak kitéve az elkövetővel és a cselekménnyel szembeni ösztönös reakciójuk, a bíróság szándékával kapcsolatos elképzeléseik, valamint a rengeteg bírálat miatt, amely a büntetőjogi reformerek részéről éri őket. Ami a büntetőjogi reformereket illeti, közülük sok attól fél, hogy az elméleti kérdések vizsgálata feleslegesen bonyolítja humanitárius nézeteik egyszerűségét."

Úgy tűnik számomra tehát, hogy igen ingoványos talajra tévedtem, ahol célszerű fogódzókat keresni.

A továbbiakban ezért csak a jelenleg hatályos jogszabályok alapján a büntetőjogi büntetések közül csupán a szabadságvesztés büntetéssel, annak céljaival és lehetséges, illetve tapasztalt hatásaival kívánok foglalkozni.

"A szabadságvesztés végrehajtásának célja, hogy e törvényben meghatározott joghátrány érvényesítése során elősegítse az elítéltek a szabadulás után társadalomba történő beilleszkedését és azt, hogy tartózkodják újabb bűncselekmény elkövetésétől" (Bv. tvr. 19. §.).

A célmeghatározás mellett a törvény meghatározza a feladatot is.

"A szabadságvesztés végrehajtásának feladata, hogy fenntartsa az elítélt önbecsülését, fejlessze felelősségérzetét és ezzel elősegítse, hogy felkészüljön a szabadulás utáni, a társadalom elvárásának megfelelő önálló életre."

Első látásra tehát rendelkezésünkre áll egy meghatározott cél és feladatrendszer, melyben a jogalkotó azzal kíván hatást elérni, hogy a bűnösnek nyilvánított embernek egyrészt joghátrányt okoz, másrészt támogatást biztosít.

A célmeghatározás egy racionálisnak tűnő minimális programot határoz meg.

A minimális program két legfontosabb eleme a joghátrány érvényesítése, illetve olyan feltételek biztosítása, amelyek segíthetik az elítéltet a visszailleszkedésben.

Kérdés tehát, hogy mit értünk joghátrányon, illetve milyen feltételek és hogyan biztosíthatók?

Ez már átvezet a bevezetőben feltett harmadik kérdéshez.

Milyen áron és milyen módon kívánunk a büntetéssel hatást elérni?

Mielőtt azonban ezzel foglalkoznánk, engedjenek meg egy rövid kitérőt.

Szeretném felhívni a figyelmet egy paradox jelenségre. Világszerte tanúi lehetünk annak, hogy egyre több büntetőjogilag tilalmazott cselekmény, az utóbbi időben a büntetési tételek is szigorodnak, eközben a szabadságvesztés végrehajtása látszólag, vagy valóságosan is ettől függetlenül enyhül, és humanizálódik. Kövér Ágnes erről így ír:

"A büntetés valódi arculata más erők, hatások és összefüggések súlya alatt alakul, mint a bűn vagy a bűnözés.

Ugyanakkor léteznek büntetési elméletek, filozófiák, amelyek többé-kevésbé megjelennek a jogalkotásban, léteznek mítoszok a büntetés hatékonyságáról, valamint elméletek és szándékok praxisbeli érvényesüléséről. Időről-időre szembesülünk azonban a realitásokkal, a büntetések hatástalanságával, sőt nem szándékolt káros hatásaival, vagy éppen elképzeléseinkkel tökéletesen ellentétes negatív következményeivel. Mintha kommunikációs hiba volna a büntetés elméleti és gyakorlati szintjei között."

Úgy vélem, hogy ez a hipotetikus kommunikációs hiba, ha nem is kiküszöbölhető, de csökkenthető azzal, ha a végrehajtás gyakorlatát éppen a célok és hatások szempontjából megvizsgáljuk.

Mit jelent ma a joghátrány érvényesítése a szabadságvesztés büntetés végrehajtása során?

Alapelv az, hogy a bebörtönzés a szabadságtól való megfosztás által már önmagában véve büntetés. A bebörtönzés feltételeinek és a börtön-rezsimeknek ezért nem szabad súlyosbítniuk a mindezzel együtt járó szenvedést, eltekintve a jogos elkülönítésnek vagy a fegyelem fenntartásának szükségszerű követelményeitől. (Eu.- börtönszabályok 64. §.)

A hatályos magyar jogszabályok követik ezt az elvet, a bv. tvr. több-kevesebb sikerrel, de már legalább törvényi szinten szabályozza az elítéltek jogait és kötelezettségeit. Mindennapi szóhasználatunkban ezt röviden garanciális végrehajtásnak nevezzük.

A jogok gyakorlatilag három csoportba oszthatók (Kabódi Csaba nyomán):

- a bv. által nem érintett jogok, pl. élethez, testi épséghez, emberi méltósághoz, vallásgyakorláshoz, stb.;
- a szabadságvesztés büntetés által kizárt emberi jogok személyi szabadság, mozgásszabadság tartózkodási hely megválasztása, továbbá az ún. politikai jogok;

- az ún. bv. jogok, amelyek csak a bv. szervek engedélyéhez kötötten érvényesülhetnek: munkaköri, személyes adatok védelméhez, tanuláshoz és a sajátos - a fogvatartás tényéből fakadó - (ruha, levél, ételmezés).

Ezek a jogok egységesen minden elítélre vonatkoznak és kielégítik azt az igényt is, hogy különböző végrehajtási fokozatokban azonosak.

Fel kell azonban hívjam a figyelmet arra, hogy a jelenlegi Btk. alapján a bíróság meghatározza a végrehajtási fokozatot is. Ennek csak akkor van értelme, ha a joghátrány különböző mértékű volna az egyes fokozatokban. A valóságban ilyen szempontból talán csak a feltételes kedvezmény mértéke sorolható ebbe a körbe.

A fokozatok közötti egyéb különbségek tipikusan a végrehajtásból fakadnak, alapjogokat nem érintenek. Ebből következően el kellene gondolkodni azon, hogy a belső csoportosítást a bv-re kellene bízni. A bíróság csak az egységes szabadságvesztés büntetést és a feltételes kedvezményt határozná meg. Mindezt azonban össze lehetne kötni valamilyen bírósági, ügyészi vagy társadalmi kontroll mechanizmus kialakításával.

Visszatérve a joghátrány érvényesítésére és ezzel kapcsolatban a garanciális büntetés-végrehajtásra, nem kerülhető meg az a kérdés, hogy a maximálisan deklarált jogok és kötelezettségek ellenére milyen ártalmas hatások lehetnek és vannak a szabadságvesztés végrehajtása során.

A bezártság önmagában deprivál (család, mozgás, szex, biztonság, stb.).

Ehhez járul még a sajátos és a magyar viszonyokra jellemző zsúfoltságból fakadó, a leggyakrabban említett körülmény, a kényszerű együttlét a többi elítéllel.

Óhatatlan számos olyan nem kívánatos, önmagából a szabadságvesztés tényéből származó hátrányos hatás van, amelyekkel számolnunk kell. Ezeket a káros hatásokat két fő fogalommal jellemezhetjük.

Az első ilyen fogalom a prizonizáció, amely a deprivációk következtében a totális intézmények között a személyiség károsodásához, elsívárosodásához, hosszabb távon leépüléséhez vezethet. A civilizált börtönkörülmények a garanciális büntetés-végrehajtás feltételeinek megléte esetén rövid távon ezek a hatások kompenzálhatók.

Az igazi probléma napjainkban a másik folyamat, ami alapvetően a börtönrendszer totalitásából eredeztethető, a kriminalizáció, azaz az elítélt személyiségének további antiszociális irányú fejlődése.

A cél és a hatásrendszer szempontjából tehát a következő a megoldandó feladat:

- Megoldani, hogy a szabadság elvonás megvalósuljon a törvényes feltételeknek megfelelően, ennek az összes technikai-, biztonsági követelményével együtt.

- Ellensúlyozni a börtönártalmakat, olyan rendszert működtetni, amelyben legalább nem romlik az elítéltek szellemi-, erkölcsi- és fizikai állapota.
- Biztosítani azokat a lehetőségeket, amelyek feltételezésünk szerint megfelelőek ahhoz, hogy az elítéltek saját sorsukat a társadalom elvárásának megfelelően formálhassák.

Ez a három alapvető követelmény a börtönszervezés modern szervezési elveit igényli.

Az általánosan elfogadott fő szervezési elvek: a normalizálás, a nyitottság és a felelősség elve.

A következőkben ezeknek az elveknek az érvényesülését, illetve érvényesülési lehetőségét próbálom vázolni, hazai viszonyok között. Ehhez felhasználtam Fejes Imre: "Az eurokompatibilis magyar börtönügy esélyei" című tanulmányban foglaltakat.

A normalizálás elve azt jelenti, hogy az elítélt jogaira és életmódjára csak közvetlenül a bebörtönzéssel járó körülmények fejthetnek ki korlátozó hatást.

Vonatkozik ez a jogokkal kapcsolatos döntések mellett a kezelési módszerek megválasztására is.

A legcélravezetőbb megoldás, ha "civil" normákat alkalmazunk, ahol csak lehet a börtönkörülmények között is, egyrészt az építészeti-, ellátási- és elhelyezési normák tekintetében, másrészt abban, hogy az elítéltek is joga van ahhoz, hogy szabadulása után képes legyen beilleszkedni; és ehhez a társadalom által biztosított erőforrásokat igénybe vegye.

A magyar büntetés-végrehajtás - törekvései ellenére - még nem tud megfelelni ennek a követelménynek, elsősorban az építészeti-, elhelyezési körülmények tekintetében.

Közelítünk a civil normákhoz a munkáltatás és az oktatás terén. Talán nem véletlen, hogy ezen a két területen van előrehaladás, hiszen ez a két tevékenységforma hasonlít eleve a szabad életben folytatotthoz.

Biztató, hogy az új épületek tervezésénél, az átalakításoknál már egyre inkább érvényesülnek az általános építési normák.

A nyitottság elvének két eleme van.

Az egyik elem a fogvatartott kapcsolata a külvilággal; passzív módon: levél, telefon, stb. útján, vagy aktív módon: eltávozás, kimenő alkalmazásával.

A passzív kapcsolattartás gyakorlatilag korlátlan, de egyre inkább tért hódítanak az aktív formák is. Az eltávozások engedélyezése kockázatokkal is jár.

Haszna az aktív beilleszkedés elősegítésében összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint az a kockázat, amely az esetek 3-5%-ában a kinttartózkodás szabályainak megsértése vagy az ezrelékekben sem kifejezhető újabb bűncselekmény elkövetése.

Sajnos ez utóbbit észleli csak a közvélemény, és ebből von le téves következtetéseket a rendszer működésére.

Itt már a nyitottság másik oldalára térünk át: a közvélemény, a nyilvánosság, az adófizető állampolgár jogosult arra, hogy megtudja, mi folyik a börtönökben.

Ez az elv teszi lehetővé a környezetben lévő erőforrások kihasználását is.

A harmadik ilyen alapelv a felelősség elve.

A felelősség mind a büntetés-végrehajtást, mind az elítélteket terheli.

Az a körülmény, hogy a célkitűzésben nem az elítéltek megváltoztatásáról van szó, hanem arról, hogy a büntetés-végrehajtás a saját eszközeivel elősegíti a beilleszkedést, tisztázza a felelősség kérdését is. Ezek szerint a büntetés-végrehajtás azért felelős, hogy a törvényben foglalt kötelezéseket és jogokat, valamint a fejlesztéshez szükséges feltételeket biztosítsa.

Tehát szó sincs olyan irreális célkitűzésről, amely a kényszeren alapuló személyiségfejlesztést igényli.

Az elítéltről is változott az emberkép.

Hagyományosan úgy gondoltuk, hogy az elítéltek eleve kóros személyiségűek, akiket úgymond "ki kell javítani."

A garanciális végrehajtás azt is jelenti, hogy az elítélteket olyan állampolgárnak tekintjük, aki átmenetileg éppen büntetését tölti, de semmi másban nem különbözik tőlünk. Lehet ugyan kóros a személyisége, mint bármely más szabad állampolgáré is, de ezt eleve nem feltételezzük róla.

Mindezekből az következik, hogy felnőtt, saját sorsáért felelős embernek tekintjük, akinek adott esetben támogatásra van szüksége. A kényszernevelés lehetőségéről és szükségességéről folyó viták ebből a megvilágításból értelmüket veszítették. A jogalkotó úgy véli, hogy a törvényes- és humán végrehajtás már önmagában is elősegíti a reszocializációt, különösen akkor, ha ennek részeként nevelési- és kezelési programok igénybevételére is van készlet és lehetőség.

Mit értünk ma a kezelési-nevelési programon?

Hazánkban a nevelés az elfogadott, megszokott kifejezés. A fogalom azonban változáson megy át.

H. Tulkens idézi ezzel kapcsolatban az Európai BörtönSzabályok magyarázó memorandumát.

"Eltávolodtunk azoktól a rezsimektől, amelyeknek a célja kifejezetten az elítelt magatartásának, viselkedésének megváltoztatása, s közeledünk olyan modellekhez, amelyek a társadalomba való sikeres visszatérés kilátásait javító szociális készségek és személyes erőforrások fejlesztésén alapulnak."

A magyar fogalomhasználatban a mondat első fele a hagyományos nevelés fogalmát, a második fele pedig a korszerűbb nevelési-kezelési felfogást takarja. Fel kell hívjam azonban a figyelmet, hogy mindkét esetben csak a kliens személyiségének formálása a cél, elmarad a szociális aspektus.

Itt érkezünk el a bevezetőben feltett negyedik kérdéshez.

Milyen kimutatható hatása van a szabadságvesztés büntetésnek?

A börtön egy-egy ember életének egy-egy szakasza, kinél rövidebb, kinél hosszabb.

Feltehetünk hipotéziseket arra vonatkozóan, hogy a büntetésül alkalmazott szabadságvesztés büntetésnek van-e érdemleges hatása. Lássuk be, hogy csak jogosnak vagy kevésbé jogosnak tűnő igazolatlan munkahipotézisek és az ezekből fakadó elméleti feltevések állnak rendelkezésre. A börtön számukra egyelőre "fekete doboz", biztosan csak az ártalmait bizonyíthatók.

Úgy gondolom, hogy megfelelő módszerek sem állnak rendelkezésre a hatékonyság mérésére. A visszaesés több más tényezőn is múlik, ezért csak korlátozottan alkalmas következtetések levonására.

Mit lehet tudni mégis?

Ma Magyarországon az elítéltek 60 %-a visszaeső. Úgy tűnik, hogy van a populációban egy olyan réteg, amelyik rendszeresen visszakerül a börtönbe. Nem tudjuk viszont, hogy ez a börtön hatásai miatt, vagy annak ellenére van így.

Éppen ezért, talán a szabadságvesztés büntetést még a jelenlegi mértéknél is kevesebb esetben volna célszerű alkalmazni.

Megvizsgálva azonban az elítéltek összetételét, úgy tűnik, hogy kevés az esély az elterelésre, az alternatív büntetések alkalmazására. A legenyhébb fokozatban volna erre esély, ez a létszám azonban csekély. Az alternatív büntetések alkalmazásának korlátját jelzi például, hogy növekvőben van a pénzbüntetést helyettesítő szabadságvesztést töltők száma.

- 1) Walker: Gondolatok az ésszerű büntetésről. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest 1976.
- 2) Kövér Ágnes: A büntetésről és a börtönről. Kandidátusi Értekezés Tézisei. Budapest 1995. (Kézirat)
- 3) Kabódi Csaba: Szakvélemény - harmadik Bv. novellával módosított Bv. kódex végrehajtására kiadandó Igazságügyminiszteri rendelet tervezetéről. Budapest 1994. (Kézirat)
- 4) Fejes Imre: Az eurokompatibilis magyar büntönügy esélyei (Kézirat)
- 5) H. Tulkens: A kezelés fogalma az Európai Börtön szabályokban. Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár; Budapest 1990/5

*****

A BÜNTETÉS HATÁSA A PÁRTFOGÓ SZEMÉVEL

Lukáts Ákosné és Jáger István¹⁷

Tisztelt Tanácskozás!

Köszönetet kell mondanom a megtisztelő felkérésre, hogy a büntetés hatását pártfogói szemmel is bemutathatjuk.

A felkérés bennünket is arra ösztönzött, hogy a napi gyakorlat során időnként már rutinszerűen végzett tevékenységünk mögé is nézzünk, azok valódi hatását elemezzük.

Vonatkozó irodalomban tallózva főleg a szabadságvesztés hatásait kutató-elemző munkákat találtunk. A szabadságvesztés büntetés népszerű, jól ismert úgy a szakmai, mint a közvélemény előtt. Hatásáról - minthogy ez a büntetési forma az, amely hosszú időn keresztül és talán ma is a büntetési rendszer fő eleme - több tanulmány született, szakemberek sokasága foglalkozott hatékonyságkutatással.

Az egyéb büntetések, intézkedések hatásvizsgálatáról csekély számú elemzés született.

A közérdekű munkáról, pártfogó felügyeletről főleg statisztikai mutatók beszélnek. Reméljük, hogy az életből, a gyakorlatból nyert, a tapasztalatokon alapuló megállapításaink talán életszerűbbek, mint a statisztikai adatokból levonható következtetések.

Az előadás a pártfogó felügyelet intézkedés és a közérdekű munka büntetés hatásait igyekszik bemutatni.

Azt tapasztaljuk, hogy viszonylag alacsony számú alkalmazásuk főként az ítélkező bírákat tájékoztató információk hiányára vezethető vissza.

Reméljük, hogy beszámolóink a hiánypótló szerepet is képes lesz betölteni.

A pártfogó felügyeletről:

Az országban végbement gazdasági változások következményeként a pártfogók segítségi eszközei közül a munkahelyre kijárlás, a munkásszállón elhelyezés lehetősége megszűnt, emiatt a pártfogó felügyeletet sokan, - még az ítélkező bírák közül is - feleslegesnek, eszköztelennek és főleg hatástalannak minősítették.

A véleménynyilvánítók nem ismerték és vélhetően még ma sem ismerik a segítés, támogatás egyéb lehetőségeit, a régi sztereotip kép szerint a pártfogó

¹⁷Mindketten a Veszprém Megyei Bíróság hivatásos pártfogói.

felügyelet egyenlő a munkahely és a szállás tálcán kínálásával és az ellenőrzéssel.

Nem ismerik a pártfogók lehetőségeit, munkamódszereit, eszközrendszer hiányáról beszélnek, elfeledkezve arról, és fel nem ismerve azt a tényt, hogy *a pártfogó maga az eszköz.*

Azt tapasztaljuk, hogy pont a kifogásolt eszköztelenség - munkahely, munkásszállón elhelyezés lehetőségének hiánya - paradox módon hatásos. A gondoskodó államban a munkahely, szállás biztosítása mellett nagyobb hangsúlyt kapott az ellenőrzés. Gyakorlatilag készen kapott lehetőségeket a pártfogoltaknak csak el kellett fogadni és a szabályokat betartani.

A lehetőségek megszűnésével a pártfogoltak saját, belső erőit is kell mozgósítani, erőfeszítéseket neki is kell tennie, ezzel párhuzamosan dominánssá a segítő, támogató pártfogói tevékenység vált. Ennek a segítésnek a megítélése a pártfogoltak részéről is átértékelődött. (Pld. akinek semmiféle jövedelme nincs, de a pártfogói közreműködéssel szociális helyzete javul, hangsúlyozottabban értékelődik, mint régen a készen kapott lehetőségek.)

Az elítéltek, bűnelkövetők szűk rétegével foglalkozunk, de általánosítva megállapítható, ügyfeleink zöme életvezetési problémákkal terhelt, szocializációjuk csorbult, alacsony feszültségtűrő képesség, indulatkezelési nehézségek jellemzik. Konfliktusmegoldó, problémakezelő képességek hiánya miatt kriminális magatartással válaszol a felmerülő gondokra. Nagy részük képtelen saját érdekei védelmére, képviselőre. Jogaikat, lehetőségeiket nem ismerik, nem értik a hivatalos nyelvezetet, félnek az eljárások bonyolultságától, a hatóságoknál dolgozó ügyintézők elutasító viselkedésétől.

Képessé kell tenni őket arra, hogy helyzetük javításához önmaguk tegyék meg a szükséges lépéseket. Ez önbecsülésüket növeli, egyben a környezet elismerését is kivívhatja.

A pártfogó felügyelet nélkül nem kapnak meg fontos erőforrásokat, szolgáltatásokat, mert zömében híján vannak ezek megszerzéséhez szükséges szellemi képességeknek, erőforrások ismeretének, tapasztalatnak, önkifejező készségnek.

Tapasztalatunk az, hogy próbára bocsátott, valamint a felfüggesztett szabadságvesztésre ítélt elítéltek nagy része az első meghallgatáson beszámol arról, hogy felmentésként élte meg a bíróság határozatát. A pártfogó felügyelet elrendelését érzi "igazi büntetésnek", mert terhes számára a magatartási szabályok szankciórendszere, a kötelezettségek, tilalmak betartása.

Nagy eredménynek számít - a rendszeres irányított beszélgetések hatására - ha elfogadja a bűnelkövető a pártfogó felügyeletet, vele együtt a hivatásos pártfogó személyét, és képes együttműködni a végrehajtás során.

A feltételes kedvezménnyel szabaduló pártfogoltak egy része szintén büntetésként éli meg a pártfogó felügyelet elrendelését. Viszont több bv. bírói indokolásban olvasható, hogy az elítélt bízik a hivatásos pártfogóban, a segítség egyetlen lehetőségét benne látja. A feltételes kedvezménnyel szabaduló pártfogoltak bv. intézeti előterjesztésében szereplő információk sokszor hamisak. Elítélt körülményeire, családi kapcsolataira, szociális helyzetére vonatkozó kedvező és szép adatok a feltételes kedvezmény elrendeléséhez fontosak, valós tartalmuk azonban nincsen.

Szabadulást követően tapasztaljuk, hogy az elítélt családja felbomlott, nem fogadják vissza a lakóhelyére, állása, pénze nincs, helyzete kilátástalan, a pártfogó olyan helyzettel találja szembe magát, amely akkor már szinte megoldhatatlannak bizonyul. A felügyelet így nem lehet eredményes, és a visszaesés elkerülhetetlen. A legsérülékenyebb időszakra a szabadulást követő 1-2 hétre fokozottan kell készülni, a szociális és egyéb feltételeket már szabadulás előtt meg kell teremteni.

A teljesség igénye nélkül szeretnénk bemutatni azokat a bűncselekmény típusokat, amelyek mellett elrendelt pártfogó felügyelet különösen hatékonyan bizonyult. Ilyennek tartjuk a *kiskorú veszélyeztetése* miatt elrendelt pártfogó felügyeletet. A jól megválasztott külön magatartási szabályokkal, rendszeres, lakóhelyen történő ellenőrzéssel, folyamatos követéssel, a társintézmények bevonásával (gyámhatóság, családsegítő központ, gyermekvédelmi tanácsadók, iskola, óvoda) lehetőség nyílik arra, hogy a bűnelkövetőben változást, értékrendszerében, etikai normáiban pozitív módosulást hozzunk létre. Érzékelhetően megváltozik a pártfogolt magatartása, életvitele. Az elkövető családja is pozitívan értékeli az intézkedést, örül a pártfogó felügyelet elrendelésének.

A tartás elmulasztásának vétsége miatt próbára bocsátott, vagy felfüggesztett szabadságvesztésre ítéltelnél az elítélés után általában nincs követés. Viszont ha pártfogó felügyelettel együtt jár, akkor rendszeres a számonkérés. A hivatásos pártfogó segítségével esetleg jövedelemhez jut, így biztosítottá válhat a gyermektartásdíj befizetése. A büntetés az intézkedéssel együtt éri el igazi hatását!

Külön kell említenem az egyelőre szinte megoldhatatlan problémát jelentő felnőtt, volt *állami gondozott* ügyfelek sorsának segítségét.

Állami gondozottként életük legapróbb tennivalója is szabályozott volt. Beszámolóikból az derül ki, hogy nem okoz számukra lelki sérülést a börtön.

Kicsit zártabb, de ugyanolyan szabályozott körülmények közé kerülnek, mint az állami gondozás időszaka alatt. Létszükségeikről nem kell gondoskodniuk, mindent készen kapnak. Különösen erős ez a vélekedés azoknál, akik csecsemőkoruktól állami neveltek.

Önértékelési zavarok, éntudat, énazonosság hiánya jellemzi őket, náluk nincs családi közeg az értékek közvetítésére. A gyökértelen, kapcsolatok nélküli pártfogoltak segítőtársat kell találni a mindennapi élethez, aki az életvezetését koordinálja, célok kitűzésével kizökkenti a kilátástalanságból. Ezt a szerepet a hivatásos és társadalmi pártfogó töltheti be.

A mai megváltozott körülmények között a hivatásos pártfogó tulajdonképpen a *szociális szféra* képviselője, az igazságszolgáltatásban. Feladata végrehajtása során egyaránt rendelkezik hatósági ellenőrző, és segítő jellegű jogosítványokkal.

A pártfogó felügyelet segítési, támogatási, tehát tulajdonképpen szociális tevékenysége a megelőzés eszköze. A körülmények javulása, a bűnisméltés esélyét csökkentheti.

Miben segíthet a hivatásos pártfogó?

- A pártfogoltak segítésében:
A hivatásos pártfogók és a Magyar Pártfogók Országos Szövetsége kezdeményezésére az állami költségvetésből több milliót szavazott meg az országgyűlés a pártfogói intézménynek segítési céljára. Veszprém megye 300.000.- Ft-tal gazdálkodhat 1997-es évben. Így lehetőség nyílt útiköltségekhez, személyi igazolvány elkészítéséhez, albérleti támogatáshoz, autóbusz, vonatbérlethez, gyógyszerek kiváltásához anyagi támogatást adni.
- A hivatásos pártfogó közreműködik a munkahely felkutatásában, munkaügyi központhoz irányítja, vagy újságok hirdeteiből ajánl elhelyezkedési lehetőségeket.
- Tanfolyamok elvégzésére ösztönzi a pártfogoltat, tájékoztatja a kedvezmények lehetőségeiről.
- Fontosnak tartjuk a pártfogolttal megismertetni számára nyitva álló lehetőségeket és azok eléréséhez segítséget nyújtani;
  - rokkantsítás kezdeményezése,
  - nyomtatványok, adó, tb. kártya beszerzése,
  - átmeneti szállón, éjszakai menedékhelyen, krízisszobában történő elhelyezése.

A pártfogó felügyeletet feleslegesnek minősítők tudomásul kell hogy vegyék, ezzel a réteggel intézményesen nincs aki foglalkozzon.

A karitatív szervezetek hatósugarába kerülnek ugyan néhányan, azonban általában a komplexen jelentkező problémáiknak csak egy-egy részét oldják meg, a rendszeres, mindenre kiterjedő követésre már nem vállalkoznak. Erre csak a pártfogó felügyelet keretén belül van lehetőség.

Valahol a pártfogó felügyelet sikerét, hatásosságát bizonyítják azok a volt pártfogoltak, akik a felügyelet letelte után is jelentkeznek problémáikkal, melyeket nem tudnak önmaguk megoldani, illetve hathatós segítséget nem kapnak máshonnan.

A közérdekű munkáról:

A bűncselekmények elkövetését megtorló következmények közé 1993-ban került a közérdekű munka.

Bevezetésére a külföldi példák, de főként az angliai tapasztalatok alapján került sor. Angliában jól kiépített szervezet foglalkozik a büntetés végrehajtásával, rendelkeznek munkaeszközzel, gépkocsival, szervezik, irányítják, ellenőrzik a munkát.

Magyarországon a végrehajtás szervezeti feltételeinek kiépítésére 1993 óta nem történt semmiféle intézkedés. A mai napig a hivatásos pártfogó személyes kapcsolataitól, meggyőző, rábeszélő képességétől függ, sikerül-e a közérdekű munka letöltéséhez egyénre szabott munkát, munkahelyet találni.

A végrehajtást vállaló munkáltató a szívességből végzett többletmunkáért semmiféle juttatást nem kap, semmiféle előnyt nem élvez, sőt esetenként még többletköltsége is keletkezik (pld. szemét összeszedéséhez konténert bérel, elítélt mégsem megy dolgozni, bérleti díjat ki kell fizetnie).

Félő, ha nem történik valami változás, kimerül a szívességi alapon végzett közérdekű munka végrehajtása (Lengyelországban közszolgáltatással foglalkozó intézmények kötelesek a közérdekű munkát foglalkoztatni).

Központi szervezés hiánya miatt a magyarországi gyakorlat nem egységes, mert képzett szakemberek helyett a köznapi élet szereplői a büntetés letöltésének irányítói. Bár valamennyi munkáltató képviselőjét részletesen tájékoztatjuk a tudnivalókról, mégis - emberi reakcióként - hol szigorúbban ítélik meg az elítélt munkáját, - mert büntetést tölt, úgy vélik, nagyobb követelményeket kell teljesíteni, - hol enyhébben - egy - egy távolmaradásról nem számolnak be, nehogy átváltoztatásra kerüljön a büntetés. Sok esetben viszont éppen azért nem jelzik időben a munkavégzés során felmerült hiányosságokat, mert félnek az elítélt reakciójától.

közérdekű munka végrehajtását, annak hatását alapvetően meghatározza kit sújt a bíróság e büntetéssel. Tapasztalataink szerint azoknál, akik szabadságvesztés büntetést még nem töltöttek, a szabadságvesztésre átváltoztatási fenyegetettség munkára ösztönző. Azokra, akik több ízben is töltöttek szabadságvesztést, nem hat riasztóan - főleg az új szabályozás szerint, - maximum 50 nap fogház.

Megállapítható az is, hogy a rendezett körülmények között élő, rendszeres jövedelemmel rendelkező elítélteknél erősebb a motiváció a büntetés letöltésére. A lumpen, alkoholistákkal jövedelemmel, lakással nem rendelkezők zöménél prognosztizálható az átváltoztatás. Ennek a rétegnek létfeltételei csak javulnak, ha a közérdekű munka átváltoztatására sor kerül, (esetenként ők kérik).

A korábban közveszélyes munkakerüléséért elítélt, munkaviszonnyal nem rendelkezők esetében előre megjósolható, hogy a közérdekű munka során sem fog dolgozni.

Hogy a közérdekű munka a törvényt tisztelő magatartás kialakításában játszik-e szerepet, hogy újabb bűncselekmény elkövetésétől visszatartó hatású-e, nem tudjuk. Nincs eszközünk követni az elítéltet. A végrehajtás számadatai csak a büntetés betölthetőségéről számolnak be.

Hatását egyfajta dimenzióból az átváltoztatási számadatok tükrözik: 1993 májusától 1997. szeptember 15-ig 258 KM ügy érkezett. 12 ügyet illetékeségből más megyébe kellett irányítani. Befejezésre került 182, folyamatban van 64.

E 246 közérdekű munkából átváltoztatásra került 36, átváltoztatási javaslattal főügyészségre megküldve 13. Ha feltételezzük, hogy az átváltoztatási javaslatok kellően megalapozottak, úgy az átváltoztatási számadat 49. Ami az összes érkezett ügy 20-22 %-a.

A közölt számadatok nem a büntetés sikertelenségét dokumentálják, főleg ha figyelembe vesszük, hogy a 49 ügyből 30-nál 1-20 napig letöltésre került néhány nap közérdekű munka.

Megfigyelhető, hogy míg 1993-1994-ben - a közérdekű munka bevezetésének kezdeti szakaszában - a társadalom legalsó rétegének elítélési eszköze volt, napjainkban már rendezett körülmények között élő, magasabb iskolai végzettségű (szakmunkás, sőt érettségizett) bűnelkövetőket is ítélnék közérdekű munkára. Az átváltoztatási arány 1993-94-ben a legmagasabb.

Ügyfeleink zöme kriminális életvezetésű, deviáns, sok-sok szociális problémával, sok esetben ugyanúgy segítségre, támogatásra szorulnak, mint a pártfogoltak.

Éppen ezért előfordul, hogy a közérdekű munkára ítélnél - néha a büntetés végrehajthatósága érdekében - a már ismertetett pártfogói eszközrendszer igénybevételére is sor kerül.

A végrehajtó munkáltató is segíti néha az elítélt szociális helyzetének javításával a büntetés letöltését:

tereprendezés után a tüzelésre alkalmas faanyagot az elítéltek térítésmentesen megkapták,
napi egyszeri meleg ételhez juttatták esetenként az elítéltet,
a helyi bérletet megvásárolta a munkáltató az elítéltnek, ha a város távoli részéből utazott a kijelölt munkahelyre.

Ezek a támogatások a közérdekű munka letöltésére ösztönzők, talán újabb bűncselekmény elkövetését megelőző hatásúak.

Hosszabb, alaposabb elemzést igényelne, hogy ítélethozatalkor a bíróság választotta-e ki a személyre szóló, megfelelő büntetést, vagy a végrehajtás során a jól megválasztott munka és az egyéb segítő támogatások, vagy esetleg a két tényező együtt okozta-e a sikeres büntetésletöltést.

Végezetül még egy megjegyzést engedjenek meg:

Egy büntetés akkor lehet a bűnelkövetéstől visszatartó hatású, ha a társadalom ismeri, büntetésként elismeri.

A közérdekű munkáról a köznapi embernek nincs információja, (gyakran összetévesztik a közhasznú munkával) mibenlétéről csak a végrehajtásban résztvevőknek van ismerete, véleményük a büntetésről igen sokszínű, ellentmondásos.

Sajnálatos módon a Btk. legutóbbi módosítása sem hatott abba az irányba, hogy a büntetés elismert lehessen. A szabályozás negatívumai azonban már egy másik előadás témája lehetne.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

Felhasznált irodalom

- 1) Vathy Ákos: Az alternatív büntetési formák és a pártfogó felügyelet *Kriminológiai Közlemények (KK 46. szám)*
- 2) Bárd Károly: Kriminálpolitika *(KK.52. szám)*
- 3) *Pártfogók lapja 1997. 2. szám.*
- 4) Gönczöl Katalin: Devianciák, bűnözés és a megelőzési stratégia *Társadalmi Szemle 1994./5. szám*

- 5) Varga Edit és Pócsik Ilona: A pártfogó felügyeleti rendszer szervezete, szerepe az angol büntető politikában *KK. 42. szám*
- 6) Kerezsi Klára: Szociális munkás-e a pártfogó felügyelő *KK 42. szám*
- 7) Vókó György: A büntetés hatékonyságát meghatározó tényezőkről *Jogtudományi Közlöny XLVIII. évf. 1993. július*
- 8) Kerezsi Klára: Konceptió a Büntető törvénykönyv szankciórendszerének átalakításához *KK 53. szám*
- 9) Vókó György: A közérdekű munkáról, mint egyik új főbüntetésről (*Magyar Jog 1994.1*) 1997. LXXIII. tv. a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról (indokolással)

*****

II. FEJEZET

DOLGOZATOK VESZPRÉM MEGYÉBŐL

A POLGÁRI JOGI IGÉNY ÉRVÉNYESÍTÉSÉNEK EGYES KÉRDÉSEI A BÜNTETŐ-ELJÁRÁS FOLYAMÁN

Botos Gábor¹

A büntetéseljárás folytán keletkezett kárigény büntetőeljárás keretein belül való elbírálásának igénye hosszú időszakra nyúlik vissza. Mivel az ősmagyar büntető jog még a magánbosszú elvén alapult, a közösséget sértő cselekmények kivételével a királyság megalapításával a büntetőjog közjogi jellege csak lassan fejlődött, mert a vérbosszú és az egyezkedés sokáig akadályozta a közjogi irányba történő fejlődésnek.

Ezen egyezkedés segítségével ugyanis az elkövető az áldozattal, vagy annak családjával megállapodott a kár megtérítésében és ezzel megelőzte az illetők bosszújának bekövetkezését.

Első királyaink dekrétumai között is fellelhetők a vérbosszú korlátozására irányuló rendelkezések, a kompenzáció széleskörű alkalmazását szorgalmazó instrukciók, melyekkel az állandó családi és nemzeti perpatvaroknak kívántak gátat vetni, amellyel, hogy ezek a dekrétumok egyes cselekményekre nézve, már büntető szankciók alkalmazását is kilátásba helyezték. Így bizonyos cselekményeknél még a halálbüntetés alkalmazásának kilátásba helyezése mellett is szerepelt a kompenzáció lehetősége. Pl. vérdíj fizetése a sértettnek.

A középkor folyamán királyaink egyre inkább törekedtek a bosszú visszaszorítására a jogbizonytalanság felszámolására, amely egy igen hosszú történelmi folyamat volt.

Nem célokom e cikk keretében mindenre részletesen kitérni. Csupán hivatkozni kívánok a Werbőczy által 1514-ben elkészített törvényi kodifikációra az ún. Hármaskönyvre (Tripartitum), amely részletesen felsorolta az egyes bűncselekményeket, a korábbi királyi dekrétumokban rögzítetteknek megfelelően, a kilátásba helyezett szankciókkal és azok alternatíváival egyetemben. A voltaképpeni büntetést tehát minden esetben megelőzte a felek kibékítését és az áldozat kártalanítását elősegítő kiegyezési kísérlet. Ha pedig ez megtörtént, úgy megnyílt – csak úgy mint a

¹Botos Gábor, ny. bíró, egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem JÁK.

korábbi - a későbbi évszázadokban is az elkövető számára a büntetés alóli mentesülés, miközben az áldozat is elégtételt kapott.

A kárjótétel ezen intézménye régi keletű egyébként az európai büntetőjogrendszerekben is. Mindezideig, míg a büntetőszankciók alkalmazásának igényét az állam saját kizárólagos hatáskörébe nem vonta, a sértettnek okozott kárnak az elkövető általi kompenzációja és ezáltal a büntetés iránti igény részbeni vagy teljes elenyészése mindennapos volt a büntetőjogrendszerekben.

Az 1878. évi V. törvénycikk, az ún. "Csemegi Kódex" viszont már hűen tükrözte a korabeli felfogást, vagyis az igazságos büntetés kiszabásánál az ún. tetтарыos megtorlást tekintette mértékadónak. Ezen szankciórendszerben nem kapott helyet a "Hármaskönyvben" meglévő kompozíció, évszázadok óta alkalmazott intézménye, mert az állam büntető hatalmának kizárólagosságát deklarálta és a sértett érdekeit teljesen figyelmen kívül hagyta, holott a sértett általában nem csupán erkölcsileg sérül, hanem főleg anyagi veszteségek érik.

A XIX. században tehát a sértett szerepe a büntetőeljárásokban háttérbe szorult és arra korlátozódik, hogy az őt ért kár megtérítése érdekében ún. adhaesios eljárás keretében ún. polgári jogi igényt terjesszen elő, amelyet a büntető bíróság vagy megítélt, vagy pedig polgári bíróság elé utalt. A sértett tehát a büntetőeljárásból csaknem kiszorult.

Az elmúlt évszázad utolsó évtizedében külföldi - főleg francia - példák által sarkallva, jogalkotási láz köszöntött be hazánkban is, minek következtében többek között megszületett a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvény, mely a maga idejében világranglista legfelsőbb lépcsőfokain helyezkedett el. (Azóta sem voltak képesek Magyarországon ilyen tökéleteset alkotni.)

Ez a törvény abból az alapelvől kiindulva, hogy a bűncselekmények legnagyobb része nem csupán közérdeket - hanem magánérdeket is - sért, tehát a bűncselekményekből azok elkövetőivel szemben magánjogi kötelezettség (obligatio ex delicto) is keletkezik, akik a magánjogaikban sértett személyt kártalanítani tartoznak - korlátozott mértékben ugyan, de elfogadta az ún. adhaesio rendszerének elméletét, nevezetesen, hogy a kárt szenvedett sértett magánfél már a büntetőperben is érvényesíthesse kártérítési igényét.

Az adhaesios eljárás összekapcsolt eljárást kell érteni, amely sem nem kizárólag büntetőeljárás, sem nem kizárólag polgári eljárás, hanem a kettő elegyítése. Tehát a büntetőfelelősségre vonással egyidejűleg dönt a polgári jogi igény felől is. Ezért ugyanazon eljárásban két anyagi jog szabályai kerülnek alkalmazásra, amely magával hozza azt a tényt is, hogy ebben az

eljárásban nem egy, hanem két eljárási jog szabályai érvényesülnek. Alapvető azonban maga a büntetőeljárás, amelyben a polgári eljárás csak járulékos.

Elsődleges tehát a büntetőeljárás szabályozása, míg a polgári eljárási jog szabályozása csupán kiegészítő - szubszidiárius -, tehát mindenkor a büntetőeljárási jog szabályainak van elsőbbsége. Természetesen kellő nyomatékkal hangsúlyozva, hogy a sértett felet megillető polgári jogi igénynek az érvényesítése, annak természeténél fogva, tulajdonképpen a polgári bíróság előtt eszközölhető. Ugyanakkor azonban kényszerű figyelemmel volt arra is, hogy a büntetőeljárás a bűncselekményből származó polgári jogi igénynek mintegy jogalapját tárja fel és tisztázza, következésképpen tehát, a polgári jogi igény pontos tisztázása és érdemi elbírálása rendszerint sokkal könnyebb a büntetőbíróság számára, mintha az illetékesi funkciók külön választásával a polgári jogi igény felől való döntést a polgári bíróság kizárólagos hatáskörébe utalnák.

Célszerű volt tehát megengedni a károsodott sértett fél számára, hogy polgári jogi igényét kára megtérítése iránt, már a büntetőeljárás folyamán is érvényesíthesse.

A törvény természetesen hangsúlyozottan ügyelt a célszerűség szempontjaira is akkor, amikor kimondta, hogy amennyiben az okozott kár összegszerű pontos tisztázása, a büntetőeljárás befejezését jelentősen késleltetné, ez esetben a büntető bíróság a polgári jogi igény elbírálását polgári bíróság elé utalhatta.

Ezt a törvényi lehetőséget azután a korabeli büntetőbírók ugyancsak kihasználták.

Ugyancsak ekként járhatott el a büntető bíróság akkor is, ha magát a büntetőeljárást valamely ok folytán határozatlan időre felfüggesztette.

Az 1896. évi XXXIII. törvény azonban felsorolta azokat az eseteket is, amelyeknél a büntető bíróságnak kötelezően vissza kellett utasítania a polgári jogi igényt. Az érdekesség kedvéért ezeket is bemutatom:

1. ha az igény alapjául szolgáló bűncselekmény a büntető törvények értelmében nem volt büntethető, vagy büntetőeljárás nem is lett volna indítható,
2. ha a bíróság az eljárást megszüntette, vagy a vádlottat felmentette,
3. ha a bíróság az ügyet büntetőparancs kibocsátásával fejezte be,
4. ha az igény a sértett tulajdonát képező, de lefoglalt tárgy visszaadására irányult,
5. ha a sértett igényét nem tudta igazolni,

6. ha az igényelt dolog jóhiszeműen került olyan harmadik személy birtokába, aki a bűncselekmény elkövetésével kapcsolatosan semmilyen formában nem volt érintve,

7. ha a dologra többen támasztottak igényt.

Észrevehető a szakember számára, hogy ez a törvény még lényeges különbséget tesz bűncselekménnyel okozott kár és a büntetőeljárás folyamán lefoglalt tárgy, vagy dolog között, az egyik esetben lehetőséget biztosít a polgári jogi igény előterjesztésére, míg a másik esetben a törvény erejével utasítja azt vissza, holott lehet, hogy a lefoglalt tárgy pontosan a sértett tulajdona volt.

Szigorúan ragaszkodott a törvény a legitimitáció elvéhez is akkor, amikor megkövetelte a károsult, sértett féltől a büntetőperbe magánfélként történő bejelentkezését is. A bíróságnak határozatot kellett hoznia arra nézve is, hogy ezt a bejelentkezést elfogadja-e, vagy pedig ha a jelentkező személy esetében jogosultságot nem látott fennforogni, a jelentkezőt a büntető bíróságnak vissza kellett utasítania.

Ez a rendszer Európa-szerte hasonlóan működött, és abban csak a XX. század 60-as, 70-es éveiben következett be változás.

Magyarországon a XX. század 50-es éveiben bekövetkezett társadalmi, politikai és ahhoz kötődő törvényi változások csupán rombolást eredményeztek, és a korszerűnek mondható európai mértékben mérve is, minden hibája ellenére élen járó büntető-eljárési rendszer szétzúzásával jártak. Helyette, szovjet mintára kreáltak egy primitív büntető-eljárési jogrendszert, amelyben az ún. társadalmi tulajdon védelme dominált szinte kizárólagos módon. Ezen a büntető-eljárési jogon, kínosan, keservesen történtek ugyan pozitív irányban változtatások, alapjaiban azonban a mai napig sem, mert többek között a centralizáció elvét nem adták fel, ahelyett, hogy osztrák mintára áttértek volna a tartományi elvre, valamint a többlépcsős bírósági fórum-rendszerre.

Nézzük meg azonban, hogy a jelenleg hatályos büntető-eljárési rendszerünk a többször módosított 1973. évi I. törvény miként rendelkezik a sértett magánfél polgári jogi igénye felől:

Az 1973. évi I. törvény bírói nyelven a hatályos Be. 215. §-a szabályozza a polgári jogi igény elbírálásának a mikéntjét. Meg kívánja szüntetni azonban, hogy az igényt vagy az ügyész, vagy a sértett magánfél bejelentse. A Be. 215. § (1) bek.-e értelmében a polgári jogi igényt az ítéletben, vagy az ügydöntő végzésben lehetőleg érdemben kell elbírálni. Ha ez az eljárás befejezését jelentékenyen késleltetné, a bíróság az ügydöntő határozatában a polgári jogi igény érvényesítését egyéb törvényes útra utasíthatja.

Mint láthatjuk, a törvény a jogalkotói logikának megfelelően alapvetően egy fogalmaz, hogy amennyiben a bíróság a vádlott bűnösségét megállapította, a bizonyítási eljárást lefolytatta, rendszerint abba a helyzetbe kerül, hogy dönteni tud a polgári jogi igény felől is, hiszen tisztáznia kellett a jogalapot, valamint az összecszerúséget is. Felmentő ítéletben a Be. 214. § c.) pontjában meghatározott felmentő ok kivételével - a bíróság szabály szerint elutasítja a polgári jogi igényt -, hiszen ha bűncselekményi tényállást nem tudott megállapítani, nem állapíthatta meg egyszersmind a polgári jogi igény jogalapját sem.

A törvény értelmében a magánfél ugyanis a terhelttel szemben a büntetőeljárásban csak azt a polgári jogi igényét érvényesítheti, amely bűncselekmény, (vagy a bíróság által elbírált szabálysértés) folytán keletkezett. A törvény helyesen azt az álláspontot képviseli, hogy a c.) pont alapján (büntethetőséget kizáró ok miatt) való felmentés esetén a polgári jogi igényt a magánfél javára is meg lehet ítélni. Ebben az esetben ugyanis a bűncselekmény törvényi tényállása, illetőleg elemeinek a többsége megvalósult, s ha bár a büntetőjogi büntetés alkalmazását, büntethetőséget kizáró ok kizárja, lehetséges hogy a polgári jogi felelősség megállapítását ez nem akadályozza.

A büntetőjogi felelősség tisztázása nem jár mindig együtt a polgári jogi felelősség és annak mértékének a tisztázásával, különösen a keletkezett kár nagysága kíván pontosabb megállapítást a polgári perben, mint a büntetőperben.

A bűnösség megállapításához és a büntetés kiszabásához ugyanis elég a kár hozzávetőleges megállapítása, a kártérítésre való kötelezés azonban pontos összecszerúség megállapítását kívánja meg.

Erre való hivatkozással azután a büntetőbíróságok az esetek többségében a magánfél polgári jogi igényét egyéb törvényes útra utasítják.

A Be. 215. § (2) bek. értelmében, ha a polgári jogi igény érvényesítése során eltérő indítványt - kérelmet terjeszt elő az ügyész és a magánfél, a bíróság - a magasabb összegű igény korlátain belül - valamennyi indítványt - kérelmet elbírálja.

Már az 1896. évi XXXIII. törvény miniszteri indokolása kifejezte azt a reményt, hogy a büntetőbírák kényelemszeretetből nem fognak elzárkózni a polgári jogi igények elbírálásától. Ennek ellenére mind a mai napig tart az idegenkedés a polgári jogi igény megítélésétől a büntetőbírák részéről. Lehet, hogy régen az ok valóban kényelemszeretet volt, ma azonban ennek kettős oka van, egyrészt a büntetőbírák túlterheltsége, másrészt az, hogy a polgári jogi igények nincsenek részletesen kidolgozva, összhangban a sértetti értékmejjelöléssel és a valós forgalmi értékkel, jó és használható

szakvéleményekkel alátámasztva. Az ok nyilvánvaló. A feladat itt is az ugyancsak túlterhelt nyomozó hatóságokra hárul, amelyek csak nagyvonalakban teljesítik ezen kötelezettségüket és az esetleg bevont kárszakértőt sem igazítják el kellőképpen.

Mi tehát a teendő?

Mint oly sok esetben, már most is külföldi példákra szükséges hivatkoznom, hiszen ott a joggyakorlat a különböző érdekek figyelembevételével fejlődött és alakult.

Milyen változások történtek a külföldi joggyakorlatban, egyrészt az eljárások gyors befejezése, másrészt a sértettek mielőbbi kártalanítása érdekében?

Az 1951. évi görög Btk. 379. §-a szerint megszűnik az elkövető büntethetősége, ha lopás és jogtalan elsajátítás esetén gyanúsítottként való kihallgatása előtt az ellopott, vagy jogtalanul megszerzett dolgot önként visszaadja a sértettnek.

Ugyanígy rendelkezik az osztrák Btk. 136. §-a is. Az említett cselekmények esetén a törvény nem korlátozza az érték nagyságát, így a kár megtérítése esetén megszűnik a büntethetőség a legsúlyosabb esetekben is.

A portugál és brazil Btk. még szélesebb körben vonja meg ezeknek a vagyon elleni cselekményeknek a skáláját.

Én a magam részéről a francia joggyakorlat megszívlelését ajánlanám. Az új büntető-eljárási jogi kodifikáció előkészítése során elhangzott olyan vélemény is, hogy vissza kéne hozni a vizsgálóbírói intézményt. Hadd idézzem az általam igen nagyra tartott és tisztelt dr. Gödöny József szavait, emlékének így tisztelegve:

"Már a mi időnkben is a leggyengébb bírakat osztották be erre a posztra, akiket semmi másra használni nem lehetett."

Néhai dr. Gödöny József szavaihoz nem kell kommentár.

A francia büntetőeljárási jogi törvény 41. § (7) bek. a következőket tartalmazza: "az államügyész a nyomozást elrendelő határozata előtt, a felek egyetértésével úgy dönthet, hogy mediátor közreműködését veszi igénybe, amennyiben ez az intézkedés biztosítani látszik a sértettnek okozott kár megtérítését, a bűncselekménnyel okozott jogsérelem megszüntetését és az elkövető újabb bűncselekménytől való visszatartását."

A mediációnak az a célja, hogy összeegyeztesse a különböző érdekeket. A klasszikus büntető-eljárás keretein belül az elkövető nem érzi a társadalmi rosszállást, nagyon könnyen visszaesővé válik, azonkívül az esetek többségében nem is képes a kárt megtéríteni. A sértett a büntetőeljárásokat hosszúnak és hatástalannak értékeli nem is nagyon érdekli őt a

büntetőeljárás, csupán sérelme orvoslását és a kára megtérülését várna mielőbb.

Az államügyésznek tehát a nyomozás megkezdése előtt meg van az a lehetősége, hogy áttegye az iratokat a mediátorhoz, egyúttal felhívva az elkövetőt, a mediátorral való kapcsolatfelvételre azzal a figyelmeztetéssel, hogyha a felhívásnak nem tesz eleget, meg fog indulni ellene a nyomozás.

Ha a kapcsolatfelvételre sor kerül, a mediátor összehozza az elkövetőt a kárvalóval, megkísérlik az érdekegyeztetést, a kárfelmérést és megbeszélik a kár megtérítésének mindkét fél számára elfogadható módozatait. (pl. eredeti állapot helyreállítása - a lopott értékek visszaadása - az egyéb károk pénzbeli megtérítése)

Lényegében az egész mediációs folyamat a felek közötti egyezséget hivatott létre hozni és annak végrehajtását biztosítani.

Kiseb ügyekben és nem rutinos visszaeső bűnelkövetők esetében ez sikerre is szokott vezetni.

Ajánlásom tehát az lenne, hogy ezt az intézményt hazánkban is vezessék be - természetesen pontosan ügyelve arra - hogy a mediátorok kiválasztásánál és megbízatásánál az erkölcsi és szakmai alkalmasság szempontjaira maximális mértékben figyelemmel legyenek.

Ezzel rendkívül sok ügyben már a nyomozás kezdeti szakaszában el lehetne érni a kárjótételt, az okozott károk mértékének és értékének reális és az érintettek szempontjából is méltányos felbecsülése mellett.

A mediátor feladata lenne a szükséghez képest, ehhez szakértői segítség igénybevétele is. A mediátor költségei a bünyügyi költség részét képezhetné. Ezzel elérhető lenne, hogy nem kusza, hanem a kárértékek és összegszerűségek szempontjából tiszta ügyek kerülhetnének ügyészi-, majd bírói szakba, a nyomozati eljárás befejezése után.

Lám, milyen ösztönösen jó megérzés vezérelte őseinket is az egyezkedés intézményének alkalmazásával. Avagy, semmi új nincs a nap alatt?

A későbbiekben pedig merészen továbblépve a kompenzáció keretében az állam büntetőigényét is csökkenteni és ezáltal az igazságszolgáltatás szerveit tehermentesíteni lehetne.

A fő cél ugyanis ez lenne és nem más, az érintettek kölcsönös megelégedésétől kísérve.

- 1) Angyal Pál: A középkor büntetőjoga in: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Budapest 1915. p.17.
- 2) Angyal Pál: Magánfél jogai in: *A magyar büntetőeljárás jog tankönyve I. kötet* Budapest 1915. p. 247-251.
- 3) Barabás Andrea Tünde: Kárjótétel a magyar büntető igazságszolgáltatás történelmében in: *Magyar Jog*, 1993. 10. p. 649-653.
- 4) Büntetőeljárásban érvényesített polgári jogi igény, Budapest 1955. 3.
- 5) Farkas Ákos: Kárjótétel és büntetőjog, avagy hogyan kapcsolódhat egymáshoz elmélet és jogalkotás, in: *Magyar Jog* 1994. 6. p. 443-444.
- 6) Király Tibor: Magyar büntető-eljárás jog, Budapest 1958. p. 157-158.
- 7) Móra Mihály és Kocsis Mihály: Magyar büntetőeljárás jog Budapest 1961. p. 189-467.
- 8) Nacsády Péter Imre: Mi is a mediáció? in: *Magyar Jog* 1995. 3. p. 184-188.

*****

A BŰNSZERVEZET FOGALMA

Búzás Huba² és Nagy Sándor³

Mielőtt a magyar büntetőjog újdonságait fogalmáról, a bűnszervezetről beszélnénk, meg kell jegyezzük: a definíciók oly mértékben egyszerűsítik le a valóság jelenségeit, folyamatait, hogy tartalmuk feltárása szükségszerű követelmény az egységes értelmezés biztosítása, egy-egy fogalom sokféle, egymástól eltérő használatának megakadályozása végett. E tanulmányban tehát arra teszünk kísérletet, hogy feltárjuk a bűnszervezet, mint fogalom tartalmát az egységes jogértelmezés biztosítása, a konkrét ügyekben történő helyes jogi minősítések megállapíthatósága, a törvényes jogalkalmazás érdekében. Ennek során foglalkozunk a hatályos törvényfogalom meghatározásából kiindulva a különböző szervezet-fogalmakkal, az általánosítható bűnszervezet-fogalom logikai viszonyaival, végül áttekintjük (empirikus tapasztalatokra támaszkodva is) a bűnszervezet viselkedésének jellemzőit, hogy megalapozott megállapításokat tehessünk a vizsgált tárgy jegyeire.

Törvényi fogalom - meghatározás

Logikai nézőpontból a fogalom valamely tárgy jegyeit magában foglaló gondolategység. A fogalom tárgyának azt nevezzük, amire a fogalom vonatkozik, aminek ismérveit (jegyeit, tulajdonságait) magában foglalja. A tárgy ismérveinek összessége a fogalom tartalma. A "bűnszervezet" fogalmában a fogalom tárgya a valóságos, konkrét bűnszervezet, e fogalom tartalma pedig mindezen jegyek (tulajdonságok, ismérvek) sokasága, amelyek a konkrét bűnszervezetre érvényesek.

Az 1997. évi LXXIII. törvénnyel módosított 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: Btk.) 1997. szeptember 15-én hatályba lépett 137. § 7. pontjának meghatározása szerint a bűnszervezet: bűncselekmények folyamatos elkövetésére létrejött olyan munkamegosztáson alapuló - bűnszövetség, amelynek célja a rendszeres haszonszerzés.

A bűnszervezet tagjaként történő elkövetés egyes bűncselekmények esetében minősítő, míg a törvényhozó a bűnszervezet létrehozását (Btk. 363/C. §) külön is pönalizálja.

A rendelkezés értelmében: aki olyan bűnszervezetet irányít, amelynek tagjai emberölést, testi sértést, személyi szabadság megsértését, emberrablást, terror-cselekményt, légi jármű hatalomba kerítését, önbíraskodást, kábítószerrel visszaélést, pénzmosást, rablást, zsarolást követnek el, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Ugyanígy

²Búzás Huba bíró, Veszprémi Városi Bíróság.

³Nagy Sándor bíró, a Veszprémi Városi Bíróság elnöke.

büntetendő, aki tiltott pornográf-felvételek készítése, üzletszerű kéjelgés elősegítése, kerítés, embercsempészás, fegyvercsempészet, pénzhamisítás, lopás elkövetésére létrehozott bűnszervezetet irányít, feltéve, hogy bűnszervezet tagjai személy elleni erőszakos cselekményt is elkövettek.

A bűnszervezet tagjaként történő elkövetés a törvényhozó rendelkezése szerint üzletszerű kéjelgés előmozdítása (Btk.205.§ (3) bek. b.), kerítés (Btk. 207.§ (3) bek. c.), visszaélés robbanóanyaggal vagy robbanószerrel (Btk. 263.§ (3) bek.), visszaélés lőfegyverrel vagy lőszerrel (Btk. 263/A.§ (3) bek.), visszaélés kábítószerral (Btk. 282.§ (3) bek. b.), pénzmosás (Btk. 303.§ (3) bek. a.), devizagazdálkodás megsértése (Btk. 309.§ (4) bek.), adós-, társadalombiztosítási csalás (Btk. 310.§ (4) bek. b.), csempészet és vámorgazdaság (Btk. 312.§ (4) bek. b.), lopás (Btk. 316.§ (6) bek. c.), csalás (Btk. 318.§ (6) bek. c.), rablás (Btk. 321.§ (4) bek. c.), zsarolás (Btk. 323.§ (3) bek.) és orgazdaság (Btk. 326.§ (5) bek. b.) eseteiben minősíti a cselekményt.

A bűnszervezet, mint fogalom tartalmának ma még nem létezik széles körben elfogadott, egyértelmű meghatározása, jóllehet a törvényi fogalom meghatározás alkalmasnak látszik a cizellált jogalkalmazásra. A jogalkalmazók első feladata ezért a vizsgált tárgy megismerésén át a fogalom helyes interpretációja, lehető pontos értelmezése, amit legelőbb a jogtudomány művelői segíthetnek. Utóbbiak ezt a tárgy olyan jegyeinek megállapításával érhetik el, amelyek a tárgy, azaz a bűnszervezet lényegét fejezik ki, vagyis amelyek más tárgytól, pl. a bűnszövetségtől megkülönböztetik. Kérdés azonban, mely logika szerint közelíthetők meg legegyszerűbben a vizsgált tárgy, a bűnszervezet fogalmi jegyei? Természetesen az egyes bűnszervezetekre vonatkozó tapasztalataink egyetemesítése, az egyezések, különbségek, változások megállapítása, ill. a vonatkozó és már ismert fogalmak egymáshoz viszonyítása, kapcsolása, szintézise útján.

Ismert szervezet - fogalmak

Kétségtelen ugyanis, hogy minden bűnszervezet szervezet (ugyanakkor természetesen bűnszövetség), de nem minden szervezet bűnszervezet, amiként nem minősül minden bűnelkövetésre létrejött szerveződés, bűnkapcsolat sem bűnszövetségnek. Ha pedig minden bűnszervezet szervezet, úgy nem szükséges ismételt megkonstruálnunk a "szervezet" fogalmát, hogy megkülönböztessük a szövetség vagy bűnszövetség fogalmától, mert azt a szervezéstudomány számos gondolkodója, szervezetelmélettel foglalkozó kutatók már régen és pontosan definiálták.

A felesleges fogalom-alkotást elkerülendő, így voltaképpen a teendőkön marad, hogy a szervezet korábban már tudományosan kimunkált fogalmát egyszerűen beépítsük, adaptáljuk a büntetőjog új, speciális fogalmába, amit

bűnszervezetnek nevezünk. A jogalkalmazást elbizonytalantató fogalomzavar elkerülése végett nem is szabad másképp cselekednünk; mert a fogalmak csak akkor hasznavehetők, ha a tartalmuk egyértelműen meghatározott, ha ugyanazt a tartalmat jelölik a tudomány és gyakorlat lehetőleg valamennyi területén. Sok félreértés, tévedés forrása lehet az, ha ugyanazon fogalomnak más és más jelentést tulajdonítunk; ennek következményei beláthatatlanok a jogi terminológiában, különösen pedig a joggyakorlatban.

A jogbizonytalanság veszélye azért realitás, mert a tárgyak valamennyi jegyének felsorolása lehetetlen, így bármely fogalom csak a tárgy meghatározó és megkülönböztető ismérveinek relációját rögzítheti. Ennél fogva ugyanazt a tárgyat különböző megfogalmazásokban definiálhatjuk, alkalmasint pedig egyes fogalmaknak több tárgya is lehet. Ha valamely fogalomnak több tárgya van, ezek összességét a fogalom körének nevezzük. A "szervezet" fogalmának köre mindazoknak a természetes és mesterséges szerveződéseknek az összessége, melyekre a szervezet fogalmának tartalma érvényes. Míg a fogalom tartalma a tárgyra vonatkozó jegyeknek, addig köre az aláfogalható tárgyaknak az összessége.

Ha szervezeten - és a szervezéstudományban ez az elfogadott! - csak társadalmi szerveződésekert értünk, úgy a fogalom tartalmát a hierarchikusan felépített státusok és szerepek viszonyában megnyilvánuló ismérvek alkotják, körét pedig a gazdasági társaságok, egyházi szervezetek, közigazgatási szervek stb. hálózatai, valamint pl. a bűnszervezetek.

Tudott, hogy a fogalom tartalma és köre fordított viszonyban van egymással. Minél tágabb a fogalom tartalma, vagyis minél több ismérve van, annál szűkebb a köre, így kevesebb tárgyra vonatkoztatható és viszont. Következésképp a bűnszervezet fogalmának szélesebb a tartalma (elvileg több ismertetőjeggyel ruházható fel, pl. ismérve a "bűncselekmények elkövetésére létrejött" jellemző), de kisebb a köre, mint a szervezet fogalmának (minden bűnszervezet szervezet, de nem minden szervezet bűnszervezet).

Ugyancsak ekként állítható, hogy minden bűnszervezet bűnszövetség, de nem minden bűnszövetség bűnszervezet. Ha tehát a fogalom tartalmából jegyeket vonunk le (absztrahálunk), szélesedik a köre; ellenben ha jegyeket adunk hozzá (determinálunk), úgy a kör szűkül. Egyébként a kisebb körű "bűnszervezet" fogalom a szubordináció (alárendeltség) viszonyában van a nagyobb körű "szervezet" fogalommal, mert az előbbi az utóbbi körében foglaltatik. Ugyanezen viszony jellemzi a "bűnszövetség" és a "bűnszervezet" fogalmainak logikai kapcsolatát is.

A nagyobb körű fogalmat nemnek (genus), az alája tartozó kisebb körűt fajnak (species) nevezzük a logikában. Adott esetben természetesen

ugyanazt állíthatjuk a fajról, mint amit a nemről állítunk, megfordítva azonban ez nem igaz.

Mindezt szükséges figyelembe vennünk, amikor a szervezet, bünszövetség, bünszervezet fogalmainak viszonyáról gondolkodunk, amikor a bünszervezet - már idézett - törvényi meghatározását összevetni kívánjuk a bünszövetség - régtől alkalmazott - fogalmával. A Btk. 137.§ 6. pontjában foglalt értelmezés szerint bünszövetség akkor létesül, ha két vagy több személy bűncselekményeket szervezeten követ el, vagy ebben megállapodik.

E gondolatmenetet folytatva - a logika kényszerítő erejénél fogva - kell szembesítenünk a szervezetek meghatározásával foglalkozó különféle álláspontokat ahhoz, hogy a büntető jogalkalmazás számára követhető megállapítást tegyünk a szervezet fogalmára és a bünszervezet-fogalom tartalmára nézve.

Meghatározáson (definíció) értjük a fogalom tartalmának kifejtését, vagyis jegyeinek és ezek egymáshoz való viszonyának megállapítását. A szervezéstudományban (az általános szervezéstudományban és a szervezetszociológiában) a szervezet-meghatározások általában kétféle nézőpontból nyertek megfogalmazást: normativista (racionális-formális, szűkebb) és funkcionalista (rendszerint-informális, tágabb) megközelítésű definíciók láttak napvilágot az idők folyamán. A szintézis, az általános szervezet-fogalom szabatos rögzítésének nagy problémája éppen az, hogy a normativizmus és funkcionalizmus szempontjait össze lehet-e ötvözni egyetlen meghatározásban, vagy sem. Lehet-e egyensúlyt létrehozni a "tudatosan alakított" és a "magától keletkező" "élettani" és "társadalmi" organizációk között?¹

A normativista szervezet-felfogás (szervezeti formalizmus) egyik legnagyobb teoretikusa Hegel volt. A XX. sz. leginkább követhető formális-szervezeti koncepcióját azonban Max Weber fogalmazta meg, amikor kidolgozta a szervezethez ideális típusáról, a bürokráciáról szóló klasszikus elméletét. Ezzel a formális-szervezet elméletének új alapjait vetette meg.² A normativista szervezet-fogalom a szociológiában használt "formális-szervezet" kategóriában öltött testet.³ A normativista meghatározások szerint a szervezetnek célja és hierarchikus felépítése (vagy struktúrája), tagjainak pedig státusuk vagy pozíciójuk van és rögzített eljárási rendben végzik a koordinált tevékenységüket. A normativisták a szervezethez határát a társadalmi közösségi képződmények között a csoportnál vonták meg. (A büntetőjogi irodalomban ld. a "bünszövetség" és a "galeribűnözés" fogalmait!). Álláspontjuk szerint a csoport olyan organizáció, amelyikben nem tervezett normák uralkodnak, ezért az nem nevezhető szervezetnek.⁴ Kulcsár Kálmán szerint "a szervezet az emberi munkamegosztás

fejlődésével bizonyos cél vagy célok érdekében kifejtendő tevékenység elvégzésére kialakult olyan intézmény, amely csoporttulajdonságokkal rendelkezik, amelynek céljait, felépítését, tevékenységét formálisan is lefektetett előírások szabályozzák, és amely e szabályokból, valamint a szervezeten belül kialakuló nem formális emberi kapcsolatokról adódóan a hierarchikusan felépített státusok és szerepek funkcionális hálózatát, rendszerét jelenti."⁵ A szabályozás (írott vagy íratlan) jellegzetesen racionális tevékenység, s ezért a szervezet szabályozottsági szintje mintegy racionalitásának mutatója is.⁶

A funkcionalista szervezet-felfogás a normativista álláspont kritikájaként körvonalazódott. Eugene Litwak rámutatott: nagyobb szervezetekben a merev szabályozottság lehetetlenné teszi az alkalmazkodást a környezet változásaihoz, akadályozza az innovációt, a gyors döntéshozatalt, a vakfegyelem pedig bizonytalanságot idéz elő váratlan helyzetekben.⁷

Crozier hasonló felismerésre jutott. Szerinte is e szervezetekben a hibák - információ - helyesbítésének körfolyamata rosszul működik, ennél fogva nincs mód a cselekvési programoknak az elkövetett hibáktól függő gyors kigazítására és helyesbítésére.⁸

A funkcionalizmus a szervezeti viszonyok spontán alakulásának nagyobb jelentőséget tulajdonít, mint a racionális normák, pl. a célnak, a tudatos koordinációnak, stb., s hiányzik e szervezet-meghatározásokból annak konstituálása is, hogy szervezet milyen módon jöhet létre.

Szervezet ugyanis elképzelhetetlen sok módon keletkezhet, formáinak pedig kimeríthetetlen variációi vannak.⁹

Jan Zieleniewski tág értelmezésű szervezet-fogalma szerint "szervezet minden olyan összetett tárgyi vagy folyamat, melynek részei együttműködnek a közös sikerért."¹⁰ Bene László a szervezetet cselekvési rendszernek tekinti, amely oly mértékben realizált, amilyen mértékben tagjai egyéni döntéseiket és viselkedésüket alávetik a szervezett közösség hatalmának, és részt vesznek annak a szervezeti részlegnek a munkájában, amelyhez beosztást nyertek és amelyhez tartozónak érzik magukat.¹¹

A funkcionalisták szervezet-meghatározásaikban kiterjesztették a fogalom határait: egyfelől a csoport-képződményekben is felismerni vélték a szervezethez ismérveit, másfelől összefüggést mutattak ki a szervezet és a rendszer fogalmai között. Ez utóbbi felismerésük nyitotta meg az utat a szintézis, az általános szervezet-fogalom megalkotása előtt.

Rendszerint nézőpontból - állapította meg Szentpéteri István - a szervezet az emberi kapcsolatok racionális és funkcionális alapon létrejött tartós rendszere.¹² A rendszer összetett egység, melyben az alkotó elemek és az ezeket összekapcsoló viszonyok egységességét az ún. rendszeralkotó tényező biztosítja. A rendszerek felépítésük, működésük és fejlődésük

szempontjából jellemezhetők. Az elemeknek a viszonyok segítségével összekapcsolódó összességét nevezzük struktúrának. A struktúrák lehetnek állandók és változók.¹³ Gergely Tamás intelligens rendszernek nevezi azokat a célratörő rendszereket, amelyek képesek külső-belső környezetükből szerzett információk felhasználásával, ill. céljaik megvalósítása során céljait aktualizálására.¹⁴

Rendszerelméleti megközelítésű általános szervezet-fogalomként tehát a következő szintézist fogadjuk el: a szervezet intelligens rendszert alkotó struktúra, amely a munkamegosztás produktumaként valamely cél által előírt eredmény érdekében, a feladatok differenciáltabb és integráltabb ellátása végett emberek szervezett közösségének normák által szabályozott formáját ölti, és mint ilyen egymással kölcsönhatásba lépő alkotóelemekből viszonyokból és folyamatokból áll.¹⁵

A bünszervezet-fogalom kiemelt jegyei

Belátható azonban, hogy ebben a formában e definíció közvetlen adaptációja a büntetőjogba körülményessé, nehézvé tenné a jogalkalmazást. Úgy véljük, szükségtelen is a bünszervezet meghatározásához felsorolni a szervezet mindazon jegyeit, melyeket a fogalom magában foglal. A jogalkalmazók számára adott bünszervezet-definícióban - más nézetekkel ellentétben valljuk - elégséges arra a legközelebbi nemi fogalomra (genus proximum) való utalás, mely alá a meghatározandó fogalom tartozik (és ez a bünszövetség), majd azon faji jegyek (differencia specificák) megjelölése, melyek által a bünszervezet fogalma különbözik az ugyanazon nem alá tartozó többi fogalomtól.

Nem kétséges, hogy a jogalkotó az általános szervezet-fogalmat ismerve definiálta a bünszervezet fogalmát a Btk. számára, amiből viszont egyenesen következik, hogy a jogalkalmazók sem hagyhatják figyelmen kívül - gyakorlati jogértelmezésük során - a két fogalom logikai összefüggéseit. Mire alapítjuk e meggyőződésünket?

A bünszervezet idézett törvényi definíciójában szerepel néhány olyan differencia specifica, mindenekelőtt a munkamegosztás és a cél, melyek az általános szervezet-fogalom meghatározó jegyei. A törvényhozó ezeket emelte ki a Btk. számára konstruált bünszervezet-fogalomban.

A konkrét cél - a jogalkotó megfogalmazásában - igazi specifikuma a bünszervezet fogalmának; adott esetben ez teszi a szervezetet bünszervezetté, amennyiben rendszeres haszonszerzés végett, azaz üzletszerűen történik és folyamatosan (nem folytatólagosan!) a bűnelkövetés.

Az üzletszerű elkövetés törvényi meghatározása ismert: Üzletszerűen követi el a bűncselekményt, aki hasonló jellegű bűncselekmények elkövetése

révén rendszeres haszonszerzésre törekszik (Btk. 137.§ 7. pontja). Bünszervezetben elkövetés tehát csak akkor állapítható meg, ha az elkövetők célja rendszeres haszonszerzésre irányul, a bűnelkövetés pedig folyamatos, ami a szervezet "tartós" (hosszabb időn át való) működését tételezi fel.

A "folyamatos" elkövetés természetesen nem azonosítható a "folytatólagos" elkövetéssel. Folytatólagosan elkövetett bűncselekmény az, ha az elkövető ugyanolyan bűncselekményt, egységes akarat-elhatározással, azonos sértett sérelmére rövid időközökben többször követ el (Btk. 12.§ (2) bek.).

Folyamatos elkövetés esetén viszont mindez nem tényállási elem: a bünszervezet tagjai különböző bűncselekményeket más sértettek sérelmére is elkövethetnek, sőt abban az esetben is megállapítható - értelmezésünk szerint - a bünszervezetben való elkövetettség, ha a bünszervezet tagjai nem minden egyes - a bünszervezet által elkövetett és felderített - bűncselekmény elkövetésében állapodtak meg előzetesen. Feltétel azonban, hogy az elkövető tudjon a bünszervezethez tartozásáról, legalábbis ismerje a bűnelkövetésre szerveződött közösség érdekében végzett feladat-végrehajtás jogellenességét.

Az e témában még kialakulatlan joggyakorlat indukálja azt a következő - és talán legfontosabb - kérdést, mellyel napjainkban számos jogalkalmazó találja magát szemben: mi teszi a bünszervezetet lényegesen többé a bünszövetségnél, amely egyébként a fogalom genus proximuma?

Álláspontunk szerint a sajátos, vagyis a bünszövetségben szokásosnál differenciáltabb és integráltabb munkamegosztás. Munkamegosztáson értjük a bünszervezet egyes szervezeti egységei és tagjai között a feladatok, teendők célszerű felosztását. Ebben a - szervezeti egységenként és tagonként elkülönült, ugyanakkor ezek együttműködését központilag vezérelt és irányított - munkamegosztásban nyilvánul meg a bűnelkövetésre szerveződött szervezet rendszerviselkedése. Valószínűleg ez a leglényegesebb megállapítás, amit a bünszervezet, mint fogalom tartalmára nézve tehetünk.

A bünszervezet rendszerviselkedése hierarchikus felépítettségéből következik. Hierarchikus az a rendszer, amely egymással kölcsönös kapcsolatban álló alrendszerekből áll (ez utóbbiak struktúrája szintén hierarchikus.)¹⁶ A bünszervezetnek - mint minden más hierarchikus felépítésű szervezetnek is - nyilvánvalóan kell legyen egy ún. vezérlő alrendszere, ahol a célok aktualizálása, a feladatok elosztásának felső programozása történik, ahonnan a rendszervezérlés kiindul, amely a bünszervezet vezetését végzi. A vezetés maga ciklikusan ismétlődő tevékenységek sorából áll: információszerzés, elemzés, tervezés, döntés, utasításadás, szervezés, koordináció, ellenőrzés. Az ellenőrzés a következő

vezetési (szervezési) ciklus első eleméhez, az információszerzéshez kapcsolódik.

A hierarchikus rendszerben egy vezetési-irányítási szinttel lejjebb helyezkedik el az ún. szabályozó alrendszer. Ez a kapott utasítások alapján a konkrétabb vezetés-irányítási teendőket látja el; és mint információs-alközpont gondoskodik a feladatok végrehajtásának közvetlenebb folyamatirányításáról, vagyis a bűnelkövetések közvetlenebb szerzéséről, koordinációjáról és ellenőrzéséről, a végrehajtásról érkező információk visszacsatolásáról.

A szabályozó alrendszer e módon a végrehajtás alrendszere által közvetlenül vezérelt (végzett) bűnelkövetési folyamatokat (az egyes bűncselekmények végrehajtását) szervezi és közvetve irányítja is. A végrehajtás (a bűncselekmények elkövetése) során nyernek megállapítást a végrehajtást befolyásoló körülmények, a környezeti hatástényezők. A végrehajtás alrendszere magában foglalja a bünszervezet részegységeit, melyek a végrehajtás szervezett véghezvitelére alakultak, melyek között találunk - esetenként - speciális feladatok végzésével megbízott szervezeti egységeket (pl. fegyveres osztagokat, személyi testőrséget, stb.) vagy a szervezethez lazábban (pl. eseti megbízással) kapcsolt egyes bűnelkövetőket (pl. bérnyílkosokat) is. A bünszervezet vezérlő alrendszeréhez természetesen kapcsolódhatnak legális fedőszervezetek, továbbá ún. törzskari szervezetek (jogászok, orvosok, közgazdászok, adószakértők, újságírók és más tanácsadók) is. A technikai személyzet főképpen a számítógépes elemzéseket, tervezéseket végzi, vagy a műszaki problémák megoldását segíti.

A bünszervezetek megjelenése, viselkedése

A rendszerműködésben a feladatok programozása a bemenet, a feladatok végrehajtása a kimenet, a végrehajtásról pedig (a leghosszabb főfolyamatok minden fázisáról) információkat kell kapni mind a szabályozó, mind a vezérlő alrendszernek. Megállapítható tehát, hogy a bünszervezetek megjelenésének, viselkedésének alapvető jellemzője a rendszerműködés.

A bünszervezetek természetesen lehetnek nagyobbak és kisebbek, néhány főből állóak is, de méretre legalább akkorák kell legyenek, hogy a vázolt összetettebb munkamegosztásból következő ezen funkciókat az elkövetők elláthassák. Ha ezen funkciók szervezetiellátása nem biztosított, úgy a fogalom teljes értelmében bünszervezetről nem beszélhetünk, az legfeljebb csak bünszövetségnek minősülhet.

Ezt állapíthattuk meg az ún. galerik bűnelkövetési esetén is, annak ellenére, hogy H. Michard és J. Selosse francia kutatók szervezetlen csoportok és jól strukturált csoportok között tettek különbséget. Ezekre azonban egyaránt a sajátos csoportstruktúra volt a jellemző, hüligrán és tolvaj

bandákként jelentek meg, viselkedésükben szembeötlő volt az exhibicionizmus számos jele, megnyilvánulása ("kopaszok bandája", "kekényesek", "JAWA-motorosok", stb.), a csoport-kohézió, az összetartósság nyilvános fitogtatása¹⁷, tehát éppenséggel távol állt tőlük a mai bünszervezetek tagjainak kapcsolattartásában kötelezően érvényesülő konspiráció: De nem egyszerűen érintkezési formák, interakciók különbözőségről van szó. A galerik és általában a bünszövetségek csoportstruktúrájában nem mutatható ki teljes körűen a rendszerviselkedés meghatározó eleme: a differenciált és integrált munkamegosztás a hierarchikusan felépített szervezet alrendszerei között, mert a csoportok ilyenekkel nem rendelkeznek.

A bünszervezetek viselkedésének további jellemzőiről szólva empirikus tapasztalatok alapján állapíthattuk meg, hogy azok szervezettségi foka rendszerint eltérő. A tartósabb, ismétlődő feladatok végzésére rendszerint állandóbb összetételű, statikusnak is nevezhető szervezeti felépítés párosul, míg a változóbb feladatok végzésére a bünszervezet dinamikus szervezeti struktúrákat épít fel. A szervezet merevségének fokozódásával együtt ugyanis növekszik a szervezet képtelensége arra, hogy alkalmazkodjék környezetéhez (pl. a rendőrségi felderítéssel szemben sikeresen védekezzék, vagy más, rivalizáló bünszervezetekkel szemben eredményesen fellépjen). A túlzottan merev struktúra a különböző kedvezőtlen környezeti hatástényezők elhárítását akadályozza, azaz bizonyos határon túl az alkalmazkodás hiánya a bünszervezet létét veszélyezteti.

A szervezettség fokát, ill. a szervezeti struktúra merevségét (statikusságát vagy dinamizmusát) elsődlegesen a feladat-tervezés programozottságának mértéke szabja meg. A célok aktualizálása (célkütyítés), valamint az aktualizált célok megvalósítása (feladat-végrehajtás) ugyanis történhetik

- a) merev "program" szerint, amely egyszer s mindenkorra előírja, hogy az egyes megvalósított célok után mely további célokat kell elérnie a bünszervezetnek, azaz rögzíti az eredmény eléréséhez vezető egyes esemény-mozzanatokat; történhetik
- b) egy rögzített, de rugalmas program szerint, amely a visszacsatolt információk alapján alkalmazkodik a bünszervezetet érő belső és külső környezeti hatástényezőkhöz és rövid időn belül aktualizálja azt a célhalmazból kiválasztott célt, amely további végrehajtandó lépésekkel biztosítja a bünszervezet eredményes működését; végül történhetik
- c) új tervezés közbeiktatásával, vagyis olyan program szerint, amely a bünszervezet belső és külső körülményeinek leginkább megfelelő célt állítja elő, azaz gondoskodik akadályozott feladat-végrehajtás esetén is a

állítja elő, azaz gondoskodik akadályozott feladat-végrehajtás esetén is a változó helyzethez alkalmazkodó programozásról (korrekcióról) a kívánt eredmény elérése érdekében.¹⁸

A bűnszervezet és társadalmi környezete között ellentétek feszülnek; viszonyuk tehát ellentmondás. A bűnszervezet és társadalmi környezetének törvényszerű kölcsönhatása ugyanis eleve magában hordozza az ellentmondásokat (konfliktusokat), változásokat és átalakulásokat mind a bűnszervezet és társadalmi környezete viszonylatában, mind magában a bűnszervezetben. Más megfogalmazásban: a szervezetek mozgásának állapotterében lejátszódó ellenirányú dinamikus folyamatok (állapotváltozások) oka az alkotóelemek, a szervezeti egységek és rendszerek (bűnszervezetek és más szervezetek), valamint a társadalmilag modulált valóságmező törvényszerű kölcsönhatása. (A valóságmező társadalmilag modulálva van, mert szervezetekkel van benépesítve és ezekben, ill. ezek között a kölcsönhatás törvényszerűsége az emberek tudatos tevékenységében érvényesül). Egyszerűbben szólva: a társadalom szervezeten védekezik (bűnüldöző szervei útján, ill. az igazságszolgáltatás eszközeivel) a bűnszervezetek támadásaival, a szervezett bűnözéssel szemben. A szervezett bűnözés elsődlegesen a bűnszervezetek tevékenységében nyilvánul meg. A bűnszervezetek minden lehető módon és eszközzel arra törekcsenek, hogy a társadalom védekező (felderítő, megsemmisítő) mechanizmusát hatástalanítsák. Ennek érdekében struktúrájukat változtatják, legális fedőszervezetek mögé rejtőznek, fondorlattal, vesztegetéssel, agresszióval megkísérlik az eredményes felderítés meghiúsítását, nyomok és bűnjelek eltüntetését, részleges "lebukások" után újraszerveződnek, valamint más bűnszervezetekkel szövetkeznek, közéleti pozíciókat foglalnak el, stb.

A bűnszervezetek tevékenysége a társadalom számára érzékelhetően a mindennapos bank-, posta- és emberrablásokban, betörésekben, gépkocsilopásokban, prostitúcióban, zsarolásokban, csalásokban és csempészetben, illegális pénzügyi tranzakciókban, "olajszőkítés"-ben és pénzmosásban, fegyver- és kábítószer-kereskedelemben, pénzhamisításokban, robbantásokban és terror-cselekményekben, utcai harcokban és fegyveres leszámolásokban stb. ölt testet. A fegyveres összecsapások, robbantások, leszámolások azonban nem mindenkor a rivális bandák háborúinak tudható be. Nem egyszer a bűnszervezet belső normái megsértőivel szembeni megtorló akciókról van szó. Aki nem engedelmeskedik, vagy árulónak nyilvánítják, arra halálbüntetés vár.

A társadalmat fenyegető igazi veszély azonban az, hogy a fekete gazdaságból származó tőkevagyonok beépülnek a legális gazdaságba, amiként régen is tapasztalható volt eme jelenség a századelő amerikai gangjei, a szicíliai maffiák, vagy a nápolyi camorra által felhalmozott

legális gazdasági társaságok és pénzintézetek részvételével mossák tisztára a bűncselekmények elkövetése útján szerzett tőkét, nem egyszer viszont fantomcégek létesítésével tüntetik el a hozzájuk vezető nyomokat. Ugyanez tapasztalható napjaink magyar bűnszervezeti "viselkedésében" is.

Az illegálisan szerzett, majd legalizált vagyonok hatalmával a bűnszervezet megkísérlti a behatolást - gyakran törvényes eszközökkel, máskor zsarolásokkal és vesztegetésekkel - a politikai hatalomba, a gazdasági lobbykba, a közigazgatás, a rendőrség szervezeteibe, a bírói hatalomba. Nem újkeletű tapasztalat - a bűnszervezetek történetében több adat van erre, hogy a bűnszervezetek leleplezését, tagjaik üldözését éppen közhatalmi pozícióba került cinkosaik (rendőrfőnök, polgármesterek, országgyűlési képviselők vagy kormánytagok) hiúsították meg.

Napjaink valósága a nemzetközi szervezett bűnözés térhódítása. Jól szervezett külföldi bűnszervezetek adnak megbízásokat a hazai alvilág tagjainak; a fekete gazdaságban az összefonódás egyre jellemzőbb. Számos bűnügyben tetten érhető jelei vannak a bűnszervezetek szövetkezésének, egyelőre azonban még csak a latens bűnözésben körvonalazódik idegen maffiák és a hazai alvilág együttműködése. Latens bűnözésen értjük az ismertté nem vált (statisztikailag nem számlált) bűncselekményeket, ill. az ismertté vált bűncselekmények ismeretlenül maradt elkövetőit, melyek és akik egyre nagyobb számban nyugtalanítják a becsületesen dolgozó embereket, korlátozzák mozgásszabadságukat, teszik ingataggá a közbiztonságot. A bűncselekmények felderítetlenül, tetteseik ismeretlenül éppen a jól szervezett elkövetés miatt maradnak; de a mód (az elkövetés technikája) árulkodik arról, hogy e bűncselekményeket nemzetközi bűnszervezet tagjai követték el (pl. láncolatoss kábítószer-kereskedelem, mükincs-lopások, leánykereskedelem, stb. esetén). Ilyenkor a sértettek feljelentést, a tanúk vallomást félelmükben nem tesznek, elegendő nyom hiányában a nyomozás gyakran eleve kudarcra van ítélve.

A nemzetközi szervezett bűnözés megjelenése - a latens jelleg ellenére - egyre nyilvánvalóbb és fenyegetőbb. Felismerve e tényt a Közép-európai Kezdeményezés parlamenti elnökei legutóbbi trieszti tanácskozásán elhangzott a felhívás a szervezett bűnözéssel szembeni közös, nemzetközi fellépés koordinációjának megvalósítására.

Meggyőződésünk, hogy e felhívás szellemében cselekedtünk, amikor logikai elemzésekkel, szintézis-alkotással és tapasztalati úton a magyar büntetőjog új fogalmának, a bűnszervezet törvényi definíciójának tartalmát feltárni megkíséreltük. De azt csak remélhetjük, hogy a bűnszervezet mibenlétének felismerését, a vonatkozó minősítések megalapozottságát e megállapításainkkal előmozdítottuk és jó szolgálatot tettünk a jövő jogalkalmazásának. Csak remélhetjük, mert magunk is tudatában vagyunk

jogalkalmazásának. Csak remélhetjük, mert magunk is tudatában vagyunk annak, hogy fejtegetéseink tárgya több és komplexebb, mint amit arról és felőle kimutatni képesek voltunk, minőségileg is folyton alakuló és fejlődő tartalom, melyre nem vonatkoztatható örökérvényű tudományos vagy jogi formula.

Jegyzetek:

- 1) Szentpéteri István: Az igazgatástudomány szervezélméleti alapjai Akadémiai kiadó, 1974. p. 368.
- 2) Szentpéteri István: u.o. p. 398-399.
- 3) B. M. Gross The Managing of Organizations. London 1964. I. köt. p. 257.
- 4) Szentpéteri István: u.o. p.358.
- 5) Kulcsár Kálmán: A szervezet, mint társadalmi alakulat. MTA IX. Osztályának Közleményei 1. (1966-67) p. 303.
- 6) Szentpéteri István: u.o. p. 377.
- 7) Euene Litwa: Models of Bureaucracy Which Permit Conflict. American Journal of Sociology, 1961. szept. p. 178-179.
- 8) M. Croier: Le phénamoéne bureaucratique. Seuil, Paris, 1963. p. 247.
- 9) Szentpéteri István: u.o. p. 362.
- 10) Jan Zieleniewski: Bevezetés a szervezés és vezetés elméletébe. Bp. 1966. p. 31.
- 11) Bene László: A vezetés tudományos megalapozása. Bp. 1970. p. 151.
- 12) Szentpéteri István: u.o. p. 373.
- 13) Gergely Tamás: Természetes kontra mesterséges intelligencia vagy az intelligens rendszer fogalma. in: *Valóság* 1979. 8. p. 4-5
- 14) Gergely Tamás: u.o. p. 9.
- 15) Búzás Huba: A szervezetek működésének elmélete. in: *Vezetéstudomány*, 1984 3 p. 26-27.
- 16) Herbert A. Simon: Korlátozott racionalitás. KJK, Budapest, 1982. p.90.
- 17) Molnár József: Galeri-bűnözés. KJK, Budapest, 1971. 395. és 431. old.
- 18) Gergely Tamás: u.o. p. 6.

*****

A JÁRMŰVEZETŐI UTÁN-KÉPZÉSRE KÖTELEZÉS SZABÁLYOZÁSÁNAK KRITIKÁJA

Búzás Huba és Nagy Sándor

A jogalkalmazónak - nem vitás - az is feladata, hogy megállapítsa: a joghátránnyal sújtott elkövetők miképpen válhatnak ismét jogkövetökké, a számukra is biztosítható jogok részeseivé. Mi több, az is feladata, hogy eldöntse: mikor és kikkel szemben, mely szankciókat kell alkalmaznia és hogyan, meddig kell az egyesekre szabott intézkedéseket (joghátrányokat) fenntartania.

E feladataink végzése során ismertük fel: a közlekedés szabadságát, mint emberi alapjogot sérti az a hatósági korlátozás, amely kényszerítő ok nélkül történik, vagy amely a korlátozással elérni kívánt célhoz képest aránytalan. Nem törvényes helyzet az, ha az igazságszolgáltatás nemcsak igazságosan, hanem igazságtalanul is dönthet. E felismerés indított arra, hogy feltárjuk a közlekedés-biztonság egyik - nagy számú állampolgár jogait érintő - szelvényében a jogalkalmazás problémáit, egyúttal a jogmodernizáció mai tendenciáit, hogy a jogalkotás számára hozzáférhetőbbé tegyük a járművezetéstől eltiltás, a vezetői engedély visszavonása, az utánképzésre kötelezés szabályozása terén tapasztalt anomáliákat. A célkitűzés egyszerre elvi és gyakorlati: hozzájárulás a közlekedés szabadsága, mint emberi jog eredményesebb védelmének biztosításához.

Tesszük ezt legelőbb e szabályozások történetének vázlatos bemutatásával azért, hogy a jogfejlődés trendjével bizonyítsuk: ma már szükségszerűvé vált az utánképzésnek, mint jogi szankciónak a büntető anyagi jogba (és ezáltal az eljárásjogba) történő felvétele. Majd folytatjuk a járművezetés joga mai szabályozásából fakadó elméleti és gyakorlati problémák áttekintésével, hogy eljussunk a témát lezáró következtetésig: szükségképpen a törvényhozásnak - a jogalkalmazókat megelőzendően! - kell kimunkálni azt az alkotmányos rendet, amely a közlekedés biztonsága mellett biztosítja a közlekedés szabadságának mind szélesebb körű érvényesülését, a jogalkalmazás egységességét, törvényességét, e téren is a jog harmonizációt. Ma már tudjuk: sok örömtől, de sok gondtól is megszabadult volna az emberiség, ha a Császári Német Szabadalmi Hivatal 1886. január 29-én a 37435. számú határozatát nem adja ki. Ebben a szabadalomban engedélyezték Karl Benz "gázmotoros velocipédjét", amelyben az elgőzölgő hajtóanyagot a járművön elhelyezett készülék állítja elő. Ezzel a szabadalmazott motorkocsi születésével kezdődött az autózás kora. A kezdeti időkben az első automobilonkat megalkotói vezették, mivel az egyébként rendkívül látványos, a járókelőket ámulatba ejtő, de kezdetleges

technikai megoldások miatt a gépek kezelése, vezetése jelentős kockázattal járt.

Később a tehetősebb vevők vállalva ezt a kockázatot, maguk vezették járműüket. Érdeklődésüknél, képzettségüknél fogva többé-kevésbé értettek hozzá: így alakult ki először az úrvezetők kasztja, majd a hivatásos sofőrök új foglalkozási ága, a hivatásos gépkocsivezetés.

A száguldó autó természetesen veszélyeket, félelmeket hozott magával: fenyegette a századvégi közlekedés résztvevőit, nehezen észlelték ugyan szokatlan sebességét, nem ismerték működését, így nem csak csodálat, de tartózkodás, idegenkedés is övezte.

A vezetni tudás egyre nagyobb jelentőséget kapott, egyre fontosabb tényezővé vált. És fokozottabb igény jelentkezett az autóvezetők képzésére. Addig csak ismerőseik által "autó-búgatta" módon tanulták a vezetést. Az autókereskedők pedig oktatás címén a vevőt nyomban "bakra ültették": mindössze a karok, gombok, pedálok működését mutatták meg, majd magukra hagyták a (boldog?) boldogtalant. Így mindenki - többnyire - saját kútfőből merítve mások kárán tanult autót vezetni.

Az autók gyors terjedése és veszélyes volta viszonylag korán azonos felismerésre vezetett, hogy a társadalmat fenyegető veszélyek elhárítására végett hatósági rendelkezéseket hozzanak.

A jogfejlődés szerte Európában hasonlóan alakult. Magyarországon először - 1901-ben - a budapesti főkapitány, Rudnai Béla rendelkezett a "motoros közúti járművek közlekedésének szabályozásáról." A főkapitány 17902. sz. rendelete kimondta. Budapest területén 1901. június 15. napjától személy- vagy teherszállításra csak olyan automobil hozható forgalomba, amelyet egy - a Magyar Automobil Club egy tagjából, egy műegyetemi tanárból és a főkapitányság kiküldöttjéből álló - bizottság forgalomképesnek nyilvánít, amely "folyószámmal ellátatik, a főkapitányság bélyegzőjével megjelöltetik és amelyre vonatkozólag a bizottság véleménye alapján a főkapitány által a használati engedély kiadatik."

Automobil vezetésére pedig csak az volt jogosult, aki a vizsgabizottság előtt sikerrel szerepelt, akinek képesítéséről - a bizottság véleménye alapján - a főkapitányság autóvezetői jogosítványt állított ki. A kifogástalan járművek rendszámtáblát kaptak (csak a 13. számot nem adták ki). Ennek megfelelően az első vizsgát 1901. július 14. napján ünnepélyes keretek között tartották a Városliget szélén (a Liget fasor és az Aréna út sarkán) az egykori Velodrom garázsában. A kapitányság kiküldöttje köszöntötte a résztvevőket, a cigányzenekar tust húzott és kezdetét vette a sofőr- és műszaki vizsga.

A jelölt miután elméletből és a műszaki ismeretekből kikérdezték, bekurblijta a motort, kipróbálta a dudát, majd elindult. A vizsgáztató

bizottság kívánságára hol megállt, hol tolatva jobbra-balra kanyargott, végül visszafelé kiindulási helyére.

Az év végéig összesen 49 automobil vezetői jogosítványt adtak ki az úrvezetők részére. Mivel a rendelet csak a főváros területére szorítkozott, a Budapesten áthaladó vidéki és rendszám nélküli autókát feltartóztatták és mind a járművet, mind vezetőjét levizsgáztatták.

Az automobilok számának növekedése (1910-ig 1047 vezetői engedélyt adtak ki) azonban egyre nyilvánvalóbbá tette a sofőrképzés hiányosságait, ezért 1910. április 29-én a Magyar Királyi Belügyminisztérium kiadta 37.000/1910. sz. rendeletét a gépjárművek közötti forgalmának szabályozásáról. A rendelet a Párizsi Nemzetközi Konferencia határozatai alapul vételével egységesen és az egész országra kiterjedően rendezte a gépjárművek forgalmát, műszaki vizsgálatát, számjelzését, közlekedésileg a gépjárművezetők képesítését, valamint a gépjárművek nemzetközi forgalmát. A rendelet mellékletében részletesen megszabták a sofőr vizsgára beiratás feltételeit és a vizsga-eljárást is. E szerint minden 18. életévét betöltött polgár jelentkezhetett vizsgára, ha egészségileg, ill. közlekedés-rendészetiileg kizáró ok esetében nem állt fenn.

A rendelet nyomán 1912-től megindult a gépjárművezetők szervezett állami képzése, a Belügyminisztérium 40.000/1912. sz. rendeletével pedig létrehozták az állami sofőriskolákat. Ezek 42 napos tanfolyamokat szerveztek. A tanfolyam elvégzését követően a hallgatóknak szóbeli és gyakorlati vizsgát kellett tenniük.

A háborús évek alatt megtorpant a fejlődés. Miután azonban a magyar kormány 1926. augusztus 24-én Párizsban aláírta a közúti közlekedés és gépjárművek forgalmának szabályozásáról kötött nemzetközi egyezményeket, 1929-ben a közúti közlekedés-rendészet egységes szabályozása céljából Magyarországon is kiadták az ún. Közlekedési Kódexet (a 30.000/1929 BM sz. rendeletet), amely jogtörténetileg a mai KRESZ előzménye.

A különböző oktatást végző szakiskolák száma ezek után rohamosan növekedett. A legszínvonalasabb képzést azonban továbbra is az Állami Sofőr Iskola nyújtotta, melynek 1936-ban kiadott tantervében az alábbiak szerepeltek: műszaki rész 40 óra; közlekedés-rendészeti rész 48 óra; műhelygyakorlat 24 óra; vezetési gyakorlat 12 óra; elsősegély 6 óra; tűzrendészet 2 óra.

Eme - jogtörténetként is felfogható - visszatekintés után ideje szólunk jelenünk égető gondjairól, a közúti közlekedésről szóló hatályos törvény, jogszabályozás jellemzőiről, hogy a történeti trend vetületében képen kapjunk a vonatkozó jogalkotás és joggyakorlat feloldandó feszültségeiről.

Melyek jelenünk megoldásra váró gondjai és ebből következő teendői?

A közúti közlekedés nagyságrendileg megnövekedett forgalmából adódó balesetek számbeli csökkentésének igénye, az erre szolgáló büntetőjogi eszközök hatásos alkalmazása, egyfelől a társadalom védelme, másfelől a járművezetés jogának törvényes - minél szűkebb körre szorító korlátozásának - biztosítása.

Hogy ezen utóbbi - egymásnak ellentmondani látszó - követelményeknek eleget tehesünk, szükséges tudnunk, hogy a balesethez, szabályszegéshez vezető magatartások - a közlekedésben elkövetett hibák - túlnyomó többsége nem elsősorban a betegség-értékű, kóros fizikális-szomatikus tényezőkre hanem más irányból előfeltételezett viselkedés-mintákra vezethető vissza (1).

Az autó a mobilitás szimbólumává vált, másrészt a társadalmi státusz vagyoni presztízs jelzése is. Különösen nagyvárosban a nem ismert, ezért nem respektált ember a kívülállók számára demonstrálni kívánja szociális helyzetét, vagy egy társadalmi presztízzsel rendelkező csoportba tartozását, hogy az anonim városban és munkahelyen a szociális rangot felismerhetővé tegye (2).

E tényből önmagában következik a gépjárművezetés szociálpszichikai látványtetténélhető néhány saját jellemzője: elidegenedés, agresszió, fenyegetettség, stb. és mindez együtt az emberi magatartás technikai jellegű hibalehetőségeivel együtt okozza a közúti közlekedési balesetek többségének bekövetkezését. Ezért az emberi magatartás helyes jogi szabályozása szükséges ahhoz, hogy remélni lehessen a kulturált és zavartalan közúti közlekedés "humán-aktorának" szükséges megteremtését, a közút biztonságának és fegyelmeinek, a közlekedés erkölcsének a fokozását (3).

Az eredményes fellépés egyik nélkülözhetetlen eszköze a közlekedés terén is a hibás, tilalmazott magatartások megbüntetése, szankcionálása (4).

Mert az ember a közlekedésben is képes alkalmazkodni környezetének megváltozott viszonyaihoz, a vele szemben támasztott követelmények fokozódásához. Még az idegrendszer vele született sajátosságai sem határozzák meg végzettszerűen az ember pszichikus sajátosságait, sőt kellő időtartamú nevelés esetén fiziológiai mechanizmusok is kialakulnak - a társadalmi "tabuk" által meghatározott viselkedési korlátozások - másodlagos garantálására (5).

Szükséges erről szólni, mert a közlekedési balesetek döntő többsége a legegyszerűbb közlekedési szabályok szándékos vagy gondatlan megszegésének következménye. Az esetek tömegénél sem a közlekedésben résztvevővel szembeni túlzott követelményekről, sem kikerülhetetlen forgalmi szituációkról nem lehet beszélni (6).

Ezért leszögezhetjük, hogy a közlekedési balesetek megelőzésében nélkülözhetetlen, a közlekedési szabályszegések elleni küzdelemben a legfontosabb tennivaló a normakövetési készség kialakítása, amire az elméleti megállapítások fényében a lehetőség, az empirikus tapasztalatok szerint pedig a szükségesség egyértelműen adva van. A büntetésben realizálódó kényszer, a hibás, helytelenített magatartás szankcionálása pedig a normakövetési készség kialakításának fontos és eredménnyel alkalmazható eszköze (7).

A gépjárművezetői jogosultság szankcionálásként történő korlátozása elméletileg természetesen a közlekedés szabadságának, mint emberi alapjognak a - jogos! - korlátozását jelenti a jogsértővel szemben, a társadalom védelme érdekében. (A közlekedés szabadságát, mint emberi alapjogot egyébként az 1953. szeptember 3-án életbe lépett Emberi Jogok Európai Egyezménye deklarálta.)

Ezzel összefüggésben említjük: ahogyan nem lehet helyeselni a büntetőjogi felelősség túlzott kiszélesítését, éppen úgy hibásnak lehet találni az ellenkező irányú, az ún. "elterelési" gyakorlat túlméretezését (8).

A legfontosabb azonban a társadalom tagjainak, a közlekedés rendjének és biztonságának a közvetlen megóvása. Ezért a rendelkezésre álló szankcionálási lehetőségeket a jogvédelem érdekében a mai közlekedési helyzet és nézve, egyrészt azt jelenti, hogy a különösen durva szabályszegések, valamint az olyan személyi adottságok esetén, amelyből reális alappal következtethető a jövőbeni, a közlekedés biztonságát fenyegető nyelmezetlen magatartás, indokolt szélesíteni a járművezetéstől eltiltás alkalmazásának a körét (9), ill. a bíróság hatáskörét a járművezetői utánpótlásra kötelezés vonatkozásában.

Má az 1996. évi X. törvénnyel módosított 1988. évi I. törvény 17-18. §-ai rendelkeznek a közúti közlekedés résztvevőinek neveléséről, oktatásáról, szakképesítéséről és utánpótlásáról. E szerint: utánpótlásán köteles részt venni az a járművezető, akit a bíróság közlekedéssel összefüggő bűncselekmény vagy szabálysértési hatóság közlekedési szabálysértés elkövetése miatt arra kötelezett. Vezetői engedélyét csak az utánpótlás befejezését követően kaphatja vissza. Ez a törvényi rendelkezés eredetileg 1997. január 1. napjával lépett volna hatályba, a hatályba léptetést azonban a jogalkotó 1 évvel eltolta, így csak 1998. január napjától alkalmazandók az új szabályok.

A bíróság vonatkozó jogalkalmazását némiképp tovább bonyolítja a bírósági Határozatok 1993. évi 765. számú jogesetében közölt útmutatás, mely szerint a vezetői engedély visszavonása nélkül nem lehet utánpótlási

kötelezettséget előírni, ill. meghatározott jármű-kategória tekintetében a vezetőtől eltiltás nem minősül vezetői engedély visszavonásának.

Az 1988. július 1. napján hatályba lépett közúti közlekedésről szóló törvény 48.§ (2) és (3) bekezdésében kapott felhatalmazás alapján az utánpéztés részletes szabályait a 139/1991 (X.29.) sz. Korm. rendelet állapította meg, amely 1992. január 1. napjától igazít el a közlekedés-biztonság fokozásának e fontos teendőire nézve. Ám a kormányrendelet már hatályba lépése előtt is vitákat váltott ki az alkalmazhatóság alapvető kritériumait illetően. Mi legyen a sorsa az 1992. január 1. előtt hozott, de még le nem járt, így az utánpéztésről sem rendelkező határozatoknak?

Az ügyben eljáró hatóságok - a rendőrség és a bíróság - egyaránt arra az álláspontra helyezkedett, hogy az 1988. évi I. tv. 18.§ (4) bek. egyértelmű szabályozást nyújt az utánpéztésre kötelezés tárgyában, noha a végrehajtás módját egy jóval későbbi kormányrendeletre bizza, ami azonban nem zárja ki alkalmazhatóságát azokban az esetekben sem, amikor a vezetői engedély bevonás alatt állt. Az ilyen ügyekben a rendőrség ún. kiegészítő határozatokat kézbesített az érintetteknek: újabb szankcióként kiszabta az utánpéztésen való részvétel kötelezettségét, az erről benyújtandó igazolás megkövetelését.

A közigazgatási határozat felülvizsgálata miatt indult perekben az eljáró bíróságok kifejtették, hogy az utánpéztésen való részvételre kötelezés nem új joghátrány, valójában nem új szankció. Az államigazgatási eljárásról szóló 1957. évi IV. törvény (Ae) 48.§ (2) bek. ugyanis lehetőséget biztosít az államigazgatási határozat hivatalból történő kiegészítésére, ha a határozatot hozó szerv nem döntött az ügy érdemébe tartozó valamennyi kérdésben. (A határozat kiegészítésének csak egy korlátja van, ha az szerzett és gyakorolt jogokat sértene. Ha azonban az eltiltás időtartama még nem járt le, nem kerülhet szóban szerzett és gyakorolt jogok sérelme, vagyis amennyiben a vezetői engedély visszavonásának határideje 1991. december 21. napjáig lejárt, úgy a vezetői engedély minden további nélkül, utánpéztésre kötelezés mellőzésével visszaadható.)

Megállapíthatjuk tehát, hogy a kialakult joggyakorlat - helyesen-e vagy helytelenül, de - megszilárdulni látszik: ezt követően csak az utánpéztésre kötelezés teljesítésének igazolásával szerezhető vissza a bevont vezetői jogosítvány.

A kötelezettek ugyan a bírósági felülvizsgálat kezdeményezésekor egyöntetűen azt az álláspontot fogalmazták meg, miszerint az utánpéztésre kötelezés csak az 1992. január 1. napja után elkövetett cselekményekkel kapcsolatban alkalmazható jogkövetkezmény lehet, hiszen az már-már olyan "többlet-büntetés", amely az elkövetéskor még nem volt ismert, következésképp az alkalmazott joghátrány számukra nem elfogadható.

Indokolják ezt azzal, hogy az 1988. évi I. törvény tartalmi elemei csak több, mint 3 év múlva váltak ismertté. A hatóságok viszont eme hivatkozásokkal szemben a jogalkotói szándék aktualitásait tartják magukra nézve kötelezőnek. Mindenesetre a kötelezettek érvelésében foglaltak a mai napig vitát váltanak ki. És nem minden ok nélkül, mert egyrészt a jogszabály visszaható hatályának tilalma sérül, másrészt az eljáró hatóságok a kormányrendeletben nem kaptak kellő mérlegelési jogkört annak eldöntésére: vajon az elkövetett cselekmény súlyához igazodik-e vagy mennyiben igazodjék az utánpéztés, mint az elkövetőre nehezedő újabb joghátrány. Emiatt az eljáró hatóságoknak automatikusan alkalmazniuk kell az utánpéztésre kötelezést.

E probléma kiiktatását csak a büntető jogszabályok jogalkalmazásban történő bevonásával lehet biztosítani, amit sem a jogalkotó, sem a bíróságok kezdetben nem azonnal ismertek fel. Szembetaláljuk magunkat a következő alapvető dilemmával: az utánpéztés büntető jellegű szankció-e, vagy a közlekedés biztonsága érdekében elrendelt rendészeti joghátrány, esetleg a közlekedés rendjét védő, megelőző intézkedés, vagy valami más.

Az értelmezési probléma megoldásának kiindulási pontja egyfelől a szankció, mint többértelmű büntetőjogi fogalom definíciója, másfelől a joghátrány, ill. kényszerintézkedés alkalmazásának okszerű feltétele: a jogalanyt egyébként megillető jog gyakorlásának korlátozása, vagy ennek teljes megvonása, mint valamely anyagi jogszabályba ütköző magatartás következménye.

Azt nem lehet vitatni, hogy napjainkban a járművezetés joga az egyén gyors helyzetváltoztatásának joga és képessége, az emberek egyik alapjogává vált. A KRESZ 4.§ (1) bek. szerint járművet az vezethet, aki "járművezetésre jogszabályban meghatározott érvényes engedéllyel rendelkezik és a járművezetéstől eltiltva nincs." Ebből következik, hogy a járművezetői engedély birtoklásának ténye sine qua non-ja a járművezetéshez való jog gyakorlásának. Annak hatóság által történő visszavonása a jog gyakorlását kizárja, így nem kétséges, hogy a visszavonás a jog elvonását jelenti. Miképpen?

A vezetői engedély visszavonásáról szóló 20/1990. sz. BM rendelet meghatározza, hogy a rendőrség a vezetői engedélyt mely esetekben vonhatja vissza. E szabályozásból minden kétséget eloszlatóan tűnik ki, hogy az - mint szankció - büntetőjogi eszköz, közlekedés-biztonsági célokat szolgál. A visszavonás által előidézett joghátrány - tartalmát tekintve - teljesen azonos a Btk. 58. §-ában szabályozott járművezetéstől eltiltás mellékbüntetéssel, csak időtartama bizonytalan.

Ha pedig elfogadjuk e lényegi megállapításokat, úgy aligha lehet kérdéses, hogy a járművezetéstől eltiltás kényszerintézkedés, tehát részletes

kizárólag rendőrségi eljárásban igazgatásrendészeti kérdésként kezelni. A jelenlegi szabályozási keretek között folytatott eljárásokban elkövetett hibáknak jelentős egzisztenciális, de még annál is jelentősebb anyagi, vagyoni következményei vannak, vagy lehetnek, amelyeket a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi XI. sz. tv. sem küszöbölhet ki. Ilyenek a többi között a probléma-köteg következő esetei:

1. Ha a bíróság által kiszabott járművezetéstől eltiltás tartama rövidebb, mint a vezetői engedély visszavonásától az eljárás jogerős befejezéséig eltelt idő (pl. indokolatlan vagy indokolatlanul elhúzódik az eljárás).

2. Ha az elkövető több kategóriára érvényes vezetői engedéllyel rendelkezik, de a bíróság csak bizonyos kategóriába tartozó közúti járművezetéstől eltiltást alkalmaz, pl. csak a "B" kategóriába tartozó közúti járművektől tiltja el a vádlottat, holott előzőleg a rendőrhatóság bevonta vezetői jogosítványát, azaz járművezetési joga hosszabb időre teljes terjedelmében - és indokolatlanul - korlátozásra került.

3. Ha a bíróság későbbi jogerős határozata egyáltalán nem alkalmaz járművezetéstől eltiltást, pl. próbára bocsátás esetén, mely esetben szintén megállapítható a minden alapot nélkülöző jogelvonás.

Mindezen esetekben felmerülhet és joggal a kérdés: a jogalkalmazónak felróható-e és mennyiben a járművezetési jog indokoltnál hosszabb, nagyobb mérvű, vagy indokolatlan elvonása?

Álláspontunk szerint elkerülhetetlen, hogy a jogalkotó a probléma-megoldás érdekében a vezetői engedély visszavonására vonatkozó szabályokat újra gondolja, a büntető jogszabályokhoz igazítsa, a jogalkalmazás egységét akként tegye lehetővé, hogy az alapvető emberi jogokat ne sértsen. Ennek során figyelemmel kell lennie az utánpótlásra vonatkozó szabályok és a büntető jogszabályok kapcsolatára. Különösképpen a Btk. 57.§ (3) bek. foglaltakra, amely kimondja: "ha a bíróság az elkövetőt a foglalkozástól határozott időre tiltotta el, a szakképzettséget igénylő foglalkozás újból való gyakorlása attól tehető függővé, hogy az eltiltott a foglalkozáshoz szükséges jártasságot az eltiltás tartamának letelte után meghatározott módon igazolja." Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a járművezetéstől való eltiltásra, mint mellék-büntetésre vonatkozó Btk. 58-59.§-ok rendelkezései közül az 59.§ (2) bek. a járművezetéstől eltiltás esetén a jártasság igazolása tekintetében visszautal az 57.§ (3) bekezdésére, ami azért is fontos, mert a gépjárművezetés napjainkban a mindennapi megélhetés forrásává, egyes foglalkozások gyakorlásának feltételévé vált.

A kívánatos jogszinkronitás biztosítása csak lassan körvonalazódik. A közlekedési törvény 1997. január 1. napjától történt, ill. 1998. január 1.

napjától életbe lépő módosítása megadja a módot arra, hogy a kötelezett járművezetéstől való határozott idejű eltiltása esetén, ill. annak lejártá után csak akkor köteles vezetői jártasságot igazolni, az utánpótlás részt venni, ha a bíróság ezt ítéletben előírja. E ponton kapcsolódik ugyanis egymáshoz a közlekedési törvény 1988. évi eredeti szabályozása és 1996. évi módosítása az utánpótlás gyakorlati megvalósítását illetően.

Innentől kezdve már csak abban kell bízunk, de vajon bízhatunk-e, hogy a kormány nem késlekedik ismételtén több évig a végrehajtási rendelet megalkotásával, az egységes szabályozáskor pedig támaszkodik a közlekedési felügyelet tapasztalataira, a jogalkalmazók véleményére.

Ehhez ma már kidolgozott programok állnak rendelkezésre. Nevezetesen a következők, amelyek biztosíthatják a közlekedési magatartás és morál kellő formálását:

- I. program: a közlekedési képzettség hiányosságainak megszüntetésére irányuló foglalkoztatás;
- II. program: a közlekedési képzettség, kultúra és magatartás hiányosságainak és hibáinak megszüntetését célzó járművezetési gyakorlati foglalkozás;
- III. program: a közlekedési szabályok megtartását célzó foglalkozás, a pedagógiai és csoport-dinamikai módszerek segítségével szemlélet-formálás, a közlekedési beállítódás módosítása;
- IV. program: dinamikus orientált csoport-terápia (értelmezés, szembesítés, stb.) ill. szupportív (támogató) terápia az életképebb, hatékonyabb magatartás begyakorlására;
- V. program: jogi és egészségügyi ismeretközlés és csoportos témacentrikus beszélgetés a viselkedés terápia elemeinek felhasználásával az enyhén ittas vezetők magatartás-módosítására;
- VI. program: ismeretközlés, az egyéni motivációk feltárása, csoport-dinamikai és viselkedés-terápiás módszerek alkalmazása az ivás és vezetés területeinek szétválasztására "közepesen ittas vezetők" számára;
- VII. program: dinamikus orientált terápiás foglalkozás a hibás magatartást motiváló személyiség-tulajdonságok feltárására és a személyiség struktúra befolyásolására "súlyosan ittas, vagy visszatérő ittas vezetők" számára.

Könnyű belátni: a jelenlegi jogi szabályozás, valamint önmagában mindezen differenciált programok biztosítása nem oldja meg a vonatkozó jogalkalmazás alapproblémáit, nem elégíti ki a járművezetés jogát korlátozó hatósági intézkedések egységes jogszabályozásának követelményét, nem garantálja a járművezetés jogának jogszerű korlátozását, ill. elvonását, nem

küszöböli ki a járművezetéstől eltiltás, a vezetői engedély visszavonása, az utánpótlásra kötelezés szabályozása terén ma még minduntalan felmerülő ellentmondásokat, nem biztosítja az óhatatlanul bekövetkező jogsérelmek orvoslását.

Célunk nem volt több, mint erre rámutatni. Vélhetően sikerült annyit bizonyítanunk, hogy a vonatkozó jogalkalmazás törvényességének biztosítása végett halaszthatatlanná vált az utánpótlásra kötelezésnek, mint jogi szankciónak a büntető anyagi jogba történő felvétele, valamint ennek büntető-eljárásjogi szabályozása. Mert a rendőrhatalóság nem teljes joghatósággal bíró igazságszolgáltatási szerv, nem rendelkezik tény-, és jogkérdést illető reformatórikus jogkörrel, következésképpen csakis egységes büntetőjogi szabályozás esetén garantálható az elkövetők bírósághoz való alanyi joga, a tisztességes eljáráshoz való jog, a járművezetés jogának az elkövetett vétséggel arányban álló korlátozása, végső soron a közlekedés szabadsága, mint az ember egyik alapvető joga.

Felhasznált irodalom:

- 1) Gabler: Unfallfrei im Strassenverkehr. Berlin, 1966. p. 147.
- 2) Enno Prige: Determinanten der Nachfrage und Ordnungsmöglichkeiten im Personennahverkehr. Göttingen. 1967. p. 97.
- 3) Viski László: Közlekedési büntetőjog. Budapest, KJK, 1974. p. 114.
- 4) Viski László: u.o. p. 116.
- 5) B. F. Lomov: Ember és technika. A műszaki pszichológia alapjai. Budapest, 1969. p. 98.
- 6) E. Meyer - E. Jacobi: Typische Unfallursachen im deutschen Strassenverkehr. Frankfurt am Main. 1961. I. p. 183.
- 7) Viski László: u.o. p. 132-133.
- 8) Vágó Tibor: A közúti közlekedési balesetek csökkentésének kriminológiai és büntetőjogi eszközei. Budapest, KJK, 1972. p. 211.
- 9) Vágó Tibor: u.o. p. 273.

*****

A KÖZÉRDEKŰ MUNKA ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSEI

Lukáts Ákosné és Jáger István

I.

Az egyén, vagy közösség sérelmére elkövetett bűncselekmény megtorlását a közgondolkodás akkor érzi igazságosnak, kielégítőnek, ha megfelelő hátrányt okoz az elkövetőnek is.

A társadalom szemében a szabadságvesztésnek, a pénzbüntetésnek szimbolikus funkciója van. E két büntetés lényege a megfosztás. Szabadságtól, tulajdontól fosztanak meg. Ezáltal szimbolikus módon reagálnak a bűncselekményben rejlő gonoszságokra: az elkövetőnek szenvedést okoznak csakúgy, mint ahogy az elkövető szenvedést okozott a sértettnek, a közösségnek.

A bűncselekmények elkövetését megtorló intézkedések közé e társadalmi attitűd miatt új, kevésbé látványosan megtorló büntetések bevezetése tehető, hiszen úgy a laikus, mind a szakmai közvélemény nagy része számára főleg a szabadságvesztés jelenti a "büntetést." Ugyanakkor az is köztudott, hogy a jelen gazdasági körülmények között a szabadságvesztés végrehajtása jelentős anyagi terhet ró az államháztartásra. A pénzbüntetések kiszabását, illetve a kirótt pénzbüntetések behajtását pedig az elítéltek nagy részének anyagi helyzete sok esetben lehetetlenné teszi. E gazdasági okok és a büntetési nemek skálájának szélesítése miatt került sor a közérdekű munka bevezetésére.

Fontos feladat: a laikus és a szakmai közvélemény előtt világossá kell tenni, hogy az esetek egy részében jobban jár a társadalom, ha az elkövetőt nem egyszerűen bebörtönzik, hanem a bűncselekményével okozott károk helyreállítására, vagy annak megfelelő egyéb tevékenységre kötelezi. Angliában hosszú hagyománya és jól kiépített hálózata van a közérdekű munka végrehajtásának. Erre a célra külön és kizárólag ezzel foglalkozó részlegeket hoztak létre az ún. Probation Service keretein belül. Az angol pártfogó felügyelők ítélethozatal előtt tájékoztatják a bíróságot az elkövető családi és anyagi helyzetéről, kulturális hátteréről, kapcsolatairól, tevékenységéről, személyiségéről. Ezen információk birtokában a bíróság képes ítéletet alkotni arról, hogy a bűnelkövető mennyire szándékoltan, előre eltervezetten hajtotta végre a bűncselekményt, mennyire volt tudatában a következményeknek, mennyire hatottak rá olyan erők, melyeket nem volt képes befolyásolni. Nagy apparátusú szervezet deríti fel a büntetés végrehajtásának lehetőségeit, a munkahelyeket, szoros kapcsolatot építenek

ki a helyi állami és társadalmi szervezetekkel, közösségekkel, magán- és közszervezetekkel. Rendelkeznek a büntetés végrehajtásához szükséges munkaeszközökkel, gépkocsival. Ellenőrzik és irányítják a munka végzését. Ez az ellenőrzés elítéltekkel napi kapcsolattartásban és konkrét irányításban realizálódik. Ezen az apparátuson áll vagy bukik a közérdekű munka büntetés végrehajtásának eredményessége. Szükség is van a hatalmas létszámú apparátusra, hiszen 1979-ben 15.700, 1985-ben 38.300 esetben szabtak közérdekű munka büntetést Angliában.

E büntetés alkalmazásának sok éves tapasztalatai Angliában egyértelműen bizonyították, hogy a közérdekű munka - ha megfelelő eszközökkel szemben alkalmazza a bíróságok, ha biztosítják a végrehajtás szervezeti előfeltételeit, a megfelelő munkahelyet, a munkaadó megszervezését, irányítását, ellenőrzését -, jelentős szerepet foglalhat el a büntetési rendszerben és az ítélkezési gyakorlatban.

II.

A büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló, többszörösen módosított 1979. évi 11. törvényerejű rendeletben foglalt, a közérdekű munka végrehajtásáról szóló rendelkezéseket a tapasztalat alapján - az ésszerűbb gyakorlat kialakításához - az alábbiak szerint változtatni szükséges véleményünk szerint:

- 60.§ (2): A büntetés-végrehajtási bíró a 10.§ (1) bekezdésében meghatározott feltétel fennállása esetén a hivatásos pártfogó javaslatára, illetőleg a kijelölt munkahely, vagy az elítélt kérelmére új munkahelyet jelölhet ki.
- § (1): A büntetés-végrehajtási bíró az ügyész indítványára közérdekű munka végrehajtására más munkahelyet jelölhet ki, ha közérdekű munka
- b.) végrehajtására, illetőleg az elítélt személyi körülményben történő változás folyamán más munkahelyen célszerű.

Szükségtelennek ítéljük a ügyészi beavatkozást más munkahely kijelölésénél az esetben, ha az *elítélt személyi körülményeiben* történő változás miatt került rá sor. A gyakorlatban az történik, hogy az elítélt (vagy a kijelölt munkáltató) *elfogadható indokkal* más munkahely kijelölését kér (lakhely-változás, stb.). A hivatásos pártfogó felderíti a lehetőségeket és a munkáltatóval egyeztetve javaslatot tesz az ügyészség felé az új munkahely kijelölésére. Ügyészi indítványra a büntetés-végrehajtási bíró jelöli ki a munkáltatót. Amennyiben ügyészi indítvány nélkül válna lehetővé másik munkahely kijelölése, a rövidebb idő, az adminisztráció csökkenése dinamikusabb, folyamatosabb büntetés végrehajtást eredményezne.

60.§ (3): A megyékben és a fővárosban működő munkaügyi központok rendszeresen tájékoztatják a megyei (fővárosi) bíróságot azokról a munkahelyekről, amelyek közérdekű munka végzésére elítéltek kijelölését igénylik.

E szabályozás formális nemcsak Veszprém megyében, hanem szinte mindenütt. Az eltelt évek során egyetlen alkalommal sem kapott a bíróság javaslatot a Munkaügyi Központtól, hogy mely munkahelyek igénylik a közérdekű munka végzésére elítéltek kijelölését. Célszerűbb lenne az országos Munkaügyi Minisztériumnak országos szervekkel egyeztetve szorgalmazni a büntetés-végrehajtási lehetőségek biztosítását. Jelenleg a hivatásos bíróság személyes kapcsolataitól, meggyőző, rábeszélő képességétől függ, mennyire megfelelő, a büntetés letöltésére kijelölhető munkáltatót talál.

60.§ (2): A közérdekű munka végrehajtása során a napi munkaidő legfeljebb négy óra, legfeljebb nyolc óra. A napi munkaidő megállapításánál figyelembe kell venni az "ahogy a büntetés végrehajtására kijelölt munkáltató biztosítani tudja"

vagy a rendelet fogalmazása helyett:

"a napi munkaidő nyolc óra, kivéve, ha a kijelölt munkáltató kevesebb munkát tud biztosítani (de minimum négy óra)" szövegrészt javasoljuk. A tvr. szerinti jelenlegi fogalmazás bizonytalanságot okoz úgy az elítélt, mint a munkáltató részéről. Az elítélt "természetesen" négy óra munkaidőben szeretne dolgozni, (ismerve a jogszabályt) a munkáltatók bizonytalanok a munkaidő megállapításánál.

• A 65.§ (2) bekezdése szerint a közérdekű munka büntetés végrehajtását a büntetés-végrehajtási bíró indokolt esetben félévesre szakíthatja. A féléves szakítás a szabályozás szerint évente harminc napot nem haladhatja meg.

Az elítéltek nagy része olyan társadalmi rétegből való, ahol az egészségi problémák, az alkoholizmus, az alkoholizmus talaján kialakuló betegségek halmozottan fordulnak elő. Tartós, két-három hónapos betegség esetén a törvény előírása teljesíthetetlen. A gyakorlat megkövetelné a büntetés féléves szakítás szabályozásánál és a "kivételesen indokolt esetben harminc napot meghaladó, vagy ismételt féléves szakítás is engedélyezhető" kiegészítést hasonlóan a halasztásnál 65.§ (1) bek.).

• 66. § (3) A közérdekű munka, illetőleg annak hátralévő része nem hajtható végre, ha az ítélet jogerőre emelkedése után az elítélt. c.) egészségi állapotában olyan tartós változás következik be, amely a közérdekű munka végrehajtását nem teszi lehetővé.

E pontnál részletesebb, konkrétabb szabályozás lenne szükséges. Mit jelent a "tartós változás"? Annál az elítéltnél, akinél csak az ítélet jogerőre emelkedése után állapították meg 67 %-os munkaképesség-csökkenését, meg kell állapítani a büntetés végrehajthatatlanságát? Ugyanakkor Veszprém

megyében eddig négy esetben ítélték 67 %-os munkaképesség-csökkenés rokkantnyugdíjast közérdekű munkára. Közülük egy már letöltötte, hárman pedig töltik büntetésüket. Az egységes gyakorlat érdekében a részletes szabályozás szükséges.

- Végezetül: hiányoljuk az elítélt kötelezettségeinek előírását.

A jogszabály felsorolja a munkahely kötelezéseit, szabályozza hivatásos pártfogó tevékenységét, de az elítélt számára csak munkakötelezettséget írja elő.

Hasznos lenne a

"lakóhelyének minden változását köteles bejelenteni a büntető végrehajtást ellenőrző hivatásos pártfogónak", (Angliában előírás a elítéltek számára), valamint a

"távolmaradását a munkából betegség miatt orvosi igazolással köteles munkáltató felé igazolni"

kötelezettségeket előírni.

III.

A hivatásos pártfogó az ítélet kézhezvételét követően meghallgatja a elítéltet. Iskolázottságát, szakképzettségét, szociális körülményeit megélhetési forrását, egészségi állapotát, munkára való alkalmasságát feltérképezi, személyiségét, az elkövetett bűncselekményhez viszonyulását igyekszik megismerni.

Ezen ismeretek birtokában keresi és választja ki a munkáltatót. A végrehajtás helyéről, a végzendő munkáról tájékoztatja az elítéltet. Az eredményes letöltés lényeges előfeltétele, hogy az elítéltben kialakuljon az *önkéntes elhatározás*, vagyis az, hogy eleget akar tenni a határozatban előírt követelményeknek. A meghallgatás során a pártfogónak törekednie kell a közérdekű munkára ítéltben ilyen attitűd kialakítására, vagy annak megerősítésére. A kiválasztott munkáltatót - az elítélt egyetértésével - a büntetés-végrehajtási bíró kijelöli.

Az ítélet kézhezvételétől a büntetés végrehajtása során a teljesítési rendszeres és folyamatos kontroll érvényesül. A hivatásos pártfogó havonta legalább egy alkalommal telefonon, vagy személyesen érdeklődik a kijelölt munkáltatónál. Szükség esetén az elítéltet ismételten tájékoztatja a büntetés tudnivalóiról.

Nincsenek adataink arra vonatkozóan, hogy az elítélt személyiségében milyen változást okozott a büntetés, nincs módunk lemérni, hogy az újabb bűncselekmény elkövetésétől visszatartó hatású-e, egy biztos: ahhoz, hogy a közérdekű munka büntetés ne csak formális lehetőség, hanem valóságos gyakorlat lehessen, ahhoz alapvetően meghatározó a jól szervezett, gondosan és folyamatosan ellenőrzött végrehajtás.

1993-ban 17, 1994-ben 48, 1994. október 31-ig tehát összesen 65 közérdekű munka végrehajtási ügy érkezett:

Ajkai Városi Bíróság	40
Pápai Városi Bíróság	-
Tapolcai Városi Bíróság	4
Veszprémi Városi Bíróság	3
Zirci Városi Bíróság	-
Veszprém Megyei Bíróság	16
Más megyéből érkezett	2
Illetékességből más megyébe megküldve	2

Összesen 63 közérdekű munka végrehajtási tapasztalattal rendelkezünk.

A közérdekű munka büntetések időtartam szerinti megoszlása:

10 napot:	2
15 napot:	1
20 napot:	5
25 napot:	2
30 napot:	15
35 napot:	1
40 napot:	12
50 napot:	10
60 napot:	8
70 napot:	2
80 napot:	4
90 napot:	1

esetben szabtak ki a bíróságok.

A 63 közérdekű munkára ítélt közül:

végrehajtandó szabadságvesztést töltött már	27
próbára bocsátották, pénzbüntetésre, vagy felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték már	30
büntetlen előéletű	6

(Mégközelítő adatok, mert az ítélet nem minden esetben tartalmazza, a meghallgatás során pedig nem minden esetben derül ki az elítélt "előélete").

Angliában a közérdekű munkára ítélték 40 %-a töltött már szabadságvesztés büntetést, 10 %-uk pedig büntetlen előéletű. Az adatok korrelálnak a Veszprém megyei ítélkezési gyakorlattal.

Az elítéltek bűncselekmény, amiért közérdekű munkára ítélték:

Vagyon elleni bűncselekmény	41
Rongálás, garázdaság	12
Könnyű testi sértés	6
Orgazdaság	4
Tartás elmulasztása	5
Közokirattal visszaélés	3
Magánlaksértés	1
Ittas járművezetés	3
Robbanóanyaggal visszaélés	1

(Egy elítélt több bűncselekményt is elkövetett).

Iskolai végzettségük:

Analfabéta	4
Általános iskola 1-7 osztályt végzett	9
8 általánost végzett	34
Szaktanulmányokat végzett	13
Érettségizett	3

Megélhetési forrásuk:

Rokkantnyugdíjas	4
szociális járadékban részesül	1
munkanélküli járadékot kap	7
munkahelyen dolgozik	2
munkanélküliek jövedelempótló támogatásában részesül	29
semmiféle rendszeres jövedelme nincs, alkalmi munka és segély biztosítja megélhetését	20

A 63 közérdekű munkára ítélt közül heten átmeneti szállón, pincékben barátaiknál, alkalmi ismerősöknél laknak.

Az egyelőre ismeretlen helyen tartózkodó, és jelenleg szabadságvesztés büntetésüket töltő elítéltek kivételével valamennyi esetben sikeres volt a végrehajtást vállaló munkahelyek felkutatása.

Az elítéltek közel 70 %-a nyolc általános, vagy annál kevesebb iskolai végzettségű. Kétharmadukat vagyon elleni bűncselekmény miatt ítélték közérdekű munkára. Az elítéltek több mint fele munkanélküli.

Ezek a tények nagyon leszűkítik a büntetés végrehajtását vállaló munkáltatók, munkák körét. A számukra biztosítható tevékenység legtöbb esetben segédmunka.

Ároktisztítás, közterület rendezés, parkok rendbentartása (fünyírás, kaszálás, személtakarítás) a feladat. E területen a polgármesteri hivatalok,

városgondnokságok, városgazdálkodások, közterület-felügyelet kerületek kijelölésére. A Temetkezési Vállalat a temető rendbentartását, utak, kerítések, a sövény gondozását bízta az elítéltekre. Tapasztalatunk szerint a sporttal kapcsolatos tevékenységeket (sportpálya rendbentartás, kerítésfestés stb.) lényegesen kevesebben végzik az elítéltek, mint a közterületeken végzendő munkát. A büntetés jellegét a közterületi tevékenységben hangsúlyosabbnak érzik.

A munkáltatók:

Polgármesteri Hivatalok	31 esetben
Sport területén (sportegyesület)	12 esetben
Közterület-felügyelet, Városgondnokság	6 esetben
Szociális Gondozási Központ	1 esetben
Temetkezési Vállalat	1 esetben
Vásárcsarnok	1 esetben
Víz- és Csatornamű Vállalat	4 esetben

A szociális szférában nagy lehetőség rejlik a büntetés végrehajtása során. A közérdekű munkára ítélt emberek kertjének rendbentartása, bevásárlás, tüzelőanyagok szállítása, favágás, a lehetséges munkák közé tartozik. Azonban nagyon fontos azt figyelembe venni, szem előtt tartani - a közérdekű munkára ítélt "előéletének" ismerete alapján -, hogy a büntetés végrehajtása során a kijelölt munkáltatónak ne kelljen szükségtelen kockázatot vállalnia az elítélt foglalkoztatásával.

A 63 közérdekű munkára ítélt közül:

meghalt	1 fő
büntetését szabadságvesztésre átváltottatták	2 fő
szabadságvesztésre átváltottatás folyamatban van	4 fő
jelenleg ismeretlen helyen tartózkodik, vagy szabadságvesztés büntetését tölti	9 fő
büntetését már letöltötte	8 fő
büntetését jelenleg tölti	39 fő

A közérdekű munka végrehajtása során még kevés tapasztalattal rendelkezünk. Minden elítélt más normával, személyiségjegyekkel rendelkezik, más és más értékrendszerű.

Az eddigiek alapján azonban megállapítható, hogy a stabilabb háttérrel rendelkező elítélteknél erősebb az elhatározás a büntetés letöltésére. A kámpen, alkoholisták közérdekű munkára ítélténél motiváció hiányában nehéz kialakítani a büntetés letöltésére ezt az önkéntes elhatározást.

A kijelölt munkáltató és az ott biztosított tevékenység is befolyásoló a végrehajtás eredményessége tekintetében. (Előfordult már, hogy a közérdekű munkára ítélt utóbb a kijelölt munkáltatónál kapott megélhetési lehetőséget).

...a személyre szabott végrehajtási stratégiát. E büntetési forma alkalmazásának ellenzői, hatásosságának megkérdőjelezői a jelenlegi gyakorlatra alapozzák véleményüket. A jelen gyakorlatra, mely még kiforratlan, országosan nem egységes.

Ha, és amennyiben Magyarországon is bírói gyakorlattá válik magasabb társadalmi rangú, elismertebb státuszú bűnelkövetők közérdekű munkára ítéltése, vélhetően a büntetés társadalmi elismertsége is megnő.

Példaként említhető az angol gyakorlatból az ittas járművezetés miatt elítélt mérnök, aki közérdekű munka büntetését a kórház traumatológiai osztályán töltötte le takarítási teendőket ellátva.

Amerikai példa O. J. Simpson esete, aki az USA-ban ismert és rajongott fekete bajnok, akit a bíróság "... házasságon belül elkövetett erőszak vétkéért 700 dollár pénzbüntetésre és 120 óra közmunkára ítélt ..."

Bár Magyarországon a közérdekű munka büntetés még nem igazán elterjedt, véleményünk szerint az eltérő jogi szabályozás, az eltérő végrehajtási feltételek, lehetőségek ellenére széles körben alkalmazható végrehajtható büntetés hazánkban is, csak úgy mint külföldön.

Felhasznált irodalom:

- 1) Kelemen Ágnes: A Community Service - a közérdekű munkavégzés - büntetés angolai tapasztalatairól in: *Magyar Jog* 1989. 1.
- 2) Gönczöl Katalin: Devianciák, bűnözés és a megelőzési stratégia in: *Társadalmi Szemle* 1994. 5.
- 3) Varga Edit és Pócsik Ilona: A pártfogó felügyeleti rendszer szervezete, szerepe az angol büntetőpolitikában in: *Kriminológiai Közlemények* 42.
- 4) Társadalmi-politikai változások és a bűnözés in: *Válogatás a 11. Kriminológiai Kongresszus előadásaiból Bp. 1993. augusztus 22-27.*
- 5) Bill Jordan: A szociális munka bemutatása in: *Esély* 1993. évi 4.

*****

A BÜNTETŐ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS REFORMJA ELÉ (EGY KORMÁNYHATÁROZAT KRITIKÁJA)

Búzás Huba és Nagy Sándor

A jobb hatásfokú büntető igazságszolgáltatás eszményébe vetett hit - és megvalósításának sürgető társadalmi igénye - indít arra, hogy a reform elé gondolatokat bocsássunk. A büntető igazságszolgáltatás reformját nem egyszerűen a "fajsúlyosabbá" vált bűnözéssel szemben történő eredményes fellépés szükséges sarkallja csak, hanem a bíróságokra vonatkozó jogszabályok korszerűsítésének terve is halaszthatatlanná teszi. Ezek megvalósulása figyelmében ugyanis kétségtelenül módosulniuk kell a büntető igazságszolgáltatás jogi, szervezeti kereteinek, működése feltételeinek.

Hogyan? Ez a következő - és talán a legkevésbé megválaszolt - kérdés. Ha az a tárgyban itt-ott megjelent cikkekre, "tervezetekre", vagy inkább vélekedésekre gondolunk, aggodalommal tölthet el azok esetlegessége, legfőképpen az a tény, hogy nélkülözik a téma rendszerszemléletű megközelítését, kevésbé fordítanak figyelmet az összetett probléma tudományos, de a gyakorlati követelményeknek is megfelelő megoldására, egyszerűen hevenyészett formulákat fogalmaznak meg.

Kivétel képez az igazságügy-miniszter előterjesztése, amit a kormány részére - a bíróságokra vonatkozó jogszabályok reformja és a bíróságok működésének javítására irányuló intézkedések tárgyában - nyújtott be. A koncepcionális szinten kidolgozott előterjesztés a továbbiakban: reform-koncepció) megállapítja, hogy átfogó, minden kapcsolódó részterületet érintő reformmal lehet csak feloldani azt az ellentmondást, amely az igazságszolgáltatás tényleges helyzete, lehetőségei és a vele szemben támasztott elvárások között jelenleg fennáll.

E probléma-közelítő szándék, az előterjesztés elismerést kiváltó színvonalára megérdemli, hogy a koncepciót kritikai megjegyzésekkel illessük. Tesszük ezt korántsem a teljesség igényével, és megkíséreljük tenni az igazságszolgáltatás egyik ága, a leginkább kritikus büntető igazságszolgáltatás szemszögéből (amely nem csupán szervezeti reformra vár).

Mindamellet, hogy a reformot előkészítő Kodifikációs Bizottság munkájában a bírósági szervezetek képviselői is részt vettek, s a koncepció a legtöbb kérdésben helyes álláspontot foglal el, némely tekintetben - véleményünk szerint - kifogásolható megoldásokat, törekvéseket kínál elfogadásra. Ez okból - de még inkább a reform következetes megvalósításával szembehelyezkedők meggyőzése végett - véljük helyénvalónak a téma elő észrevételeket csatlakoztatni annak eldöntéséhez, hogy - a ma már kormányhatározatban (1099/1996. (X.4.) Korm. h.) megjelent - elképzelt rendszer mely alkotóelemeit, viszonyait illetően szükséges a változtatás.

A téma felvázolását öt nézőpontból tartjuk célszerűnek: a büntető igazságszolgáltatás a) céljai, működésének értékmérője; b) változó környezete; c) erőforrásai; d) új struktúrái; e) irányításának átrendeződése aspektusából.

A büntető igazságszolgáltatás céljai, működésének értékmérője

Büntető igazságszolgáltatáson az állam alkotmányos rendjének, a társadalom, az állampolgárok, valamint az állami társadalmi, gazdasági szervezetek jogainak és törvényes érdekeinek büntetőjogi védelmét értjük, amelyet az államhatalom büntető bíróságai útján gyakorol. Az e funkció gyakorlása érdekében létrehozott büntetőjog, büntetőeljárásjog és büntetésvégrehajtási jog eszközeivel juttatják érvényre az állam büntetőbíróságai a törvényesség követelményeit: ítélezésnek nevezett döntéshozatalukkal szolgáltatnak igazságot a konkrét bűnügyekben, büntetik a bűncselekmények elkövetőit.

A büntető igazságszolgáltatás tehát fogalmilag egyfelől szervezeti rendszer, másfelől ennek működése. Épp ezért a működés problémáinak megoldása fakó óhaj mindaddig, amíg az államélet e fontos szelvényéhez nem szerteágazó összefüggéseit át közelítünk.

Szervezeti rendszerek esetében a célok fontossága azzal a ténnyel függ össze, hogy minden szervezetet bizonyos funkció gyakorlására és célok megvalósítására hoznak létre. A célok (a működés következtében dinamikus jellegűek, folyamatos változásban vannak és ún. "célfával" írhatók le. A büntető igazságszolgáltatás szervezet-rendszerét is a többcélúság jellemzi: céljai szervezeti felépítésével többé-kevésbé adekvát célhierarchiát képeznek.

A büntető igazságszolgáltatás rendszer, azaz összetett egység, amelyet alkotóelemek (elvek, szervek, emberek, objektumok, technikai berendezések stb.) és ezek viszonyai alkotnak, egységességét pedig a rendszeralkotó tényező (funkció, sajátos célhierarchia) biztosítja. A büntető igazságszolgáltatás rendszerviselkedése létezésének kezdetétől szervezeti immanens sajátja, természetéből fakadó, benne rejlő tulajdonság. Alrendszerei (szervezeteinek olyan csoportjai, pl. az első fokú bíróságok) amelyek a rendszer valamely autonóm rész-funkcióját teljesítik, ill. cél-csoportját követik) a rendszerviselkedéssel kompatibilisek. Interakció, vagyis azok a tevékenységek, cselekvések, amelyek egyrészt a rendszer és környezete, másrészt a rendszer-elemek kölcsönhatásaként jönnek létre, bizonyítják, hogy a büntető igazságszolgáltatás minőségileg ún. adatfeldolgozó rendszer. Ehhez képest bemenetei, transzformációs folyamatai és kimenetei vannak, minél fogva a rendszer - tevékenysége során - a bemeneti állapotokat meghatározott kimeneti állapotokká alakítja át, a

bevitelt adatokat információkká, azaz célra orientált ismeretekké dolgozza fel (ítéletek, végzések, stb.).

A büntető igazságszolgáltatás intelligens szervezet-rendszer, ami azt jelenti, hogy célratörő, adaptív, önszervező és tanulásra képes.

Célratörő, mert alapvető jellegzetessége, hogy működése célok (pl. bünelkövetők szankciókkal sújtása) elérésére irányul. Struktúrái egyenként is célnak alárendeltek. Adaptív, mert képes figyelembe venni környezete változásait (pl. a közbiztonság romlását) és működését e megváltozott körülményekhez igazítva. Önszervező, mert struktúrái módosítására képes. Önszervezettsége magas fokát jelzi, hogy végső hatása nagyobb elemei végső hatásainak számtani összegénél.) Végül intelligenciáját a tanulás képessége mutatja, mert nemcsak meglévő struktúrái módosítására (szükség esetén újabb büntető tanácsok létesítésére), hanem ezekből és más alkotóelemekből új struktúrák (ítélőtáblák) kialakítására is képes; különösen, ha a külső-belső környezettel való kölcsönhatás eredményeként aktualizálnia kell céljait. Végső soron ez a büntető igazságszolgáltatás környezethez való alkalmazkodásának, más szóval rendszerviselkedésének a lényege.

A büntető igazságszolgáltatás fogalmából, rendeltetéséből és rendszerminőségéből következő általános cél tehát a törvényhozó hatalmi szervek által legitimált büntetőjogi és büntetőeljárásjogi célok egésze: az alkotmányos rend, az emberi, állampolgári jogok és meghatározott szervezetek jogainak védelme, az ezek ellen támadó - társadalomra veszélyes - magatartások megelőzése és büntetése. A büntető igazságszolgáltatástól nem kérhető számon e magatartások felszámolása, mint végeredmény, számon kérhető viszont a felderített jogsértésekre való reagálás, a tények megállapítása és elbírálása; rövideen: büntetőügyekben az anyagi igazság érvényre juttatása és az időszerű ítélezés.

Lényegileg ebben foglalhatók össze a büntető igazságszolgáltatás kódexeiben meghatározott célok, a büntető törvény (Btk.) és a büntető-eljárás törvény (Be.) konkrétan megfogalmazott céljai is. A célhierarchiából hiányzik ez idő szerint a (Btk. 1.§-ában meghatározott) generális cél-megjelölés, mert azt az 1993. évi XVII. tv. 103.§-a hatályon kívül helyezte. Ehhez kapcsolódik a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló jogszabály (az 1979. évi 11. sz. tvr.), amely a büntetésvégrehajtás céljának a büntetések és intézkedések sajátos céljai megvalósítását tekinti.

A büntető igazságszolgáltatás céljainak aktualizálása tárgyában dönteni kell arról, hogy a törvényhozó akaratát érvényesítő-közvetítő tevékenysége - a büntetőjog eszközeivel - milyen mértékig hatoljon be a gazdasági-társadalmi szféra érdekviszonyaiba, ill. indokolt-e szigorítani a büntetés kiszabás gyakorlatán, hol és mely pontokon kell megteremteni ennek törvényi feltételeit. A cél-meghatározás nem hagyhatja figyelmen

kívül a rendszer változó környezetét, biztosítható erőforrásait, új struktúrát irányításának kívánatos megváltoztatását.

A büntető igazságszolgáltatás működésének értékmérője nem lehet más, mint cselekvőképessége: mennyiben képes megfelelni rendeltetésének, mennyiben képes céljait megvalósítani, funkcióját betölteni, feladatait eredményesen, hatékonyan végrehajtani, azaz biztosítani az elé vitt büntetőügyekben a törvényes, időszerű ítélkezést.

Hatékonyágon általában a ráfordítás és az eredmény közötti arányt értjük. Ez a büntető igazságszolgáltatásban nem ennyire egyszerű: a gazdaságosság szempontjainak a társadalmi rendeltetés érvényre juttatásához kell szolgálnia, amit viszont befolyásol a jog, a jogi norma és a jogalkalmazás hatékonysága.² Mindezek együtt biztosíthatják csak a szakszerű és időszerű ítélkezést.

Ennek feltétele a jogszabály, mint eszköz alakítása a jog és az emberi magatartások viszonyának, a mindenkori valóságos viszonyokból fakadó követelményeknek megfelelően.³ Ha a törvényhozás a jogszabályt nem ezeknek megfelelően alakítja (v. nem alakítja), úgy romlik a rendszer működésének hatékonysága.

Eklatáns példa erre az ún. kizárólagos illetékességi hatáskörök szabályozása. Nyomában a megyeszékhelyi helyi bíróságok országsszerte "ellehetetlenült" helyzetbe kerültek, mert létszámgazdálkodásuknak a bekövetkezett valóságos viszonyokhoz igazítása elmaradt. A diszfunkció megszüntetése végett meggondolandó a kizárólagos illetékesség teljes körű megszüntetése. Semmi nem indokolja egyes bűncselekmény-kategóriák (közlekedési ügyek) v. elkövetők (fiatalkorúak) cselekményei kiemelését és "különleges"-kénti elbírálását (valójában diszkriminációját), ennek okán az ügyek vagy terheltek bírótól elvonását.

A példák prizmáján keresztül nézve az összefüggés világos: csakis a jog és a jogi norma hatékonyságának előzetes biztosítását követően kérhető számon a jogalkalmazás hatékonysága, vehető egybe a legitimált célok megvalósítására irányuló feladatteljesítés a célokkal, csakis ekkor képes a rendszer kívánatos hatást gyakorolni társadalmi, gazdasági környezetére.

A büntető igazságszolgáltatás változó környezete

A társadalom nagyrendszerei egymás számára és egymásra is hatva környezetet alkotnak. A társadalom egésze pedig - minden elemével együtt - valamennyiük környezetét jelenti. Ezek a nagyrendszerek (politikai rendszer, gazdasági rendszer stb.) egymást áthatva, egymást is kondicionálva működnek: egyik nagyrendszer sem alakulhat megfelelően és hatékonyan, ha a többi változatlan marad.⁴

A büntető igazságszolgáltatás környezeti tényezői közül közvetlenül meghatározó az igazságszolgáltatás (benne a polgári, munkaügyi,

közgazgatási stb. bírászkodás) egésze, amelyet a szuverén államhatalom kizárólag bíróságai útján gyakorol. Ebbe illeszkedik - mintegy rendszerként a - büntető igazságszolgáltatás. (A minden államot megillető szuverenitás elvéből folyik az a jog, hogy az állam a területén elkövetett bűncselekmények miatt eljárást folytathat le és joghátrányokat alkalmaz.)

A büntetőeljárás és végrehajtási eljárás keresztül közvetlenül érintkező környezeti rendszerek a bűnüldöző és vádképviselési hatóságok (rendőrség, ügyészségek) szervezeti rendszerei, valamint a büntetés-végrehajtás (bv. intézetek) szervezet-rendszere.

A rendszer környezetét képezik a törvényhozó hatalom központi (országgyűlés) és helyi (rendelet-alkotó önkormányzati testületek), valamint a végrehajtó hatalom (kormány, közigazgatás) szervezet-rendszerei, továbbá mindezekon kívül és túl a társadalom és szervezetei, az egész gazdasági környezet, sőt mindezek mozgásai, megnyilvánulásai, nem utolsósorban maga a bűnözés jelensége.

A közelmúlt éveiben a büntető igazságszolgáltatás környezete a permanens változások állapotába került. Végbement - sajnos nem minden körülményben következetesen! - a hatalom alkotmányos megosztása, melynek elvetését (unos-untalan hivatkozás történi erre) Montesquieu fogalmazta meg "A törvények szelleméről" írt munkájában a három nagy hatalmi funkció: a törvényhozó hatalom, a végrehajtó hatalom és az igazságszolgáltatás (bírói hatalom) szervezeti és személyi különválasztásának elvét, amit a hatalom korlátozása, a szabadságjogok biztosítása egyedüli és kizárólagos lehetőségének vallunk. Voltaképpen mindaz megvalósult az igazságszolgáltatás szelvényében "minimális programként", amit vártunk és reméltünk: fontos jogbiztonsági szerephez jutott az igazságszolgáltatás; ellenőrzi az államhatalom intézményi működését, a jogszabályok alkotmányosságát, örökdió az állampolgári jogok érvényesülésén az Alkotmánybíróság útján, valamint védelmet nyújt a közigazgatás cselekvésével szemben a közigazgatási bírászkodás eszközeivel.⁵ (A közigazgatási bírászkodás a jövőben is működhet az egyébként egységes bírósági szervezet keretein belül.)

Ezzel szemben nem valósul meg a hatalommegosztás egyik sarkalatos követelménye: az igazságszolgáltatásnak - mint autonóm hatalmi ágának - olyan alkotmányjogi szabályozása, amely egyértelművé teszi az igazságszolgáltatás különállóságának szervezeti és személyi garanciáit. Az alkotmány bírói szervezetről szóló fejezete a vonatkozó módosítások nyomán sem mondta ki, hogy az igazságszolgáltatást az önálló bírói hatalom szervezetei, a bíróságok (és bírák) gyakorolják. A bíróságokról szóló - többször módosított - 1972. évi IV. törvény hasonlóképpen nem deklarálja ugyanezt. De nem is deklarálhatta, mert a bíróságok külső igazgatása terén a

végrehajtó hatalom képviselőjének - az igazságügy-miniszternek jogositványai fennmaradtak.

Fennmaradtak, noha a jog- és államtudományok jeles művelői többször felemelték szavukat a "felemás" jogalkotás láttán, ám a bírósági szervezeti struktúrája és működése változatlan, a reformok elkerültek. Holott ma akkor - 1990-ben, az államszervezet átalakításával egyidejűleg - indokolt lett volna a bírósági szervezet új hatalmi státuszának egyértelmű alkotmányjogi kinyilatkoztatása, amit az alkotmány vonatkozó fejezeteinek átszövegezésével, az igazságszolgáltatás, mint önálló bírói hatalom (a bírói önkormányzatiság) szabályozásával lett volna célszerű kezdeni. Tartalmilag újra kellett volna szövegezni a bírói függetlenség meghatározását, mert nem biztos, hogy a "bírák függetlenek és csak a törvényeknek vannak alárendelve" generál klauzula megfelelő kifejtés, hogy egyéb garancia rendszer hiányában alkalmas a bírák függetlenségének biztosítására.⁶

Vajon a most előterjesztett reform-koncepció realizálása esetén bízhatunk-e a hatalommegosztás következetes befejezésében? Vagy csupán a reform-folyamat olyan mérvű továbbvitelét remélhetjük, amely pozitívumainál fogva előmozdítja a bíraskodás függetlenségének későbbi teljes megteremtését?

A kérdés annak ellenére indokolt, hogy a koncepció tartalmazza: meg kell teremteni a törvényhozó és végrehajtó hatalomtól elkülönült bírói hatalmat, ill. ennek érdekében meg kell szüntetni az igazságügy-miniszternek a bíróságok igazgatásával kapcsolatos jogositványait, melyeket át kell adnia a létrehozandó Országos Igazságszolgáltatási Tanácsnak (továbbiakban OIT).

A kérdés nem szónoki, mert a koncepció hangoztatott szándékai ellenére nem tartja szükségesnek az alkotmány ennek megfelelő módosítását (a jogalkotást érintő kérdések között említés sem történik erről), vagyis az igazságszolgáltatás önálló hatalmi ágának nyilvánítását (amint azt teszi pl. az amerikai alkotmány III. cikkelye), de még az alkotmány kiegészítését sem az igazságszolgáltatás legfelső irányító szerve, az OIT jogállása, a törvényhozó és végrehajtó hatalmak legfelső irányító szerveihez való viszonya, feladat- és hatásköreinek alkotmányos szabályozása tárgyában. A koncepció csupán az ítélőtáblák kialakításával összefüggésben, a Legfelsőbb Bíróság feladatainak módosulása miatt látja szükségesnek az alkotmány megváltoztatását.

Véleményünk: a reform-koncepció - jogalkotásban történő realizálása - állandósítaná a hatalommegosztás nem következetesen végigvitt állapotát, amit alátámasztunk azzal, hogy az elv érvényesítésében egyéb megalkuvások is felfedezhetők, amelyek szintúgy kedvezőtlenül érintik nem csupán a büntető igazságszolgáltatás közvetlen környezetét, de hatnak erőforrásaira, struktúráira, sőt hatással lehetnek irányítási viszonyaira is. Ez ellen a

hatalommegosztás elve érvényesítéséért ugyan, mindenekelőtt azonban a praxis nevében emelünk szót. Mert könnyű belátni: a környezet - benne a törvényhozó és végrehajtó hatalomnak szervezetei és tagjai -, amelyre a büntető igazságszolgáltatásnak in concreto hatnia kell, nem uralkodhat az igazságszolgáltatás felett. Ellenkező esetben a büntető joggyakorlat aligha igazítható a környezetben egyre szövevényesebbé váló bűnözés változásaihoz (a fehérgalléros bűnözéssel, vagy a korrupcióval szembeni fellépés követelményeihez), más esetben az állampolgárok törvényes jogai kikényszerítését sem vállalhatja az állammal szemben. Következésképp bíróság és bíró csakis a bírói függetlenség eddigieknél teljesebb biztosításával tehet eleget hivatásából folyó kötelezettségeinek, melynek legfőbb szervezeti feltétele az igazságszolgáltatás autonómiájának alkotmányos garantálása.

A büntető igazságszolgáltatás erőforrásai

A büntető igazságszolgáltatás erőforrásait a vele szemben támasztott követelményekhez (szakszerűen, törvényesen, tárgyilagosan, időszerűen, gazdaságosan!), az általa követendő és érvényesített elvekhez (közvetlenség, nyilvánosság, vádhoz kötöttség stb.) a betöltött közhatalmi funkcióhoz (teljesítés), valamint a rábízott feladatok elvégzésének munkakörülményességéhez (pl. az ügyész által benyújtott vádiratoknál is messze kidolgozottabb, a véglegesség igényével történő döntéshozatal) méretezetten kell megteremteni.

Erőforrásokon egyfajta csoportosításban az anyagi (objektumok, tárgyi és technikai berendezések, fejlesztési és fenntartási célú pénzeszközök, berendezések, alapanyagok, irodatechnikai eszközök stb.) és szellemi (munkaerő, eljárások, képzési és egyéb technológiák, informatikai programok) potenciát, más fajta csoportosításban a külső vagy szakirányú működéshez, ill. belső, vagy szervei igazgatáshoz szükséges eszközök és tényezők (szervezeti, technikai, tárgyi, személyi feltételek) összességét értjük.

Az anyagi erőforrások biztosítását illetően azzal értünk egyet, ha az OIT elnöke képviseli a kormány és az országgyűlés előtt - az igazságszolgáltatás működéséhez szükséges költségvetés vitáján - a bíróságok álláspontját (a bírósági épületek rekonstrukciója, az informatikai rendszer működtetése, bírák javadalmazása, képzés és továbbképzés költségigénye stb. tárgyában). Ezzel nézve érdemes megjegyezni: a szükséges erőforrások biztosításának hiányában - a társadalom v. a kormányzat részéről - aligha kérhető számon a hatékonyabb rendszerműködés. De a szellemi potenciál szakmai igényeket kielégítő fenntartása sem lehet hosszabb távon elvárható követelmény.

A rendszer szellemi potenciálja nagyban függ az alkalmazott büntetőeljárás jogi szabályok korszerűségétől. (Megemlíthetjük: a büntetőeljárás új kodifikációja tekintetében korábban kifejtett álláspontunka

potenciál legfontosabb eleme azonban maga a bíró. Ebből következően bírói függetlenség szervezeti, személyi és működési garanciáinak törvényben történő rögzítése (mint a jogállami működés ismérve) elodázhatatlan.

Mit értünk a bírói függetlenség szervezeti biztosítékán?

Az igazságszolgáltatás tartalmánál fogva közhatalmi funkció (ítélkezés) amit a bíróságok az államszervezet keretei között gyakorolnak.

Nem csupán az Alkotmánybíróság törvényhozó és végrehajtó hatalmat jogi normák és alkalmazásuk alkotmányosságát - ellenőrző funkcióval hatalmi tett, hanem az egész igazságszolgáltatás az, amely csak a közhatalmi tényezők befolyásától mentes, azoktól független eljárás folytatás esetén töltheti be rendeltetését. A független eljárás független autonóm szervezeti kereteket tételez fel; evidens tehát, hogy a függetlenség követelményét mindenekelőtt a bírósági szervezet autonómia létrehozásával kell biztosítani.⁸ A törvényektől való kizárólagos függés elkövetésének kimondása ugyanis önmagában nem teremti meg a bírói függetlenség szervezeti garanciáját.

Javasolható megoldás: a túlsúlyos törvényhozó és végrehajtó hatalommal szemben ellensúlyt képezhetne a Legfelsőbb Bíróság elnöke jogállásának megerősítése, pl. megbízatása határozatlan, v. legalább 9 évi időtartamú átalakításával (hasonlóképpen az alkotmánybírák megbízatásához, ami jelezhetné és garantálhatná a mindenkori politikai hatalomtól való függetlenségét). Ez okból szükségesnek tartanánk az országgyűlési elnöki szembeni (csupán) tájékoztatási kötelezettsége előírását az alkotmányban.

Egyebekben azzal értenénk egyet, hogy az alkotmányban történő alapvető rendelkezések deklarációja mellett a bíróságok szervezetéről szóló törvényben kerüljön sor a bíró jogállása és javadalmazása egységes törvényi szabályozására. Így szükségtelen különböző törvényekben rögzíteni ugyanazt: a bírói szervezet autonómiáját, a bíró függetlenségét, ennek szervezeti, személyi és működési garanciáit. Az alkotmányon kívül egyetlen törvényben elegendő kimondani a bírák ítélkező tevékenységével összefüggésben utasításuk, befolyásolásuk tilalmát, az ügyek elvonásának tilalmát, elmozdíthatatlanságukat, az áthelyezés tilalmát, valamint azt, hogy 70. életévük előtt csak saját kérésükre szüntethető meg szolgálati viszonyuk ill. menthetők fel tisztségükből stb.

Helytelenítenénk viszont minden olyan törvényi előírást, amely a bírósági kinevezését határozott időre szólóan állapítaná meg. Aggályunk részben elvi, részben gyakorlati megfontoláson alapszik. Elvi a probléma azért, mert a határozott időre szóló kinevezés függő helyzetet teremt a bíró számára, amivel vissza lehet élni. Ugyanakkor gyakorlati is az ellenvetés, mert hosszabb szakmai felkészülés után a jelölt szakmai vizsgát tesz, a bírói kar-

pedig alkalmatlansági eljárásban győződik meg a leendő bíró karakteréről, emberi tulajdonságairól, készségeiről, képességeiről, így a határozott időre szóló kinevezés ez okból látszik szükségtelennek.

(Más kérdés a bírósági vezetők határozott időre történő kinevezése, amely a bíróságok igazgatásának belső ügye. E tárgyban a hosszabb, ill. hosszabbított időre szóló vezetői kinevezést tartjuk megfelelő megoldásnak).

A bírák illetményrendszerének kialakítására vonatkozóan több elfogadhatónak tűnő változat is megfogalmazást nyerhet. Az optimális változat kiválasztásakor azonban helytelen kizárólag a bírói függetlenséget biztosító javadalmazásra jogosultságot szem előtt tartani. Véleményünk szerint a javadalmazás meghatározásakor elsődlegesen annak az állami szolgálatnak a rangját (méltóságát) célszerű és illik figyelembe venni, amely az állam egyik alapvető rendeltetését, az igazságszolgáltatás funkcióját kívánatos - felelősségteljes és rendkívül bonyolult szellemi munkát igénylő tevékenységével - betölteni.

E tárgyban figyelmen kívül hagyható-e az a tény, hogy perbeli pozíciójukat tekintve mind az ügyvéd (a vádlott védője, a sértett v. peres felek képviselője), mind az ügyész "csak" ügyfelek? Igaz ez még akkor is, ha tudjuk: az ügyész hasonlóképpen állami szolgálatot teljesít, a nyomozati szakban a rendőrség mellett bűnüldöző hatóságként lát el feladatot, a perben pedig mint vádhatóság az állam büntetőjogi igényét törekszik érvényesíteni; mindemellett azonban státuszánál fogva csupán rendszeren kívüli közreműködője az igazságszolgáltatásnak, melytől szervezetileg is elválasztandó (szerepét - az előző társadalmi formációban - "törvényességet felügyelő" jogositványa értékelte fel, ami természetesen nem jelenti azt, hogy a megváltozott szerepkörben végzett munka jelentősége leértékelhető lenne.) Ez okból tartjuk rendszertanilag helytelennek, hogy a kormányhatározat a bírósági szervezeti reform-intézkedések közé illesztette az ügyészségi szervezet módosítása szükségességének említésén túl - az ügyészek és ügyészségi dolgozók bírákéval, ill. bírósági dolgozókéval azonos javadalmazását. Ami azt a látszatot kelti, mintha a végrehajtó hatalom érdekszférájába tartozó ügyészség a bírósági reform "oldalvívén evezve" kívánná - segédlettel - érdekeit érvényesíteni. Holott a bérharc e formájára azért sincs szükség, mert a kontradiktóriusabbá alakítandó per a közvádlót valóban nagyobb szerephez juttatja (és több munkára is készítheti), amit szintén honorálni kell. Vagy nem disszociáns-e a rendkívüli követelménytámasztás bíróval és bírói munkával (bírósági dolgozókkal) szemben, ha tudjuk: a más jogterületeken dolgozók (pl. közép-szerű teljesítményt felmutató ügyvédek) meghatározhatatlanul magasabb (többszörös) jövedelemmel rendelkeznek, mint - szerintünk csak állítólag - a szakma csúcsán elhelyezkedő bíró?

Mindezt e tárgyban a kormányhatározat megfogalmazását, amely "a bírósági igazgatásról" szóló jogszabályok megalkotásáról, illetve a bírósági igazgatásról szóló jogszabályok módosításáról" említi, csak akkor tekinthetjük helyesnek, ha az a fentiekben alapul, hiszen egyébként számos más köztisztviselő is (anyakönyvvezetőtől a bv. őrig) joggal tarthat számot "tisztviselői" javadalmazásra.

Nem kisebb jelentőségű jogállami érdek (egyben a bírói függetlenség egyik fontos szervezeti biztosítéka) a végrehajtó hatalomtól való függés megszüntetése: az igazságügy-miniszter bíróságokat igazgató felhatalmazásának - igazgatási jogosítványainak - megvonása, ami a reform-konceptió lényegi eleme. Az igazságügy-minisztertől e feladatokat az OIT-nak, valamint az igazságszolgáltatás alsóbb szervezeti szintjein elhelyezkedő bírói testületeknek és vezetőknek kell átvenniük.

Ez okból van súlya a fogalmi megkülönböztetésnek: a szakirányú funkcionális működés (az ítélezés) az igazságszolgáltatás generálcélja, a szervezeti működés (belső igazgatás) viszont csak eszköze a szakmai célok megvalósításának. Mivel azonban a szervezeti működés a szakmai célok befolyásoló tényező (még ha a bírói függetlenség okán nincs is akkora jelentősége, mint pl. a közigazgatásban) szabályozottságát biztosítani kell. A szervezeti működés ebben az értelemben tölti be erőforrás-szerepét, így károkat okozó veszteségforrássá válhat helytelen szabályozás esetén. (Ezt bizonyítjuk az irányítási viszonyok átrendeződésével összefüggésben.)

Mit értünk a bírói függetlenség személyi biztosítékain?

Az alkotmányjog-tudomány nézőpontjából a szervezeti törvényben foglaltakon kívül az eljárás (büntető és polgári) törvényekben is rögzített, sőt az ítélezésen túl a bíró egész tevékenységét - megbízatása keletkezésétől megszűnéséig - felöllelő garanciális szabályozásokat értjük. E körbe tartoznak a szolgálati viszonyból fakadó jogok és köteleességek (a fegyelmi, büntetőjogi felelősség) is. Emiatt a bírói munkaviszonyból származó jogok és köteleességek olyan munkajogi szabályozást igényelnek, amelyek a bíró alkotmányos helyzetére feltétlenül tekintettel vannak. Ebből következők: az új jogszabályi rendezés központi kérdése kell legyen a munkáltatói jogok alanyának, terjedelmének és gyakorlása módjának meghatározása. A bírói függetlenség követelményének érvényesítése - nézetünk szerint - azt igényli, hogy a hivatásos bírakkal szemben a munkáltatói jogok megosztva, azaz ne egyetlen szerv hatáskörében összpontosulva jelenjenek meg.¹⁰ Azt gondoljuk, hogy mindeme jogok célszerűen a köztársasági elnök, az OIT, ill. más kollektív bírói szervek, az ún. fegyelmi tanácsok között megosztva kerülhetnek tételes szabályozásra.

A bírák büntetőjogi felelősségének tartalmát (mint bármely más állampolgár büntetőjogi felelősségét) a büntető anyagi jog normái határozzák meg. Ellenük meghatározott feltételek esetén lehet

büntetőeljárást indítani (mentelmi jog).¹¹ E szabályozást - az új törvényben kidolgozottabb formában fenntartani javasoljuk.

Mit értünk a bírói függetlenség működési biztosítékain?

Legszélesebb értelemben a bíró szabad mérlegelési jogát értjük. Közelebbről azt a szabadságot, hogy a bíró ítélező tevékenysége során csak a törvény rendelkezéseinek alávetett, e kereteken belül maradva szabadon jár el. Vonatkozik ez mind az eljárásjog, mind az anyagi jog normáinak alkalmazására.

A magyar büntetőeljárásjog a szabad bizonyítási rendszert tekinti az anyagi igazság megállapítása egyik sarkkövének. A szabad bizonyítás egyetlen korlátja, hogy a törvény rendelkezéseivel ellentétesen lefolytatott bizonyítás eredménye bizonyítékként nem vehető figyelembe. Anyagi jogilag a szabad mérlegelés joga a büntetéskiszabás gyakorlatában érvényesül. A bíró az alkalmazott törvényi tényálláshoz fűzött büntetői jogszabályok keretei között elvileg szabadon dönt.

Ebből - és az elbírált ügyekben megállapított konkrét tényállásokból következően - valamint az eljáró bíró individumából következően is a bírói határozatok (helyesen!) egyediek. Nem lehetnek azonban olyan mértékig, hogy az sértse az állampolgári jogegyenlőséget. Alkotmányos társadalmi igény ugyanis mindennemű diszkrimináció kiiktatása az ítélezésből.¹² A jogos elvárás, hogy hasonló súlyú bűnelkövetés esetén hasonló döntés születessen (azonos minősítés mellett megközelítően azonos büntetés kiszabására kerüljön sor) bárhol, bármilyen összetételű büntető tanács járjon el az ügyekben. Az állampolgári jogegyenlőség alkotmányos védelmének elvéből következően tehát az egyesítéssel összehangoltan a jogalkalmazás egységesítésére (a büntetéskiszabás területi egyenlítésére) úgyszintén törekednie kell az igazságszolgáltatásnak. Az egységesítés az első fokú ítélezés és a jogorvoslati fórum-rendszer átfogóan azonos nézőpontú joggyakorlatának koordinációja, közelebbről a jogtételek azonos módon történő értelmezése és alkalmazása útján megy végbe. Ennek során kívánatos, hogy a jogalkalmazás mindenkori egységét a felsőbb bírói fórumok a bírói függetlenség, ill. a bíró mérlegelési szabadságának minél kisebb korlátozásával biztosítsák. A bírói működés függetlenségének garanciáit tehát a törvényesség és az egység olyan összhangjának a megteremtésében látjuk, amelyben a törvények primátusa egyértelműen érvényesül.¹³ Mindebből adódik a következő: a büntető igazságszolgáltatás anyagi és szellemi erőforrásainak - köztük különösen a büntető anyagi és eljárásjog új kodifikációjának - magas színvonalon történő biztosítása nélkül nem remélhetjük a szervezeti reform sikerét.

A büntető igazságszolgáltatás szervezet-rendszere összetevőinek (alkotó-elemeinek, viszonyainak, rendszerképző tényezőinek) tervezett megváltoztatását - a reform-koncepcióban foglaltaknak megfelelően, de még azon túl is - szükségesnek tartjuk.

A reform-koncepcióban megcélzott változások részben a szakirányú működést javító intézkedések körébe esnek. Végrehajtásuk a büntetőeljárás új kodifikációja (funkcionális reform) nélkül lehetetlen, mert az új szervezeti egységek (ítélőtáblák) létesítése (szervezeti reform) kapcsán pontosan meg kell tervezni az új rész-funkcióhoz igazított hatáskörök újraelosztást, az új jogorvoslati fórumrendszernek megfelelő eljárási rendet. A funkcionális reform érintené a büntető igazságszolgáltatás egészét, beleértve a rendszer és környezete kölcsönhatásos viszonyait is, ami többek között az ügyészségekre vonatkozó jogszabályok módosítását követeli meg.

Mivel a szervezetrendszer megváltoztatása önmagában nem biztosítja az összetartozó munkafolyamatok új szinkronitását, a tevékenységek jobb koordináltságát, az ésszerű működés útjában álló akadályok lebontását, minderről a funkcionális reform során kell gondoskodás történnie. Erre figyelemmel véleményünk megrendíthetetlen abban, hogy a reform legfontosabb determinánsa a büntetőeljárás új kodifikációja.

A jogszabályozás mikéntjétől (pl. a nyomozás, a vizsgálat részfeladatai meghatározásától, vagy az ügyész szerepvállalásától a perben) nagymértékben függ a szervezeti reform kimenetele, ill, később az ítélezés érdeme: a konkrét bűnügyekben a tárgyi igazság megállapíthatósága, sőt az idősebb ítélezés biztosíthatósága is.

A reform-koncepció nem tér ki arra, hogy egyes új struktúrák (táblabírók) mely funkciókra létesülnének; e szempontból a működésben mely büntetőjogi elvek (legalitás, opportunitás, officialitás, revízió) érvényesülésének tulajdonít nagyobb és mekkora jelentőséget, milyen eljárásjogi (hatásköri, illetékességi) szabályozást tart követhetőnek, stb. A koncepció csak annyit ismer el, hogy az eljárásjogi szabályozásnak és a szervezet megújításának egyidejűleg kell megtörténnie.

Bízunk abban, hogy az e tárgyban kifejtett érvelésünk¹⁴, valamint a jogirodalom más képviselőinek hasonló állásfoglalásai¹⁵ eléggé figyelmet érdemlőek ahhoz, hogy a döntéshozatalt kedvező irányba tereljék. Mert a büntető igazságszolgáltatás átfogó modernizációja a taglalt strukturális problémák megoldásán túl döntően az anyagi és alaki jog tartós összhangja megteremtését jelenti. (A törvényhozás pl. az opportunitás elvét célszerűbben építené be az állam eljárásjogába, vagy a tárgyalásokra idézettek magas távolmaradási aránya "kezelésére" is korszerűbb eszközöket konstruálhatna. A világszerte megjelenő magas bűnözési szint mellett megoldhatatlan

minden bűncselekmény elkövetőjének ügyében bírósági tárgyalást tartani. Elkerülhetetlen az ügyek perökonómiai, szociálpolitikai, kriminálpolitikai szempontú szelektálása. A jogállamok törvényhozása mára már kialakította az ennek megfelelő garanciális biztosítékok rendszerét.¹⁶

Mindezek a törvényhozástól egymást feltételező lépések összehangolt és egyidejű megvalósulását követelik.

A reform-koncepcióban elhatározott strukturális változtatások további részében a belső v. szervei igazgatást javító intézkedések körébe esnek; a bírói önkormányzatiság megteremtését célozzák. E végett az eddigi felső irányító szerv (az igazságügy-miniszter) helyébe, mint a politikailag nemleges bírói hatalom belső igazgatásának új legfelső irányító szerve, az ÖH lépne. Hatásköre kiterjedne a Legfelsőbb Bíróságra is.

A bíróságok igazgatásában részt vennének a Legfelsőbb Bíróságon, az ítéleteljárásokon és a megyei (fővárosi) bíróságokon működő bírói tanácsok, valamint a bíróságok vezetői (megyei, helyi bíróságok elnökei, elnökhelyettesei, stb.). E jogszabályozás során - véleményünk szerint - a vezetők ún. "felügyeleti jogosítványait" korlátozni szükséges, mert egyfelől veszélyt rejtenek a bírói függetlenségre, másfelől fenntartásukat az igazgatási teendők nem indokolják. Ehhez képest a félüres hatáskörökkel felruházott bírói tanácsoknak valódi hatásköröket kell kapniuk avégett, hogy a bírói önkormányzat egyik legfontosabb feladata, a bírósági vezetők igazgatási tevékenységének ellenőrzése teret nyerjen.¹⁷

Abból következően, hogy a rendszer struktúráiban végbemenő változások irányai sok esetben játszmák tárgyai, mert az abban részt vevők - eltérő érdekeik miatt - az egyes megoldásoknak nagyon különböző értékeket tulajdonítanak,¹⁸ szilárd meggyőződésünk: a büntető igazságszolgáltatás (de általában is az igazságszolgáltatás) irányításának új keretek közé helyezése szöveggel kizárólag elvi alapon kell történnie. (Hacsak nem tesszük ki a rendszert a diszfunkcionális működés következményeinek.) Ez az elvi alap - más nem is lehet - a montesquieu-i hatalommegosztás elmélete.

A büntető igazságszolgáltatás irányításának átrendeződése

Vezetésen, irányításon, igazgatáson a büntető igazságszolgáltatásban sem értünk mást, mint amit egyéb szervezetekben. E szerint a vezetés az adminisztrációnak az ügyviteli szervezet fölé helyezett az a része (vezérlő alrendszer), amely a különböző irányítási szintek kommunikációs és információs hálózatának a csomópontjain elhelyezkedőket foglalja magában, amelynek tárgya az egész szervezet, célja a szervezet személyi, anyagi feltételeinek, erőforrásainak, eszközeinek szinten tartása, fejlesztése, eredményességének biztosítása; működése pedig az ügyviteli szervezet (szabályozó alrendszer) közvetítésével a szervezet főfolyamatai igazgatására irányul. Irányításnak nevezzük viszont azoknak az információszerző,

elemző, tervező, döntéshozó, ezek közvetítő, utasítasadó (szabályo-
szervező, koordináló és ellenőrző tevékenységeknek az összességét, amely
a szervezet igazgatott folyamatai kívánatos paraméterek között tartás
közvetlenül irányulnak. Az igazgatás, mint szervezet a rendszer
adminisztrációját (vezetését és ügyvitelét) testesíti meg, mint működés ped
a szervet funkciói megvalósításának a szervezését jelenti.

Kérdés: hogyan és mennyire érvényesülhetnek mindezek
igazságszolgáltatásban?

Még a laikusok is tudják: az igazságszolgáltatás sajátosságai (bírói
függetlenség, önkormányzatiság), ill. a végzett munka jellege (ítélkezés
miatt korlátozottan. Azon kívül, hogy személyi, anyagi feltételek, erőforr-
sok, eszközök biztosítása szükséges a működéshez, a bírói szervezet "külső
irányítása" tilos, belső igazgatása terén pedig legfeljebb a főfolyamatok
végzésének folyamatos biztosítása engedhető meg. Nézetünk szerint
szakirányú bírói munka konkrét ügyekre vonatkoztatott ún. "felügyeleti
igazgatása nemcsak ellentmondás, hanem a bírói függetlenség veszélyezteté-
se nélkül kivihetetlen; azaz csupán "elvi irányítása" lehetséges abban a szer-
körben, amit egyes jogértelmezési kérdések feltétlenül szükségessé tesznek.
(Elvi irányítás viszont nem adható igazgatási vezetők hatáskörébe.)

A bírói függetlenség természetesen nem fétis, hanem a tárgyilagos
csakis a törvényeknek alávetett ítélkezés feltétele. Annak érdekében (és
biztosítandó, hogy az eljáró bíró pártatlansága megkérdőjelezhető ne legyen.
Mert a bírónak a végrehajtó és törvényhozó hatalom részesei, a társadalmi
önkormányzatok tagjai, a nekik alávetett vagy velük érdeazonos gazdasági
szervezetek képviselői és egyéb közéleti szereplők jogvitáiban és
bűnügyeiben is befolyástól mentesen kell ítélkeznie. Sine ira et studio (harag
és részrehajlás nélkül) - mondaná Tacitus. Ami csak akkor garantálható, ha
intézményi szinten valósul meg a hatalmi ágak következetes szervezeti és
személyi különválasztása.

Vessünk egy pillantást arra, hogy ezt a reform-koncepciót miképpen
szándékozik megvalósítani. A 15 tagú OIT összetételére nézve úgy, hogy
kétharmada bíró legyen, egyharmada "más jogalkalmazási terület"
képviselője. A reform-koncepció nem ad magyarázatot, de elfogadható
magyarázatot nem is adhat arra, hogy miféle okból látja szükségesnek az
igazságszolgáltatás legfelső vezetőszervényében rendszeridegen elemek
elhelyezését. A reform-koncepció szerint az OIT tagja lenne az
igazságügy-miniszter (a végrehajtó hatalom képviselője), a legfőbb ügyész (a
célszerűen szintén kormány alá szervezendő büntető- és vádképviselői
szerv felső vezetője), az Országos Ügyvédi Kamara elnöke (a perekben
szintén ügyféli - tehát a részrehajlás nélküli ítélkezéstől eltérő érdek-
pozíciót betöltő ügyvédek képviselője), az Országgyűlés Alkotmány - és

igazságügyi Bizottsága, valamint Költségvetési és Pénzügyi Bizottsága által
kiválasztott 1-1 országgyűlési képviselő (a törvényhozó hatalom tagjai).

Ha a reform-koncepció ezen - kormányhatározattal szentesített -
megvalósítását szembeesítjük a montesquieu-i eszmerendszer pilléreivel, tehát a
hatalmi viszonyok jognak való alávetésével, az állami funkciók törvény-
hozás, végrehajtás, igazságszolgáltatás szerinti megkülönböztetésével,
amint ezek intézményes szervezeti és személyi különválasztásával, akkor
megbecsülő a tény: a reform-koncepció ütközik a követni kívánt elvbe. (Az
igazságügy-miniszter külső igazgatási jogosítványai egyszerűen belső
igazgatási jogosítványokká lényegülnek át stb.)

A montesquieu-i elvnek megfelelő megoldás e módon történő "feltűnés
vagy likvidálása" tehát "nem megy." Mert vagy következetesen történjék
a reform megvalósítása, mely esetben ugyanarra a szervezetre csak egyféle
hatalmi tartozhat és ugyanaz a személy különböző hatalmi ághoz tartozó
funkciókat nem gyakorolhat,¹⁹ vagy egyenesen ki kell mondani: az állam-
hatalmi ágak egymást egyensúlyban tartó működése a magyar
társadalmi berendezkedésben további halasztást szenved. Ám ennek beismerése
nem multhat el következmények nélkül.

Következmény: számolni kell azzal, hogy a hatalommal visszaélések
megelőzése, az állampolgári szabadság megóvása, a közéleti
szabadságok jogállami megtorlása, a gazdaság és bűnözés
szabályozásának megakadályozása intézményi garanciák hiányában csak
a szűk cél, szándék, óhaj marad. Holott az igazságszolgáltatás
pártatlanságának intézményes garanciákkal történő körülbástyázása
valószínűleg indokolt lenne ma, amikor - a montesquieu-i időkhöz képest -
a közélet bonyolultabbá vált a politikai közeg (pártok, érdekszervezetek,
szervezetek) jelentek meg), átalakult az állam rendeltetése, nőtt a közigazgatás
szabványos hatalma, terebélyesedett a gazdaság, a multinacionális
vállalatok befolyása stb. Mindez megalkuvás nélküli, érdekluralitáson
alapuló hatalommegosztást követel; amit a hatalmi ágak között kell
megvalósítani, nem pedig a bírói hatalom - elvileg nem politikai szövegű -
hatalmi irányító szerve összetételében. Ellenkező esetben illuzórikus bírói
függetlenségről, önkormányzatiságról beszélni, bírói jogállásról
szóval nem lehet.

Ha okból nem tartjuk követendő példának a hatalommegosztás elvébe
alapuló "más jogállami megoldásokat" sem, legyen az pl. Franciaország
prezidenciális köztársaság) 12 tagú Legfelsőbb Igazságszolgáltatási
Tanácsa összetétele akár. (E testület elnöke a köztársasági elnök, legfőbb
hatalmi hatalom letéteményese, tagjai az igazságügy-miniszter, egy
tanácsos, hat bíró, valamint három további személy, akiket a
köztársasági elnök, a Szenátus elnöke, ill. a Nemzetgyűlés elnöke nevez

Elv-követő megoldásnak egyedül az tartható, ha az OIT tagjai kizárólagosan bírák. Más esetben az igazságszolgáltatás autonómiája pusztán szó se essék róla. Mert egy elv vagy végigvitt, vagy nem. "Félmegvalósult elv" nincs. (Az elv-követő megoldás persze nem zárna ki azt, hogy a testület üléseire tanácskozási joggal meghívhatók a törvényhozó és végrehajtó hatalom eminensei.)

Továbbá: az elv szellemének az felelne meg, ha az OIT két társelnökkel végezné feladatait; a Legfelsőbb Bíróság, valamint az Alkotmánybíróság elnökei hivatalból láthatnák el az elnöki teendőket. Kizárólag ez a variáns tükrözné a szervezeti különállás mellett az igazságszolgáltatás egységességét, amiként egységes a végrehajtó hatalom, de megosztott az államfőre és kormányra, ill. ennek alárendelt közigazgatásra (netán megosztott lehetne a törvényhozás két kamarára).

Az igazságszolgáltatás (ezen belül a büntető igazságszolgáltatás) irányításának e - kívánatos - módon történő átrendeződése kapcsolatban megkerülhetetlen, hogy szóljunk az Alkotmánybíróság jogállami vívmányokat biztosító szerepéről. Jogállami vívmánynak tartjuk a büntető igazságszolgáltatás alkotmányos működését, normái kontrollját. Különösen a törvény előtti egyenlőség, a tettel arányos felelősség és büntetés, a védelemhez való jog, az ártatlanság védelme kapcsán, amelyek mint értékek és elvek - gátjai a büntetőhatalom korlátlan érvényesülésének. Helyeseljük tehát a büntetőhatalom gyakorlása alkotmánybírósági ellenőrzését, amely nélkül a társadalom közösnek elismert értékei erodálódnának. Ebben az összefüggésben sem maradhat figyelmen kívül: a büntetés a társadalom egyik legfontosabb kommunikációs eszköze, amelynek segítségével az egyénnek értesülnie kell arról, hogy mit szabad és mit nem, ill. a tilalmak áthágása milyen következményekkel jár²¹.

Erre nézve ítéljük helyesnek mind az írott alkotmány-szövegnek, mind az alkotmány koherens rendszerének, az alkotmányos rendező elveknek megfelelően alkotmánybírósági döntéshozatalt. Állíthatjuk, hogy a bírák - mint közvetlen jogalkalmazók - társadalmi megnyugtatónak érzi a törvényhozás nélkülözhetetlen hatalmi ellensúlyaként működő alkotmányos normakontrollt,²² amit a jogalkalmazás elvi irányítására hivatott Legfelsőbb Bíróság eltérő funkcióinál (és az államban számára biztosított pozíciójánál) fogva átvenni nem képes. Következésképp egyet nem értésünket fejezzük ki minden ez ellen ható - az Alkotmánybíróság munkájának megbénítására irányuló - manőverrel szemben.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a büntető igazságszolgáltatás modernizációja feltételezi a bíróságok régóta sürgetett szervezeti reformját. Ezért üdvözljük a koncepcióban megfogalmazottakat, azok várható összehatását azonban - néhány hibás, hiányos elhatározásra visszavezethetően - nem tartjuk elegendőnek és alkalmasnak arra, hogy általuk a kitűzött

célokat elérjük. Mindezt a büntető igazságszolgáltatás rendszerelméleti megközelítésű elemzésével - ötféle aspektusból ugyanazon következtetésre jutva - törekedtünk bizonyítani.

E megközelítés nem minden előzmény nélkül való.²³ Segítségével sikerült rámutatnunk a vizsgált koncepció érdemére és értékeire, s talán sikerült felhívni a figyelmet következtelenségeire, az alkotmányos mulasztások hovatovább nem halasztható kiküszöbölésének fontosságára is.

Mondanivalónk lényege így is alig több, mint amit a Magyar Bírói Egyesület reformbizottsága 1993-ban már megállapított, sőt amit az állam- és jogtudomány jelesei 1991-ben is sürgettek: félmegoldások helyett végre kell hajtani a bírósági szervezet gyökeres reformját, ellenkező esetben az állam alkotmányjogi berendezkedése csonka lesz, hiányozni fog abból az önálló bírói hatalom,²⁴ ezzel együtt a teherbíró, megbízható büntető igazságszolgáltatás.

Félő, hogy további halogatás esetén helyzetünkre előbb-utóbb ráillik a haljós arisztotelészi tétel: helyesnek hazudott tettekből szükségképpen nagyon is valóságos katasztrófa fejlődik.

Felhasznált irodalom:

- 1) Szabóné Nagy Teréz: A büntető igazságszolgáltatás hatékonysága, in: *KJK*, 1985. p.58.
- 2) Szabóné Nagy Teréz: id. mű 9., p.10., p 12-13.
- 3) Kulcsár Kálmán: A jogszociológia alapjai in: *KJK*. 1976. p 322.
- 4) Kulcsár Kálmán: A jog szerepe a társadalmi változásokban. in: *KJK*, 1985. p. 355.
- 5) Búzás Huba: Modernizáció és közigazgatás új modellje in: *Állam és igazgatás* 1989, 3. sz. p. 221.
- 6) Lichtenstein József: Megjegyzések a bírósági szervezeti törvény módosításáról in: *Jogtudományi Közlöny*, 1992. 3-4. p. 159-160
- 7) Búzás Huba és Nagy Sándor: A büntetőeljárás új kodifikációja bizonyításelméleti nézőpontból in: *Magyar Jog*, 1996. 7., Honert, Alessandro: Az olasz büntetőeljárás: egy reform továbbfejlesztése in: *Magyar Jog*, 1996. 5.
- 8) Fűrész Klára: Bírói függetlenség. in: *KJK*, 1989. p. 35.
- 9) Fűrész Klára: id. mű p.103.
- 10) Fűrész Klára: id. mű p.136.
- 11) Fűrész Klára: id. mű 140-141. p.
- 12) Kálmán György: Elvi irányítás vagy bírói jog in: *Jogtudományi Közlöny*, 1985. 6., Kálmán György: A bíróság szerepe a jog alakításában

in: *Magyar Jog*, 1987. 1., Kilényi Géza: A bíróság az alkotmányfejlődés tükrében in: *Magyar Jog*, 1988. 6

- 13) Fűrész Klára: id., mű. p. 155.
- 14) Búzás Huba és Nagy Sándor: id. mű. p. 405-406.
- 15) Cséka Ervin: A jogorvoslatok szabályozásának alternatívái a büntetőeljárásban in: *Magyar Jog*, 1991. 6. p. 323.
- 16) Kertész Imre: Ügyészbíráskodás? in: *Magyar Jog*, 1996. 1. sz. p. 7.
- 17) Lichtenstein József: id. mű p. 161. és p. 163.
- 18) Staniszkis, J.: A struktúra mint a szervezet alkalmazkodási folyamatainak credménye. in: *A szervezet KJK*, 1979. p. 214.
- 19) Somogyvári István: A hatalommegosztás történelmi dimenziói és mai értelme, avagy az alkotmányos rendszerek belső logikája (Sári Sándor doktori értekezéséről.) in: *Jogtudományi Közöny* 1996. 1. p. 34.
- 20) Lichtenstein József: Az igazságszolgáltatás rendszere Franciaországban in: *Magyar Jog*, 1996. 4. sz. p. 242.
- 21) Gönczöl Katalin: A büntető politika dilemmái a modern polgári demokráciákban in: *Magyar Jog*, 1991. 6. p. 377. és p. 379.
- 22) Alkotmányos elvek és esetek. in: *Kézikönyv COLPI*, 1996. ide vonatkozóan különösen a bírói szervezetre, függetlenségre, a hatalomösszpontosítás veszélyére, a bíró ítélkező munkájának értékelésére nézve hozott döntésekkel, p. 591-593.
- 23) Magyar Judit: Kandidátusi értekezés vitája a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának korlátairól (Farkas Ákos disszertációjáról.) in: *Jogtudományi Közöny*, 1996. 6.
- 24) Lichtenstein József: Megjegyzések a bírósági szervezeti törvény módosításáról in: *Jogtudományi Közöny*, 1992. 3-4. p. 65.

*****

MIKOR ÉS HOGYAN LÉPÜNK BE EURÓPÁBA - FIATALKORÚAK BÜNTETŐELJÁRÁSÁBAN

Pusztai Enikő⁴

A fiatalkorú bűnelkövetőkkel kapcsolatos büntetőeljárási szabályok a legtöbb országban az eljárási kódexek külön részeként nyertek megszövegezést. Ennek az az általános indoka, hogy a 14-18 éves életkoruk között bűncselekményt elkövetőkkel szemben - éppen a speciális célokra és életkori sajátosságokra is tekintettel - az általános szabályoktól eltérőeket is alkalmazni kell.

Évtizedekkel ezelőtt a fiatal korban elkövetett bűncselekmények száma, de legtöbbször súlya sem volt jelentős. Azzal, hogy a XX. század végére a világ valamennyi országában a fiatalság korábban "érik", ez nem csak korábbi felnőtté válásukban, de abban is megmutatkozik, hogy nő a deviáns - rosszabb esetben - a törvényellenes magatartást tanúsítók száma is. Ezt jelzik a statisztikai adatok, melyből egyértelműen megállapítható a fiatalkorban elkövetett bűncselekmények számának általános emelkedése.

Azzal, hogy a fiatal korábban érik, hamarabb kerül "vétőképes korba."

Annak ellenére, hogy a fiatalkorú bűnözés növekedése előre várható és jól kiszámítható is volt, a jogalkotás a legtöbb országban nem tartott kellő lépést - ebben a vonatkozásban sem - a követelményekkel.

A büntetőeljárási szabályok Magyarországon is többször változtak. Általánosságban az egyszerűségekre való törekvés felé tartottak a törvényesség és az általános jogi garanciák maradéktalan betartása mellett.

Ez az egyszerűsége, egyszerűsítésre való törekvés a büntetőeljárási szabályok fiatalkorúakra vonatkozó részének megszövegezésénél nem mindig megállapítható.

Nem lehet célja egy rövid dolgozatnak a történelmi időkre való hosszú visszatekintés, így csak az utóbbi 20 - 25 év - a fiatalkorúak büntetőeljárására szűkített - kodifikációs gyakorlatot tekintem át röviden. Teszem ezt annál is inkább, hisz a cél nem a múlt konzerválása, hanem előretekintés.

I.

Az 1966. évi 16. tvr.-el módosított 1962. évi 8. sz. tvr. (továbbiakban Bp.) a XVI. Fejezetében szabályozta a fiatalkorúakra vonatkozó külön rendelkezéseket.

Ez a jogszabály lett a később részleteiben többször módosított jelenleg is hatályos Büntetőeljárási Törvény alapja.

Az idők változásával a fiatalkorúak bírósága összetételének a pedagógus szakszervezet tagja „ülnekből” „pedagógus ülnek” lett, a "tanácsok által

⁴Pusztai Enikő, megyei bírósági bírő, Veszprém.

választott nő" helyett jelenleg az a követelmény, hogy a fiatalkorúak bíróságának egyik tagja nő legyen. (Bp. 323.§, - 1973. évi I. törvény) továbbiakban: Be. (296.§ (3) bekezdése). Az 1972. évi IV. tv. a Bíróságokról 73.§ (2) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a pedagógus ülnököt a bíróság székhelyén lévő alap- és középfokú oktatási intézmények jelölik.

Az eljárásban részt vevő személyek körét illetően lényeges változás nem következett be, hisz a korábbi, de a jelenleg hatályos büntetőeljárás jogban is garanciális jog a fiatalkorú büntetőeljárásban, hogy az ügyben ügyész és védő is eljárjon. A törvényes képviselő szerepe is változatlan maradt.

Az 1973-as törvény alkotása során már nem merült fel szükségként annak biztosítása, hogy a fiatalkorúak büntetőeljárásában pedagógus is jelen legyen a nyomozás során a fiatalkorú terhelt meghallgatásánál (Bp. 326.§). A gyakorlatban ugyanis a pedagógus jelenléte formális volt vagy el is maradt.

A nyomozószervek szakmai színvonala éppen az ifjúságvédelemmel foglalkozóknál nőtt a leggyorsabban, egyre több érettségizett - ma már esetenként pedagógiai főiskolát is végzett - nyomozó áll kapcsolatban a fiatalkorú bűnelkövetőkkel. Ezért vált szükségtelemmé a korábbi szabályozás, hisz az élet túlhaladta ezt.

Ahogy a személyi igazolványt a fiatalok 14. életévük betöltésekor kézhez kapják, ezzel mindenki számára személyazonosságuk kétséget kizáróan megállapítható. Szükségtelemmé vált a születés idejének születési anyakönyvi kivonattal való igazolása. A jelenleg hatályos törvény "közokirati bizonyítást" ír elő ebben az esetben. A 15/1990. BM utasítás azonban erre nézve azt az iránymutatást adja a nyomozószerveknek, hogy be kell szerezniük a születési anyakönyvi kivonatot:

- ha a fiatalkorúaknak nincs személyi igazolványa,
  - meglévő személyi igazolványából személyazonossága nem állapítható meg, illetve
- akkor, ha
- az elkövető előzetes letartóztatásban van.

Így aztán a gyakorlatban igen ritkán marad el a születési anyakönyvi kivonat beszerzése és a büntető iratokhoz való csatolása. (Bp. 327.§, Be. 301.§)

Az 1966. évi 16. tvr-el módosított 1962. évi 8. sz. tvr. és az 1973. évi azóta többször módosított I. Büntetőeljárás Törvény többi rendelkezése egymáshoz képest csak igen kis részben változott, így ezek vizsgálatával - a később tárgyalandó előállítások eljárást leszámítva - nem foglalkozom.

II.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, melyet az ENSZ 1966. december 16-án fogadott el és Magyarországon az 1976. évi 8. tvr-el hirdettek ki. (továbbiakban: Egyezségokmány) és az 1993. évi XXXI. törvény és az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Védelméről szóló ún. Római Egyezmény és az ahhoz kapcsolódó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv (továbbiakban: Egyezmény) előírt követelmények, valamint a Gyermekek Jogairól szóló New York-ban 1989. november 20-án kelt Egyezségokmány, melyet Magyarországon az 1991. évi LXIV. törvény kiadott törvénybe (továbbiakban: New York-i Egyezségokmány) fordította a figyelmet ismét a jelenleg hatályos eljárási törvény újraalkotására, hogy ezáltal Magyarország is eleget tegyen annak az elvárásnak, hogy az emberi jogok és alapvető szabadságok még teljesebb körben érvényesüljenek.

Ez az általános követelmény külön feladatot ró a fiatalkorúakkal kapcsolatos büntetőeljárás jogszabályok megalkotóira is.

A.

Az Egyezségokmány 14. Cikkének 3. pontja c.) bekezdése alapvető jogként tünteti fel a személy azon jogát, hogy "indokolatlan késedelem nélkül tárgyalják ügyét" a bíróságok.

Az Egyezségokmány ezen általános elvárásának tesznek eleget a csatlakozó államok jogalkotói és jogalkalmazói annak érdekében, hogy ezen követelményeknek mihamarabb és minél teljesebben megfeleljenek.

Ez a jogalkotói munka nem könnyű és akadályokkal terhes.

Különösen nehéz az eljárásgyorsítás általános követelményének eleget tenni úgy, hogy ugyanakkor a törvényesség és az eljárási jogok biztosítására is maradéktalanul sor kerülhessen, de az államháztartás sem képes könnyen a gyorsítással mindig együtt járó költségemelkedés fedezetének biztosítására.

Az eljárások gyorsításának követelménye nem új keletű. Ez a büntetőeljárások során legkönnyebben úgy érvényesül, hogy a Bp. bevezette az úgynevezett előállítási büntetőeljárást, mely lehetőséget adott a bíróság számára, hogy a tárgyalás kitűzése nélkül hozzon érdemi döntést a bűnelkövetőkkel szemben. (Bp. VIII/A fejezete.)

Ugyanezen jogszabály 330/A. §-a kizárta annak lehetőségét, hogy a fiatalkorú terhelt vádirat és tárgyalás kitűzése nélkül bíróság elé állítsák.

Az ún. előállítási eljárás tilalma valószínűleg a fent már tárgyalt büntetőeljárás szabályok bonyolultsága miatt volt kizárt, hisz nehézkes volt a rendelkezésre álló rövid idő alatt a pedagógus jelenlétében a terhelt meghallgatása, a környezettanulmány, iskolai, munkahelyi vélemény készítése, illetve beszerzése.

A jogalkalmazás során bebizonyosodott, hogy indokolatlan a fiatalokú elkövetőket kizárni a bíróság elé állításos eljárásból. Ehhez a változtatáshoz hozzásegítette az eljáró hatóságokat a technikai haladás, de ezen kívül az ilyen korú elkövetőkkel kapcsolatban levő személyek és szervek szakmai színvonalának növekedése is.

Igy a jelenleg hatályos büntetőeljárás már megszünteti a korábban a fiatalokú terhére alkalmazott díszkriminációt azzal, hogy ilyen elkövetőt is bíróság elé lehet állítani, ha a törvény egyéb feltételeinek megfelel.

Azt, hogy ez a jogintézmény bevált, jelzi, hogy - ha nem a kívánt és elvárt mértékben - de éveken keresztül emelkedett a fiatalokú elkövetők esetében az ún. előállítási eljárások száma.

Ez tendencia az utóbbi három évben megállt.

A fiatalokú elítéltek száma Veszprém megyében:

1985	11 fő
1990	19 fő
1991	8 fő
1992	7 fő
1993	6 fő

Mi lehet az oka annak, hogy az előállítási eljárások száma az utóbbi években jelentősen visszaesett?

Álláspontom szerint elsődlegesen az, hogy az utóbbi 4-5 évben a fiatalokú bűnözés jellege alapvetően megváltozott. Míg évekkel ezelőtt a fiatalokú elkövető - tipikusan - egyedül vagy kevés társal követte el a bűncselekményeit, jelenleg nem ez a helyzet. A fiatalokú bűnözésre egyre inkább a társas elkövetés a jellemző.

20-25 évvel ezelőtt a fiatalokú ügyét tárgyaló bíró - hogy nem maradjon munka nélkül és az arányos ügyelosztás érvényesüljön - felnőtt korúak büntetőügyét is tárgyalta. Ma a bíróságok többségénél két - három fiatalokúak büntetőügyével foglalkozó bíró sem képes ellátni időszerűen a reá háruló feladatokat. Ez az általános helyzet nyilvánvalóan speciális, fiatalokú bűnelkövetőkkel kapcsolatos feladatokat ellátó nyomozókat és a fiatalokúak ügyészeit is ugyanúgy érinti.

Nyilvánvaló, hogy ilyen munkateher mellett kevés idő van a soronkivüliséget élvező előállítási eljárásra egyébként alkalmas ügyek nyomozására és tárgyalására.

Nem ez jelenti az igazi akadályt az ilyen eljárások lefolytatásának. Eddig egyetlen esetben sem került sor a bíróság elé állítás elmaradására, azért mert az eljárást lefolytatók "túlterheltek". Ha ez ok lenne, nem kerülne letárgyalásra évek óta egyetlen büntetőügy sem ilyen eljárás keretében.

(a) Megítélésem szerint az ilyen eljárások ritkulásának alapvető oka a fent már hivatkozott nagy létszámú elkövetői körön kívül az, hogy a

fiatalokúak által elkövetett bűncselekmények egyre bonyolultabbak, így hiányzik azon általános feltétele a bíróság elé állításnak, hogy az "ügy egyszerű" és a "bizonyítékok rendelkezésre állanak." (Be. XVI. Fejezet 346.§)

A legkevesebb gond a fiatalokú elkövetőknél a "beismeréssel" van, hisz ez az elkövetői kör az esetek döntő többségében beismeri a bűncselekmények elkövetését. A fiatalokúak "tapasztalatlanságának" tudható be az a tény is, hogy a felnőtt korú elkövetőknél gyakrabban kerül sor "tettenérésre", mellyel a későbbiekben még foglalkozom.

Miért válik egyre bonyolultabbá a fiatalokú bűnelkövető ügye?

Azért, mert ezekben az ügyekben is megjelenik a technikai haladás. Ez utóbbi segíti a fiatalokúat a lelepleződés elkerülésében is.

A Veszprémi Városi Bíróság marasztalt el olyan fiatalokú elkövetőkből álló 15 fős csoportot, akik tagjai rádiótelefonon keresztül tartották egymással a kapcsolatot, a bűncselekmény elkövetése után autórádió telefon segítségével menekültek el a helyszínről. A társaság az épületbe való behatolás után "házon belül tevékenykedett", míg a többiek - a bent levőkkel a kapcsolatot telefonon tartva - az utcán figyeltek. Az épületből távozóban a rájuk várakozó harmadik csoport autóiba pakolták a lopott holmit. Hiába kísérelte meg a rendőrség a tolvajok üldözését majd elfogását, mire erre sor került a bűnjelek már rég "elutaztak" a helyszínről. Ezzel önmagában biztosítottá vált a több hónapig húzódo bizonyítási eljárás.

(b) A bizonyítékok is egyre nehezebben állnak - rövid időn belül - rendelkezésre.

Legtöbb probléma az elkövetési érték megállapítása során van. A vagyoni elleni bűncselekmények sértettjei - főleg a kereskedők és a vendéglátóipari egységekben dolgozók - ahol viszonylag nagy számú bűncselekményt követnek el a fiatalokúak - számlát a beszerzéseikről nem akarnak vagy tudnak felmutatni.

Egy az érték megállapítása legtöbbször szakértő bevonásával tisztázható. Ez pedig már önmagában is időigényes.

(c) A tettenéréshez nem csak tettes, hanem az őt tetten érő is szükséges. Miután tettes - szükségszerűen - mindig van, a tettenérő hiánya vagy késedelme az oka a tettenérés elmaradásának az esetek döntő többségében. A fiatal életkori sajátosságai miatt mozgékonyabb, így ezt az előnyét a helyszínről történő elmenekülésnél jól kamatoztatja. Így hiába tapasztalatlanabb a bűncselekmény elkövetésében, ha gyorsabb az őt üldözőnél.

A fentiekből az a következtetés vonható le, hogy más utat kell keresni ahhoz, hogy megtaláljuk azt, ami a már fejlettebb jogállamisággal bíró

Európába vezet, a büntetőeljárások gyorsítását és az időszűrés biztosítását eredményezi. Az út vége álláspontom szerint azon elvárások teljesítése, amelyek a fiatalkorúak büntetőeljárásban eljáró személyekre és szervekre hárulnak.

A kerékvető kövei pedig a Magyarország által is ratifikált, így mindenki számára betartandó Egyezségokmány, Egyezség és a New Yorki Egyezmény, amely ezt az elvárást követelménnyé emeli.

Így vált egyre sürgetőbb szükséggé a büntetőeljárás törvény olyan átdolgozása amely - most már egységes szerkezetben - az eddigi hasznos módosításokat is tartalmazva és az új elvárásoknak is eleget téve fogja rendbe a büntetőeljárás szabályokat.

Ha ezek a szabályok - a törvényesség legteljesebb biztosítása mellett - az eljárást gyorsítják és egyszerűsítik a cél eléretett.

Az eljárás gyorsítása és egyszerűsítése a kulcs, amely kinyitja azt a kaput, ahová az eddig hosszadalmas és bonyolult büntetőeljárás a bűnelkövetőt hosszú időre - sokszor évekre - bezárja.

A büntetőeljárásban résztvevő valamennyi személy érdeke, hogy ügye minél előbb befejeződjön. Érdeke ez nemcsak az elkövetőnek, de a sértettnek is. Önmagában az a tény, hogy az eljárás folyik, érdeksérelemmel jár.

Az elkövető esetenként szabadságában megfosztott. Ha ilyen kényszerintézkedés alatt nem is áll, önmagában a büntetőeljárás ténye továbbtanulási akadály, de munkát is nehezebben talál, külföldre is korlátozással utazhat.

Súlyos bűncselekmények elkövetőivel szemben, ha fiatalkorú az elkövető, elmarad a sorkatonai szolgálata, amit ugyan nem él meg tragikusan, de ezáltal lehetetlenné válik számára az a - munkanélküliség miatt - lehetőség, hogy hivatásos katonaként szolgáljon tovább.

A fiatalkorú büntetőeljárásának megindulásával egyidejűleg a jelenlegi szabályozás szerint sor kerül az önkormányzatok által védő-óvó intézkedés keretében pártfogó felügyelő kirendelésére. Ezzel a fiatalkorú "megfigyelés" alá kerül. Hiába jár el pártfogó a legközeltekintőbben, kirendelésével egyidejűleg - kötelességszerűen - felkeresi az iskolai vezetést, a munkavezetőt, hogy információkat gyűjtsön "gondozottjáról."

Sérül ezzel a Gyermekegyezmény 40. Cik. 2. pont VII. alpontban foglalt azon joga a fiatalnak, hogy "magánéletét teljes mértékben tiszteletben tartásák."

Azzal, hogy a pártfogó kapcsolatot tart a fiatalkorú környezetével, a szükségesnél több személy szerez tudomást a büntetőeljárás megindulásáról, függetlenül annak eredményétől. Maga a pártfogó megjelenése "rossz ajánlólevél" a továbbtanuláshoz, a munkába állás esélyeihez.

Felmerül, hogy feltétlenül szükséges-e a nyomozás során a pártfogó kirendelése és már az eljárás ezen szakában a környezettanulmány elkészítése.

Az is fontos érdek, hogy idejében a bíróság rendelkezésére álljon a környezettanulmány, hisz döntő részben ez ad támpontot a bíróságnak a fiatalkorú életvezetése megismeréséhez. Sokszor előfordul, hogy a fiatal nem tanul, de nem is dolgozik, így egyedül ez az információ - a gondozó meghallgatásán kívül áll a bíróság rendelkezésére.

Véleményem szerint mindkét kérdést igenlően kell eldönteni. Ha a pártfogó kirendelésére és a környezettanulmány beszerzésére is csak a bírósági szakban kerülne sor, ez a büntetőeljárás - jelenleg is rossz - időszűrésére lenne kihatással.

Annak pedig, hogy a "magánéletbe való beavatkozás" mikor történik különösebb jelentőséggel nem bír. Az már igen, hogy ez hogyan történik meg.

Az "időpont előrehozása" sokszor a fiatalkorú javára kerül a büntetőeljárásban. Azzal ugyanis, hogy a környezettanulmány időben elkészül, módja van a bíróságnak az esetleges változások nyomon követésére. Ez nem egy esetben azt is eldönti, hogy a bíróság az elkövetőt próbára bocsátja vagy - környezetéből kiemelve - javítóintézeti nevelését rendeli el.

A pártfogó munkájának minősége, a "hogyan" az, aminek figyelemmel kell lennie a Gyermekegyezményben foglalt követelményeknek.

Az pedig jogalkotói feladat, hogy a pártfogó olyan szabályok betartásával végezze munkáját, amely a Gyermek Jogairól Szóló Egyezségokmány szabályozásával nem ellentétes. Ez értelemszerűen követelmény azzal a nyomozóval szemben is, aki a környezettanulmányt elkészíti.

B.

A Gyermekek Jogairól Szóló Egyezségokmány 40. Cikk 3. pontja b.) bekezdése megfogalmazza, hogy az államokban intézkedések tétessenek annak érdekében, hogy "a gyermekek ügye bírói eljárás nélkül nyerjen kezelést."

Ez a követelmény nem csak a polgári peres, de a büntető peres ügyekkel kapcsolatban is fennáll.

Ez az a pont, ahol a legtöbbet tehet a gyermekekért a jogalkotó és a jogalkalmazó is Magyarországon. Azzal, hogy ebben a kérdésben jelentősen előre lépünk az új büntetőeljárás törvény megszövegezésénél, előrehaladnánk mind az eljárás gyorsítása, mind az egyszerűsítése terén.

Vizsgálni kell megítélésem szerint, hogy:

1. Feltétlenül szükség van-e arra, hogy a fiatalkorúak bírósága mindig büntető eljárás keretében lefolytatott bírósági eljárás keretében hozza meg döntését, vagy más eljárási módra is legyen lehetősége.
2. Van-e mód az eljárásban résztvevő személyek szűkítésére és egyúttal a fiatalkorú büntetőeljárás egyszerűsítésére.

ad 1/ A Btk. 108. § (1) és (2) bekezdése alapján a fiatalkorúval szemben alkalmazott eljárás célja elsősorban a fiatalkorú nevelése és az, hogy ezzel a társadalom hasznos tagja legyen. Büntetést csak akkor kell kiszabni, ha az intézkedés alkalmazása nem célravezető. A bíróságok döntéseikben ennek az általános követelménynek eleget tesznek, melyet jelez a leggyakrabban alkalmazott nevelő intézkedés, a próbárabocsátás nagy száma.

Veszprém megyében a vizsgált időszakban fiatalkorúként

	összes elítélt	próbára bocsátott
1985	203	97
1990	221	118
1991	222	119
1992	234	142
1993	285	157

Nem közömbös, a fiatalkorú nevelés szempontjából meghatározó, hogy ezen nevelő intézkedés alkalmazására mikor kerül sor.

Teljesen súlytalan a fiatalkorú próbára bocsátása, ha arra hosszú idővel a bűncselekmény elkövetése után kerül csak sor. Az elkövetés és az elbírálás közötti idő alatt a fiatalkorú életkörülményei, magatartása alapvetően megváltoznak.

A büntetőeljárás elhúzódása miatt egyre többször fordul elő az évekkel ezelőtt elképzelhetetlen eset, hogy a fiatalkorú házasemberként, sorkatonai szolgálata letelte után feleségével s gyermekével együtt jelenik meg a tárgyaláson.

A Veszprémi Városi Bíróság egyik ügyében, a 17 éves S. Balázs 1992. augusztus 4-én rongálás vétségét követte el, mely bűncselekmény miatt őt a bíróság 1 évre próbára bocsájtotta jogerős végzésével 1993. március 23-án. A fiatalkorú a rongálási cselekmény előtt 1992. június 23-án súlyos testi sértés büntetvének kísérletét követte el, majd a folyamatban lévő eljárás alatt újabb bűncselekményt követett el 1992. november 6-án. Az utóbbi két bűncselekmény külön eljárásként érkezett a bíróságra, melyeket a bíróság egyesített és egy eljárásban bírálta el. A bíróság 1994. szeptember 13-án hozott jogerős ítéletet S. Balázs ügyében, megállapítva, hogy a rongálás vétsége miatti próbára bocsátása a hatályát veszítette és vádlottal szemben fkl. fogházbüntetést, mint főbüntetést és pénzmellékbüntetést, közúti járművezetéstől eltiltás mellékbüntetést alkalmazott. A cselekmények elköveté-

kor S. Balázs 17 éves volt, azonban az ítélet meghozatalakor már 20-ik évében volt, nős családi állapotú, egy gyermeke volt, vállalkozóként dolgozott, felesége második gyermeküket várta. Így a fentiek alapján megállapítható volt, hogy a bűncselekmények elkövetése és elbírálása között hosszú idő telt el, a fiatalkorú magatartása, életvezetése döntően megváltozott, a szülők eltartásából kikerült, életvitele ellen kifogás sem volt.

Ha az elkövető kényszerintézkedés alatt - általában előzetes letartóztatásban - van, az ügy soron kívüli kitűzésre kerül, így ilyen esetekben az egyszerűség nem szenved sérelmet. Mivel pedig - épp a korábban már részletezett egyre súlyosabb bűncselekményeket elkövető fiatalkorúak számának emelkedése miatt - a kivételesen alkalmazott kényszerintézkedés egyre gyakoribb, a sokasodó ilyen ügyek miatt, a kisebb súlyú bűncselekmények elkövetői "várnak a sorukra", ami az eljárás nem kívánatos elhúzódásához vezet.

Megoldást jelentene az új büntetőeljárás törvény megalkotásánál annak biztosítása, hogy a fiatalkorúak bíróságának módja lenne a tárgyalás mellőzésével vagy a később tárgyalandó ún. egyszerűsített eljárás keretében tárgyalni azokat az ügyeket, ahol az eljárás eddigi adatai szerint remény van arra, hogy a próbára bocsátással a kívánt - elsődlegesen a fiatalkorú nevelését elősegítő - cél megvalósul. Ha az ilyen eljárás keretében meghozott nevelő intézkedés nem jár eredménnyel, a bíróságnak a próbára bocsátás megszüntetésével egyidejűleg módja nyílna más nevelő intézkedés (esetleg a próbára bocsátás határidejének meghosszabbítása, javítóintézetni nevelés) vagy büntetés meghozatalára tárgyalás tartása keretében a jelenlegi gyakorlatnak megfelelően.

ad 2/ A New Yorki Egyezmény 40. Cikk. 2. pont III. alpontja leszögezi, hogy a fiatalkorúnak "joga van arra, hogy ügyét késedelem nélkül, illetékes, független bíróság ügyvédjének, egyéb tanácsadójának - ha csak különlegesen koránál vagy helyzeténél fogva ez nem mutatkozik ellentétesnek a gyermek mindenképp felett álló érdekével - szüleinek, törvényes képviselőjének jelenlétében bírálja el.

A Be. 301. § (1) bekezdése szerint a fiatalkorú gondozóját tanúként meg kell hallgatnia bírósági tárgyaláson. Ez akkor, amikor a fiatalkorúak büntetőbírósága "időserű ítélekezést" folytatott, különösebb nehézséget nem jelentett.

A büntetőeljárások elhúzódása azonban a következő problémákkal találkozhat a jogalkalmazó:

- (a) Ki gondozza a nős, gyermekes, fiatalkorban bűncselekményt elkövető, de időközben nagykorúvá vált fiatalkorút?

A tőle esetleg évek óta külön háztartásban élő és gyermekéről már nem gondoskodó anyja?

- A fiatalok vádlottal ténylegesen együtt élő és öt ellátó feleség?
- Ha a bíróság - a hatályos Be. rendelkezéseinek megfelelően az anyát hallgatja meg, legfeljebb a korábbi - azóta döntően megváltozott - életkörülményeire kap információt.
- Ha a feleséget, megsérti a hatályos Be. rendelkezéseket, hisz a feleség nem az elkövető gondozója.
- Ha sem az anyát, sem a feleséget nem hallgatja meg, nem tesz eleget a bíróság a Be. 301. § (1) bekezdésében megfogalmazott rá háruló kötelezettségnek.
- (b) Ki a gondozója annak a fiatalok elkövetőnek, aki a bűncselekmény elkövetésekor még állami gondozott volt vagy intézeti nevelt, ezen helyzetet azonban - éppen életkora miatt, - megszünt, hisz a bűncselekmény elbírálásakor már nem él intézetben, mert vagy csavarog, állandó lakhelye nem megállapítható, vagy munkásszállón, esetleg hajléktalan szállón lakik.
- Ha a bíróság a volt intézeti gondozóját hallgatja meg, ő legfeljebb az iratoknál amúgy is elfekvő intézeti jellemzésben foglaltakat ismétli meg, hisz hosszú ideje volt gondozottjával nem is találkozott.
- Ha a bíróság nem hallgatja meg a volt gondozót, a fent már többször hivatkozott törvényhelyet sérti meg.

Megítélésem szerint a megoldást az jelentené, ha abban az esetben, amikor a fiatalok a bűncselekmény elbírálásakor már betöltötte a 18. életévét, nem lenne kötelező a gondozó meghallgatása. Így a tárgyalásról csak értesítést kapna, nem idézést. Ezzel meg van az a lehetősége, hogy nyilatkozzon, a bíróság azonban mentesülne az ilyen gondozók meghallgatásának kötelezettsége alól. Az ugyanis legkevesebb sem a fiatalok érdeke, hogy a bíróság éppen azért legyen kénytelen a tárgyalás elhalasztására, mert gondozója meghallgatása - nem egy esetben személyének megállapítása is - nehéz vagy adott esetben lehetetlen.

Az, hogy a büntetőeljárás elhúzódik, nem az elkövetett bűncselekmény súlyosságának a függvénye. A legsúlyosabb bűncselekmények ritkábban húzódnak el, hisz ilyen ügyekben az elkövető fiatal is előzetes letartóztatásban várja a döntéshozatalt.

Az alacsonyabb tárgyi súlyú bűncselekmény elkövető fiatalok - akinek személyében nincs jelentősebb társadalomra veszélyesség - általában nem kerül bíróság elé, hisz vele szemben az eljárás megszüntetése mellett megrovást alkalmaz az ügyészség.

Ha a feltételeknek - korábban tárgyaltak miatt ritkán - a fiatalok megfelel, bíróság elé állítja az ügyész. Ekkor az időszűrés nem szenved csorbát.

A vádemelésre akkor kerül sor, ha az eljárás nem szüntethető meg, megrovás alkalmazása mellett, de az előállítás feltételei sem forognak fenn.

Abban a pillanatban, amikor a vádemelésre kerül sor, ül bele a fiatalok a mőküskerékbe, ami forog vele sokszor hónapokon, nem ritkán éveken keresztül addig, amíg ügyében a bírósági döntés meg nem születik.

Ennél a pontnál érzi azt a jogalkalmazó, hogy "joghézag" van, hiányzik egy közbülső lépcső. Ez a lépcső az, ami a Gyermek Jogairól Szóló Egyezségokmányban követelményként nyert megfogalmazást, nevezetesen az, hogy a gyermek ügye bírói - kiterjesztő értelmezéssel bírósági tárgyalásos - eljárás nélkül intézendő.

Tapasztalati tény, hogy sok esetben kevés a fiatalok ügyészi megrovása bírósági eljárás nélkül, de az sokszor aránytalanul sok, hogy hónapokon keresztül várjon a nevelő intézkedés alkalmazására vagy a büntetés kiszabására a bírósági eljárásban.

Éppen azért, mert a büntetőeljárás elhúzódik, kerül sor bírói szakban is megrovás alkalmazására jelentősebb tárgyi súlyú bűncselekményeket elkövető fiataloknál is. Csupán azért, mert vele szemben életkora miatt javítóintézeti nevelése nem jöhet szóba, de az eljárás újabb "folytatását" egy évre eredményező próbára bocsátás sem célszerű, hisz a döntéshozatalig éppen elég ideje állt már büntetőeljárás súlya alatt.

Bírói megrovás a fiatalok büntetőeljárásában

1985	1 fő
1990	2 fő
1991	4 fő
1992	11 fő
1993	22 fő

Más megoldást kell keresni, olyat, amely a nyomozati eljárás befejezése és a vádemelés megtörténte után, de még a - teljes körű bizonyítási eljárást maga után vonó - bírósági tárgyalás között áll. Ez a gondolat nem idegen az európai gyakorlatban, igaz, hogy ott általában "ügyész", "vizsgálóbíró" vagy más néven nevezett jogász tart egy egyszerűsített tárgyalást, melynek eredményétől függően kerül rendes bírósági szakba a fiatalok ügye vagy sor kerül az eljárás megszüntetésére. Mivel Magyarországon alapvetően más a jogi struktúra, nálunk a jelenlegi jogintézményi keretek között célszerű a problémát megoldani.

Álláspontom szerint azon Gyermek Jogairól Szóló Egyezségokmányban foglalt követelményeknek, hogy a gyermek ügye bírósági eljárás nélkül nyerjen befejezést, megoldást jelentene, ha bíróság - akár előkészítő ülésen, akár tanácsülésen - eldönthetné, hogy a fiatalok ügyében a teljes körű bizonyítást lefolytatja, vagy él az egyszerűsítés lehetőségével, és az ügyben egyszerűsített tárgyalást tart.

Mi lennek ennek a módja? A bíróság a vádirat beérkezése után - előzetes kérdésként - eldöntené, hogy a két megoldás közül melyiket választja.

- Ha az elkövető a bűncselekmény elkövetését beismeri, a tényállás egyszerű és akár megtérült, a bűncselekményt sem fenyegeti súlyosan büntetni a törvény - valójában tehát előállítási eljárás keretében sor kerülhetett volna a döntéshozatalra, de ez ügyészi akarat híján elmaradt - a teljes körű bizonyítási eljárás lefolytatása nélkül is sor kerülhetne "egyszerűsített tárgyalás keretében" a bírósági érdemi döntés meghozatalára. A bíróság tanácsban ügyész és védő jelenléte mellett a vádlottat és gondozóját hallgatná ki, a tanúkat azonban nem, az ő vallomásukat csak ismertetné.

Ezen "egyszerűsített" eljárás keretében a bíróság akkor is befejezhetné az ügyet, ha a kár nem térül meg teljesen, a fiatalkorú azonban elismeri a károkozást, annak összszerszerűségét nem vitatja, vállalja a kártérítésre kötelezést.

Ez hasonló az Ausztriában folytatott gyakorlathoz, ahol az ügyész előtt tesz kárelismerő nyilatkozatot a fiatalkorú annak fejében, hogy ilyenkor elmarad a vádemelés és a bírósági eljárás lefolytatása.

Az "egyszerűsített tárgyalással" nem csak a bűnelkövető, hanem az eljárásban résztvevő valamennyi személy és szerv is kedvező helyzetbe kerülne:

a./ az elkövető azért, mert megszűnne a büntetőeljárás eredményétől függő helyzete, hamarabb születhetne bírósági döntés az ügyében.

b./ a sértett azért, mert ő is hamarabb jutna végrehajtó bírósági határozathoz. A jelenlegi hosszadalmas büntetőeljárás mellett sokszor évek múlva jut csak a megítélt összeghez. Sokszor éppen az az oka annak, hogy vagy feljelentést sem tesz ügyében, de ha azt meg is teszi, a későbbiekben már nem segíti a büntetőeljárásban résztvevők munkáját, így gátjává lesz a büntetőeljárás befejezésének.

Azzal, hogy az ún. egyszerűsített tárgyalás eredménytelensége után a bíróság akkor idézné a sértetteket tanúként a tárgyalásra, ha az ún. egyszerűsített tárgyalás eredménytelen maradt, egyértelművé tenné a tanú számára is, hogy a teljes körű bizonyítást lefolytató bírósági tárgyaláson megjelenése nem mellőzhető.

A mai helyzetben, amikor csak tanúmeghallgatás után hozza meg döntését a bíróság az idézésre történő megjelenést nem érzi olyan szükségesnek a tanú, mint akkor ha tudná, hogy csak akkor idézi őt a bíróság, ha a megjelenése és meghallgatása mellőzhetetlen. A jelenlegi szabályozás mellett a teljes körű bizonyítás keretében a bíróság a nyomozás során részletesen meghallgatott tanúkat ismét megidézi és a tárgyaláson meghallgatja. A tanúk ezt sok esetben szükségtelennek érzik, idézésüket

zaklatásnak tekintik, különösen akkor, ha több évre nyúló büntetőeljárás során az elkövetőnek rég megbocsátottak vagy az elkövetők a kárukat megtérítették.

Sokszor a tanúk nem is értik, mi dolguk a bíróságon, melynek úgy adnak hangot, hogy tanúzási kötelezettségük alól kibújni igyekeznek. Jobb esetben távolmaradásukat kimentik, ellenkező esetben ezt sem teszik meg, csak távol maradnak a tárgyalásról. Ha ezután a tárgyalás többszöri elhalasztása után végül meghallgatásukra sor kerül, nyomozati vallomásukat fenntartják változtatás nélkül.

c/ Nem csak a vádlottaknak, a sértettnek, a tanúknak, de a bíróságnak sem közömbös, hogy mikor kerül sor a büntetőeljárás befejezésére. Azzal, hogy a bíróságokon a büntetőeljárás elhúzódik, szükségszerűen meg is drágul. A védői kirendelési díjak emelkedése, a tanúk megjelenésével kapcsolatos költségek folyamatos emelkedése, a postaköltség - sorolhatnánk tovább -, mind-mind a bűnügyi költségek, sok esetben soha meg nem térülő növekedését jelentik.

2./ Ha azonban a fiatalkorú az "egyszerűsített tárgyaláson" korábbi beismerő vallomását visszavonja, vitatja a károkozás tényét vagy kéri, hogy a bíróság az ügyében teljes körű bizonyítást folytasson le - a jelenlegi gyakorlatnak megfelelően - ennek lehetőségétől őt elzárni természetesen nem lehet. Ekkor viszont számolni kell az eljárás elhúzódásával és az ezzel járó hátrányokkal egyaránt. A legdöntőbb azonban az, hogy azzal, hogy az eljárás egyre időszerűtlenebbé válik, kihatással van a büntetés kiszabására és az intézkedési nem - fent már részletezett - megválasztására. Ez az, ami megítélésem szerint nem elfogadható.

A fiatalkorú büntetőeljárás további elhúzódását jelentheti az a - tervezett - jogszabályi változtatás, hogy a fiatalkorúak előzetes letartóztatása a jövőben ne a Büntetésvégrehajtási Intézetekben, hanem a Javítóintézetek erre elkülönített részében kerüljön sor. Ezzel az intézkedéssel feltétlenül javul az elkövető "környezete". Félő azonban az, hogy azzal, hogy a nyomozás helyétől távoli javítóintézetbe szállítják át, az eljárás elhúzódik, már az előzetesen fogvatartottak körében is. Ebben az esetben ugyanis mindenki "utazik." A nyomozó, az elkövető, a szembesítések miatt a tanúk és a Büntetés-végrehajtási Intézetekben előzetesen letartóztatásban lévő társaik is. Így amennyiben ez a rendelkezés bevezetésre kerül, feltétlenül szükséges, hogy nyomban gondoskodjanak a végrehajtás módjáról és ennek anyagi feltételeiről.

Ha ezek nem nyernek időben pontos szabályozást, félő, hogy a Gyermekek Jogairól Szóló Egyezmény általános rendelkezéseinek egy része értelmet szenved. Ez pedig nem lehet sem törvényhozói, sem pedig törvényalkotói akarat.

A letartóztatottak szállításához sok pénz, személygépkocsi, felügyelet, kísérő szükségeltetik, de időben meg kell teremteni a javítóintézetekben a társaktól elkülönített őrzés feltételeit is. Amíg ezek nem biztosítottak a tervezett módosítást álláspontom szerint nem szabad bevezetni.

III.

E rövid dolgozat keretében nem volt mód a fiatalkorúak büntetőeljárásával kapcsolatos összes probléma számbavételére és a megoldások megtalálására.

Azzal azonban, hogy a leggyakrabban felmerülő problémákat igyekeztem sorra venni és azok megoldására is ötleteket szolgáltattam, kis lépést tettem talán abba az irányba, hogy a fiatalkorú elkövetőt a magyar büntetőeljárás jog kodifikálásra váró új szabályai olyan helyzetbe hozzák, mint olyan országokban, ahol már évek óta törvény rendezi a Gyermekek Jogairól Szóló New Yorki Egyezményben foglaltakat és megvalósultak a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában foglaltak is.

Ha ez megvalósul, nagy lépést tesz a Magyar Köztársaság jogalkotása a jogállamiság teljes megvalósulása felé a fiatalkorúak büntetőjogában is.

*****

Jelenlegi tudásuk szerint, a büntetőeljárás évszázados fejlődésének útképeben ezt bizton kijelenthetjük, három konstrukció alakult ki és több kategória nem is létezik. Nevezetesen az akkuzatórius, az inkvizitórius és a vegyes rendszerű, a ténylegesen működő büntetőeljárások mindegyike e három irányzat valamelyikébe sorolható be. Ha tehát, arra az alapkérdésre akarunk válaszolni, hogy az új Be. milyen legyen, akkor a fentiek közül kell választanunk. Osztom azt a többségi álláspontot, hogy az új törvény vegyes rendszerű legyen egyrészt azért, mert így ötvözhetjük legjobban a másik két rendszer előnyeit, s csak őszintén remélni merem, hogy a hibák ötvözése ezúttal nem sikerül, másrészt pedig ez a konstrukció felel meg a kontinentális jogfejlődés eddigi irányának is. 1991 tavaszán az Egyesült Államokban neves hazai és külföldi szakemberek nemzetközi tanácskozást tartottak, ahol véleményem szerint máig érvényes jelleggel, meghatározták a büntetőeljárás módosításának fő szempontjait. Ezek egyrészt, az eljárásban részt vevők emberi jogainak védelme, a bírósági szakasz súlyának követelése, a bíróság szerepének növelése a nyomozás törvényessége feletti felügyeletben, másrészt az eljárások gyorsítása, a bíróságok tehermentesítése. //

Azt hiszem, e meghatározás telitalálat.

A hosszú ideje, legalább 1990 óta napirenden levő büntetőeljárás módosításával kapcsolatosan arra hívnám fel a figyelmet, hogy a jogszabályalkotásunkban néha valószínűleg nyomasztó túlsúlyra jut az elmélet, és pedig a gyakorlati használhatóság rovására. Nem vitatható ugyanis, hogy az elmélet olykor nem állja ki a gyakorlat próbáját, ezt alább tételesen bizonyítani megkíséreltem. A jogszabály-előkészítő - és a törvényalkotó is - néha megfelelnek ugyanis arról, hogy a jogalkalmazás esetünkben szó szerint az élet sűrűjében történik. Elfogadom azt, hogy a jogszabálynak természetesen az elméleti kutatások eredményének és legalább ilyen módon a nemzetközi egyezményeknek is meg kell felelnie, mégis úgy gondolom, hogy a büntetőeljárás hangsúlyozott fontossága mellett ez a törvény "másodlagos", nevezetesen az anyagi jog alkalmazásával kapcsolatos eljárási kérdésekkel foglalkozik, ez a tárgya. Az eljárás pedig nem lehet öncél, önmagáért való, ez egy eszköztár, aminek az anyagi jogot és megkockáztatom az embert - beleértve a büntetőeljárás valamennyi résztvevőjét - kell szolgálnia. Éppen ezért, az eljárások gyors,

⁵ Meződi János bíró, Veszprémi Városi Bíróság.

gyakorlatias lefolytatásának kívánalma, a törvényesség elsődleges szempontjával kell egyenrangú legyen, sőt néha meg kell előznie a még oly szép elméleti megfontolásokat is, ha ez nem ütközik a büntetőeljárás jelenleg megváltoztathatatlan tartott alapelveibe, avagy nemzetközi egyezménybe. Ugyanakkor az sem vitatható, hogy a büntetőeljárás előbb említett másodlagos jellege ellenére, óriási társadalmi tudatformáló szereppel is bír, a közérdeklődés reflektorfényében van, sokkal inkább mint a polgári eljárásjog. Egy hosszú távra kidolgozandó büntetőeljárás törvényt kell megalkotni és ehhez kell az anyagi feltételeket megteremteni, nem pedig fordítva, az anyagi lehetőségekhez mérni a jogszabályt. A büntető anyagi jog, illetőleg a büntetőeljárás esetében különleges, kiemelt jelentősége van ugyanis annak, hogy a megalkotott törvény hosszú éveken keresztül változatlan maradjon. Nem követhető ezért az a jelenlegi gyakorlat, hogy évenként, kétévenként módosítgatjuk a jogszabályokat, az életviszonyok változására vonatkozó jogelméleti indokolás nem is alapozza ezt kellőképpen meg. Az állandó változtatgatások eredménye lehet aztán az, amit bárki ellenőrizhet, nevezetesen, ha megtekinti a jelenleg hatályos büntetőeljárás törvényt, ott az 1.§-ban a törvény céljára vonatkozó megfogalmazásban a törvényalkotó még ma is a "szocialista törvényesség" kifejezést használja. Ennek anakronisztikus voltára azt hiszem különösebben szót sem érdemes vesztegetni és egyébként is, a szocialista törvényesség, mint fogalmi meghatározás születésének pillanatától vitatott volt és úgy tűnik a gyakorlat próbáját sem állta ki.

A büntetőeljárás törvényt végiglapozva - teljességre messzemenően nem törekedve - szeretnék néhány konkrét dologra is rátérni, annak megjegyzésével, hogy a jelenleg hatályos törvényben számos olyan rendelkezés van, amit nem kell a változtatás jegyében kidobni csupán azért, mert az úgymond a szocialista jogfejlődés eredménye. Alább természetesen nem ezekkel, hanem a megváltoztatandókkal foglalkozom.

Mielőtt a részletekbe belemennék rögzítem, hogy a szabálysértési határozatok bírói felülvizsgálatának megteremtése nem halasztható tovább. E határozatok egy részének - azokra gondolok, melyek a büntetőjoggal "rokon" szabálysértési jogon alapulnak - a büntető, más csoportjának a felülvizsgálatára pedig a közigazgatási bírói tanácsok lennének jogosultak. A Be. I. fejezetének 1. címében tárgyalta alapelvekkel kapcsolatban, ehelyütt csak a 3.§ (2) bekezdéséről és a 11.§-ről kívánok szólni, a védelemről (6.§), a jogorvoslati jogosultságról (7.§), a közvetlenség elvéről (10.§) később ejtek szót.

A 3.§ (2) bekezdésében foglalt megfogalmazás álláspontom szerint így nem helyes, nevezetesen, hogy a bűnösség bizonyítása a büntető ügyekben eljáró hatóságokat terheli, ugyanis ellentétes a II. fejezet 1. címében

foglaltakkal, amikor is a büntetőeljárás törvény felsorolja az eljáró hatóságokat, köztük a bíróságot. Ezt az ellentmondást csak részben oldja fel a 20.§ (1) bekezdésben foglalt azon meghatározás, hogy a bíróság feladata az igazságszolgáltatás, illetőleg a 9.§ (1) bekezdése, ami a vád, a védelem és az ítékezés feladatát egymástól elkülöníti.

"A bizonyítási teher viselése, valamint tartalma tekintetében a szocialista büntetőeljárás előírásai ugyancsak meghaladták és továbbfejlesztették az alapelv klasszikus formulájának követelményeit. Az ártatlanság védelmének klasszikus formulája szerinti struktúrában a bíróság funkciója csupán a felek által felsorakoztatott tények értékelésére és döntésre terjed ki. A vádban foglaltak valóságának, tehát a bűnösségnek a bizonyítása a vádló feladata. A szocialista büntetőeljárásban a bizonyítási kötelezettség valamennyi eljáró hatóságra vonatkozik: a súlyát mindig az a hatóság viseli, mely előtt az ügy folyamatban van. A nyomozási szakaszban tehát a nyomozó hatóság és az ügyész, a bírósági szakaszban pedig a bíróság." (a Be. Kommentár 21. old. Kiemelések tőlem M. J.) Ezen álláspont túlhaladott, véleményem szerint a gyakorlat, függetlenül a jelenleg hatályos szabályozástól, ma már más közelít a klasszikus jogelvekhez. Ezt azonban a törvényesítő átfogalmazásával is meg kell alapozni, vagyis az emígyen összemossott feladatköröket törvényileg is külön kell választani akként, hogy a bűnösség bizonyítását a nyomozó hatóság és a vádhatóság feladatává kell tenni, a bíróság ugyanis nem bizonyítja a bűnösséget, hanem ha bebizonyítja neki, akkor megállapítja azt, ellenkező esetben pedig felment.

Rossznak tartom a Be. 11.§ (3) bekezdésében foglalt azon rendelkezést, hogy a bíróság a tárgyaláson hozott határozatát akkor is nyilvánosan hirdeti ki, ha a tárgyalásról a nyilvánosságot kizárja. A sértett személyiségi jogait súlyosan csorbíthatja az, ha a zárt tárgyaláson elhangzottakat a bíróság az ítélet kihirdetésekor az indokolás alkalmával nyilvánosan és részletesen taglalja. Pedig, ha komolyan vesszük azt a rendelkezést, hogy a szóban kihirdetett ítéletet nyomban, részletesen indokolni is szükséges, akkor ezt meg kell tennie. Ezért egy olyan megszorító bekezdés beiktatását javaslom, amivel a nyilvános ítélethirdetés megtörténtéhez a sértett hozzájárulásának beszerzését a bíróság köteleességévé tennénk. A zárt tárgyalás elrendelése az esetek döntő többségében erkölcsi okokkal indokolható, a dolog sajátosságánál fogva éppen ezek az ügyek azok, ahol a legtöbb hallgató vesz részt a tárgyaláson, illetőleg adott esetben az ítélet kihirdetésén. Ezen a rendelkezésen tehát mindenképpen szükséges változtatni.

Ha már a sértettéről tettünk említést, kerítsünk szót a sértett védelméről is, mert a jelenleg hatályos szabályozás ezzel a kérdéssel meglehetősen mostohán bánik, némi túlzással azt is mondhatnám, hogy sértett ellenes. Azt hiszem elegendő, ha a többszöri szembesítésről - nyomozáson és a

tárgyaláson is - teszek példának okáért említést. Nem csupán nálunk probléma ez. /2/ Úgy gondolom, nem is túlzottan költségigényes a megoldás, itt is követnünk kell a külföldi jogfejlődést. Vonatkozik ez egyébként a tanúk védelmére is, nem vitathatóan ugyanis, minden erőfeszítésünk ellenére a szervezett bűnözés valószínűleg növekedni fog, és így a sértett és a tanúk védelme még inkább előtérbe kerül, ellenkező esetben komoly bizonyítási nehézségekkel számolhatunk majdan.

A 20.§-sal kapcsolatban rögzítem, hogy a fórumrendszerre vonatkozóan komoly viták dúlnak, és ez a dolog még koránt sincs lezárva. Igazából nincs rálátásom erre a kérdéskörre, álláspontom szerint azonban a jelenlegi rendszer is megfelelően funkcionál. A változtatás sajnos valószínűleg csupán pénzkérdés. Pedig külföldről is sok bírálat érte már a jelenlegi jogorvoslati rendszerünket. Ha a rendkívüli jogorvoslati lehetőséget nem számítjuk ide, akkor a fellebbezési lehetőség egyfokú. Egy második fokozat beiktatását, döntően egy érv indokolja, nevezetesen a bírói tévedés lehetőségének szinte teljes kizárása. /3/

Sokkal izgalmasabbnak tartom az előzőnél a 21.§-ban megfogalmazottakat, nevezetesen az egyesbíráskodásra, illetőleg a társasbíráskodásra vonatkozó jogelveket. Ezt alapvetően meg kell változtatni. Amint azt tudjuk a jelenlegi ülnöki bíráskodás a magyar jogfejlődésre mindig is jelentős hatást gyakoroló német jogból került átvételre, a német Schöffen-rendszer adaptálása. /4/ Sem ott, sem nálunk nem vált be igazán, éppen azt a hatást nem érte el, amiért létrehozták. Ha őszintén akarunk beszélni, ki kell jelentenünk, hogy első fokon a társas bíráskodás már ma sem működik, legalábbis nem úgy, ahogy az elő van írva. Ennek két oka van, egyrészt az ülnökök általánosnak mondható alacsony iskolázottsága, másrészt a társadalmi érdektelenség. Ma már, ereje és szellemi képességének teljében levő ülnököt felkérni szinte képtelenség, az ülnökök jelentős része megfáradt nyugdíjas. Ezért a javaslatom az, hogy az ülnökkel történi bíráskodást kivételes esetekre szorítsuk vissza. Első fokon tehát, általános szabályként az egyesbíráskodást szükséges bevezetni és különleges esetekre kell fenntartani a társasbíráskodást. Ez lehet, ha muszáj, ülnöki társasbíráskodás is, de ebben az esetben gyökeresen meg kell változtatni az ülnök-kiválasztás rendszerét, megfelelő díjazást kell biztosítani az ülnököknek, ezen túlmenően talán szükséges volna egy alapos tanfolyam beindítása is, és még ekkor sem biztos, hogy lesz elegendő ülnök, a társadalmi felfogáson ugyanis a Be. módosításával változtatni nem lehet. Ezért is gondolom, hogy nem volna túlzottan nagy baj, ha első fokon az ítélezés egyesbíráskodással történne, hiszen a társasbíráskodás a másodfokú eljárásban mindenképpen adott és ez megfelelő ellenőrzést jelent, de ha ez az álláspont nem tartható, akkor egészen szűk körre kell leszorítani az ülnökkel történi bíráskodást. Csak zárójelben jegyzem meg,

hogy a 21.§ (1) bekezdésében alkalmazott és lejáratott "népi" jelző használata ugyancsak felülvizsgálatra szorul.

Nyilvánvalóan az ülnöki rendszer ellenpontja az egyesbíráskodás, illetőleg az esküdtbíráskodás lenne. Ez utóbbi, ha a jelenlegi óriási ügyping megmarad, a gyakorlatban szinte kivitelezhetetlen. Éppen ezért kiemelkedő jelentősége van az ügyek befejezését segítő és gyorsító módszerek bevezetésének. Az esküdtbíráskodás bevezetése csak e technikák párhuzamos alkalmazásával kecsegtet eredménnyel. Ismert, hogy azokban az országokban ahol e megoldásokat bevezették, az ügyek csupán maximálisan 10%-a, vagy még ennyi sem jut el a főtárgyalásig. Összes hibájával együtt figyelembe ajánlom az olasz megoldást. A már idézett Kertész - Pusztai cikkekből ismerem az előzetes tárgyalás intézményét, amely bármely bünteselekmény esetében alkalmazható, igen eredményes megoldás, hiszen a bíróságok 2/3-dal kevesebb büntetést szabnak itt ki. Vagy az úgynevezett büntető parancsot említem, ami ugyancsak gyorsítja az eljárást és a mi Be. 351.§-unkra emlékeztet leginkább, az egyéb lehetőségeket most nem akarom felsorolni, a cikkből ez megismerhető. Ezen írásban, de más cikkekben is /5/ szó esik az egyik legfontosabb ilyen technikáról, az úgynevezett vádalkuról. Ezt nem részletezem, mert szinte naponta jelennek meg cikkek e tárgyban, de megjegyzem, hogy a külföldi tapasztalat többnyire pozitív, bár ellenérvek is ismertek. Úgy gondolom, hogy ezzel a módszerrel élnünk kellene.

A vizsgálóbírói intézmény bevezetésével kapcsolatosan szeretnék annak hangot adni, hogy az IM. által kiadott, a Be. tervezett módosítására vonatkozó rövid tanulmányban, az erről a kérdéstről elfoglalt álláspontot nem tartom jónak. Vagy bevezetjük a vizsgálóbírói intézményét, vagy nem, de egy közbenső megoldás alkalmazását helytelennek és károsnak tartom, mert mint minden rész megoldás csak részleges eredményt hozhat. Úgynevezett "nyomozási bíró" - ez a kifejezés az anyagból került átvételre - további olyan feladatokat ró a bíróságra, melyek igazából a nyomozó hatóság feladatkörébe tartozna. Tudomásul kell venni, hogy az egyébként is jelentősen leterhelt bíróságok, illetőleg mi, bírák nem vagyunk abban a helyzetben, hogy a nyomozati eljárásra rálátnánk és igazából nem is várható el tőlünk az, hogy az IM. által a jövőben szándékolt előbizonyítást folytassunk le. A bizonyítási eljárás lefolytatása véleményem szerint a nyomozati eljárásban a nyomozó hatóság dolga, nem pedig a bíróságé, ellenkező álláspont elfoglalása esetén megint összemoszuk a feladatköröket, amiket pedig hangsúlyozottan szét kell választani. Ha ezt a feladatot meg akarjuk osztani a nyomozó hatóság és valamely más szervezet között, akkor létre kell hozni a vizsgálóbírói intézményt. Ezt egyébként sokan a külföldi tapasztalatok alapján anakronisztikus lépésnek tartanak. Véleményem szerint nem az elnevezés a lényeg, hanem az, hogy ha a nyomozás

törvényességét felügyelő bíró mint intézmény, beiktatásra kerül az új törvénybe akár mint vizsgálóbíró, akár mint "nyomozási bíró" akkor ennek szervezetenként is intézményesülnie kell. Nem lehet a jelenlegi szervezeti felállás mellett ezt a feladatot a bíróságokra áthárítani, ha ez történik, úgy a bíró szerepe formális lesz csupán.

Szükségtelennek és jogilag indokolatlannak tartom azt, hogy a Be. 29.§-a szerint a megyei bíróság székhelyén működő helyi bíróságnak bizonyos bűncselekményekre kizárólagos illetősége van. Ez az ügyek aránytalan eloszlásához vezet és szakmailag sem indokolható megfelelőképpen.

A 32. §-hoz kapcsolódva jegyzem meg, hogy az egyesítés - elkülönítés, mint eljárási cselekmény, nem indokolja a külön fellebbezési jog biztosítását, ezt ki kell zárni attól függetlenül, hogy ez a tárgyaláson vagy azon kívül történik. A mai bírói gyakorlat sem igazolható kétséget kizáró dogmatikai alapossággal: arról van ugyanis szó, hogy a tárgyaláson kívüli elkülönítés - egyesítés ellen van fellebbezési jog, ha ezt a tárgyaláson tesszük akkor nincs.

Mivel a határozat sem a tárgyalás előtt, sem pedig ott nem minősül ügydöntőnek, ezért a fellebbezési jog biztosítása szükségtelen.

A Be. 45.§-a lehetővé teszi, hogy a nagykorú hozzátartozó védőként járjon el. Rövid büntető gyakorlattal ilyenekkel nem találkoztam, de ettől függetlenül is helytelennek tartom, a védő - ügyvéd legyen. A beteg nagykorú hozzátartozója sem hajthat végre kisebb műtéteket. A hasonlat, de a jelenlegi szabályozás is egyébként abszurd. Hozzáteszem, hogy a hatályos megoldás azért is tökéletlen, mert a nagykorúság önmagában még nem jelent hatásos védelmet, igaz, hatásos védelmet a jogi végzettség sem biztosít feltétlenül. Ezért álláspontom szerint, egyrészt védő csak ügyvéd lehetne, másrészt megfontolás tárgyává kell tenni az ügyvédkényszer bevezetését. Ezt természetesen megfelelő díjazással kell összekötni és ha ez megtörténik, akkor elejét lehet venni a kirendeléses ügyekben néha előforduló formális védelemnek.

Nem látom annak indokoltságát sem, hogy ügyvédjelölt csak a helyi bíróságok előtt járhatson el, ez legfeljebb akkor lehet igaz és indokolt megszorítás, ha és amennyiben példának okáért, a megyei bíróságon első fokon indult az eljárás. A jelenlegi szabályozás ugyanis nem egy esetben azt eredményezi, hogy az első fokon eljár és az ügyet jól ismerő ügyvédjelölt helyett, az az ügyvéd jár el a megyei bíróságon, akinek az ügyről fogalma sincs, és ha valahol formális a védelem, akkor ez az eset ilyen. Nem példaértékű, de megemlítem, hogy a polgári peres eljárás ilyen rendelkezést nem tartalmaz.

Még egy, a védelemmel kapcsolatos dolgot említek meg. Ennek az egész problémakörnek a kardinális kérdése az, hogy a terhelt már a

gyanúsítottkénti első meghallgatásakor részesül-e hathatós védelemben? Ezért a gyanúsított első, érdemi, vagyis e minőségben meghallgatásánál kötelezővé kell tenni a védő jelenlétét. Ez nem lehet pénzkérdés! Ettől eltérő és legfeljebb olyan megoldást tudok elképzelni, hogy a gyanúsított kifejezett lemondó nyilatkozatára figyelemmel legyen ez mellőzhető.

A fentiek után talál logikai törésnek tűnik, de tulajdonképpen az is megér néhány szót, hogy helyes-e egyáltalán ügyvédkényszer bevezetéséről és kötelező védelemről beszélni. Amint azt tudjuk, a mi felfogásunktól gyökeresen eltérő álláspont valósult meg az angolszász jogban, hiszen mindenki jogosult védő igénybevételére, de ismereteim szerint még a legsúlyosabb bűncselekmény esetében sem erőszakolják rá azt a terheltre, ha egyedül kíván védekezni, úgy ezt is megteheti. E megoldás ellen is lehet érveket felhozni, a jelenlegi gyakorlatunk szintén megkérdőjelezhető, hiszen milyen dogmatikai alaptól kiindulva kényszerítünk valakire kötelező védelmet, amikor ő azt nem akarja igénybe venni. Az ezzel együtt járó és a terheltre áthárított bűnügyi költségről nem is beszélve. Természetesen ennek a rendszernek is lehetnek korlátai, gondolok itt például a beszámíthatósággal kapcsolatos törvényi előírásokra. A választás lehetőségét azonban egyéb esetekben talán indokolt volna a terhelt részére biztosítani.

Ha tehát, a védőkényszer és az utóbb említett angolszász megoldás között választanom kellene, talán mégis az előbbire szavaznék, bár ez a költségesebb, viszont az is igaz, hogy az utóbbi liberálisabb.

Vitatott a védő nyomozati eljárásbeli részvétele, nevezetesen az, hogy megjelenhet-e a védencén kívüli, más terhelt meghallgatásán is. /6/ Az a véleményem, hogy a nyomozás befejezéséig a védő csak a saját védence meghallgatásánál legyen jelen, ellenkező esetben akár a másik terhelt jelenlétét is lehetővé tehetnénk, hiszen az információk átadása egyáltalán nem kizárt.

Ami a büntetőeljárásunknak a bizonyítás általános szabályaira, illetőleg a bizonyítás eszközeire vonatkozó rendelkezéseit illeti, azzal kapcsolatban az a véleményem, hogy igen merev a szabályozás. A gyakorlatban ezeknek a szabályoknak a maradéktalan betartása is - márpedig ezeket hiánytalanul be kell tartani - eredményezi az eljárás elhúzódását. A Be. 87.§ /5/ bekezdése szerint például a terhelt beismerése esetén is meg kell szerezni az egyéb bizonyítékokat. Ez a törvényi előírás a jogsértéseket képtelen (volt) megakadályozni, pedig erre találták ki. Arra azonban annál inkább alkalmas, hogy az ügyek feleslegesen elhúzódásához vezessen. Ha a vádlott beismerő vallomást tesz és ezt a beismerő vallomását nem vonja vissza, a tárgyaláson is fenntartja, akkor szükségtelen további bizonyítékokat beszerezni. Ellenkező esetben fordul elő az, hogy a vádlott teljes beismerő vallomásától függetlenül a bíróság kénytelen nagy távolságra lakó számos tanút

megidézni olyasminek a bizonyítására, amit tulajdonképpen már nem is kellene bizonyítani, a felesleges bünyügi költség vádlottat terhelő szaporításáról pedig ne is beszéljünk.

A Be. 60.§ /3/ bekezdése a rendőrségről szóló törvény titkos eszközök alkalmazására vonatkozó szabályozása folytán nem tartható fenn. A büntetőeljárásban kell szabályozni a titkos eszközök alkalmazásával kapcsolatos általános eljárási kérdéseket, annál is inkább, mert ma még egyáltalán nincs eljárási szabály és mindenki csak találgat. A magyar jog nem ismeri a bírói jogalkotást, ezért vethető fel alappal az, hogy milyen felhatalmazásból eredően dönti el bármilyen kollégiumi tanácskozás, hogy példának okáért ki fellebbezhet, milyen határidővel, és kinek kell kézbesíteni a határozatot, stb.

A Be. 108.§ /2/ bekezdésében írt azon rendelkezést, hogy fegyveres erők, fegyveres testületek és rendészeti szervek tagjaival szemben rendbíróság nem alkalmazható, helytelennek tartom. Ez indokolatlan különbség tétel köztük és a civilek között, azon túl kérdéses, hogy a lehetséges bírói kezdeményezés mennyiben jár eredménnyel a parancsnoknál, amire viszont a bíróságnak már nincs is ráhatása. Az utóbbi időben csökkent az állampolgárok tárgyaláson való megjelenési hajlama, és ez alól a 108.§ /2/ bekezdésében privilegizált személyek sem kivételek.

Nem osztom azt az álláspontot, amely a Be. 113.§ /1/ bekezdés a. pontjában realizálódik. Eszerint ugyanis, az idézéssel szemben engedetlen és mulasztó terheltet csak elővezettetni lehet. Pedig a mulasztás szerintem nem tartozhat a védekezés eszköztárába, éppen ezért, egy fájdalmas rendbírósággal esetenként sokkal inkább készíthető a terhelt arra, hogy az idézésnek eleget tegyen. Semmi nem indokolja, hogy erről az eszközről a bíróság lemondjon, de választási lehetőséget természetesen adni kell számára.

A Be. 117.§-ában megfogalmazott szignalizációs kötelesség a gyakorlatban életképtelennek bizonyult. Ezt inkább az ügyészségről szóló törvénybe kellene belevenni.

A büntető és a vétségi eljárás elkülönítésével kapcsolatban visszautalok a társasbíráskodásra vonatkozóan elmondottakra, a büntető-vétségi eljárásnak ugyanis ez a neuralgikus pontja.

A tárgyalás előkészítése során meghozandó intézkedések egy részét a jelenleg hatályos büntetőeljárás a tanácselnök, illetőleg a tanács hatáskörébe utalja. Álláspontom szerint ennek a törvényi előírásnak a fenntartása ilyen formában nem indokolt, ezt vagy teljes mértékben meg kell szüntetni, vagy nagyon radikálisan szűkíteni szükséges oly formában, hogy az előkészítés során az intézkedéseket legyen jogosult a tanács elnöke egy személyben meghozni. Ha ugyanis a vádirat benyújtása előtt egyesbíróként eljárva

előzetes letartóztatást elrendelhet, akkor nem látom annak indokát, hogy a vádirat benyújtása után, a tárgyalás előkészítésekor, és természetesen nem a tárgyaláson, ebben a kérdésben miért kell tanácsban dönteni. Ha ragaszkodunk ahhoz, hogy a tárgyalás előkészítésének szakaszában bizonyos kérdésekben mindenképpen tanácsban szülessen döntés, akkor ezt csak az eljárás megszüntetésére és a kényszergyógykezeléssel kapcsolatos intézkedésekre látom szükségesnek fenntartani. Az összes többi esetben - ideértve az előzetes letartóztatással kapcsolatos döntést is - legyen jogosult a tanácselnök dönteni egyszemélyben. Ha őszinték akarunk lenni, akkor a gyakorlatban már ma is ez az elv érvényesül.

A Be. 181.§ (1) bekezdése szól arról, hogy a vádirattal együtt az idézést a vádlottnak legalább 8 nappal tárgyalás előtt kézbesíteni szükséges. Legfelsőbb Bíróság ehhez kapcsolódó döntései ezt a 8 napos határidőt igen mereven értelmezik, illetőleg amennyiben ez az álláspont hajlékony, akkor pedig igen veszélyes az első fokú bíróságra és ez vezetett ahhoz, a hatályon kívül helyezéstől való félelem szülte gyakorlathoz, hogy a bíróságok a 8 napos határidő meglétéhez ugyancsak mereven ragaszkodnak. Ezt a szabályt oldani kell oly módon - szemben a Legfelsőbb Bíróság döntésével - hogy a vádlottnak és vele egyetértésben a védelemnek biztosítani kell azt a jogot, hogy a tárgyalás megtartását kérhesse a 8 napos kézbesítési időköz hiányában is. Ő, vagy ők tudják ugyanis eldönteni, hogy a rendelkezésre álló idő elegendő volt-e a felkészülésre. Most hirtelen nem tudok kiagyalni olyan példát ami a kérelem ellenére indokolná a tárgyalás elhalasztását, de mert az élet szülhet esetleg ilyet, meg kell adni a bíróság számára azt a döntési lehetőséget, hogy a tárgyalás megtartására irányuló kérelem esetén is elhalaszthassa azt.

A Be. 197.§ (1) bekezdésében foglalt határidőt, nevezetesen azt, hogy a tárgyalást 3 hónapon belül ismétlés nélkül lehet folytatni, ha a tanács összetételében nem történt változás, egyébként előről kell kezdeni, sürgősen meg kell változtatni és az abban megállapított határidőt jelentős mértékben fel kell emelni, példának okáért 1 évre. Tanácsváltozás esetén álláspontom szerint is - a büntetőeljárás egyik sarkalatos alapelve miatt - az eljárást meg kell ismételni, ennek gyakorlatát azonban az egyesbírói intézmény jelentős kiterjesztésével lehet visszaszorítani.

A Be. 208.§ (1) bekezdésében írtakkal kapcsolatosan - visszautalva a tárgyalás előkészítése során kifejtett álláspontomra - az a véleményem, hogy ott írt kérdések közül csupán az eljárás megszüntetése és a kényszergyógykezelés kérdéskörében szükséges fenntartani a társasbíráskodásbani döntést, az összes többi kérdésben a tanács elnökét fel kell jogosítani az egyszemélybeni döntésre.

Nem tudom felfogni, miért köteles az ügyész a vádelejtést indokolni és ha köteles indokolni, ez az indokolás kinek szól. A bíróságnak, a vádlottnak vagy a sértettnek, esetleg az ügyésznek önmaga megnyugtatóra, ezért úgy gondolom, hogy az indokolási kötelezettséget meg kell szüntetni, mert felesleges, tudniillik ha a vádat clejtették, akkor az eljárást meg kell szüntetni. (Be. 209.§ (1) bekezdés, 213.§ (1) bekezdés f./ pont)

Be. 220.§ (1) bekezdése rögzíti azt, hogy mit kell tartalmaznia az ítélet rendelkező részének. A mai gyakorlat szerint a rendelkező részben csupán a bűncselekmény elnevezése szerepel - erre vonatkozóan adott ki a Legfelsőbb Bíróság többször is terjedelmes iránymutatást, ami a bűncselekmények konkrét meghatározását, elnevezését fogalmazza meg - nem kell azonban tartalmaznia a Btk. megfelelő szakaszának számát. Úgy gondolom, hogy ezzel a gyakorlattal is szakítani volna szükséges s a bűncselekmény pontos és precíz körülírásán túlmenően a szakaszszámot is fel kellene hívni, annak tudatában állítom ezt, hogy a jelenlegi elmélet ezt az ítélet indokolásának körébe utalja és így ez eretnek gondolat.

Ami az előzetes letartóztatásra vonatkozó jogorvoslati határidőket illeti, azokat egységesíteni kellene, szükségtelennek látom a 3 napos, illetőleg a 8 napos fellebbezési határidők közötti különbségtételt. Egyébként, valószínűleg nem ártana valami módon közérthetőbben megfogalmazni, vagy még inkább átláthatóbb formába önteni, hogy mikor mi ellen és ki fellebbezhet. A Be. 242.§ III. pontját például szinte alkalmazhatatlanul széleskörűnek tartom, annál is inkább, mert a Be. 274.§ (1) bekezdése szerint az arra nem jogosulttól érkező fellebbezést az első fokú bíróság elutasítja. A jogorvoslati rendszer büntetőeljárásbeli széttagoltsága a törvénymódosítások "szedett védetségének" eredménye is, a jelző valóban idézet, nem tőlem származik. /7/

Indokolatlannak tartom a Be. 278.§ /3/ bekezdésében foglalt azon rendelkezést miszerint a perújítási indítványt, illetőleg kérelmet, tanácsban kell elbírálni függetlenül attól, hogy később egyesbíróként, vagy tanácsban járunk el. Nem látom ennek logikus magyarázatát. Mint, ahogy számomra az is nehezen követhető, hogy a perújítási tárgyaláson miért kell gyakorlatilag az egész eljárást megismételni. Itt valahogy feltétlenül oldani szükséges a szóbeliség és a közvetlenség alapelvén, de valószínűleg a tárgyalás menetén általában is. A tanácselnök ugyanis sokszor hosszú percek, esetleg órákon keresztül olvassa azokat az iratokat, amiket mindenki - ő leginkább - unalomig ismer.

Miért és kinek? Az ülnök mereng, a védelem unatkozik, feltehetően az ügyészt sem érdekli, a vádlott pedig már szeretne mindenben túl lenni. Ha az alapeljárásban a már említett alapelvek miatt fel kell olvasni az iratot - már

amit kell -, akkor miért nem lehet ezt megtenni a perújítási eljárásban a bírói iratokkal, miért kell a tanúkat újra kihallgatni?

A választ az alapelvek merev alkalmazásában kell keresni.

A Be. 346. §-ában megfogalmazottak szerint a bíróság elé állítás feltétele többek között az, hogy ne 5 évnél súlyosabb büntetést rendeljen a törvény kiszabni. Ezt felesleges megszorításnak tartom, el kell hagyni, ez nem garanciális szabály, de az összes többi viszont az. A törvényalkotó talán kicsit megijedt attól, hogy bíróság elé állításban esetleg 5 évnél magasabb büntetést szabnak ki, pedig a lényeg a további hat garanciális szabályban rejlik és ezek elegendőek az elhamarkodott határozat kiszűrésére, annál is inkább, mert az egyik megszorító feltétel alapján, ha az ügy bonyolult megítélése nem egyszerű, akkor adott a lehetőség a halasztásra, ami ilyenkor kötelessége is a bíróságnak.

A Be. XVII. fejezete szabályozza a tárgyalás mellőzésével folytatható eljárásokat. Ezt jónak és célszerűnek tartom, egy ponton azonban változtatást javasolok, ne csupán az ügyész indítványára legyen jogosult tárgyalás mellőzésével dönteni a bíróság. Nem egy olyan esettel találkoztam már, amikor igazából senki - még az ügyész sem - értette, hogy miért nem Be. 351.§ alapján járt el a bíróság, vagyis ezt miért nem indítványozta az ügyész. Ezért javaslom a fentiek szerinti változtatást és talán azon is el lehetne gondolkodni, hogy a Be. 293.§ (2) bekezdését el kellene hagyni, mert jelenleg a fiatalokú elkövetővel szemben ilyen formában pénzbüntetést nem lehet kiszabni. Nem akarom az eljárás nevelő jellegét vitatni, de ezzel is gyorsítani lehetne az eljárásokat.

A Be. 386. §-át ki kell egészíteni azzal is, hogy visszatérítés esetén a törvényes kamatok is járnak, egyszerűen azért, mert ez így korrekt.

A fentiek megfogalmazása után, a mai* napon, vagyis 1994. november 7-én, kezdte meg az Országgyűlés egy újabb Be. módosítás vitáját, amely többnyire a tanú védelmével és az őrizetbe vétel időtartamával kapcsolatos. A törvénytervezet előadója közölte, hogy az átfogó törvénymódosítás 1996. évben várható csupán, annak ellenére, hogy szakmai körökben egyre elementárisabb erővel merül fel egy teljesen új Be. megalkotásának szükségessége, de ez az igény a törvénymódosítás parlamenti vitájában is jelentkezhet.

Újabb három év telt el, 1998 januárját* írjuk, és előttem fekszik az Országgyűléshez benyújtott T/5013. számú törvényjavaslat a büntetőeljárásról. Talán nem tartja szerénytelenségnek a Tisztelt Olvasó, ha mindenekelőtt megállapítom azt, hogy a dolgozat szinte valamennyi gondolatát átvette a törvénytervezet és azt is megkockáztatom, hogy ez a legfőbb erénye. Ugyanakkor, és sajnos, nem vagyok maradéktalanul elégedett a törvénytervezettel.

Sokan, számos szempontból támadják, ezekkel az érvekkel most nem kívánok foglalkozni, legfőképpen azért nem, mert nem tudjuk, hogy a beterjesztett javaslatból mi valósul meg, vagyis mi lesz a végleges szöveg, továbbá azért sem, mert a változtatások próbája a gyakorlat lesz. Egyetlen nézőpontból szeretnék a javaslathoz néhány gondolatot hozzáfűzni és ez ugyanaz, amely az 1994-ben írott dolgozat megfogalmazására indított, nevezetesen az eljárások igazságos, szakszerű és gyors elbírálásának szempontja. Azt hiszem, senkit nem kell emlékeztetnem arra, hogy a megszületendő új büntetőeljárás törvénynek a sajtóban is legtöbbet hangoztatott indoka az eljárások elhúzódása volt. Attól félek, hogy a közvélemény az új törvényt csodászernek tekinti, pedig nem az, mert egy büntetőeljárás törvénnyel a társadalom közfelfogásán változtatni nem tudunk. A mai közfelfogás pedig elvárásokat támaszt a bíróságokkal szemben, az állampolgári fegyelem és az igazságszolgáltatással szembeni tisztelet azonban változatlanul a mélyponton van. Ennek eredménye a tárgyalások elhúzódása, bár nem vitatható, hogy bizonyos, de általam csekélynek tartott százalékban ehhez a bíróságok is hozzájárulnak. Ez utóbbi egy külön dolgozat témáját képezhetné, erről most részletesen nem kívánok szólni. A kialakult közfelfogást, hangulatot azért is veszélyesnek tartom, mert a bírói szervezet önállóvá válásának, illetőleg a bírói szervezet nagyobb anyagi juttatásban való részesítését összekötötte az eljárások gyors befejezésének elvárásával. Meggyőződésem ugyanakkor, hogy a T/5013. számú, büntetőeljárásról szóló törvényjavaslat ennek a kívánalomnak nem fog tudni eleget tenni.

Engedjék meg, hogy elmondjam, annak idején emlékezetem szerint 1995 év elején saját statisztikát készítettem, amit mintegy 4-5 hónapon keresztül vezettem, és amiből arra a sajnálatos következtetésre jutottam, hogy az ügyeim kb.: 55%-ban nem tudok érdemi tárgyalást tartani, illetőleg érdemben - ez egy más kritérium - nem tudom befejezni az ügyet, és döntő mértékben azért nem, mert a vádlottak nem jelennek meg, vagy pedig, sajnos egyre gyakrabban, az ügy elbírálásához nélkülözhetetlenül szükséges tanúk maradnak távol. Ez hihetetlenül magas arány, a felesleges kiadásokról nem is szólva. Úgy ítélem meg, ha ezen a körülményen változtatni tudnánk, az ügyek elhúzódása jelentős mértékben lecsökkenne. Álláspontom szerint azonban ehhez a törekvéshez a bíróságnak eszközöket kell biztosítani. A jelenleg rendelkezésre állók ugyanis a vádlottak, illetőleg a tanúk megjelenésének kikényszerítésére nem elégségesek, de legfőképpen nem elég elrettentőek ahhoz, hogy elejét vegyék, hogy csírájában fojtsák el a vádlott és a tanúnak azon esetleges szándékát, hogy a tárgyaláson ne jelenjen meg. Éppen ezért azt tartanám szükségesnek, ha a törvénytervezet 281.§ (2) bekezdése módosításra kerülne, nevezetesen első és fő szabályként ne a terhelt elővezetése, hanem előzetes letartóztatása kerüljön

előtérbe, vagyis a bíróság legyen jogosult a meg nem jelent és távollétét előzetesen, alapos okkal ki nem mentő vádlott előzetes letartóztatását elrendelni annak távollétében is.

Ezt a határozatot előzetesen végrehajthatóvá kellene nyilvánítani, végrehajtásáról a lakóhely szerint illetékes rendőrség gondoskodna oly módon, hogy fogamatba veszi az előzetes letartóztatást, és a bíróság székhelye szerinti büntetés-végrehajtási intézetbe helyezné el a vádlottat. Megengedem, ez drasztikus eszköznek tűnik és talán ellentétes azzal a törekvéssel, hogy az előzetes letartóztatásokat a minimálisra szorítsuk, azonban ez az ellentmondás csak látszólagos.

Álláspontom szerint ugyanis - egyetérték az előzetes letartóztatások számának visszaszorításával - a tárgyaláson való meg nem jelenés, a tárgyalás elhúzására való törekvés nem méltányolható, ez nem tartozik a védekezés eszköztárába és ezt meg kell torolni. A mulasztások hihetetlenül magas száma az egész büntetőeljárásunk rákfenéje, ezt ki merem jelenteni. Ugyanakkor, ha a bíróság a rendelkezésre álló eszközöket a fokozatok figyelembe vételével, azok betartásával zongorázza végig, a vádlotti cél máris megvalósult, hónapok is eltelhetnek.

Természetesen az előzetes letartóztatás előbb javasolt intézményét a tanúval szemben nem lehet érvényesíteni, és csak remélem, hogy a tervezetben írt magasabb rendbíróság kellő nevelő hatással lesz a tanúkra is. A mulasztások megelőzésére szolgáló és komolyan vehető kényszerítő eszközök hiányát nem pótolja a tárgyalások szcenikus jellegének kidomborítása és a fórum rendszer átalakítása sem.

Végezetül és általánosságban megjegyzem, hogy az új törvény tervezetét nem találom olyan rossznak, mint amilyenek azt egyes bírálói beállítják. Az új jogszabályhoz fel kell nőnie a bíróságoknak, de nem csupán azoknak. Fokozottabb felelősséget és elvárást támaszt ugyanis a nyomozó hatósággal és az ügyészséggel szemben is, és ha utóbbiak e követelménynek nem felelnek majdan meg, megjósolhatom, hogy a felmentések száma drasztikusan emelkedni fog. Ez önmagában nem baj, a baj csupán az, és ezt előre borítékolom, hogy ezért a közvélemény a bíróságokat fogja felelőssé tenni.

Felhasznált irodalom:

- 1) Kertész Imre és Pusztai László: Quo vadis büntetőeljárás? *in: Jogtudományi Közlöny 1992. évi 4.*
- 2) Kertész Imre: A tanú védelemre szorul *in: Magyar Jog 1993. évi 4.*

- 3) Cséka Ervin: A jogorvoslatok szabályozásának alternatívái in: *Magyar Jog 1991. évi 6.*
- 4) Botos Gábor: Az esküdtbíráskodás Magyarországon az évszázad elején. in: *Magyar Jog 1991. évi 2.* Kiemelem a cikkből az alábbi rendkívül tanulságos idézetet: "A két Schöffén, vagyis a népi ülnök ugyanis a szakbíróknak oly erős befolyása alatt áll, hogy szinte mindenben a szakbíró akarata érvényesül és így a rendszer nem nyújt elegendő védelmet egy egyoldalú bírói szemlélettel és a túlkapásokkal szemben. Az esküdtszék intézményes bevezetésének fő indoka az volt tehát a polgári jogok védőbástyája, az abszolutizmus ellenében..."
- 5) Grmela Zoltán: Vádalku - az amerikai modell in: *Magyar Jog 1993. évi 6.*
- 6) Erdelyi Árpád: Felújítás vagy megújítás in: *Magyar Jog 1993. évi 8.*
- 7) Vö. 6. sz. jegyzet.

*****

A BÍRÓSÁGI MUNKASZERVEZETEN BELÜL A BÍRÓI TELJESÍTMÉNY MENNYISÉGI ÉS MINŐSÉGI ÉRTÉKELÉSE, ILLETVE ENNEK KORLÁTAI

Kahler Frigyes⁶

Amióta az angol majd a francia felvilágosodás kiemelkedő gondolkodói olyan állam ideáját tárták a társadalom elé⁷, amely *közhatalmi testületként biztonságot nyújt a társadalom tagjainak, s amelyben a többségi akarat egy akarattá formálódik*, axiómaként él az a felismerés, hogy a hatalmi ágak elválasztása és egyensúlya garantálhatja a népszuverenitást megvalósító, az állampolgári jogegyenlőség alapján álló és működő demokratikus államot. Anélkül, hogy e helyen ismertetnénk miként befolyásolta a jogbölcseleti és közjogi gondolkodást Magyarországon Montesquieu alapvetése, említjük meg br. Eötvös József: A XIX. század uralkodó eszméi e művét⁸, amely talán a legnagyobb hatást gyakorolta mind a korabeli tudományos gondolkodásra, mind a politikai gyakorlatra. A három hatalmi ág - *törvényhozás, végrehajtó hatalom és az ítélkezés* - egyensúlya (noha nem kétséges, hogy az eszme időnként *de facto* sérelmet szenvedett szülőföldjén is pl. a jakobinus terror esztelen öldöklése közepette) - elvileg sérthetetlen elv volt. A polgári állambölcselet egyik alapvető értékének, a hatalmi ágak szétválasztásának tagadását csak a XIX. században kialakuló kommunista ideológia⁹, majd a gyakorlatban Oroszországban megvalósuló bolsevik felfogás fogalmazta meg¹⁰, s a hatalmi ágak szétválasztásának megszüntetését, a monolit hatalom kizárólagosságát fogadta el. Ez az elmélet és gyakorlat egyet jelentett a bírói függetlenség megszüntetésével.

A magyar liberális jogállam kialakulása az 1867. évi kiegyezést követően többek között a hatalmi ágak szétválasztásával és a bírói függetlenség maradéktalan megteremtésével megvalósult. E helyen csak egy megjegyzés

⁶Kahler Frigyes bíró, a Veszprém Megyei Bíróság Büntető Kollégiumának vezetője, egyetemi docens.

⁷Vö: Thomas Hobbes: *Leviatan* (első kiadás: 1651), John Locke: *Két értekezés a polgári kormányzásról* (első kiadás: 1690) Charles de Montesquieu: *De l' esprit des lois. A törvény szelleméről* (első kiadás: 1748, Bp. 1962).

⁸Vö. a tárgyról: Eötvös József: *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra* (Bécs/Budapest 1854. II. kötet) 3.7. fejezet.

⁹Vö: Karl Marx-Friedrich Engels: *A kommunista kiáltvány* (Bp.-Uzsgorod 1980)

¹⁰Vö: V. I. Lenin: *Állam és forradalom, a marxizmus tanítása az államról és a proletariátus feladatai a forradalomban* (Bp. 1977) és Uo: *A szociáldemokrácia két taktikája a demokratikus forradalomban* (Bp. 1977)

erejéig mutatunk rá, hogy Magyarországon a bírói függetlenség és a *bíráskodás tisztessége* - a polgári állam megteremtése előtt is - *élő gyakorlat volt*. Deák Ferenc erről 1824-ben papírra vetett egyik periratában így fogalmazott: *"Nálunk a bíró nem vak eszköze a törvény szavainak, hanem érezve és gondolkodva, ítélő teljesítője azoknak..."*¹¹

Az 1867: XII. tc. (a kiegyezési törvény)¹² utat nyitott Magyarországon is a magyar közjognak és a kor *élvonalának megfelelő* liberális jogállam intézményrendszerének kiépítéséhez, amelynek egyik sarkköve volt a hatalmi ágak szétválasztása. Ez a folyamat a törvényhozásban Magyarországon - a független bírói hatalmi ág megteremtését illetően - valójában az 1848: IX. tc. 4.§-val indult el, amikor megszűnt a földesúri bíráskodás. Anélkül, hogy részleteznénk a modern magyar államiságot meghatározó folyamatot kiemeljük, a magyar bíróságokat polgári alapokra helyező 1869:VI. tc-et, amely végérvényesen elválasztotta az igazságszolgáltatást a közigazgatástól. A következő évek törvények sorával¹³ teremtette meg azt a bírósági rendszert, amely minden tekintetben független volt a többi hatalmi ágtól. Az igazságszolgáltatás és a közigazgatás elválasztása egyben azt is jelentette, hogy az *igazságügyi igazgatás teendőinek ellátása magukra a bíróságokra hárult*.

Amellett, hogy a magyar jogéletben a bírói függetlenség és az ítélezés korrektségét szavatoló elvek magától értetődően voltak jelen, az 1896: XXXIII. tc. (Bp.) rögzítette mindazokat a jogelveket és konkrét processualis szabályokat, amelyek hivatottak voltak garantálni a pártatlan ítélezést és a bírói függetlenséget.

A független bíróságok vezetői nem rendelkeztek olyan jogosítvánnyal, amely lehetőséget nyújtott arra, hogy a bírákat bármilyen módon befolyásolják az ügyek érdemi eldöntésében. Ugyanakkor a bíróságok elnökei nem voltak elzárva annak ellenőrzésétől, hogy a bírák *betartják-e az eljárásjogi törvényben előírtakat, s teljesítik-e állapotbeli kötelezettségeiket*.

¹¹Deák Ferenc ügyészi iratai 1824-1831 sajtó alá rendezte Molnár András (Zalaegerszeg, 1995) p. 157.

¹²A törvény eredeti címe: *"A magyar korona országai és az Ő Felseje uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról s ezek elintézésének módjáról"*.

¹³Így különösen: 1871: VIII. tc. (a bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről), 1971:IX. tc. (Bírák áthelyezéséről) 1871: XXXI és XXXII. tc. (első folyamodású bíróságok rendszere és ennek életbeléptetése), 1874: XXIV. tc. (gyakorlati bírói vizsga), 1884: XXXIII és 1887: XXXX tc (a törvénykezési szünetről) 1890: XXV. tc (ítélőtáblák és főügyészségek szervezetéről) 1890: XXIX. tc. (a törvényszékek székhelyének megváltoztatásáról), 1891: XVII. tc. (a bírói és ügyészi szervezet módosításáról), 1896: XVII. tc. (esküdtbíróóságokról).

Nem célunk itt részletes jogtörténeti kifejtést adni arról, hogy a liberális jogállam milyen lehetőséget és jogeszközöket biztosított a bírósági elnökök részére - a bírói függetlenség megőrzése mellett - az ellenőrzés és a felügyelet ellátására, csupán annyit állapítunk meg, hogy az eljárásjogi szabályok, így különösen a határidők betartása a jogerősen befejezett ügyek tekintetében mindenkor megengedett eszköz volt.

Az *igazságügyi igazgatást és felügyeletet* rendező - így a felügyelet eszközeit szabályozó törvényi¹⁴ és rendeleti¹⁵ szintű - jogszabályokból következik, hogy a felügyeleti jog szerepe a bíróságok hatékony és szabályszerű működésének elősegítése volt anélkül, hogy a felügyelet gyakorlója a *legcsekélyebb mértékben is befolyást kívánt volna gyakorolni az ítélezés érdemére*. Akár a *főfelügyeletet* ellátó igazságügy-miniszter, akár a *közvetlen* felügyeletre hivatott - különböző szintű - bírósági elnökök eszköztárát vizsgáljuk a igazságügyi igazgatást ellátó vezetők számon kérhették az eljárási határidők betartását - ennek függvényében a *teljesítményeket - a bírói függetlenség sérelme nélkül*. Ez a rendszer jól működött - a kontinentális jogfelfogást valló - európai jogállamokban.

A bírói függetlenség tragikus megsemmisítése a kommunista diktatúra sztálinista¹⁶ és poszt-sztálinista¹⁷ időszakában, annak minden keserű következményével az állampolgári jogegyenlőség megsemmisülését jelentő *osztályszempontú bíráskodás viszonyai között a "bírói függetlenséget"* ékként definiálták: *"Az igazi bírói függetlenség egyet jelent azzal, hogy a bírák semmilyen körülmények között sem befolyásolhatók a munkásosztály érdekei ellen, és mindig a proletár hatalmat szolgálják"*¹⁸ Ilyen tartalommal töltötte meg a politika (az 1949:XX tv szellemével összhangban) az 1954. február 1-től hatályba lépett 1954:II. tv -t (első BSZ) és a hozzá kapcsolódó utasításokat.¹⁹

Az 1956-os forradalom megtorlásának időszakát (nagyjából) lezáró 1963. évi 4. tvr. után egyre tarthatatlanabbá vált az *osztályszempontú bíráskodás fenntartása*, és az 1961. évi V. tc. gyakorlatában először a köztörvényes eselekmények körében háttérbe szorult az osztálybíráskodás és a bírák egyre

¹⁴1871: VIII. tc. 1. §., 1891: XVII. tc. 1. §.

¹⁵4291/1891 (1891. VIII. 14) IME. bírósági ügyviteli szabályzat, 810/1892. IM. r., 4510/1892 (1892. X. 22) IME büntető ügyviteli szabályzat, 745/1894. (1894. V. 30) IME sommás ügyviteli szabályzat, 626/1895. IM. r.

¹⁶Kahler Frigyes: Az ítélezés irányítása Magyarországon 1949-1956 I és II *Magyar Jog* 1991. 3. p. 133-141 és 1991. 4. p. 205-209.

¹⁷Vö: Kahler: *Joghalál Magyarországon 1945-1989* (Bp. 1993) p. 40-46.

¹⁸Borbély János a Legfőbb Ügyészség és Legfelsőbb Bíróság MSZMP alapszervezetének gyűlésén mondott hozzászólása. Vö: Kahler: *Joghalál*. p. 24.

¹⁹65/1954 (IK. 23) IM. utasítás és a 107/1958. (IK. 5. 6)

inkább visszanyerik az ügyek eldöntésének lehetőségét. Noha a jogtörténeti kutatások még adósak e folyamat részletes dokumentálásával, de az eddigi ismereteink²⁰ szerint az 1970-es évek elején a gazdasági vezetők ellen indított büntetőper hullám teljes összeomlása azt bizonyítja, hogy a bírák - noha minden törvényi garancia nélkül - *de facto* visszazerezték a független döntést. Noha az 1972: IV. tv. (az 1954: II tv-t felváltó újabb BSZ) nem szüntette meg a monolit hatalomra jellemző hivatali struktúrát (pl. az IM. Bírósági Főosztálya, ezen belül a felügyeleti osztályok), valamint azok a vizsgálatok, amelyeket igazgatási szervek (sőt pártszervek) végeztek, igaz jogerős ítélettel befejezett ügyekben. *Tény, hogy ebben az időszakban már jórészt valóság az 1972-es BSZ 52.§-a: konkrét ügyek érdemét tekintve nem utasíthatják a bírákat.*

A "jogállam forradalma" elnevezéssel elindult rendszerváltoztató folyamat nem hagyhatta érintetlenül sem az Alkotmánynak a bíróságokra vonatkozó rendelkezéseit, sem az 1972: IV. tv-t²¹. Ez utóbbi törvényt az 1989: XLII. tv. alakította át alapvetően a alkotmányos jogállamiság követelményeinek megfelelően. Az azóta részben a törvényhozás, részben az Alkotmánybíróság által ismételtelen módosított törvény (továbbiakban BSZ) - összhangban az Alkotmánnyal - kimondja: "*A Magyar Köztársaságban a bírák függetlenek és csak a törvénynek vannak alárendelve*" (14.§), Anélkül, hogy a BSZ részleteibe bocsátkoznánk kiemeljük a *III. fejezetben* foglaltakat, amely "*A bíróságok irányítása és igazgatása*" címet viseli. A III. fejezethez kapcsolódó 9/1993 (IV.2) IM rendelet²², amely részletesen szabályozza a megyei bíróság elnökének és más bírósági vezetőknek igazgatási jogkörben jelentkező feladatait (9.§-19.§), amelynek teljesítése nem lehetséges anélkül, hogy a vezetők ne rendelkezzenek *megbízható és objektív adatokkal a bírák mennyiségi és minőségi teljesítményeiről*. Ez igaz a szakmai kollégiumok tevékenységét tekintve is (22.§-26.§). Akár az eljárási határidők, az ügyviteli szabályok megtartásával összefüggő (16.§ (2) bek), akár a bírák tevékenységének kötelező vizsgálatát (22.§), még inkább a bíró alkalmasságának kollégiumi vizsgálatát tekintjük (24.§ (1) bek. c/ pont) *nélkülözhetetlen minél több mérhető adat összegyűjtése ahhoz, hogy a kialakuló összkép objektív és meggyőző legyen*. Igaz mindez a büntetőügyekben *első fokon eljáró bírák mennyiségi és minőségi*

²⁰Az 1992: XI tv (harmadik semmisségi törvényt) megalapozandó mintegy 10 000 vádlottat érintő vizsgálat tapasztalatai szerint.

²¹Kihirdetve: 1972. július 8.

²²A 9/1993. IM. r. hatályon kívül helyezett minden korábbi, a bíróságok igazgatását és felügyeletét érintő rendeleti és ennél alacsonyabb szintű jogforrást. A rendelet az Országos Bírói Tanáccsal (egyes kérdések esetében a Legfelsőbb Bíróság elnökével) egyetértésben hozta meg a miniszter.

teljesítményének pontosabb mérését illetően is. Természetes vannak a bírói tevékenységnek olyan kérdései, amelyek nem önthetők számokba, s ezért megválaszolásuk olyan értékítélettel lehetséges csupán, amelyben szükségképpen nagy szerepet kap az értékelő (vezető vagy testület) szubjektív meggyőződése. Mégis a *mennyiségi mutatók* mellett - úgy vélem - lehetséges a bírói munka minőségi oldaláról is olyan mutatószámokat képezni, amelyek alkalmasak egyrészt az egyes bírák tevékenységének *összehasonlítására*, másrészt egy megyén belül működő bíróságok viszonylatában történő összehasonlításra is.

A mutatószámok kidolgozásánál elsősorban arra a kérdésre kellett választ adni, hogy mind a mennyiségi (quantitatív, a továbbiakban Qn.), mind a minőségi (qualitatív, a továbbiakban Ql.) mind az időszerűségi (convenientia továbbiakban C) csoportjában, melyek azok az elvárható átlagos teljesítmények, amelyek az összehasonlítás bázisának megállapításakor 100%-os teljesítménynek tekinthetők.

Ehhez képest alapvető különbség mutatkozik a Qn. és Ql. mutatók képzése között.

A Qn. mutatók:

A Qn. mutatók meghatározásánál tisztázandó kérdések:

- *az elvárható tárgyalási napok száma*
- *egy tárgyalási napra kitűzött ügymennyiség*
- *egy tárgyalási napra eső ítélet száma*
- *egy tárgyalási napra vetített tárgyaláson kívüli befejezések száma.*

A tárgyalási napok számának (továbbiakban Tn) megállapításánál a számítás alapja a következő: az év 365 napjából levonásra kerül 104 szombat - vasárnap, 6 ünnepnap, továbbá 37 nap szabadság és továbbképzés időm. Az így fennmaradó 218 munkanap mellett - heti 2+3 azaz havi 10 tárgyalási nap figyelembevételével az évenként elvárható tárgyalási napok száma tehát $Tn/év=109$. Amennyiben a bírót betegség, vagy más indokolt elfoglaltság akadályozta a 109 tárgyalási nap megtartásában, úgy arányosan le kell vonni a 2+3 napot, s ehhez képest e $Tn/év$ ennek megfelelően esőkkentendő.

Az egy tárgyalási napra kitűzött ügyek (továbbiakban Tn/tü) meghatározásánál két megfontolás jöhet szóba. Az első - a továbbiakban ezzel számolunk, mert szélesebb összehasonlításra nyújt lehetőséget - 100 %-os teljesítménynek tekinti *a helyi bíróságok egy tárgyalási napra kitűzött országos átlagát*. Ez a mutatószám 1990 előtt egyszerűen megállapítható volt az Igazságügyi Minisztérium által évente közzétett statisztikájából (a képletekben IS). A bírósági ügyforgalom adatainak újabb gyűjtési rendszere - 1990-től - erre a kérdéskörre nem terjedt ki. A Tn/tü - jellegénél fogva azonban - évtizedes visszatekintés igazolja ezt - *nagy állandóságot mutat,*

ezért napjainkban is használható, mint a 100 %-os teljesítmény bázisa. Így a képlet tehát 100%-os teljesítmény esetében pl: $Tn/tü-O = 3,6$.

Másik megközelítési lehetőség, amikor a megye előző évi teljesítményét vesszük alapul: $(Tn/tü-m)$. Ez esetben azonban sokkal szűkebb az összehasonlítási alap, mert csak a megye bírának összteljesítményére támaszkodik, így valójában kis megyék esetében torzít.

Az egy tárgyalási napra jutó befejezések (Tn/b) meghatározásánál lényegében hasonló a helyzet, mint az előbbi számításnál. Itt is a tárgyévet megelőző egy éves időszak országos tényezőire lenne okszerű támaszkodni, mint 100 %-os teljesítményre, ez az egy tárgyalási nap befejezésének országos átlaga, amelyet az $IS=1,30$ segítségével számolhatunk ki, figyelemmel arra, hogy ez esetben sem egy gyorsan változó értékről van szó $(Tn/b-O)$. Képletbe foglalva (az 1990 előtti IS táblázatok beosztása szerint):

$$Tn/b-O = \frac{IS.1,3 \text{ bef} + IS.1,4 \text{ bef}}{IS.1.1. Tn} = 2,15$$

Ennél a mutatónál is lehetséges a megyei átlagokkal számolni $(Tn/b-n)$, de ez - mint az előbb arról már szó esett a torzítás veszélye sokkal nagyobb.

Az egy tárgyalási napra eső ítéletek száma (Tn/i) mutatójának kidolgozásánál nem állnak rendelkezésre olyan országos átlagok, amelyek figyelembe vehetők lennének. Az IS-ben az 1990-ig közzétett táblázatok erre csak közvetetten nyújtottak számszerű adatokat²³. A Tn/i azonban nem azonos az ítélettel és végzéssel megszüntetett ügyek számának összegével, mert ennél szűkebb. Csak az ítéleteket és a próbára bocsátást kimondó végzéseket tartalmazza, mégpedig olyan megfontolás alapján, hogy ezek - figyelemmel a tényállás megállapítására - megközelítőleg azonos írásbafoglalási terhet jelentenek. Alkalmos országos adatok híján ezért a mutatószám kidolgozásánál csak megyei adatokra lehet és kell támaszkodni. Ez esetben is a vizsgált időszakot megelőző egy éves bázisidőszak átlagát tekintjük mértékadónak, mert a tapasztalatok szerint a kisebb, közepes és nagyobb terjedelmű ügyek előfordulása - nem tagadva az ügyek fokozatos nehezédését - lényegileg hasonló. Az ügyek nehezédése, bonyolultabbá válása ugyanis olyan lassú folyamat, amely egy-egy éven belül lényeges változást, s így a mutatóban torzulást nem eredményez. Képzelt példamegyénkben vegyük ezt a mutatót: $TN/i-m=2,3$ -nak.

²³IS.1.4 és 1.5. ugyanis együtt adják meg az ítélettel és a végzéssel megszüntetett ügyek számát.

Az egy tárgyalási napra vetített tárgyaláson kívüli befejezések (Tn/tk) - ide értve a közvadás és a magánvadás ügyeket egyaránt - tekintet nélkül arra, hogy személyes meghallgatáson ténylegesen a népi ülnök által folytatott eljárásban szűnt-e meg. A bírák ellenőrzési kötelezettsége ugyanis ezekre az ügyekre is kiterjed.

A teljesítménymutató ezért az 1990-ig gyűjtött IS 1.10 és 1.11 tábláira támaszkodik, és a 100 %-os teljesítmény képlete e szerint (példaszámmal):

$$Tn/tk = \frac{IS1.10 \text{ összesen} + IS1.11 \text{ összesen}}{IS.1/1 \text{ össze } tn} = 3,61$$

A Qn mutató tehát a következő értékekből alakul ki (a lentebb bemutatott példaszor szerint):

Tn	(100 %)	= 109
$Tn/tü-o$	(100 %)	= 3,6
$Tn/b-o$	(100 %)	= 2,15
$Tn/i-m$	(100 %)	= 2,3
$Tn/tk-o$	(100 %)	= 3,61

A szemléltető példa szerint tekintsük át 3 helyi bíróság 4 bírójára vonatkozó statisztikai tényezőkből (a függelék táblázata /10. oldal/ mutatja be) képzett mutatókat:

A tényezőkből képzett Qn számok így alakulnak:

	Tn	$Tn/tü-o$	$Tn/b-o$	$Tm/i-m$	Tn/tk	Qn
„A” bíró	112,84	150,00	127,44	112,17	34,34	107,35
„B” bíró	97,24	155,83	139,53	106,59	36,28	105,16
„C” bíró	77,98	105,00	113,93	81,30	37,95	83,23
„D” bíró	69,72	99,16	119,53	108,68	32,40	85,90

A Qn számok jól mutatják, azt is, hogy a II. bíróságon dolgozó C bíró és a III. bíróságon dolgozó D bíró esetében a tárgyalási napok az alacsony

ügyérkezés miatt nincsenek kihasználva. Így mód van pl. más, túlterhelt bíróságok kisegítésére is.

A kvalitatív mutatók

A Q1 mutatók meghatározásánál szükségszerűen más, az Qn számoknál nehezebben képezhető számokról van szó. Lényeges különbség egyrészt, hogy míg a Qn mutatóknál rövidebb bázisidőszakra kellett építeni, éppen a változás nagyobb dinamizmusára figyelemmel, addig a Q1 mutatók nagyobb állandósági tényezői hordoznak, más szóval hosszabb időszak állandósult ítélkezési gyakorlatát tükrözik. Képzésüknél ezért 4 éves időszak átlagszámait képeznek viszonyítási alapot.

Nem lehetett továbbá a Qn mutatókhoz hasonlóan közvetlen számokkal érzékeltetni a minőségi eltolódásokat. Ezért az elvárható átlagos teljesítménytől való eltérést úgy kellett kifejezésre juttatni, hogy egyúttal a pozitív vagy negatív irányú különbözőség súlyának megfelelően jelenjen meg a mutatószámokban. Mindebből következik, hogy a kiválasztás szempontjából lényeges szerephez jutnak a fellebbviteli tanácsok által felülbírált ügyekben kialakult átlagszámok. Ezek a Bf.1. táblában rögzített rovatok - mint az első fokú bírói munka legjellemzőbb kritikai szempontjai - természetesen eltérő súllyal jelentkeznek a Q1 mutatóban. Nem nehéz belátni, hogy a tényállás megalapozatlansága, vagy a bűnösség téves megállapítása nem azonos nagyságrendű hiba a mellékbüntetés elmaradásával, vagy a hibátlan tényállás és minősítés mellett a büntetés enyhítését, vagy szigorúbb büntetés kiszabását eredményező megváltoztatással.

Tekintsük át tehát sorba a Q1 mutatót befolyásoló tényezőket:

— Hatályon kívül helyezés (Hk)

Az első - s talán legfontosabb - kérdés az első fokú határozatok megalapozottsága és eljárásjogi hibátlansága. Lényegében a Be. 239. § (2) bekezdésében felsorolt és a Be. 258. § keretei között ki nem küszöbölhető hibák miatt történt hatályon kívül helyezések, a Be. 262. § (1) bek. alapján a Be. 250. § II. pontjára és a Be. 261. § (1) bek. szerinti hatályon kívül helyezés került e körben értékelésre. Ha a hatályon kívül helyezés országos átlagnak 4,07 %-ot fogadunk el, s ezt a számot tekintjük 100%-os teljesítménynek - figyelemmel arra, hogy a hatályon kívül helyezés rendszerint igen súlyos bírói hibára vezethető vissza - a Hk100-tól történő plusz vagy mínusz eltérés meghatározásánál indokoltnak látszik azt úgy alakítani, hogy a 4,07 alatti minden 0,5% javulás +10-et emeljen, míg minden 0,5%-os romlás -20-at rontson az eredményességi mutatón. Ehhez képest:

$$\begin{aligned} & +0,5\% = -20 \\ \text{Hk } 100 & = 4,07 \\ & -0,5\% = +10 \end{aligned}$$

— Helybenhagyások (Hh)

Ez a mutató a Be. 259.§ (1) bekezdése alapján történt teljes körű helybenhagyást biztosít, amelynek országos átlaga 53,27%, ezt tekinthetjük 100%-nak. Az eltérések értékelését itt úgy célszerű meghatározni, hogy minden +0,5%-os eltérés +5, míg minden -0,5%-os eltérés -5-öt módosít a Hk100 mutatón.

A fentiekre figyelemmel tehát:

$$\begin{aligned} & +0,5\% = +5 \\ \text{Hh } 100 & = 53,27 \\ & -0,5\% = -5 \end{aligned}$$

— A megváltoztatások (Mv)

A Be. 261. § tartalmát tekintve igen különböző megváltoztatási lehetőségeket jelent, mint ahogy igen különböző súlyú a jogszabály téves alkalmazása. Ennek kifejezésre kell jutni az Mv-mutatóban. Ezért az Mv1 egyik összetevője a Bf. 1. tábla 14-15 rovatain alapul, azaz *elítélés megváltoztatása felmentésre, vagy megrovásra*. Itt 100%-os teljesítménynek az országos átlag 1,06-os száma lehet irányadó és az ettől eltérő 0,1 %-ként az emelkedés -20, míg a 0,1%-os csökkenést +10-el módosít. Tehát:

$$\begin{aligned} & +0,1\% = -20 \\ \text{Mv } 1100 & = 1,06 \\ & -0,1\% = +10 \end{aligned}$$

Az Mv2 a Bf/1 tábla 10. rovatára épül, azaz *felmentés és megszüntetés elítélésre változtatása*. E körben 100%-os teljesítmény az országos átlagnak megfelelően 0,52. Ez esetben 0,1%-os emelkedés -10, 0,1%-os csökkenés +10 módosítást jelent.

$$\begin{aligned} & +0,1\% = -10 \\ \text{Mv } 2100 & = 0,52 \\ & -0,1\% = +10 \end{aligned}$$

Az Mv3 a büntetés kiszabás megváltoztatása, a főbüntetés súlyosbítása és enyhítése a Bf/1 tábla 11. és 13 rovatában foglaltak szerint. Előbbinél az országos átlagot 10,40, utóbbinál 14,77%. A büntetés kiszabás megközelítése

- e sorok írójának álláspontja szerint - sokkal érzékenyebb egy megye (főváros) helyi tényezőire mint az eddig tárgyalt mutatószámok, ugyanis a büntetés egyéniesítése fokozottan kívánja meg a helyi tényezők figyelembevételét. Ezért indokoltnak látszik a 100%-os teljesítmény meghatározását szélesebb keretek között megállapítani, miért is a 100%-os teljesítményhatárt súlyosítás esetén 11,5, enyhítésnél 15,5-ben vesszük alapul. Az ennél magasabb súlyosítás, illetve enyhítés 0,5 %-ként -10 levonást eredményez. Tehát:

$$\begin{aligned} \text{Mv 3100} &= \text{s 11,5} & +0,5\% &= -10 \\ & \text{e 15,5} & +0,5\% &= -10 \end{aligned}$$

Indokolt szólni még egy fontos tényezőről amikor a másodfokú eljárásban tényállás kiegészítés történik az iratok vagy bizonyítás felvétel alapján. Ezt az adatot is kívánatos lenne a QI mutató részévé tenni, mégis két okból mellőzni kellett ilyen mutatószám megfogalmazását. Egyrészt, mert tapasztalataim szerint a tényállás kiegészítésre vonatkozó rovatot gyakran nem vezetnek megbízhatóan, másrészt - s az előbbinél fontosabb szempont - nem különíthető el, hogy mely esetben volt szükséges a bizonyítás felvétel azért, mert az első fokon eljáró bírót az *felróhatóan nem fogamatossította*, vagy mert az ügy menetében az első fokon eljáró bírót *pervezetésétől* függetlenül merültek fel olyan adatok, amelyek a fellebbezési eljárásban a bizonyítás felvételét indokolták.

Visszatérve most már a Qn mutatóval kapcsolatban bemutatott példához, a következő táblán bemutatjuk a QI/Bf mutató képzését. A mutatót az elmondottakhoz képest *hat tényező* - Hk, Hh, Mv1, Mv2, Mv3(e), Mv3(s) - alakítja ki. Lényeges körülmény még annak hangsúlyozása is, hogy a számítások nem alkalmazhatók a kiemelkedően nagy terjedelmű ügyekre, ezek minőségi értékelése minden esetben *egyedi* vizsgálati módot és elbírálást igényel. A mutatók annál kevesebbet torzítanak, minél nagyobb időszakokat vizsgálunk. Legcélszerűbb a 3, illetve 5 éves periódus.²⁴

Példa a QI/Bf mutató képzésére:

Bíró	Hk %	Hh %	Mv1 %	Mv2 %	Mv3(e) %	Mv3(s) %	QI/Bf %
I. bíróság							
"A"	7,40	-33,2:55,5	112,8:0	206:0	150:18,12	47,6:18,91	-48,2:59,23
"B"	1,3	210,8:77,15	308,8:0	206:0	150:10,10	100:18,5	-40:155,93
II. bíróság							
"C"	6,40	6,8:62,4	191,3:0	206:0	150:11,4	100:18,60	-42:82,01
III. bíróság							
"D"	9,5	-117,2:57,14	138,7:1,41	30:1,2	30:9,7	100:22,43	118,6:10,48

Az első fokon jogerőre emelkedett ügyek értékelése (QI/I)

A helyes QI kialakításánál természetesen nem lehet figyelmen kívül hagyni az első fokon jogerőre emelkedett ügyek minőségét sem. Ehhez képest meg kell szerkeszteni az első fokon jogerőre emelkedett ügyek mutatóját is, amelynél ugyancsak nagyobb számú (száznál több vádlottat érintő) ügy vizsgálata ad statisztikai torzításoktól mentes képet. Ebben a körben két alapvetően fontos szempontot ajánlatos figyelembe venni. Elsőként a *hibátlanul megállapított tényállást*, amelynek megállapításánál vizsgálendő, hogy a Be. 221.§ (1) bekezdésben foglaltak maradéktalanul szerepelnek a vizsgált mintában. Amennyiben a tényállás megállapítása hiányos - *de a hiba nem "érdemi"*, csupán ítéletszerkesztési hiányosság, s a szükséges adatok rendelkezésre állnak az iratokban - úgy a 100%-os teljesítményt 3%-os hibahatár elismerése mellett 0,5%-ként -10-el kell csökkenteni, míg a 3%-on belüli hibázásnál 0,5%-ként módosul a mutató +5-el. Így a QI/I mutató - hibátlan tényállás (Th/I) - mellett:

$$\begin{aligned} \text{TH 100} &= 3\% & +0,5\% &= -10 \\ & & -0,5\% &= +5 \end{aligned}$$

²⁴Valójában a 100-ál nagyobb számú esetben már nem érvényesül a kis számú sokaságoknál jelentkező statisztikai torzítás. Példánkál az egyszerűség kedvéért számolunk kis számokkal.

Azok az esetek, amikor a vizsgálat *valóságos megalapozatlanságot* (a Be. 239.§.(2) bekezdésben rögzítettek szerint) észlel, illetve, ahol olyan hiba merül fel, amely *csak felülvizsgálati eljárásban lenne orvosolható* szigorúbb értékelés indokolt. Ezt fejezi ki a Hk/I mutató, amely a vizsgálatra kerülő ügyek 0,5%-át hibahatárként elismerve, ezen túl minden 0,1%-os növekedés -10, míg 0,1%-os csökkenés +5 eltérést eredményez. Ehhez képest a Hk/I mutató képzése:

$$\begin{aligned} \text{Hk/I.100} &= 0,5\% & +0,1\% &= -10 \\ & & -0,1\% &= +5 \end{aligned}$$

A példán folytatjuk a *QI/I* képzésének bemutatását (mégpedig egy 100 ügynél kevesebb sokaságon, annak szemléltetésére, hogy végül is a módszer a kis sokaságú halmazok esetében sem torzít olyan módon, hogy az a valóságos képet hiteltelenné) következő eredményt kapjuk:

	Vizsgált vádlottak	Hiba %	Th/I.	Hiba %	HI/I	QI/I
I. bíróság						
"A" bíró	50	2	110	0	125	117,5
"B" bíró	50	2	110	2	-50	30
II. bíróság						
"C" bíró	50	2	110	0	125	122,5
III. bíróság						
"D" bíró	50	4	80	0	125	102,5

A *QI/I* és *QI/Bf* mutatók birtokában a *QI* megállapítása a következőkben összegezzhető:

$$QI = \frac{QI/Bf + QI/I}{2}$$

Folytatva a példát:

	QI/Bf	QI/I	QI.
I. bíróság			
"A" bíró	59,23	117,5	88,36
"B" bíró	155,93	30,0	92,96
II. bíróság			
"C" bíró	82,01	122,5	102,25
III. bíróság			
"D" bíró	10,48	102,5	56,48

Convenientia mutató (C)

A *C* mutató meghatározásánál az időszerűség legfontosabb adatait lehet alkalmazni, úgy mint

- érkezés és kitűzés közötti idő (t_1),
- kitűzés és tárgyalás közötti idő (t_2),
- első tárgyalás és ítélelhozatal közötti idő (t_3)
- ítélelhozatal és írásbafoglalás közötti idő (t_4)
- írásbafoglalás és felterjesztés közötti idő (t_5).

A jelenleg alkalmazott országos igazságügyi statisztika ez idő szerint a fenti adatbázisokkal nem rendelkezik, nem is tervezik ilyen adatok gyűjtését. Ennek hiányában a *C100* meghatározása, mint bázis nem lehetséges. Megyei adatok a *C* mutató meghatározásához nem alkalmasak, hiszen a kép ez esetben - önmagát hasonlítja önmagához - teljesen hamis lesz.

Összefoglalva a mondottakat: a helyi bírák mennyiségi és minőségi teljesítményének mérésére kialakítható mutatószámok a *Qn* és *Ql* képletek

segítségével összehasonlíthatók, s - elkerülve a kis számú sokaságok halmazából eredő statisztikai torzításokat - segíti mind a bíróságok elnökeit, mind a büntető kollégiumokat. Az ajánlott számítások - anélkül, hogy sértenék a bíró függetlenségét - alkalmasak arra, hogy objektívebben meg lehessen ítélni a helyi bíróságok bírúinak munkáját, kritikus esetekben pedig megnyugtatóbban tud a vezető és a kollégium állást foglalni a bíró alkalmassága kérdésében is.

Ugyanakkor - mert olyan módszer alkalmazásáról van szó, amelynek keretében a számítások bárki számára ellenőrizhetők - alkalmasnak látszik nem csak a mérésre és összehasonlításra, hanem egyfajta, sajátos versenyhelyzet kialakítására is, amelynek tétje a nagyobb szakmai elismertség. Napjainkban, amikor a magyar társadalom is kénytelen végigjárni azt a meredek ösvényt, amelyen Közép-Kelet Európa posztkommunista országai indultak el egy nyugat-európai életnívó reményében, két tényező különös fontosságra tett szert: a verseny és a működő jogállam. Míg a verseny a hajtóerő nélkülözhetetlen eszköze, addig a működő jogállam a stabilitás és biztonság garanciája. Napjainkban épp ez utóbbi értékek kerültek veszélybe. Az okokat keresve, egyik tényező - mert nyilvánvalóan a okok több-tényezősök - éppen a bíróságok büntető ítélezésének mennyiségi és minőségi hiányosságaiban érhető tetten. Közérdek tehát, hogy az ítélezés javítása érdekében is alakuljon ki egyfajta verseny, s ezzel egyrészt emelkedjen a büntető ítélezés hatékonysága, másrészt növekedjen a bírák köz (és ön) megbecsülése.

Ez utóbbi érv kétségtelenül a szakmának szól. Napjainkban azonban egyre több kritika éri a bírói munka gyorsaságát és hatékonyságát a médiákban is²⁵. Ezek az írások - amellet, hogy a bíróság teljesítményét nem éppen jelesre értékelő közhangulatot is igazolni látszanak - kétségtelenül alkalmasak arra, hogy a sokat és kiválóan teljesítő bírák erőfeszítéseit elkendőzzék a statisztikai számítások mindent összemósó átlagaival, amely azonos megítélés alá vonja a kiválóan, átlagosan és elégtelenül teljesítő bírák tevékenységét. Mindez egy olyan torzképet eredményezhet, amely ellen nem elég tiltakoznunk, mert *tenni lehet és kell ellene*. Tenni, mégpedig ugyancsak a számok erejével, a statisztika módszereinek segítségével hívásával. Amikor az ismertített módszerrel *egyénekre bontjuk* az összes bíróságra megállapított átlagokat és a szakmai vezetés (a kollégiumok segítségével) kiszűri az elégtelenül teljesítőket alapvető változás érhető el a nagy átlagok számainál is. Márpedig a közgondolkodást és a társadalmi megítélést nagy átlagok befolyásolják - akkor is, ha ez számunkra kedvezőtlen, esetleg igazságtalan - s a bíróságok presztízsére alapvetően hat, s a hatás a tapasztalatok szerint a mi szakmai érveinkkel alapvetően nem

²⁵Vö : Vavró István statisztikai elemzései a Népszabadság hasábjain.

befolyásolható. A bíróságoknak - s a bírák a személyükben is - alapvető érdeke ugyanakkor, hogy tekintélyüket a társadalmi értékrendszerben olyan szinten ismerje el a jogkereső közönség (ha tetszik a választó polgárok meghatározó része), hogy más - ellenérdekű - lobbyk által se legyen az megkérdőjelezhető. A tapasztalatok szerint ennek meghatározó tényezője, hogy a jogkereső állampolgár ügye (különösen a büntetőügyek sértettjeinél igaz ez) *minél gyorsabban* kerüljön tárgyalásra és ítéletre. (Az az egyébként igaz érv, hogy a nyugati jogállamokban is jelentős a várakozási idő, esetleg hosszabb, mint nálunk, *hatástalan* és ezért alkalmatlan javítani a bíróságok működésének társadalmi megítélését). Ha megcélazzuk azt az alapvető érdekünket szolgáló célt, hogy a bíróságok társadalmi megítélése egy *áttörést jelentő felértékelődést* hozzon oda kell hatni, hogy az állampolgárok sokasága az által érzékeli a bíróságok hathatós jelenlétét a mindennapokban, hogy ügyei optimális időben tárgyalásra kerülnek és azokban ítélet születik. *Erre megvannak azok a belső tartalékok, amelyek felszínre hozhatók az egyéni teljesítmények mérésével*, amely mint láttuk nem öncél, hanem a bíróságok társadalmi felértékelődésének egyik fontos eszköze.

Önmagában a módszer létezése, a már fentebb említett versenyhelyzet megteremtése is olyan irányba hat, hogy mindazok, akik eddig a kisebb ellenállás irányába haladva alulteljesítettek, de *képesek* az átlagos, elvárt teljesítményre, fogják azt teljesíteni. Ez a módszer *legfontosabb hozadéka*, mert az így elmaradt teljesítmények összeadódása eredményezi a legtöbb ügyben a megengedhetetlen késedelmet (főként a gyenge felkészülés miatt számos elnapolással). Ösztönzően hat ugyanakkor a kezdő bírákra is, mert többségüknél ösztönzi azt a természetes törekvést, hogy mielőbb elérjék a gyakorlott bírák teljesítmény szintjét. Így csupán *legutolsó sorban* szolgál arra, hogy kiszűrje a bírói munkára *alkalmatlan* és *fejlődni nem képes* személyeket. Köztudottan ezek a személyi ügyek a bírósági vezetés számára a legkellemetlenebbek. Az emberi oldaltól eltekintve az ilyen ügyeket leginkább az tesz nehezen kezelhetővé, hogy az alkalmatlanság objektív dokumentálása igen nehéz feladat, különösen az akkor, amikor az ügyekben hozott érdemi döntés - a bírói függetlenség okán - csak igen ritkán (nyilvánvaló jogszabálysértés) kritizálható. A teljesítmény mutatók ilyen esetben objektív alapot jelentenek a döntés meghozatalánál.

A BÜNTETŐJOG TÖRTÉNETÉBŐL

EGY "NAGY" PER A GYŐRI MEGYEI BÍRÓSÁG
KÜLÖNTANÁCSA ELŐTT

Kahler Frigyes

1. A vád "Feljegyzés"-e - avagy a politika és a vádhatóság koncepciója

Alig zöldült ki az első fű a mosonmagyaróvári sortűzben halomra gyilkolt munkások és diákok sírjain, amikor a Győr-Sopron Megyei Ügyészség¹ elkészítette azt a *Feljegyzést*², amely a vád alapjául szolgált a forradalom megtorlására indított egyik tragikus, hét kivégzéssel végződött perében. Ez az ügyési koncepciót magában foglaló irat adott keretet³ ugyanis a Földes Gábor és társai⁴ ellen indított valóban "nagy perhez"⁵, amelynek - első olvasásra - tárgya a mosonmagyaróvári tömeggyilkosságért történt felelősség megállapítása. A nyomozás természetesen már csaknem öt

¹A hatóságok megnevezését az 1957-es szabályok szerint használjuk.

²1957. Tük. 00-10 szám 1957. május 17.

³Az ügyben ugyanis nem készült vádirat, az ügy gyorsított eljárásban folyt, a gyorsított eljárás szabályai szerint vádirat nélkül állíthatta az ügyész bíróság elé a vádlottakat.

⁴A Feljegyzés (továbbiakban F./ p ...) szerint a per "A" "Szervezkedési rész" c. részében szerepel Földes Gábor színházi főrendező (*1923), Tihanyi /Tiel/ Árpád tanár (*1916), Gulyás Lajos református lelkész (*1918), és dr. Varga Ernő főiskolai tanár, igazgató (*1911). A "B" "Gyilkossági rész" vádlottai Kiss Antal fűtő (*1933), Weintráger László segéd munkás (*1928), Szalai Ferenc földműves napszámos (*1923), Cziffrik Lajos tsz. tehenész (*1914), Zsigmond Imre gazdálkodó (*1924), Molnár Ferenc segéd munkás (*1929), Korródi Károly segéd munkás (*1926), Jurik Antal tsz. tag (*1910) Fekete István géplakatos (*1924), Sipos Dezső kazánfűtő (*1928).

⁵A Győri Megyei Bíróság B. 009/1957 szám alatt iktatta az ügyet, 1957. május 23-án Földes Gábor és társai ügyeként. A nyomozati iratok Mosonmagyaróvári-per megjelölést viselik. Az első fokú ítélet kelte: 1957. június 10. Az eljárás ítéltanács tagjai: Gyepes István megyei bírósági elnök, a tanács elnöke, Sütő Ferenc és Kovács Károly ülnökök. Másodfokon a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága Katonai Kollégium Különtanácsa járt el Katf. Kt. 0156/1957. szám alatt, az ítélet kelte 1957. december 21. A különtanács tagjai: dr. Ladányi Ferenc hadbíró ezredes a különtanács elnöke, Gyurkó Lajos vezérőrnagy, Lakatos Béla százados, Gyémánt András ezredes, Zentai József őrnagy.

	I. bíróság				II. bíróság				III. bíróság							
	Összes	Tárgyalások	Ítélet	Egy tárgyalási napra eső	Távollét/nap	Összes	Tárgyalások	Ítélet	Egy tárgyalási napra eső	Távollét/nap	Összes	Tárgyalások	Ítélet	Egy tárgyalási napra eső	Távollét/nap	
"A" bíró	491	153	123	665	318	5,40	2,74	2,58	40							
"B" bíró	547	139	106	557	261	5,25	3,00	2,46	30							
"C" bíró	326	117	85	322	159	3,78	2,45	1,85	36							
"D" bíró	285	89	76	272	190	3,57	2,57	2,50	59							

hónapja folyt⁶ "ismeretlen tettesek által bünszövetkezetben elkövetett többrendbeli gyilkosság büntettének gyanúja miatt." Félreértések elkerülése végett tisztázzuk: nem azoknak az áldozatoknak "bünszövetkezetben elkövetett" legyilkolását kívánta tisztázni a hatóság, akikre a gyilkos sortűzet vezényelte a hatalom. Ők, a fegyvertelenül tüntető nép következetesen "csőcselék", "fasiszta csőcselék" megjelöléssel szerepelnek mind az ügyész, mind a bírósági iratokban. A nyomozás kizárólag a sortűz után magasra csapó népharagnak áldozatul esett határőrtilsztek - Gyenes György főhadnagy, Stefkó József alhadnagy, Vági József főhadnagy haláláért és Máté Lajos hadnagy bántalmazásáért akart felelősöket megtalálni és példás megtorlást foganatosítani. Ami még ezen túl a perben történt, az csak a vád koncepciójából a bírósági tárgyaláson foganatosított kihallgatásokból, a pervezetésből, de főként az első és másodfokú ítélet beható elemzésével állapítható meg.

Mielőtt rátérnénk a Földes ügy⁷ - és a másodfokú eljárásban ide egyesített, Ambrus József honvéd őrnagy és társai ellen indított büntető ügy⁸ - kritikai elemzésére - és annak háttérében meghúzódó politikai szándék kifejtésére, emlékezzünk vissza egy már korábban is érintett dokumentumokra. Egyik a Legfőbb Ügyészségen 1957. február 4-én Münnich Ferenc és Marosán György részvételével - megtartott értekezleten Marosán beszédében elhangzottakról⁹ van szó. Itt támadt neki Marosán György Kéri József győri megyei ügyésznek, aki 1953-ban Nagy Imre titkáráként dolgozott. Marosán kijelentette: "A kínai elvtársak azt mondták, hogy itt nem volt proletár diktatúra, annak a feladata, hogy az ellenforradalmat fizikailag semmisítse meg ... Ha 1945-ben nem volt mód, akkor 1957-ben meg kell csinálni"; Másik dokumentum az MSZMP KB

⁶A BM. Győr-Sopron megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Osztálya 1957. január 22-én rendelte el a nyomozást a Bp. (Büntető Perrendtartás) 86.§ (1) bek. alapján a BHÖ (A Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása) 351 pontja alapján.

⁷Vö. még a Földes-perről: Jobbágyi Gábor: "Ez a vértanuk vére" c. tanulmányát Valóság 1995.10.

⁸Ambrus József őrnagy, Tróbert Károly százados, Ökrös Sándor főhadnagy, Vass Tibor főhadnagy, Mikola János főhadnagy ellen az első fokú eljárás a Győri Katonai Bíróság előtt folyt - lényegében a Földes-perrel párhuzamosan B. II.010/1957. szám alatt. Fellebbezések folytán mindkét ügy a Legfelsőbb Bírósághoz került elbírálásra, ahol a Katonai Kollégium Különytanácsa 1957. november 25-én kelt végzésével a két ügyet egyesítette. Ezért a Földes Gábor és társai elleni ügyet, amelyet eredetileg a dr. Vida Ferenc vezette különytanács tűzött ki átadák a dr. Ledényi Ferenc hadbíró ezredes vezette tanácsnak.

⁹MOL. 188. fond 30/1957. 12 öe.

1957. február 26-i Kádár felszólalását örökölte meg: -"körmenetben kell bíróság elé állítani, halálra ítélni és kivégezni"¹⁰. Senkiben sem hagyott kétséget tehát, hogy el kell végleg felejtetni mindazokat az ígéretek, amelyeket Kádár 1956. november 11-i és 26-ig rádióbeszédeiben mondott a "félelem nélküli életről": "Ismételten félreérthetetlenül kijelentem azt is: kormányunk november negyedik felhívásában tett ünnepélyes ígéretet, mely szerint egyetlen dolgozónak sem lehet bántódása amiatt, mert október 23-án kezdődött tömegmegmozdulásokban rész vett ... majd kijelentette: "Nem vezet köztünk senkit a bosszúállás szelleme, s ezt nem tűrjük meg semmiféle helyi szervnél, beosztottnál sem."

A véres valóságra - túl Kádár és Marosán fenyegető kijelentésein - egyrészt a megtorlás művét szolgáló jogszabályok¹¹, különösen a gyorsított eljárást folytató különytanácsokat felállító és eljárásáról rendelkező - a Földes-perben alkalmazott 1957. évi 4. és 1957. évi 34. törvényerejű rendelet (továbbiakban tvr.) - valamint a megtorló gépezet (nyomozóhatóság, ügyészség, bíróság) "specializálása".

A Belügyminisztérium II. főosztályának "Tervezet. Az ellenforradalom elleni harc további feladatai" c. elaborátuma¹² Győrt, a Győr és környéki eseményeket külön is kiemeli:

"1. A győri és miskolci ellenkormány tagjai az ellenforradalom országos budapesti, megyei és legfontosabb területi bizottságainak és bizottmányainak elsősorban osztályidegen, ellenforradalmi vezetői és tagjai...

3. A fasiszta és burzsoá pártok, a horthy rezsim /sic!/ vezető politikai és katonai személyei...

4. A fegyveres ellenforradalmi akciókban részt vett huligán és deklaszált elemek."

A továbbiakban a dokumentum meghatározza, kiket kell népbírói és kiket rendes bírósági tanács elé állítani:

"1. Népbírói tanács elé kell állítani az ellenforradalom országos és megyei vezetőit és azon személyeket, akik szervezői voltak a népi demokratikus államrend megdöntésének. Ebben a kategóriában a csapást az ellenséges osztálymaradványokra, kulákokra, a volt horthysta rezsim legfontosabb politikai, közéleti katonai, valamint csendőr, horthysta katonatiszt és fegyveres harcokban részt vett huligán és más deklaszált elemekre kell mérni.

¹⁰MOL. 188. fond 4/5 öe., vö. még MOL. 288. fond 5/20 öe.

¹¹Részletesen vö: Kahler Frigyes: Joghalál Magyarországon 1945-1989. (Bp.1993) p. 11-136. és Kahler Frigyes: Megtorlás a forradalom résztvevői ellen a jogtörténet tükrében Sortűzck - 1956 II. jelentés (Lakitelek 1994) p. 23-32.

¹²MOL. XIX. A-2 q- 4 d. G 920/1957, 1957. május 15. Közli: Sortűzck II. 319-325.

2. *Bíróság elé kell állítani az ellenforradalom országos budapesti, területi, kerületi, megyei bizottságinak és bizottmányainak ellenséges tevékenységű tagjait. Továbbá a munkástanácsok, ifjúsági, vagy ellenforradalmi szervezetek vezetőit szervezőit, akik gyilkosságokra, sztrájkra és más ellenforradalmi tevékenységre izgattak, vagy ilyen cselekményekben, mint irányítók, szervezők részt vettek.*"

A "győri ellenkormány" üldözése még egyszer felbukkan az idézett forráshelyen akként, hogy a megtorlás előkészítéséért a BM. Politikai Nyomozó Főosztály a felelős¹³.

A *Földes - Ambrus-pernek* tehát az idézett "elvárasoknak" kellett megfelelni.

Mit jelent ez a gyakorlatban? Aki csak felületesen ismeri az 1956 végén, 1957 elején megjelent ún. *fehér könyvek bármelyikét*¹⁴, nem is beszélve az egykorú sajtóról, jól ismeri ezt a koncepciót. Az utókor leghitelesebben az MSZMP ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyveiből¹⁵ ismerkedhetik meg vele. A koncepció lényege, - és ezt fel kell mutatni a perekben, így a Földes-perben is - hogy a revizionista Nagy Imre hívek mozgásba hozták az ellenforradalmi erőket, s ezek restaurálni akarták a "Horthy-fasizmust", vissza akarták állítani Magyarországon a kapitalizmust, el akartak szakadni a Szovjetunió vezette "béketábortól" és ki akarták szolgáltatni Magyarországot a "nyugati imperialistáknak." Ezért a horthysta, valamint az ingadozó kispolgári elemek, a klerikális reakcióval szövetségben "becsapták a dolgozó népet" és felozlatva a "törvényes hatalmi terveket", ellenforradalmi bizottságokat hoznak létre a hatalom megragadására. Ezekből a bizottságokból kiszorítják a kommunistákat, sőt megkezdik a kommunisták üldözését. A reakció e kérdésben a "fasiszta csöcselékre" támaszkodott. A nép tiltakozása a hatalom visszaélései, az emberi jogok semmibevétele miatt, az ÁVH embertelen terrorjával szemben e felfogás szerint a "csöcselék garázdálkodása." Ugyanakkor a kommunista hatalom védelme érdekében tett minden fegyveres fellépés jogszerű (tekintet nélkül arra, hogy a fegyverhasználatra vonatkozó jogszabályokat betartották-e), tehát megtorlásra méltó minden cselekmény, amely az ország szuverenitásának helyreállítását, az ÁVH fegyveres fellépésének megszüntetését, a szabadságjogok elismerését, s különösen a hatalom oldalán elkövetett bűnökért való felelősséget hangoztatta. Mindez "ellenforradalmi tobzódásának" minősült. Ezért a szovjet beavatkozás szükségszerű és jogos cselekedet, a Kádár-kormány el nem ismerése - sőt

¹³A kihallgatásokat a Győr-Sopron Megyei Rendőrfőkapitányságon végezték.

¹⁴Részletes felsorolásuk: Kahler Frigyes: *Joghalál Magyarországon* p. 79-80.

¹⁵A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei I-IV. szerk: Balogh Sándor (Bp. 1993-95).

minden ingadozás november 4-e után - bűnös magatartás és szigorú megtorlást érdemel.

Első lépés tehát - a koncepciónak megfelelő vádlottak kiválasztása.

Az ügyész vádiratot helyettesítő Feljegyzése a vád tárgyává tett cselekményeket két körre osztja: "A. Szervezkedési rész" és a "B. Gyilkossági rész."

Az "A" részben I. rendű (továbbiakban I. r.) vádlott Földes Gábor színházi főrendező, kora ifjúságától kezdve meggyőződéses kommunista (s annak vallja magát haláláig), aki - mint maga vall róla a bíróság előtt - 1945 óta folyamatosan viselt különböző párt-tisztségeket, és nem riadt vissza a szabályok megsértésétől sem pártja érdekében. "1947-ben amikor választást vezettem, apró törvénytelenégeket végeztem."¹⁶

Az érettségi után színművészeti főiskolát végzett Földes Gábor egy gyermekes, családos ember. "Képzett marxista" hírében állt, aki 1953-ban kételkedve fogadja a Nagy Imre nevével fémjelzett politikai irányzatot, majd Nagy Imre által képviselt politikában látja az ország boldogulásának *egyedüli útját*. Látni fogjuk: Földes Gábor I. r. vádlott személyében - először a forradalom megtorlásának történetében Nagy Imre és a "nemzeti kommunizmus" ült a vádlottak padján (noha ez ekkor még nem szerepelt a BM. II. Főosztály Tervezetében) mégpedig a legdurvább formában. A Földes-per ítéletében ugyanis már nyíltan Nagy Imre árulásáról esik szó ekként: "Nagy Imre árulása ekkor még nem volt nyilvánvaló"¹⁷. Az első fokú ítélet ezen túl is súlyosan támadja Nagy Imrét.¹⁸ Nem véletlen tehát, hogy a vádlott társak között szerepel Tihanyi Árpád II. rendű vádlott. A hadirokkant magyar-történelem szakos tanár apja (egy szegény, sokgyermekes család fia) bognár segéd ugyanis az első világháború csataterain vitézi címet szerzett (így magyarosított Tiel-ből Tihanyira) és 1938-ban a 6 gyermekes iparos 50 holdas vitézi telket kapott. Árpád fia - a vitézi címet nem ő örökölte - tanítói oklevelet szerzett, majd hadapród őrmesterként a második világháború frontján sebesülést szenved, (65%-os hadirokkant a lábsérülése miatt) a pedagógiai főiskolát az ötvenes években végezte el. A vád konstrukciójában ő lett a *horthysta reakció képviselője*, aki a kapitalizmus visszaállításával akarja visszaszerezni az 50 holdas vitézi telket.

A III. rendű vádlott Gulyás Lajos - Levél község református lelkésze - kiválasztása sem véletlen. Ő - a nyilasok által angolbarát, baloldaliként 1944-ben internált protestáns lelkész, akit 1947-ben a Kisgazdapárt színeiben pótképviselőnek választottak, s 1948-ban aktív képviselő volt

¹⁶1957. május 23. jkv.

¹⁷Az első fokú ítélet p. 23 (továbbiakban: I/p ...)

¹⁸I/p.7.

rövid ideig¹⁹ - ugyancsak a kapitalizmus restaurálására törekedő *egyházi reakció* megszemélyesítője, akit 1953-ban a bíróság is elmarasztalt²⁰.

IV. rendű dr. Varga Ernő - a Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Akadémia igazgatója, MDP tag, a vád konstrukciójában az *ingadozó kispolgár*, aki korábban kommunistának vallotta magát, de az *"ellenforradalom szolgálatába állt, hogy igazgatói székét megőrizze."*

Ők négyen tehát az "ellenforradalom szellemi vezetői", akik "utat nyitottak a fehér terrornak" és felhasználták a "csöcselék véres tobzódását." A teljességhez szükséges még a "lincselő fasiszta csöcselék." Ilyenként kilenc²¹ kétékezi munkás került ítéleti megmérettetésre.

Az V. rendű vádlott Kiss Antal fűtő, szüleit nem ismerte, állami gondozásban nevelőszülőknél nőtt fel kemény paraszti munkán. A 8 általánost elvégezte, s jövedelme elérte a havi 600 Ft-ot. Nőtlen, gyermektelen, pártönkízüli, büntetlen. A november 26-i tüntetés résztvevője. A sortűz után *részt vesz a halottak és sebesültek "behordásában"*.

VI. r. Weintráger László vádlott segéd munkás 1300-1400 Ft jövedelemmel. 1950 - 1953-ig rendőr volt - hét osztályt végzett, nős, két gyermek apja, pártönkízüli. Weintráger - ő maga így vallotta - Stefkó Lászlónak jó barátja volt.

VII. r. Szalai Ferenc vádlott²² napszámos (sérfenyőszigeti lakos) nős, 4 gyermekes, pártönkízüli, 1 lakóház a vagyona,²³ "általános iskolát végzett", volt már büntetve²⁴.

VIII. r. Ciffrik Lajos vádlott tsz. tehenész, aki 1945 előtt napszámos volt, majd 16 hold földet kapott, amelyet bevitt a tsz-be, 4 elemi iskolai osztályt végzett, élettársától két gyermeke született, és eltartja élettársa gyermekét is. Pártönkízüli, büntetlen előéletű.

¹⁹1948 augusztusában kezdte meg képviselői munkáját, s 1948. augusztus 12-én már lemondott képviselői mandátumáról

²⁰A Mosonmagyaróvári Járásbíróság becsületsértés és rágalmozás miatt 400 Ft - végrehajtásában felfüggesztett - pénzbüntetésre ítélte.

²¹Eredetileg tíz fő szerepelt az ügyész Feljegyzés "Gyilkossági rész" című fejezetében. Jurik Antal (*1901) 6 gyermekes tsz tag - korábban 16 hold juttatott földön gazdálkodó paraszti tekintetében a bíróság az anyagot pótnyomozásra adta vissza, így vele szemben sem az első sem a másodfokú ítélet nem tartalmaz ténymegállapításokat.

²²Neve Szalai és Szalay formában is előfordul.

²³A ház értéke 6000 Ft.

²⁴1952-ben a Mosonmagyaróvári Járásbíróság társadalmi tulajdont károsító lopás miatt 5 hónapi börtönre és 1200 Ft pénzmellékbüntetésre és 3 év jogvesztésre ítélték. Az ítélet az 1953 évi 11 tvr. alapján közkegyelemben részesült.

IX. r. Zsigmond Imre vádlott (doborgazsziigeti lakos), gazdálkodó 11 hold földön, 1 ló, 4 szarvasmarha és 1 lakóház a vagyona. Feleségét, 2 gyermekét és özvegy édesanyját tartja el, pártönkízüli, "háromszorosan büntetett előéletű".²⁵ Zsigmond Imre 5 éven keresztül Sérfenyőszigeten a tanács végreható bizottsága (továbbiakban vb.) elnökhelyettesként is működött. A végzetes október 26-án "ott volt a kórháznál és segített a sebesültek ellátásában"²⁶.

X. r. Molnár Ferenc vádlott (szentgothárdi lakos), 4 elemi végzett, tím földgyári segéd munkás, pártönkízüli, 1400 Ft jövedelemmel, nőtlen, gyermektelen, büntetlen. Molnár Ferenc a sortűz túlélője volt. " ... a tömeg közepe táján ő is a laktanya felé vonult. Itt a sortűz eldördülése után elfutott, majd segített a sebesültek összeszedésében"²⁷.

XI. r. Kóródi Károly²⁸ vádlott 5 elemi végzett, segéd munkás 900 Ft havi jövedelemmel, nős, egy gyermek apja, pártönkízüli, vagyontalan, "háromszorosan büntetett"²⁹. Tudjuk, hogy " ... jelen volt a kórháznál, amikor a sebesülteket beszállították"³⁰.

XII. r. Fekete István vádlott 6 elemi végzett géplakatos, 1164 Ft jövedelemmel, vagyontalan, pártönkízüli, nős, 1 gyermekkel, "egyszeresen büntetett".³¹ Október 26-án " ... az utcán tartózkodott, amikor a határőr-laktanyánál a sortűz eldördült. Ő is segítséget nyújtott a sebesültek kórházba szállításához."³²

XIII. r. Sipos Dezső vádlott hét osztályt végzett, kazánfűtő 1200 Ft jövedelemmel, vagyontalan, pártönkízüli, nőtlen, gyermektelen, büntetlen előéletű, akiről az ítélet szenvtelenül leírja: "A gyárból kijövet a kórházba ment, hogy az ott lévő halottak közül megkeresse öccsét. Itt az udvaron

²⁵A Komáromi Járásbíróság 1947-ben könnyű testi sértés miatt 40 Ft felfüggesztett pénzbüntetésre, a Mosonmagyaróvári Járásbíróság 1952-ben közellátás érdekeit veszélyeztető büntetett miatt 3 hó felfüggesztett börtönre és 500 Ft pénzmellékbüntetésre, 1955-ben pedig becsületsértés miatt 100 Ft pénzbüntetésre ítélte.

²⁶1/p.25.

²⁷1/p.25.

²⁸Neve Kóródi, Korrodi formában is szerepel az iratokban.

²⁹A Győri Járásbíróság 1947-ben lopás miatt 7 hónapi börtönre, a Mosonmagyaróvári Járásbíróság 1949-ben 1 heti fogházra, ugyanez a bíróság társadalmi tulajdont károsító lopás miatt 1953-ban 8 hónapi börtönre és 500 Ft pénzmellékbüntetésre ítélte.

³⁰1/p.26.

³¹A Mosonmagyaróvári Járásbíróság 1955-ben feltűnően durva becsületsértés miatt 300 Ft pénzbüntetésre ítélte.

³²1/p.26.

megtalálta, majd másnap a hullaházba szállították s a vádlott is a temetési előkészületekkel volt elfoglalva"³³.

Íme készen áll a vád koncepciójához összeállított polgári (értsd: nem katonai) személyek névsora. Mielőtt rátérnénk a vád szorosabban vett tárgyára, majd a tárgyalás menetére és az ítéletek értékelésére érinteni kell az ügy másik, *katonákra vonatkozó részét is*. Mint említettük a katonákkal szemben első fokon a Győri Katonai Bíróság hozott ítéletet, s csak a Legfelsőbb Bíróságon egyesítették a katonai és a polgári bíróságnál párhuzamosan folytatott eljárást.

Kik voltak a felelősségre vont katonák?

I. r. *vádlotként Ambrus József őrnagy*³⁴ a forradalom napjaiban a mosonmagyaróvári helyőrségi (műszaki) laktanya parancsnoka volt, beválasztották a Mosonmagyaróvári Városi Forradalmi Bizottságba. Elfogadta és végrehajtotta a forradalmi hatalmi szervek utasításait.

II. r. *vádlott Tróbert Károly százados és III. r. Ökrös Sándor főhadnagy* parancsra mentek Győrből Óvárra a sortűz után. Mosonmagyaróvárra érve *nem léptek fel a határőrlaktanya "védelmében", hanem Földes Gábor utasítását fogadták el.*

IV. r. *vádlott Vass Tibor főhadnagy* büntetőjogi felelősségre vonására hatásköre túllépése miatt került sor, mert - úgymond - beavatkozott a határőrség feladatkörébe és vízummal nem rendelkezőket engedett át a határon.

Mikola János főhadnagy pedig V. r. *vádlotként* azért került bíróság elé, mert *"bűnös parancsot hajtott végre"* Anka és Válóczy határőrtisztek letartóztatásával.

A katonákkal szemben emelt vád tehát *származékos*. Bűnük a kommunista rendszer összeomlása után megalakult forradalmi hatalmi szervektől érkező utasítások elfogadása volt. Az *elsődleges valójában a forradalomban született új hatalommal szemben emelt vád*. Lássuk tehát, mivel vádolta az Győr-Sopron Megyei Ügyészség³⁵ Földes Gábort, Tihanyi Árpádot, Gulyás Lajost és dr. Varga Ernőt?

Mi volt a vád tárgya?

³³I/p.26.

³⁴A másodfokú ítélet (továbbiakban II/p.../ I/a. r. vádlottról ír, hogy így különböztetve meg az ugyanazon ítéletben szereplő I. r. Földes Gábor vádlottól. A többi katona vádlottnál is hasonló módon történt a megkülönböztetés.

³⁵A vád Feljegyzését B. Nagy János (ő lépett Kéri József helyére) megyei ügyész és dr. Grátz Endre ügyész írta alá. dr. Grátz Endre volt a tárgyaló ügyész, és ő készítette a vádlottak terhére benyújtott fellebbezés indokolását és jelen volt - Gyepes István tanácselnökkel - mind a hét halálraítélt akasztásán is.

Az ügyészi vád áttekintésénél - érzékeltetendő a vád Feljegyzésének csapongását is - a Feljegyzés sorrendiségét követjük. A vád *kronológiai sorrendben* kísérel meg összeállítani a történeti tényállást. Így a Feljegyzés II. fejezete október 23-a érintése után az október 25-i eseményekre tér rá.

Földes Gábor terhére rója a vádhatóság az október 25-i győri tüntetés szervezését, a börtön előtti tüntetést, majd megjelenését a pártbizottságon. A vád kiemelt pontja: *"A győri városi tanácson megalakult a nemzeti tanács a törvényes Végrehajtóbizottság mellőzésével, melynek elnöke Szigeti Attila lett és az értelmiségi tanács vezetője pedig Földes Gábor. Ettől kezdve a nemzeti tanács vezette és irányította az egész megyében a politikai életet, mind pedig a gazdasági életet"*³⁶.

Ezután taglalja a vád az október 26-i óvári eseményeket. Itt meghatározó az a szemlélet, ahogy a vád az óvári tragédiát kezelte. Ez a felfogás döntötte el a bíróságok eljárásában is az ügyet, s így végzetesen meghatározta a vádlottak sorsát is.

Ezt olvassuk a vádban: *"Kora délelőtti órákban az akadémisták által kezdeményezett tüntetés hatalmas tömeggé dagadt és izzó hangulatban antidemokratikus jelszavak kiabálása mellett vonultak fel a határőrlaktanyához ... A tömeg a határőrtisztek felszólítása ellenére egyre jobban közelítette meg a laktanyát, viselkedésük egyre veszélyesebbé vált, követelték a csillagok eltávolítását, a tömegnek a laktanyába való beengedését, a fegyverek szétosztását a népek, valamint azt, hogy a határőrség álljon melléjük és támogassa őket. Többszöri felszólítások ellenére egyre veszélyesebben követelőző tömeg közé a laktanya legénysége tüzet nyitott, amelynek során 100³⁷ halott és több mint kétszáz sebesült lett."*³⁸

A vád állításai - mint már bizonyítottuk *szemben állt a tényekkel, de ellentétes a határőrségre is érvényes szolgálati szabályzattal is*³⁹. Valótlan ugyanis, hogy a tömeg követelte "a laktanyába való beengedést, a fegyverek szétosztását a népek." Ezzel szemben tény, hogy a fegyveres határőrség - a *szolgálati szabályzat semmibevevételével* nem alkalmazott sem levegőbe lőtt sortüzet, sem "porzó sortüzet", sem a térd alatti magasságban célzott lövéseket, miként az kötelező lett volna, ha fegyveres tömegoszlást rendelnek el, hanem nyomban a tömegbe lőtt, sőt lőtte a menekülőket és a sebesültekre kézigránátokat is dobáltak. A valós történéseket a vádnak *meg*

³⁶F/p.3.

³⁷A halottak számát illetően: Vö: Kortárs 1996. 7. számában.

³⁸F/ p. 4.

³⁹Vö: Kopácsi Sándor: Szakvélemény a karhatalmi szolgálati szabályzat biztosította lehetőségekről 1956-ban. Sortüzek - 1956. II. jelentés szerk: Kahler Frigyes (Lakitelek 1994) p. 51-59.

kellett fordítani, hogy egyrészt jogellenesnek kezelhessenek minden cselekedetet, amely a szolgálati szabályzat semmibevételével vérfürdőt előidéző határőrök lefegyverzésére irányult, másrészt, hogy gyilkosság vádjával lehessen felelősségre vonni azokat, akik a tömeggyilkosság hatása alatt a határőrök tisztjeire támadtak.

A meghamisított tények jelentették a kulisszákat a fejtetőre állított jogalkalmazás számára.

Kövessük tovább a vád olvasatát. Felrója Varga Ernő IV. r. vádlottnak, hogy a sortűz után "elsőnek fejezte ki felháborodását a gyilkos ÁVH tettei ellen ... követelte a gyilkos ÁVH-sok kiadását és felelősségre vonását"⁴⁰. Az is a vád tárgya, hogy a Varga dr. által összehívott gyűlésen kimondta a DISZ feloszlását és a MEFESZ megalakítását.

Gulyás Lajos III. r. vádlott terhére íratott: "felszólítja a levéli tanács elnökét, hogy gyűjtse össze a falu népét, álljon a tömeg élére és menjen Mosonmagyaróvárra a tömeggel az ÁVH laktanya ellen"⁴¹. Kigúnyolta a párttitkárt, majd Óvárra ment és a "tanácsháza előtt összegyűlt tömeg élére állt, azt a rendőrség épülete ellen vezeti, ahol a nép küldötteként követeli a rendőrség vezetőjétől, hogy a rendőrség fegyveresen szerelje le az ávosokat és a parancsnokokat adják a nép kezére"⁴². Terhére róják továbbá, hogy kiscsapatpárti képviselői igazolványának felmutatásával intézkedett, s hogy Győrbe telefonált fegyveres segítségért.

Itt illeszti be a vád Tihanyi Árpád II. r. vádlott személyét az eseményekbe, akként, hogy a győri nemzeti bizottságban "Tihanyi Árpád győri tanárt bízzák meg azzal, hogy menjen ki Mosonmagyaróvárra 'rendet csinálni'. Tihanyi még két társával a volt Frigyes laktanyába megy, ahol mintegy 50 jól felfegyverzett katonát gépkocsira ültet és megindul élükön Mosonmagyaróvár 'felszabadítására'...a felfegyverzett csapat mintegy 14 teherautót tesz ki."⁴³

Földes Gábor I. r. vádlott Szigethy Attila megbízólevelével személygépkocsival ugyancsak Óvárra indult (Tihanyitól függetlenül érkezett a városba). A tanácsházán bemutatta megbízólevelét, az időközben megérkezett Tihanyi Árpád, Varga Ernő és Ambrus József őrnagy aktív közreműködésével elhatározták a határőrök lefegyverzését. A döntést követően Földes Gábor a határőrlaktanyába ment, és felszólítására a laktanyában lévők letették a fegyvert. Földes Gábor nyomában "hatalmas tömeg beözönlött a gépkocsi után és a Győrből érkező fegyveres katonaság

és fegyveres polgári személyek pillanatok alatt megszállták az egész laktanyát."⁴⁴

Gyenes fhdgy-ot /főhadnagyot/ ... a nép már meglincselte, éppen Földes lázió beszédének hatására. Vági szabadkozott a behozatala ellen, azonban kezét hátracsavarták és úgy vitték a Pobjeda gépkocsiba, amelynek ajtaján belökték a gépkocsiba, majd a tanácsházra szállították"⁴⁵ "Gyenes halálra kínzásában Koródi Károly /XI. r. vádlott/ aki a laktanya udvarán Gyenes oldalába rúgott, Molnár Ferencsel /X. r. vádlott/ együtt a kivonszolásban segítkezett /sic!/, majd a kerítésen kívül Molnár Ferenc egy nagy éles kővel Gyenest fejbcsülytotta, Koródi pedig ismételten megrúgta. Az immár agyonkínzott eszméletlen tisztet a lövészárkokhoz vonzolták és otthagyták"⁴⁶. (Kiemelés tőlem. K.F.)

A tömeg rugdosta, taposta Tóth főhadnagyot⁴⁷, "akinek sikerült nagy nehezen végül is elmenekülnie"⁴⁸. Máté főhadnagy "lincselésében a főszerepet Gulyás Lajos református lelkész vitte ... Tihanyiék eközben a tanácsházára vitték Vági Józsefet akit útközben olyan súlyosan bántalmaztak, hogy több sebből vérzett ... a tűzparancsot adókról és egyéb titkokról faggatták ..."⁴⁹.

Tihanyi Árpádot még azzal is terheli a vádhatóság, hogy a már megalakult nemzeti bizottság tagjainak revízióját is követelte, Varga Ernő terhére írják, hogy küldöttséggel követelte a tanácsházán az ÁVH-sok kiadását.

A másnapi - október 27-i - eseményeket taglaló tényállás Gulyás Lajos III.r. vádlott terhére rója, hogy Levél községben "lemondatta a Végrehajtóbizottságot"⁵⁰, s a gyűlésen elmondott beszédét - ezen belül az alábbi kitételeket: az oroszok gyilkolják a magyar fiatalokat, a felelős személyek elszámoltatásának ideje eljött, ENSZ csapatok segíteni fognak - is vád tárgyává teszik.

Varga Ernőt érinti, hogy ezen a napon letartóztatták K. Papp Józsefet a marxista tanszék vezetőjét, Kopa Dénes hallgatót és testvérét - mert ÁVH-s

⁴⁴Uo.

⁴⁵F/p.6.

⁴⁶Uo.

⁴⁷Azonos azzal a Tóth főhadnaggal, akiről a Földes Gábornak jelentette egy katona, hogy Gyenessel együtt tüzet vezényelt (1957. február 25-i vallomása a Győr-Sopron Megyei Rendőrfőkapitányság politikai osztályán), s akiről a 30. műszaki zászlóalj (Mosonmagyaróvár) jelentése is megemlékezik, mint aki a sortüzet lövette (HL. 56-os gyűjtemény 3. öe. p. 498-499).

⁴⁸F/p.6.

⁴⁹Uo.

⁵⁰F/p.7.

⁴⁰F/p.4.

⁴¹Uo.

⁴²Uo.

⁴³F/p.5.

besúgó gyanújába került. Őrizetbe vették Lengyel Géza pincért is. Valamennyi letartóztatottat Varga Ernő hallgatta ki, a vád szerint bántalmazta a letartóztatottakat.

Varga Ernővel szemben súlyos vád, hogy felkérte Ambrus őrnagyot, a hallgatóktól vegye ki a katonai esküt. "...hogya a támadás esetén a hallgatók megvédik a várost. Ezt követően mint rendfenntartó katonai alakulat működött a Mezőgazdasági Akadémia."

A vád ezután a három határőrtiszt sorsára tér át. Vági Józsefet és Máté Lajost a tanácsházán őrizték. Stefkó József - mint tudjuk - a kórházban volt. A tömeg követeli a felelősségre vonásukat. Vági főhadnagy felugrott a szomszéd szobába rohant és ott a becsukott ablakon keresztül kivetette magát az emeletről. Tömeg ezt meglátva berohant a tanácsház udvarára, kivonszolták az utcára a több sebből vérző Vágit, ütötték verték, rugdosták .... A követelők és kivonszolók között volt Fekete István /XIII. r. vádlott/ ... Jurik Antal ... aki a kivonszolásnál ütlegelte ... majd a földön fejét rugdosta .... rugdosta ... Szalai Ferenc is /VII. r. vádlott/ ... ugyanígy vett részt Vági halálra kínzásában Zsigmond Imre /IX. r. vádlott/ is .... még fejbe rúgta Kiss Antal /V. r. vádlott/ is...⁵¹

Stefkó Józseffel bántalmazásával összefüggésben - aki ekkor a kórházban feküdt - a vád megállapítja, hogy "a csőcselék telefonon kért engedélyt a nemzeti tanácstól a határőrtiszt kiadására. Az engedély megadása után ... hordágyra tették és kivitték a kórházból ... Zsigmond Imre /IX. r. vádlott/ ment oda felelősségre vonni"⁵². Stefkó tagadta bűnösségét és kegyelmet kért "...de a csőcselék kiadta a jelszót: fel a fára. Ekkor kötelet nadrágszíjat vettek elő, és a határőrtiszt lábát összekötötték, és a kötéllel fejjel lefelé lábánál fogva felhúzták a fára...ütötték mindaddig amíg le nem szakadt."⁵³ A vád állítja, hogy ebben a mozzanatban "Kiss Antal /V. r. vádlott/ úgy segített, hogy a határőrtisztet ... megfogva nyomta felfelé. Weintráger László /VI. r. vádlott/ a kötélnek egyik végét fogta ...segítette a felfelé húzást ... Szalai Ferenc /VII. r. vádlott/ a felfelé nyomásban segített Szalai pumpával ütötte a fején, Cziffrik Lajos /VIII. r. vádlott/ pedig többször megrúgta Szalai Ferenc és Zsigmond Imre is ütötték Stefkót ... Sipos Dezső /XIV. r. vádlott/ ...a testére ütött a felakasztott embernek"⁵⁴.

A 27-i eseményeket sorolva a vádhatóság Tihanyi Árpádnak felrója, hogy hozzászólt Győrben Szigethy Attila beszédéhez - s megemlítve az óvári halottakat valamint, hogy "mi is felakasztottunk hármat lávost/, egynek én fogtam a lábát ... annyira felizgatta az ifjúságot, hogy fegyvert követeltek

Földes Gábor - a vád szerint - ugyancsak fegyvert követelt az ifjúság részére, hogy "Budapestre menjenek".

Varga Ernőt érinti: "... a Mezőgazdasági Akadémián vetődött fel az a gondolat is, hogy az egész akadémiát nyugatra mentsék ... mert a szovjet csapatok deportálják az ifjúságot"⁵⁵.

Gulyás Lajos terhére írja a vádhatóság továbbá, hogy "a mosonmagyaróvári járási tanács megbízásából a községekbe járt, ahol a /b-ke/ /végrehajtó bizottság/ leváltotta és megalakította a nemzeti bizottságokat ... parancsot adott Fekesi László határőr-alezredesparancsnok eltávolítására is"⁵⁶. Vád tárgya az is, hogy használta kisgazdapárti képviselői igazolványát.

Különösen a másodfokú eljárásban lesz nagy jelentősége annak a vádban szereplő tényállásrésznek, hogy Gulyás Lajos Hegyeshalomban találkozott a Szabad Európa Rádió két munkatársával is, "... akiknek Gulyás Lajos tolmácson keresztül interjút adott a Magyarországi eseményekről ... ennek során ... a munkatársaktól segítséget kért, kérte az ENSZ csapatok bejvetelét, valamint a nagyhatalmak diplomáciai és gazdasági segítségét a magyar nép számára ... Interjúja végeztével egy memorandumot nyújtott át a munkatáraknak."⁵⁷. A november 4-e utáni időszakban pedig vád tárgya az is, hogy "... a Kádár kormányt nem ismerte el."

Földes Gábor novemberi magatartása ugyancsak vád tárgyát képezi: így különösen "... a színész klubban forrongó vitákat nyitott meg ... a Kádár Kormányt egyáltalán nem ismerte el ... Tagadja az MSZMP létjogosultságát ... Az MSZMP-vel szimpatizálókat a Rákosi-Gerő klikk restaurálójának nevezte ... Büszkén mesélte az óvári ÁVH leszerelését... A sztrájkok idején megszervezte... más-más színész járjon ki a vagongyárba ... hogy ébren tartásuk bennük a forradalom szellemét ... Állandó, szoros összeköttetést tartott fenn az ellenforradalom győr megyei vezetőivel, így Szigeti Attilával, Kéri Józseffel, Éliás Ferencsel, és a 'Hazánk' szerkesztőségével. Földes Gábor mindvégig hangoztatta, hogy független Magyarországot akar, a Szovjetuniót imperialista nagyhatalomnak könyvelte el, Nagy Imrében látta a jövő Magyarországnak megalapozóját. Ugyancsak Nagy Imrében látta a párt újraéledését is."⁵⁸ (Kiemelés tőlem. K. F.). Nagy Imre politikáját elfogadni, tehát közbúvára üldözendő és halállal büntetendő bűncselekmény!

- A vád jogi minősítése

Földes Gábor, Tihanyi Árpád és Gulyás Lajos esetében igen sajátos. Mindhármójuknál a halállal büntethető "népi demokratikus államrend

⁵¹F/p.8.

⁵²Uo.

⁵³Uo.

⁵⁴F/p.9.

⁵⁵F/p.10.

⁵⁶Uo.

⁵⁷Uo.

⁵⁸F/p. 11.

megdöntésére irányuló mozgalom vezetésének büntette⁵⁹ halmazatban szerepel a "gyilkosságra való felbujtás büntette"-vel.⁶⁰

Tudnunk kell tárgyunk megértéséhez, hogy az ítélkezés alapjául szolgáló büntetőjogban gyilkosságot az követ el, "aki embert előre megfontolt szándékkal megöl." A gyilkosság büntetési tétele halál⁶¹. Amennyiben ugyanis az emberölési szándéka nem előre megfontolt (mai jogi terminológiával *előre kitervelt*), úgy a büntetési tétel nem halál, hanem 10 évtől tizenöt évig terjedő börtön.

Lényeges még ismernünk, hogy az irányadó joganyagban létezik az erős felindulásban elkövetett emberölés büntette is. E szerint "Ha a szándék a tettesnek erős felindulásában keletkezett és rögtön végre is hajtatott: az emberölés egy évtől tíz évig terjedhető börtönnel büntetendő."⁶² Ha pedig az erős felindulást az okozza, hogy a megölt személy a tettest vagy hozzátartozóit jogtalanul súlyosan bántalmazta, vagy megsértette és az emberölést ezen felindulásban rögtön végre is hajtatott: a büntetés hat hónaptól öt évig terjedhető börtön leend.⁶³

Ami a felbujtás fogalmát illeti a törvény szavai szerint: "Aki mást büntett elkövetésére szándékosan reábír (felbujtó), a tettes cselekményére megállapított büntetéssel büntetendő."⁶⁴

Igy tehát az első három vádlottat kétszeresen halálos minősítéssel állt a külön tanács előtt.

Dr. Varga Ernő IV. r. vádlott helyzete könnyebb volt. Az ő cselekvőségét "csak" népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való tevékeny részvételnek⁶⁵ értékelte a vád, s ez nem jelentett halálos minősítést, csupán öt évtől tizenöt évig terjedő börtönt.

Kiss Antalt V. r. vádlottat 2 rendbeli (a továbbiakban rb.), Weintráger László VI. r. vádlottat 1 rb., Szalai Ferenc VII. r. vádlottat 2 rb., Cziffrik Lajos VIII. r. vádlottat 1 rb., Zsigmond Imre IX. r. vádlottat 1 rb., Koródi Károly XI. r. vádlottat 1 rb., Fekete István XIII. r. vádlottat 1 rb., Sipos Dezső XIX. r. vádlottat 1 rb. gyilkossággal vádolták meg.⁶⁶

⁵⁹BHÖ.1. pont (1) bekezdés. A büntetési tételére vö. BHÖ:11. pont.

⁶⁰BHÖ.349. pont és az 1950 évi II. törvény a Büntetőtörvénykönyv általános részéről (továbbiakban Btá) 20.§ (2) bek.

⁶¹A BHÖ.349. pontja az 1878: V tv. 278.§-nak felel meg.

⁶²BHÖ.353. pont (1) bek. az 1878:V. tc.281 §-a szerint.

⁶³Uo.(2) bek a hiv tv. alapján.

⁶⁴Btá. 20.§.(2) bek. szövege.

⁶⁵BHÖ. 1. pont (2) bek, a büntetés BHÖ. 11. pont (2) bek.

⁶⁶Jurik Antal ellen ugyancsak egy rendbeli gyilkosság volt a vád, ügyét pótnyomozásra adta vissza a bíróság. Erről a végzést a bizonyítási eljárás lezárása

Valamennyi vádlott előzetes letartóztatásban várta a tárgyalás kitűzését.⁶⁷

A nyomozás során az ügyben nem járhatott el védő a vádlottak érdekében. Ezt az eljárásjogi szabályok nem tették lehetővé. A tárgyaláson - a védelem kötelező volt - így valamennyi vádlottnak volt meghatalmazott, vagy a bíróság által kirendelt védője.⁶⁸ A védelem lehetőségeiről és korlátairól később még lesz szó.

2. A tárgyalás a Gyepes - tanács előtt

- a vádlottak kihallgatásával

1957. május 23-án kezdetét vette az első fokú eljárás tíz napos tárgyalássorozata⁶⁹, amely - a jegyzőkönyvek tanúsága szerint - nyilvános volt⁷⁰.

után hozta meg a bíróság (Jkv/VI.1/p.9) a Büntető perrendtartás. Továbbiakban Bp.175.§.(2) bek, illetve Bp.145 §. alapján.

⁶⁷Földes Gábort 1957. május 3-án, Tihanyi Árpádot 1956. december 27-én, Gulyás Lajost 1957. február 5-én, dr. Varga Ernőt 1957. február 14-én, Kiss Antalt 1957. január 24-én, Weintráger Lászlót 1957. február 5-én, Szalai Ferencet 1957. január 31-én, Cziffrik Lajost 1956. december 27-én, Zsigmond Imrét 1957. január 31-én, Molnár Ferencet 1957. február 19-én, Koródi Károlyt 1957. február 19-én, Fekete Istvánt 1957. február 18-án, Sipos Dezsőt 1957. január 26-án tartóztatták le.

⁶⁸Dr. Hessky Sándor (Földes Gáborné 1957. május 8-án aláírt meghatalmazása alapján, és Weintrager László védelmében) a II. fokú eljárásban Földest dr. Bojta Béla védte a vádlott apjának meghatalmazásával 1967. június 11-től, dr. Berkovics István (Tihanyi Árpádné 1957. március 6-i meghatalmazása alapján az öhter László (Gulyás Lajosné 1957 március 6-i meghatalmazása és dr. Varga Ernőné 1957. február 16-i meghatalmazása alapján), dr. Horváth József (Kiss Lajos védelmében), dr. Erdélyi Iván, Ddics József (Molnár Ferenc, Kóródi Károly és Fekete István védelmében) és dr. Giday Gyula (Sipos Dezső védelmében), dr. Várdy László (Zsigmond Imréné meghatalmazása alapján a II. fokú eljárásban 1957. aug.18-tól) járt el védőként.

⁶⁹Tárgyalási napok: 1957. május 23. (Földes Gábor, Tihanyi Árpád vádlottak kihallgatása), 1957. május 24. (Gulyás Lajos vádlott kihallgatása) 1957. május 25. (Kiss Antal, Weintráger László, Szalai Ferenc, Cziffrik Lajos, Zsigmond Imre, Molnár Ferenc vádlottak kihallgatása), 1957. május 27. (Kóródi Károly, Jurik Antal, Fekete István, Sipos Dezső vádlottak, Feksz László, Czebe József, Máté Lajos, tanu), 1957. május 28 (Port Árpád, Závori József, Vidó Dezső, Vitéz József, Légrádi Károly, Kovalszky Sándor, Koppány Lajos, K. Papp József, Karkus István, Makkos Mihály, Dr. Dohy János, Sass Gábor tanú) 1957. május 29 (Adamek Lajos, Kapus János, Vitéz Antal, Kozma István, Szakáll Sándor, Németh József, Závori Pál, Szalai Ernő, Keil János, Horváth László, Doboczky Ágnes, Dr. Paulovics Tibor, Dr. Mike Zoltán, Lengyel Géza, Ambrus József tanú), 1957. május 30. (Kovács Béla, Ivánczi

A vádlottakat először személyi körülményeire hallgatta meg a bíróság, majd - a még ki nem hallgatott vádlott-társak távollétében - megkezdődött a vádlottak érdemi kihallgatása.

Földes Gábor I. r. vádlott

Állt elsőnek a bíróság elé, kijelentette: "A vádat megértette, a vádra vonatkozóan nem érzem magam bűnösnek, ... a november 4-e utáni eseményeket illetően azok egynémelyikében hibásnak érzem magam"⁷¹. (Kiemelés tőlem K. F.). Határozott szavak! Különösen, mert tudjuk, hogy Földes Gábor lesz az, akít minden eszközzel igyekeznek a tanács elnöke megtörni, sőt emberségében megalázní, hogy szenvedése nagyobb legyen, mint sorstársaié. Most azonban még harcol igazáért (életéért) a kommunista bíróság előtt a magát kommunista forradalmárnak és Nagy Imre hívének valló 33 éves férfi.

Földes Gábor rendre elmondja október 23-tól minden napjának eseményeit - mindent, amit fontosnak gondol, és beszél mindenről, amit a tanács elnöke, vagy az ügyész megkérdez.

Mielőtt Földes érdemi vallomásával foglalkoznánk, szólni kell a kihallgatás módjáról, más szóval a tárgyaláson követett pervezetéséről, mert ebből világosan kitűnik, hogy mire kíváncsi és mire nem kíváncsi a bíróság. Külön említést érdemel a kérdésfeltevés stílusa.

Gyepes tanácselnök a kérdéseket a vádlottak kihallgatásakor (így volt ez Tihanyi, Gulyás és Varga kihallgatásánál is) lényegében három fő irányban tette fel.

- A kérdések első csoportja - a *mi történt pontosabban?* - helyénvaló az igazságszolgáltatásban. Ez minden büntetőeljárásban megszokott, hiszen a bíróságnak tisztában kell lenni a *történeti tényállás* minden részletével.
- Merőben szokatlan azonban, - sőt jogállamban elképzelhetetlen - hogy az ítéelő tanács elnöke meg nem történt dolgokról - *feltételezés alapján* - tegyen fel kérdéseket. Ebben az esetben ez nem egyszer előfordult.

Istvánné, Papp Gyula, Gerencsér Gyula, Kusnyerik György, Takács Lajos, Molnár Gyuláné, Meszlényi István, Ambrus Sándor, Rondics István, Rigó János, Nagy Sándor, Horváth Imre, Giricz Mátyás tanú), 1957. június 1. (Szabó László, Ládi Károly, Szekeres Ferenc, Horváth Zoltán, Szabó György, András István, Döbövánsszki Lajos tanú), 1957. június 4. (vádbeszéd, védőbeszéd, nyilatkozatok az utolsó szó jogán), 1957. június 10. (ítélet hirdetés).

⁷⁰Sajátos ellenmondás, hogy a nyilvános tárgyaláson tárgyalt ügy iratait a titkos ügykezelés (TÜK) szerint kezelték a rendszerváltozás idejéig. A nyilvánosan kihirdetett ítélet szövegét a védők nem kaphatták meg, "... a védők részére a TÜK szabályzat szerint az ítélet rendelkezésre áll" állapítja meg a jegyzőkönyv. (Jkv/VI.10/p. 3).

⁷¹Jkv/V.23/p.4.

Gulyás Lajost pl. hosszan faggatja Gyepes tanácselnök arról, *mi lett volna, ha a levéltömegek bejöttek volna Óvárra*⁷²? E kérdések mögött nem csak a bíró szakmai felkészületlensége húzódik meg. *Ez egy pervezetési mód*, amely jól ismert a harmincas évek szovjet koncepciók pereiből éppúgy, mint az 1953-at megelőző magyarországi koncepciók perekből. A kihallgatási taktika célja annak kimutatása, hogy a vádlott *szándékaiban bűnös* - és a *bűnös gondolat* (ezzel félreteresi a klasszikus büntetőjogi elveket, amelyek csak a *bűnös tett* büntetését teszik lehetővé) - *önmagában is büntetést érdemel* ...

- A kérdések harmadik csoportja - s ez uralja mindvégig a pert az első négy vádlott esetében - az *inkvizíció világába* visz. Arra kíváncsi ugyanis a bíróság, hogy *miként vélekedik, milyen nézetek vall* a vádlott, különösen a szocializmusról, a szovjet csapatok beavatkozásáról, a Szovjetunió és Magyarország viszonyáról, Nagy Imréről, a Kádár-kormányról, az októberi eseményekről, a forradalom és ellenforradalom kérdéséről. Ha nem tudnánk, hogy élet és halál a tét, akár egy marxista filozófia kollokviumon érezhetné magát az olvasó. Mégis inkább arról van szó, hogy vannak bírúk a XX. század közepén Magyarországon, akik - meggyalázva a bírói hivatást - kaphatók voltak arra, hogy embereket *ideológiai nézeteik miatt* vessenek (halálos) büntető ítélet alá.

Az utóbbi két kérdéscsoportot esetenként kombinálta a bíróság ekként: *mi a véleménye, mi lett volna, ha a szovjet csapatok nem avatkoznak be november 4-én?*

A kérdésfeltevés stílusában a *gúny és a hatalmi gőg keveredik*. Mindez nem öncélú, nem is egy hatalomhoz jutott - de arra alkalmatlan - ember tobzódása a kiszolgáltatottak felett. A kérdező stílus tudatosan alkalmazott eszköz, a vádlottak megtörését és "hivatalos" megalázását szolgálta.

Visszatérve Földes Gábor tárgyalási vallomásához: október 23-án - mint elmondja, barátjától Kéri József megyei ügyésztől⁷³ értesült a készülő tüntetésről. "Arra gondoltam, nekem is ott lenne a helyem, mert én is ahhoz a társasághoz tartozom .... Fel akartam menni Pestre, de az este játszani kellett, s autót sem tudtam szerezni .... Kisbéren hallottam Gerő Ernő közismert beszédét, mire kerek szóval, amit többen hallottak, én azt mondtam: *Ez egy örült*⁷⁴" Kijelenti továbbá: "Tudtam, hogy Magyarországon hallatlan keserűség van a népben a hibás vezetés miatt."

"...min keseregtek?" hangzott az elnöki kérdés. Földest nem hozza ki a sodrából a cinizmus, válaszol: "Azon keseregtek, ami 1953-tól forrt az

⁷²Jkv/V.24/p.7.

⁷³A megyei ügyész beosztás mai terminológiával a megyei főügyésznek felel meg.

⁷⁴Jkv/V.23/p.4.

országban.⁷⁵ S a 25-i eseményeknél büszkén mondja ... "amikor Nagy Imre volt a miniszterelnök, s Kádár János az első titkár. Ez a párt, a 800.000-es párt győzelmét, a magyar nép győzelmét jelenti a torzítások ellen." Elhatározza tehát, hogy tüntetést vezet a színházból. A tüntetés jelszavai a szocializmust éltették. Visszautasítja a vád állítását, hogy hazugnak mondta a Kossuth Rádiót "azt mondtam nem kell hinni Gerőnek, Budapesten a nép harcol, s nem a fasiszták. Mi nem vagyunk fasiszta csürhe, mi nem akarunk rombolni, mert minden, ami az országban van, az a népé .... Azt láttam Nagy Imre beszéde után, hogy Magyarország Nagy Imre mögött áll ... a becsületes emberek egy része is azt kívánta, hogy a szuverenitás helyreálljon"⁷⁶. Tagadta ugyanakkor, hogy a börtön megnyitásában bármi szerepe lett volna. "Amikor elértünk a börtön elé, akkor már eldőrdült a sorozat. Ekkor a pártbizottság elé mentünk"⁷⁷. Földes fel akart menni a pártbizottságra, hogy elérje a tüzelés megszüntetését, de nem engedték be, sőt, amikor telefonon beszélt Hortobágyival - a párttitkárral - felrótta neki, hogy a tömeget az épület elé vezette. Földes ezt követően egyedül ment be a börtönbe, ahol megtudta, hogy ki lövetett: "Szabó elvtárs⁷⁸ rendkívül imponálóan járt el, hogy csak minimális áldozattal végezte el feladatát."⁷⁹. Mindaz, amit Földes a győri börtön előtt és a börtönben történekről vall távol áll a valóságtól. A győri sortűz igaz történetét - a szakirodalomban először - M. Kiss Sándor kutatásai tisztázták a legutóbbi időben⁸⁰. Most tekintsünk el a börtön előtt lezajlott események perbeli verziójának történeti hűségétől, mert az a *per szempontjából* valójában egészen más a lényeges.

Ez az a pont, ahol a tanács elnöke rájöhett: Földes Gábort törbe lehet csalni és meg lehet törni, hiszen elfogadta Szabó érvelését a "minimális áldozatról", és elfogadta, hogy jogos volt nyomban halálos lövéseket leadni a fegyvertelenekre. Nem kérte számon Földes - a tartalékos tiszt - a hatályban lévő szolgálati szabályzat rendelkezéseinek betartását a tömegoszlatastról. Gyepes tudta, ezen az úton kell csak továbbmennie, mert felismerte Földes Gábor alapvetően *súlyos belső ellenmondással küzd*. Mint kommunista keményen *elítélte*, hogy 26-án a városházán "kint az erkélyen papok és más nacionalista, keresztény ideológiájú, Istenes hangú beszédeket

⁷⁵Jkv./V.23/p.5.

⁷⁶Jkv./V.23/p.6.

⁷⁷Uo.

⁷⁸Az említett ávh-s tiszt azonos volt azzal az Szabó László "BM dolgozó"-val, akit a bíróság 1957. június 1-jén tanúként kihallgatott (Jkv./VI.1/p.1-2.)

⁷⁹Jkv./V.23/p.6.

⁸⁰M. Kiss Sándor: A halál oka ... Magyarország 1995. okt. 22.

mondtak"⁸¹ és elfogadta, hogy a börtönnél nem a szolgálati szabályzatban írt tömegoszlatastról történt, ugyanakkor - bár nem értett egyet Szigethy Attilával pl. a Szovjetuniótól való függetlenség kérdésében vagy abban, hogy Magyarország több párti demokrácia legyen, "s abban a kommunista pártnak helye kell, hogy legyen" - a tanács elnökének kérdésére habozás nélkül válaszolja: "Nekem nem ez a véleményem. Úgy vélem, hogy Szigeti Attilának jogában áll, hogy véleménye legyen"⁸². (Kiemelés tőlem. K. F.)

Valóban, a továbbiakban élénk táruul egy akkoriban sokak által megélt tragédia, amely azon alapszik, hogy egy emberben összeesnek a demokrácia, tolerancia, önálló gondolkodás és humánus tisztelete a proletárdiktatúra, osztályharcos, intolerancia, kizárólagosság, feltétlen tekintélytiszteltet belesúlykolt kényszerképzeteivel. Most azonban még október 26-a délelőttjén vagyunk, amikor is a Kisgazdapárt is helyet kért magának a kormányzásban. "Szörnyű lidércálm volt ez. Megijedtem, hogy mi lesz ebből"⁸³ vallja Földes Gábor, a kommunista, a kommunista bíróság előtt.

Itt tette fel a tanács elnöke az első *mi a véleménye?* típusú kérdést "mi a véleménye, mit szolt volna a munkásság, ha közismert fasiszták vették volna kézbe a hatalmat?"⁸⁴

Földes részletesen beszámol arról, miért vállalta el - Kéri József és Szigethy Attila rábeszélésére az értelmiségi tanács elnöke, s a nemzeti tanács elnökhelyettesi tisztét. A fiktív kérdésre hasonlóan fiktív választ adott: "Ha átvették volna, a munkásság mindjárt elsöpörte volna azokat." Ezután Földes fűzte tovább Gyepes fikcióját - kétségtelen felismerve a védekezés szempontjából logikailag (de nem ideológiailag) kézenfekvő lehetőséget: "Ha mi nem, akkor a demagóg jelszavakkal léptek volna fel mások, ellenkormányt próbáltak volna, leszakítani akarták a Dunántúlt Nagy Imre kormánytól. Ezt a szerepet én október 26-án vettem át, s az értelmiségi tanács elnökségéről október 28-án le kellett mondanom"⁸⁵. A bíróság azonban érzékeltette, hogy a védekezésnek ez az iránya zsák-utca. Ezért a következő tanácselnöki kérdés: "miért vett részt?" (ti. a nemzeti bizottságba - K. F.) Földes tovább bizonygatja: "Azért mentem át a városházára, s a fejemet teszem, hogy Szigeti Attila célja is az volt, hogy az ellenforradalmat ellensúlyozzuk, megakadályozzuk. Mert a párt és az államapparátus összeomlott ... Nem hivatásom a politika, én művész létemre mindig politizáltam, mert arra tanítottak, hogy mi, mint kommunisták, mindenért felelősek vagyunk az országban. Lehet, hogy az az én bűnöm,

⁸¹Jkv./V.23/p.8.

⁸²Jkv./V.23/p.13.

⁸³Jkv./V.23/p.8.

⁸⁴Uo.

⁸⁵Uo.

hogyan amikor a politikusok elmenekültek, nekem kellett ezt a szerepet vállalni"⁸⁶.

Ismerős szavak - emlékezzünk csak Kádár mit mondott Gyurkó tábornokkal kapcsolatban - "... és a végén mi beadtuk a kulcsot"⁸⁷. Itt idézzük emlékezetbe a "quod licet Iovi non licet bovi"⁸⁸ ősi közmondás mélységes igazságát is, amely most ismételtelen beigazolódt.

A következő elnöki kérdés "... véleménye szerint mi volt a legnagyobb tragédia 1956 októberében? Földes válasza még ideológikus és korántsem megadó: "Hogy az ellenforradalmi erővel szemben nem lehetett koncentrálni a magyar munkásságot." (Ne kérjük számon Földes Gábertől, hogy miért nem lobbantotta az inkvizítor-bíró szemére: a forradalom vezető ereje éppen a munkásság volt, amely felkelt egy nevében, de ellenére uralkodó hatalmi elit ellen, az "új osztály" - a nomenklatura - zsarnoksága ellen, mert ha ezt legkésőbb a per folyamán felismerte volna Földes Gábor - mint ahogy a kommunista Nagy Imre felismerte jóval korábban - aligha omlott volna össze, és hasonlott volna meg önmagával).

Gyepes tanácselnök következő kérdése voltaképpen nem is kérdés - ("Arra a kérdésre, hogy nem az volt-e a legnagyobb tragédia, hogy becsapták a magyar munkásságot?") - hanem valójában nyílt marasztalás - "Én nem csaptam be a munkásságot" válasz erőtlen, sőt visszahúzó, Földes elbizonytalanodására utal.

Az október 26-i eseményekről részletesen beszél Földes, s a jegyzőkönyv jól tükrözi, Földes Gábor újból visszanyerte lélekjelenlétét, sőt esetenként igen bátor és öntudatos.

"... kora délutáni órákban - hallottam, hogy Óvár utcáin vér folyik." Szigethy Attila megbízólevelével indul Óvárra, "Nehéz helyzetben voltam, Szigeti Attila sem tudta, hogy fog-e még látni ...." Négyen indultunk egy személygépkocsival: "Nem tanácskoztuk meg, hogy mit csinálunk, célom az volt, hogy megadásra készítsem az óvári ávot"⁸⁹.

Útközben találkozott a Győről elindult katonák és fegyveres civilek gépkocsi-oszlopával, (erről Tihanyi kihallgatásánál szólnak) akiknek megtiltja, hogy Óvárra menjenek.

Tájékoztodik, majd telefonált a határőr laktanyába, amelyet "ávós laktanyának" ismert (egyébként helyesen, mert a határőrség az ÁVH része volt).

Gyepes kérdése után sokkolóak. Földes még igaza tudatában vitatkozik, de nyilatkozatai egyre inkább hasonlatosak az ingoványba tévedt ember vergődéséhez. A kérdés első része, hogy (a vérengzés ellenére) miért akarta lefegyverezni az őrséget? A válasz: "Győrben az ávó megadta magát. Teljes örütségnek tartom, hogy fegyvertelen tömegbe lőjenek. Ma sem tartom helyesnek tömegre lőni. Én a városban azt hallottam, hogy fegyvertelen népre lőttek, s nekem 60 halottat mondtak."

Gyepes tanácselnököt azonban nem lehet kimozdítani a szerepéből, megkérdezi volt-e katona Földes. "Nem gondolta, hogy a katonának van esküje, amit meg kell tartania?"⁹⁰

A válasz még mindig bátor és tisztességes: "Én fegyvertelen népre sohasem lőnék .... Hallottam olyan esetről, hogy végszükség esetén a fejek fölé és a lábak elé lőnek, s ilyenkor a fegyvertelen tömeg eloszlik. Egyébként nem tudom, hogy arányaiban elképesztő szerencsétlenség hogyan történt. Én akkor is így nevezem"⁹¹.

Lehet, hogy Földes nem tudja, csak érzi - Gyepes tanácselnöknek azonban tudni kötelessége -, hogy mit tartalmaz a Szolgálati Szabályzat, s hogy mi a teendője a felesküdtött katonának ha népellenes parancsot kap. Kérdés feltétele arra utal, hogy az óvári diákokat és munkásokat nem néznek, csak csöcseléknek tekintette.

Földes Gábor még egyszer visszatér a fegyverletétel kérdésére: "Az én lelkiismeretem tiszta, ha én nem tettem le a fegyvert, nem tudom, mi történt volna, de így sokkal kevesebb vér folyt. Bármilyen legyen is a sorsom. Ez a laktanya nem tudta volna tartani magát ebben a szituációban november 4-ig."⁹²

A kérdés - a válaszból következően - a győri fegyveresek fellépésére vonatkozhatott. A vallomás beszámolt arról, úgy, hogy a tömeg a laktanyában nem nyúlt a fegyverekhez. A jegyzőkönyvben ezután egy sajátos mondat olvasható:

"Arra a kérdésre, hogy forradalmárnak tartotta magát? Igen." Ennek a kérdésnek - amely most hangzott el először, de koránt sem utoljára - igen nagy jelentősége van. Földes Gábor még nem tudja Gyepes szándéka az, hogy önmaga jelentse ki magát ellenforradalmárnak!

Ezután arról vallott Földes, hogy egy tisztet kiment a gépkocsiján a laktanyából, miközben őt is megverik. "Ha engem nem vernek, ez a tiszt nem jut az autóhoz ...."⁹³

⁸⁶Uo.

⁸⁷MOL. 288. fond 4/10 öc. p.152. Vö: a Kortárs 1996/ 8. számában közölt fejezetben.

⁸⁸Amit szabad Jupiternek nem szabad az ökörnek - latin közmondás.

⁸⁹Jkv/V.23/p.9.

⁹⁰Uo.

⁹¹Uo.

⁹²Jkv./V.23/p.10.

⁹³Uo. A tiszt Vági főhadnagy volt.

Földes Gábor eddigi bírósági vallomásában két fontos dolog *nem* szerepelt. Az egyik - erről a nyomozás során beszélt - a sorkatonák közölték vele, hogy *Gyenes és Tóth "vezényelt tüzet."* Nem véletlen tehát, hogy a népharag a laktanya tisztjei ellen fordult.

A másik tényről ugyancsak a nyomozati iratokból értesülünk: *a laktanya udvarán megtalálták az agyonlőtt gyermek holttestét.* Erről a nyomozás során egyik határőrtest is vallott! Később ez az események alakulását lényeges befolyásoló tény teljesen elsikkadt és az ítéletek nem foglalkoznak vele.⁹⁴ A tárgyaláson elsikkadt ez a fontos mozzanat, úgy annyira, hogy az ítéletek sem értékelik. Pedig a tény közlése nem a vádlottaktól, hanem az egyik tanúként kihallgatott határőrtestistől származik.⁹⁵

Ez a sokkoló látvány az oka, hogy az eddig a törvényes felelősségre vonást elfogadó tömeg bántalmazni kezdte a tisztet. Ezekből az ütlegekből jutott néhány kemény csapás Földes Gábornak: *"Közben engem ütni kezdtek, orromon és szájamon folyt a vér."* - vallja.

A kihallgatás újabb fordulatot vett és Földes Gábor újabb *ideológiai vereséget szenvedett*, hiszen - engedje meg Németh László szavai módosítását - *nem lehet senki egy személyben a diktatúra és a forradalom!*

A Gyepes-Földes egyenlőtlen párharc új fordulata ezúttal az ÁVH megítéléséről szólt! A tanács elnöke ezt követően ugyanis arról faggatta Földest, hogy beszédeiben. *"...miért említette az ávosokat, mert tudtam, hogy emberek utálják. Nem mindha bármikor rajongtam volna értük, de 1953 óta Rákosi Mátyás kiszolgáltatta a nép megvetésének, s felelősségét csökkentendő az összes hibáért az ÁVH-t tették felelőssé. Sem a magyar nép, sem a kommunisták szemében nem volt szimpatikus intézmény. Arról nem tudtam, hogy az ÁVH-t megtisztították....* (Egy pillanatra álljunk itt meg. Az ÁVH megtisztítása - a szövegből adódik - Gyepes tanácselnök kérdésére adott válasz! A kihallgatási taktika tehát ráolvassa Földesre: egy "megtisztított" ÁVH ellen, bűnösen lépett fel. Ezt bizonyítja a következő kérdés is: *Arra a kérdésre, hogy ki védte meg a népi demokráciát 12 éven keresztül? Nem vitás, hogy sok komoly dolgot csináltak. Én azért haragudtam az ávóra, mert az ellenség üldözése helyett barátokat üldöztek.*"⁹⁶

Földes Gábor újból *erkölcsi csatát veszett, elsősorban önmagával szemben* (ma már tudjuk, hogy életének megmentésére aligha volt esélye). Persze az ÁVH szerepének megítélése sem véletlenül szól így Gyepes tanácselnök szájából, az Kádár értékítéletének visszhangzása csupán.⁹⁷

A kihallgatás az október 27-i eseményekkel folytatódott. Ennek - a szempontjából lényeges mozzanata, hogy Szigethy Attila és Kéri Földes Gáborra bízta a győri rádió felügyeletét. Jellemző a bíróság felfogására az a kérdés és válasz - mondhatjuk inkább állásfoglalásnak -, amely ekként került a jegyzőkönyvbe: *"Elnöki kérdésre - Igen, ez azt jelenti, hogy én vagyok megbízva a rádió politikai ellenőrzésével. A műsorhoz nem volt semmi közöm."*⁹⁸ A 27-i események a nemzeti tanács ülésének részleteit rögzítik. Itt tér vissza az "ellenkormány eszméje", amelyet Szigethy Attilával Földes "ki akart védeni."

Gyepes István újabb teoretikus kérdése: *"...tudja-e, hogy mi a forradalom?"* Földes nyomban a szemináriumban tanultakkal válaszol: *"a forradalom alapján véve a tulajdoni viszonyok megváltoztatásáért vívott harc."* Ettől kezdve az újabb kérdések célja egyértelmű: *kimondatni Földessel az "ellenforradalom" szentenciát.* Ismét a jegyzőkönyvből: *kérdésre - Most utólag nem tudom az októberit forradalomnak nevezni. Azzal egyetértetek, s akkor is egyetértettem, hogy 12 évig szocialista fejlődés volt hazánkban, forradalom volt.*"⁹⁹ Ez a megállapítás azonos Kádár értékelésével, amint az MSZMP IKB november 21-i ülésén¹⁰⁰, valamint a december 2-3-i IKB ülésén mondott: *"Győztes proletárforradalom rendszerében nem lehetséges semmiféle forradalom, csak ellenforradalom"*¹⁰¹. Földes Gábor újabb csapdába került és ettől kezdve - elvesztve az elvi tartását, bűnösnek védekezett. *"Akkor az a szó, hogy forradalom a levegőben volt. Együtt úsztam a nép hangulatával, amely a felkelést forradalomnak nevezte... Én akkor a forradalom szó marxista elemzésén nem gondolkodtam, most másképpen láttam, mint akkor. Akkor nem gondolkodtam. Még ma sem tudom egyszerűen ellenforradalomnak nevezni, bár minden tendenciája meg volt annak, de másnak sem tudom nevezni. Egyszer volt ilyen a történelemben. Az egész nép elkeseredettsége egyszerre robbant ki a szocializmus ama torzulása ellen, amelyek majdnem elkedvetlenítették a népet a szocializmustól. De ez nem történt meg.*

*Arra az elnöki kérdésre, hogy mit gondol, vállalta volna-e a nép a kapitalizmust? - A kapitalizmust nem vállalta volna a nép ...a szocializmusnak sokféle válfaja lehet... Keseredéssel töltött el, s másokat is, hogy nem szereti a nép a szocializmust, mint ahogy szerethetné, s szeretni is fogja. Én a szocializmust a magyar nép létérdekének tartom."*¹⁰²

⁹⁸Jkv./V.23/p.12.

⁹⁹Jkv./V.23/p.13.

¹⁰⁰Vö: A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületének jegyzőkönyvei I. szerk: Balogh Sándor (Bp.1998) /továbbiakban Jk./p.77.

¹⁰¹Jk.p.142-143.

¹⁰²Uo.

⁹⁴Vido Dezső vallomása a Győr Sopron megyei ügyészségen 1957 április 30-án.

⁹⁵Vido Dezső ügyészségi kihallgatása 1957. április 20-án.

⁹⁶Jkv./V.23/p.11.

⁹⁷Vö: Kortárs 1996/6.

A következő csapda a Szovjetunióval volt kapcsolatos: "arra a kérdésre, hogy mit gondol, a Szovjetunióban mi van? - szocializmus. Arra a kérdésre, hogy akkor miért akarta ettől megszabadítani a magyar népet? - Én nem akartam megszabadítani. Én csak annyit mondtam, hogy amint a nemzetközi helyzet megengedi, minden állam területén a saját, Magyarországon a magyar, s nem a szovjet hadsereg lesz." ¹⁰³

A csapdából azonban nincs kibúvó, hiszen Gyepes további kérdése elmondják Földessel, hogy a nyugati hatalmak atomfegyverekkel látják el Nyugat-Németországot és a szocializmus csak nemzetközinek képzelhető el. Idekapcsolódik, hogy a határőrlaktanya lefegyverzése a nyugati határ őrizetlenül hagyását jelentette. Bár Földes még tiltakozik az Óvári vérengzés ellen: "nem hiszem, hogy Óváron szükség volt a rengeteg halottra, úgy érzem, hogy vérengzés nélkül is meg lehetett volna oldani." Gyepes kérdése: "kérdésre, hogy vérengzés nélkül is ugye lehet egy laktanyát átjátszani az ellenségnek?" megtöri Földes ellenállását: "Önök előtt állok, érzem a felelősséget."

Az október 28-i eseményekre vonatkozó kihallgatás csupán néhány sor. Lényege, hogy az ellenkormány alakítási kísérlet ¹⁰⁴ folytatódott Földes Gábor azonban ebben nem vett részt, eltávozott a tanácsszobából.

A kihallgatás a befejezéséhez közeledett. Földes Gábor november 4-e utáni magatartásáról vallott. Vallomásának ez a része - mint látni fogjuk - az első fokú ítéletben csak mintegy kiegészítője a korábbi tevékenységének. A másodfokú ítéletben azonban súlyponteltolódás történt és úgy tűnik, hogy a katonai különparancs Földes Gábort nagyobb részt a november 4-i állásfoglalása miatt tartotta méltónak a halálra.

A Gyepes-tanács előtt mindenestre kijelenti: "A beavatkozással nem értettem egyet. Úgy fogalmaztam, hogy minden népnek joga van, hogy történelmét saját maga csinálja, a reakciót saját maga verje le." ¹⁰⁵

Számot ad arról, hogy a színészek jártak a vagongyárba. "Én is kimentem, én Tamási Lajos "Piros vér folyt a pesti utcán" /sic!/ c. versét szavaltam" ¹⁰⁶ ... Igen, ezt úgy nevezik, ébren tartani a forradalmi szellemet." ¹⁰⁷

Földes Gábor ezt a tevékenységét nem érezte bűncselekménynek "ebben csak hibásnak érzem magam."

A következő főbenjáró kérdés a Kádár-kormány elismerése vagy el nem ismerése volt. "Az tény, hogy nem értettem egyet a Kádár-kormányal, s az akkori politikai helyzetben pozíciót nem vállaltam."

Az ügyész ugyancsak tett fel néhány kérdést ezután. Megtudjuk Földes Gábor 1945 óta részesült "pártoktatásban".

A vád képviselője az után is érdeklődött, hogy "... a tömeg miért vonult mindenütt a párt házak elé? Köztudomás szerint - hangzik Földes válasza - a párt az ország gazdája. Az elkeseredett emberek a pártot akarták megkérdezni, felelősségre vonni."

Elmondja még, hogy "fanatikus híve voltam a pártnak," s belső válsága 1953-ban indult meg a párttal kapcsolatban. "Mindezzel azt akarom mondani, hogy 1953 óta szomjasak voltunk az igazságra. A Petőfi kör ülésén úgy éreztük, hogy a pártvezetőség elszakad a tömegektől ... Én akkor forradalmárnak tartottam magam, ma nem. De ellenforradalmár sem vagyok." ¹⁰⁸ Ez az utolsó nyom a jegyzőkönyvben, amely arra utal, hogy Földes Gábor erejéből vitára is futotta.

A május 27-én - a negyedik tárgyalási napon - már túl vagyunk a vádlottak kihallgatásán és a bíróság szólítja az első tanút, Feksz László határőr-alezredest ¹⁰⁹. Tanúvallomásáról korábban már szóltunk. ¹¹⁰ Ő volt a győri határőr körzet parancsnoka, aki vállalta, hogy tűzparancsot adott az óvári határőr laktanyának - ma már tudjuk, hogy a kb. 6 vagonnyi lőszer, de sokkal inkább az ott tárolt hírszerzési iratok "védelme" indokolta a parancsot. Feksz fellépése és a Gyepes-tanács tárgyalásán uralkodó légkör együttes hatására Földes Gábor önmagával meghasonlott és teljes mértékben összeomlott. Erről tanúskodnak önmagát és legjobb eszméit megtagadó szavai: "Feksz László tanúvallomásán gondolkodva módosítani szeretném előbbeni kijelentésemet. Az októberi események során tanúsított magatartásom alatt nem volt világos előttem, hogy mi történik a Forradalmi Tanácsban, Móvárrott és egyáltalán. Most érzem csak, mit követtem el. Most lett világos előttem, azzal a tettel, hogy lefegyvereztem a határőrséget Magyarország egyik legfontosabb határvédelmi objektumát lefegyvereztem le. Emiatt bűnösnek érzem magam és a felelősséget átérzem. A 101 halott és a később megglincsel - véleményem szerint ártatlan - három határőrtiszt áldozatok voltak. A nép nem volt tisztában azzal, amit tesz, ismeretlen erők vezették a laktanya ellen. Úgy vélem ezek az erők ellenforradalmi erők voltak. Nem kívánom, hogy bennem olyanok lássanak mártírt, akikhez én nem tartozom, én is ezen ellenforradalmi erők áldozata vagyok. Már látom, hogy az, aki Magyaróvárrott a tűzparancsot kiadta, a magyar

¹⁰³Uo.

¹⁰⁴Földes "egy Galambos nevű papnak" tulajdonítja az ellenkormány javaslatát. (jkv/V. 23/p.14.)

¹⁰⁵Jkv/V.23/p.14.

¹⁰⁶A vers címe pontosan: Tamási Lajos: Piros vér a Pesti utcán.

¹⁰⁷Jkv/ V.23/p.15.

¹⁰⁸Jkv/V.3/p.16.

¹⁰⁹Nevét Feksz, sőt Fexi formában is írják a jegyzőkönyvekben.

¹¹⁰Kortárs 1996/8.

népdemokráciát védelmezte akkor is, ha parancsának borzalmas következményei lettek. Én, mint szocialista érzelmű ember állok a szocialista bíróság előtt, s jogosnak tartom, hogy itt állok, vállalom a felelősséget."¹¹¹

S, hogy Gyepes tanácselnök diadala teljes legyen Földes Gábor nemcsak Szigethy Attila és Kéri József ellen vádaskodott ("Szigeti Attila és dr. Kéri József az októberi napokban gyakran utaztak Budapestre, az ők beszámolóik készítették arra, hogy végeredményben saját népemmel szembefordultam") hanem Nagy Imrét is elítélte: "Nagy Imre személyét rendkívül elítélem, neki köszönhető a bekövetkező tragikus események, s mi ebben segítettünk mert támogattuk Nagy Imrét."¹¹²

A tárgyalás hátralevő napjaiban Földes Gábor valójában élőhalott. Észrevételei néhány tényre terjednek ki csupán (pld. nem kívánta, hogy fegyveresek jöjjenek vele Óvárra vagy, hogy az óvári tanácsházán nem tárgyalt Tihanyi Árpáddal. Amikor az ügyész halálbüntetést indítványoz már csak védője - dr. Hessky Sándor - harcol az életéért. Az utolsó szó jogán Földes Gábor kijelenti "védelmemre elmondani nem kívánok semmit. A bíróság dolga, hogy megállapítsa, hogy milyen mértékben vagyok bűnös. Az ügyész úr azt mondta, hogy megtörtén üünk a vádlottak padján. Én most nem vagyok összetörve, mint a tárgyalás első napjaiban. Egyáltalán nem érzek halálfélelmet. Visszatértem önmagamhoz. Mikor beismerő vallomást tettem nemcsak mint ember, mint kommunista, hanem mint művész is tettem ... Én gondolkoztam és alapjában véve én is ellenforradalomnak tartom az októberi eseményeket ... Ismétlem, hogy jogos és természetes, ami történik velem, azonban visszautasítom mindazokat, akik sajnálnak és talán hőst tesznek belőlem. Mint ahogy tisztí kinevezésemet és a párttagsági könyvet lehajtott fejjel vettem át a nép kezéből, ugyanúgy az ítéletet is lehajtott fejjel várom. Sok boldogságot és szerencsét kívánok a szocializmust építő népek."¹¹³

A halálos ítéletet nem fellebbezte meg.¹¹⁴

A másodfokú bírósági tárgyaláson¹¹⁵ Földes Gábor - akiben a kommunista legyőzte a demokratát - az életéért könyörgött. "Tegnap a cellámban 34 éves koromban számot vettem az életemmel ... Én 1954-ig hűséges harcos voltam. És ha én lennék az ügyész helyében, szintén kérlelhetetlen lennék. 1953-54-ig a Nagy Imre kormányprogramjái nem láttam tisztán. Éppen ezért még 1953-ban is kizárattam a pártból nem egy személyt. Nagy Imre programja után rabja lettem az irodalom és szellemi

¹¹¹Jkv/V.27/p.10.

¹¹²Uo.

¹¹³Jkv/VI.4/p.4-5.

¹¹⁴Jkv/VI.10/p.3.

¹¹⁵II.jkv.p.26-27.

élet mákonyának. Kispolgári ideológiába süllyedtem, megtagadtam a pártfegyelmet ... A Rajk temetésén és a Petőfi kör utolsó ülésén is, ahol Acél Tamás azt mondta, "hogy a párt én vagyok." Ekkor megtagadtam a pártomat. Ez volt 23-a előtt. Ezután megzavarodtam ideológiailag. Október 23-a után az ellenforradalomba léptem ... Az első fokú tárgyalás után a halált láttam a legegyszerűbb megoldásnak, ezért nyugodtam bele az ítéletbe. Most pedig az életemet kérem a bíróságtól, mert a becsületesem akarom visszaállítani."¹¹⁶ A kocka azonban rég el volt vetve.

Tihanyi Árpád II. r. vádlott

kihallgatására nyomban Földes Gábor meghallgatása után került sor. Tihanyi tanár úr kijelentette: "... annyiban érzem bűnösnek magam, hogy elmentem Mosonmagyaróvárra és bárkit kihallgattam." Ezzel lényegében ártatlannak vallotta magát. Számot ad arról, hogy sohasem politizált és október 25-én megdöbbenve látta a szovjet páncélosokat Győr utcáin. 26-án délig tanított az iskolában, amikor hallotta "Mosonmagyaróváron lövik a népet! Menjete ki segíteni." Tihanyi Árpád így került a városháza nagytermébe, ahol Szigethy Attila szóbeli megbízást adott neki - mert önként vállalkozott a feladatra -, hogy menjen Óvárra. "Ezután Jámbor és egy honvédtiszt azt mondták, hogy katonákkal menjünk ki ... Segítő szándékom volt a sebesülteken és megakadályozni a további vérontást, és megtudni, hogy mi történt. Nem gondoltam fegyveres segítségre, ők a katonák javasolták a katonai segítséget. Amikor a laktanyába kimentem, én kértem, hogy adjanak fehér zászlót, mert azzal akartam kimenni."¹¹⁷

Tihanyi Árpád "2 tehergépkocsira való" katonával és két civil fegyveresekkel megrakott teherautóval érkezett Óvárra. Az események a tanácsházán kezdődtek, ahol Tihanyi, mint vallja a vb. elnökkel tárgyalt megkérdezve: "Megalakították-e a Nemzeti Tanácsot? Ha nem, akkor alakítsák meg, mert másutt már megalakították." Ez a megnyilatkozás - később látni fogjuk - a halálos ítélet egyik fontos tényezője lett. Gyepes tanácselnök a kihallgatás kezdetén érzékeltette is, hogy a vádlott tilos dologba avatkozott. "Igen tudom, hogy a tanács államhatalmi szerv." Válaszolt Tihanyi Árpád és a kihallgatás nyomban más irányba folyt tovább.

A városháza előtt ekkor már nagy tömeg zajongott. A tömeghez szólt Tihanyi Árpád, mert "... a tömeget le kell csillapítani." A beszéd tartalmát Tihanyi Árpád nem részletezte. "Beszédemben arról beszéltem, amiről az újságok is írtak pld. a szabad választásokról ..." Elnöki kérdésre kiegészítette "a Rákosi és Gerő politika hibáiról, hogy mi szocializmust és demokráciát akarunk, az 1848-as hagyományokról ..., beszéltem a szovjet csapatok kivonásáról is ... a kommunistákról nem beszéltem, mert mindig

¹¹⁶Uo.

¹¹⁷Jkv/V.23/p.17.

tiszteltem mindenki meggyőződését, s a kommunistákat is.¹¹⁸ A kihallgatás a laktanyában történtekkel folytatódott. Tihanyi megkérdezte, miként történt a sortűz, majd röviden beszámolt Vági főhadnagy kihallgatásáról, amelyről jegyzőkönyvet is készített a tanácselnök szobájában. Említést tett arról is, hogy újra szólt a tömeghez, majd beszámolt Fekszí alezredessel történt találkozásáról. Tihanyi ezután visszautazott Győrbe, ahol beszámolt Szigethy Attilának az Óváron tapasztaltakról.

Az október 27-i napról Tihanyi Árpád ismét olyan "cselekményekről" tett vallomást, amelyek súlyos ítéleti megállapításokra vezettek. Így a pedagógusok gyűléséről és a munkástanács megválasztásáról, valamint részvételéről a tanácsházán tartott megbeszéléséről Szigethy Attilával és a Nemzeti Tanács tagjaival.

A tanács elnöke váratlan kérdést szegezett Tihanyinak: *"Arra a kérdésre, hogy ön hdp. /hadapród/ őrmester volt, lőtt volna? - November végén olvastam, a Kisalföld egyik cikke még akkor is meggondolatlannak tartotta a sortűzet."*¹¹⁹

Tihanyi Árpád kitérő válaszával elhárította Gyepes törekvését, és nem bocsátkozott *vélemény-nyilvánításba* a meglincselt határőr tisztek ügyében sem. A válaszban arra hivatkozott, hogy az eseményekről csak Vági főhadnagytól értesült, október 27-én pedig Győrben volt. Az ideológiai hitvallásra vonatkozó kérdést szintén nem kerülhette el. Kijelentette: *"Én nem voltam kommunista, de szocializmust akartam."*

A kihallgatás következő témaköre *Tihanyi ausztriai útjára* vonatkozott. Ezzel kapcsolatban nem tagadta, hogy november 4-én az USA nagykövetségére ment és a nagykövet fogadta. *"Klauz gazdasági segítséget kért. Az is kérdezte, hogy az USA miért nem tud politikai segítséget nyújtani. Ők németül beszéltek, én nem értettem."*¹²⁰

Határozottan tagadta, hogy vádlott-társával Gulyás Lajossal találkozott volna.

Ezen a napon egy szembesítés is történt Földes Gábor és Tihanyi Árpád között arra nézve, hogy Földes felszólította-e a gépkocsioszlopot a maradásra. Nem keletkezett ellentmondás Földes és Tihanyi között, mert Földes úgy nyilatkozott lehet, hogy Tihanyi nem hallotta az ő felhívását.

Az első tárgyalási napon befejeződött Tihanyi Árpád kihallgatása is, amely sokkal elnagyoltabb volt, mint Földes Gáboré. Az ítélet értékelésénél látni fogjuk mennyire nem a vádlott valós cselekvősege indította a bíróságot a halálbüntetés kimondására.

Az eljárás - s ez természetes - nem múlt el nyom nélkül Tihanyi Árpád felett sem. Nyilatkozatai - különösen az utolsó szó jogán elmondottak - egy életét megmenteni akaró olyan ember szavai, akit koránt sem zúzott össze úgy a hatalom mint Földes Gábort. Erről tanúskodik az utolsó szó jogán elmondott nyilatkozata: *"Megtört szívvel és lélekkel állok a bíróság előtt. Fájdalom és részvét tölt el a mosonmagyaróvári halottak iránt ... Élő hazafiság volt a hazafiságom. Elmehettem volna, azonban maradtam, mert mindig azt tanítottam, hogy itt éljed, hálnod kell. ... Igazságos ítéletet kérek."*¹²¹

A másodfokú bíróság előtt sokkal hosszabban nyilatkozott. Részletesen foglalkozott származásával, hogy bebizonyítsa *nem született osztályellenség*. Hivatkozott Fekszí alezredesre is, aki Tihanyi letartóztatása után kijelentette: *"... ne féljek, nem lesz semmi bajom."* Továbbra is állította: Ausztriában semmilyen bűncselekményt nem követett el. Végül családjáról is szót ejtett. *"... a két gyereket is fel kell nevelni. Közel egy esztendeje vagyok letartóztatva, megbánást és bűnbocsánatot belülről érzem. 6 hónapja vagyok a halálos cellában, elsámoltam, megbarátkoztam a halállal. 42 éves koromban lejárt az életem. De vajon a két gyermekemet ki fogja felnevelni ... nem vagyok olyan bűnös ... én már csak várok, és Ady szerint vitéz már nem leszek."*¹²² Tihanyi Árpád a magyar irodalom tanára e percben is - mint az eljárás során nem egyszer tette - szeretett költőjét szólította.

Gulyás Lajos III. r. vádlott

kihallgatása május 24-én - a második tárgyalási napon - történt. Gulyás tiszteletes úr *nem érezte magát bűnösnek*. Október 26-án a kora délutáni órákban értesült az óvári tragédiáról - egyelőre hat halottat emlegettek. Kerékpárra ült tehát, hogy meggyőződjön mi történt, így került a kórházba. *"A kórház udvarán 38 felismerhetetlenségig szétroncsolt halott volt három sorba fektetve .... lelkileg nagyon megrendültem. Kimentem az udvarról, mint hívő keresztyén ember arra gondoltam, hogy menteni kell a következő halottakat."*¹²³

Gulyás Lajos beszámolt arról, hogy Óvárra érve előbb a rendőrség segítségére gondolt, de a rendőrségen közölték vele, hogy a fegyvert már letették. Innen a tanácsházára küldték azzal, hogy a forradalmi bizottság fog intézkedni. Tagadta, hogy ő vezette a tömeget a tanácsháza elé. *"Nem vezettem a tömeget, a tömegbe mentem, a városház előtt is tömeg volt."*

A tanácsházra érve bemutatkozott és önmaga igazolására (ne feledjük ekkor még nem volt személyi igazolvány!) 1947-es képviselői igazolványát

¹¹⁸Jkv.V.23.p.18.

¹¹⁹Jkv/V.23/p.19.

¹²⁰Jkv/V.23/p.20.

¹²¹Jkv/VI.4/p.5.

¹²²II.Jk.v.28-29.

¹²³Jkv/V.24/p.1.

mutatta fel és kijelentette: "volt országgyűlési képviselő." Ezt követően a tanács elnöke korábbi kisgazdapárti tagságáról faggatta. Gulyás összegzése: "Ez a párt volt az, ahol a társadalom - politikai állásfoglalásomat el tudtam helyezni. Én mindig demokrata voltam, a krisztusi szocializmus híve."¹²⁴

A következő kérdéskör Gulyás Lajosnak arra az elképzelésére vonatkozik, hogy ti. Levél község lakosai vonuljanak tiltakozó menetben Óvárra, Krajcsirik János vb. elnök és Kovács Béla párttitkár részvételével. Az erre vonatkozó kérdések azért sajátosak, mert egy meg nem történt eseményre és annak következményeiről szólnak. Pontosabban, hogy mi lett volna, ha az ő beszédének eredményeként a levéliek is lincselni kezdtek volna. Gulyás átlátott Gyepes "logikáján" és nyugodtan válaszolja: "... akkor érezném bűnösnek magam, ha bekövetkezett volna."¹²⁵

Gulyás László részletes vallomást tett mindarról, amit 26-án este a laktanyában látott és tapasztalt. A tömeg felháborodásáról és arról, hogyan hozott ki egy tisztet az elkeseredett tömegben keresztül, miközben őt is többen megütötték.¹²⁶

Megemlítjük: Gulyás Lajos sem tett említést a tömeg-felháborodás okáról - az elrejtett agyonlőtt gyermekről - csupán a felháborodás egyes megnyilvánulásiról - ("Ezért tartottunk benneteket, hogy halomra lőjétek a melósokat?")

Ebben a tömeghangulatban fordult segítségért Máté Lajos főhadnagy Gulyáshoz, aki nem szolgáltatta ki a népharagnak a halálra rémült embert, hanem a tanácsházára vitte. Tagadta ugyanakkor, hogy Máté főhadnagyt őrizte volna.

Az október 27-én történtek Gulyás Lajos esetében a Levél községben tartott gyűlésre vonatkoztak. Gyepes tanácselnök aziránt érdeklődött, miért kapott meghívót a lelkipásztor a falu gyűlésére. Gulyás ezúttal is megőrizte nyugalmát, a lekicsinylően feltett kérdésre higgadtan - de korántsem él nélkül - válaszolta: "gondolom, hogy talán azért, mert ismernek a levéliek, s elmentem, mert gondoltam, hogy beszédemre hallgatni fognak."

Gulyás beszédének tartalmáról - amelyet mintegy 200 ember előtt tartott - ugyancsak hangzottak el kérdések. Válaszában Gulyás Lajos visszautasította a szájába adott - általa sosem mondott - szavakat, ugyanakkor nem tagadja sem az oroszokra tett kemény kritikáját, sem azt, hogy említést tett az elkövetett hibákért való felelősségrevonástól, természetesen törvényes keretek között, nyomatékkal hangsúlyozva: "semmi személyes bosszúnak nincs itt helye."

¹²⁴Jkv. .V.24. .p.2.

¹²⁵Jkv/V.24/p.6-7.

¹²⁶Jkv/V.24/p.4-5.

Október 29-e a következő nap, amely lényeges a vád szempontjából. Ezen a napon Lugosi Géza megbízólevelével járt el Gulyás Lajos, amikor beküldte a határról Fekszai alezredest Mosonmagyaróvárra.

Kérdések sokasága következett ezután arról, hogy Hegyeshalomban mit és hogyan nyilatkozott a Szabad Európa Rádió két munkatársának, akiknek - tolmács útján - interjút adott,¹²⁷ majd aláírt egy memorandumot amelyben a vöröskeresztes szállítmányok fokozását kérte továbbá: "... az ENSZ hasson oda, hogy a véres forradalom befejeződjék és hathatósabb támogatást adjanak. Elnöki kérdésre - ezt úgy értettem, hogy az addig hozott ENSZ határozatok végrehajtását ne háború, hanem más úton kényszerítsék rá a Szovjetunióra... Másra nem gondoltam, mert életemmel és politikai meggyőződéssel ellenkezik a fegyveres erőszak."¹²⁸ (Kiemelés tőlem. K. F.)

A kihallgatás során csak érintőlegesen esett szó arról, hogy Gulyás Lajos a járási tanácsban is tevékenykedett "a VB elnökségbe is be akartak választani, de én azt mondtam, hogy én lelkipásztor vagyok."¹²⁹ Később tisztázódott: a november 10-e körül megalakult járási tanács vb-nek tagja volt Gulyás Lajos¹³⁰.

Sokat sejtető az alábbi jegyzőkönyvi mondat: "Arra a kérdésre, hogy a Kádár-kormányra tett-e nyilatkozatot, sajátos feleletet adott: "... Kádár János az én véleményem szerint nem saját elhatározása szerint cselekszik. Ezt azonban nem mondtam, csak gondoltam, hogy a szovjet géppisztolyok állnak háta mögött /sic!/. "Tihanyi Árpád és Földes Gábor észrevételével - amelyek valójában nem érintették Gulyás Lajos vallomását a kihallgatás befejeződött.

A tárgyaláson történtek - különösen a tárgyalás légköre - Gulyás Lajost sem törte meg olyan látványosan mint Földest. Az utolsó szó jogán bűnösnek vallotta magát abban, hogy Fekszai alezredest "eltávolításában" eljár. Nem tűnik ki az anyagból, hogy a határőr laktanya leszerelésének Fekszai vallomásában előadott szándékos eltűlése, vagy egyszerűen az a kedvezőbb pozíció érdekében, védői felismerés mondatta Gulyással a bűnösség részleges beismerését. A védő - nem is alaptalanul - feltételezhette ugyanis, hogy teljes tagadás esetén kevésbé kerülhető el a halálos ítélet, mint részben megbánó magatartásnál. Gulyás Lajos tehát így nyilatkozott: "Mikor felkértek, hogy Fekszait távolítsam el, és én vállaltam, akkor még nem tudtam, hogy mire vállalkoztam. Bűnös voltát csak akkor ismertem fel,

¹²⁷Jkv/V.24/p.10-11.

¹²⁸Uo.

¹²⁹Jkv/V.24/p.12.

¹³⁰Jk/V.24/p.13.

amikor megtudtam, hogy a határőrlaktanyát leszerelték. Akkor döbbsentem rá, hogy milyen utasítással bíztak meg.¹³¹

A másodfokú bíróság előtt Gulyás Lajos ugyancsak részletesen nyilatkozott. "Lélekben a halál gondolatán túl is eljutottam." Elmondja az október 26-i óvári tragédiának reá gyakorolt hatását, majd egy pontban ő is bűnösnek vallja magát. Ez az az interjú, amikor kérte, hogy "a Szovjetunióval szemben hathatósabb gazdasági és politikai szankciókat alkalmazzanak. Itt az én bűnöm...Jogos és irgalmas ítéletet kérek"¹³²

Dr. Varga Ernő IV. r vádlott

csak részben vallotta bűnösnek magát. Október 24-éről szólva arról adott számot, hogy a fiataliságot - lebeszéltek a tüntetésről. 25-én ismét felvetődött a néma tüntetés kérdése, majd a hallgatók a DISZ felosztatását és a MEFESZ megalakítását vetették fel. 26-án már nem lehetett megtiltani a tüntetésen való részvételt. Varga igazgató úr a laktanya előtt történeteket a résztvevők elbeszéléséből ismerte: "ezután a hallgatók elmondták, hogy a laktanya felé érve a laktanyából kijött néhány tiszt, velük beszéltek a tömegből, s míg a Himnuszt énekelték megszólalt két géppuska, majd a tömegre két kézigránátot is dobtak. Sok halott és sebesült köztük 6 hallgatónk meghalt, 18 hallgató súlyosan megsebesült."¹³³

A felháborodást fokozta "... hogy a tanács hangszórója úgy mondta be, hogy a csőcselék megtámadta a laktanyát"¹³⁴

Varga Ernő a városi tanács vb. tagja volt és a városházán tartózkodott. Beszámolt arról is, hogy kik voltak jelen a forradalmi munkás és katonatanács megalakításakor. Említi Kovalszky vb. elnököt Koppány vb. titkárt, Laposa másodtitkárt és minden vb. tagot. "Én megkérdeztem - Miért löttetek a tömegbe?" Választ nem kapott, bár felhívták a laktanya parancsnokságát. A parancsnok már nem tartózkodott laktanyában. Varga Ernő délután a kórházban járt, ahol a sebesült hallgatókat meglátogatta. Este a városházán találjuk ahol a tömeg a két határőrtisztet követelte...Én kimentem az erkélyre, ott megálltam, két-három mondatot tudtam csak mondani, hogy senki nem ad ki senkit, s menjenek haza."¹³⁵

Másnap délután Ambrus őrnaggyal találkozott és jelezte neki, hogy az akadémiai hallgatók fegyverhez jutottak, ezért jó lenne, ha katonai esküt tennének. Az eskütétel október 28-án megtörtént, Ambrus jelenlétében. "A tanári kar egyetértett, mert volt olyan kormányintézkedés, hogy rendfenntartó karhatalmi alakulatot kell alakítani ... Arra az elnöki

¹³¹Jkv/VI.4/p.5.

¹³²II.Jkv.p.29-30.

¹³³Jkv/V.24/p.15.

¹³⁴Uo.

¹³⁵Jkv/V.24/p.16.

kérdésre, hogy kinek a támadása esetén, talán a szovjet csapatok ellen? - Legkevésbé a szovjet csapatok ellen. Ha a nyugati csapatok jöttek volna, akkor feltétlenül. Így mi csak a nyugalom és a rend szempontjából gondoltuk az eskütételt."¹³⁶

Számot adott Varga Ervin a 6 elesett hallgató búcsúztatásáról is, akik közül ötnek ő adta meg a végtisztességet. A búcsúztatással kapcsolatban a május 28.-i tárgyaláson Gyepes tanácselnök bizonyoságot tett harcra ateizmusáról is. Dr. Dohy János főiskolai tanár - vallomására más vonatkozásban még visszatérünk - megemlítette, hogy: "Ezen a temetésen Varga Ernő is ott volt, nem szólalt fel, csak annyit javasolt, hogy imádkozzuk el a Miatyánkot." Az ezzel kapcsolatos tanácselnöki kérdést nem tartalmazza a jegyzőkönyv, de következtetni lehet rá a tanú válaszából: "Kérdésre - Én meg tudtam érteni az akkori lelki állapotot, annyit megzavarta hallgatóinak az elvesztése. Én úgy éreztem, hogy ez őszinte volt nála. Igen, felülkerekedtek nála a korábbi idealista nézetek."¹³⁷

Itt keletkezett élesebb konfliktus K. Papp Józseffel a marxista tanszék vezetőjével, akit a hallgatók azzal a nem csekély gyanúval illették, hogy része volt a sortűz lövetésében.

A következőkben arról tett vallomást - meglehetősen részletesen - Varga Ernő, miként fogták el a diákok K. Papp Józsefet valamint az AVH-s kapcsolatokkal gyanúsított Kopa Lászlót, Cseh Zsófiát a marxizmus tanárát és vőlegényét, Karkus rendőrt és Lengyel Géza pincért. Beismerte, hogy a foglyokat kihallgatta, és Kopát ennek során megütötte. A november 4-e utáni tevékenységéről röviden beszélt. Megakadályozta, hogy fegyveres összeütközésbe keveredjenek a hallgatók, valamint azt is, hogy a mezőgazdasági akadémia nyugatra települjön. Más, lényegbe vágó kérdés a kihallgatás során nem merült fel.

Varga Ernő az utolsó szó jogán is lényegében megmaradt eredeti álláspontja mellett. Hangsúlyozta, a halott és sebesült hallgatók sorsa felett érzett megrázkódtatását, és érdemét abban, hogy az iskola Magyarországon maradt, sőt november 26-tól megkezdtek az oktatást.¹³⁸ Álláspontját a másodfokú eljárásban is fenntartotta.¹³⁹

Kiss Antal V. r. vádlott kihallgatásával kezdődött a május 25-i tárgyalási nap, amely ugyancsak nyilvános volt. Kiss Antal V. r. vádlott bűnösnek vallotta magát. Vallomásában elmondja az október 26-i tüntetést - amelynek időpontjára nem emlékszik, úgy véli október 27-én volt. Az elnöki kérdésre

¹³⁶Uo.

¹³⁷Jkv/V.28/p.20.

¹³⁸Jkv/VI.4/p.6.

¹³⁹II./p.30

"mi volt a csoportosulás célja?" válasza: "Hogy a vörös csillagokat leszedjék..."¹⁴⁰

Kiss Antal nem ment a laktanya felé, így csak hallott a történekről. "Én a diákokkal együtt a rádióállomástól a kórházhoz mentem, ahová tehergépkocsival hordták a sebesülteket."¹⁴¹ Vallott arról is, hogy jelen volt este a tanácsház előtt, majd másnap reggel is odament. "A kíváncsiság kivitt. Ott láttam, hogy a tanácsház előtt egy ember feküdt a tanácsháza előtt, s sok ember, 200-300 ember is állt körülötte. Mondták, hogy kiugrott az emeletről. Az ember halott volt. Én belerúgtam a fejébe kétszer."¹⁴² (Kiemelés tölem. K. F.)

A vallomás a déli órák eseményeivel folytatódik, amikor is Kiss Antal vádlott az evangélikus templom előtt az embergyűrűben látott egy eszméletlen embert. A kérdések ezután arra irányultak, milyen cselekvősege volt Stefkó József felakasztásában. Kiss Antal így vallott: "Először lábánál fogva akasztották fel azt az embert. Láttam, hogy egy ember pumpával ütötte a derekát ... A felakasztott ember azután ... lezuhant. Majd felakasztották nyakánál fogva ..." Tagadja, hogy közreműködött volna az akasztásban. A tanács elnöke elé tárja nyomozati vallomását, mely szerint Bendi /Antal/ azt mondta, hogy segítsek felnyomni, én odamentem, s segítettem felnyomni a testét." Kiss Antal ismételten visszavonja a mondottakat. Ezután az ügyészszegi beismerő vallomásának feltárása következik, amit ugyancsak visszavon: "... az ügyészség előtt is félttem, mert az ügyész azt mondta, hogy elvitet Budapestre." Vallomását akként tartotta fent: megfogta a fán lógó holttestet, hogy arról fényképet készíthessenek. Elismeri végül, hogy amikor a sértett nyakán volt a kötélen "addig nyomtam, míg fent a kötelet meg nem kötötték."¹⁴³

Ezt a - beismerő - vallomását az utolsó szó jogával élve is fenntartotta,¹⁴⁴ és a másodfokú bíróság előtt is töredelmes beismerése alapján kér irgalmas ítéletet.¹⁴⁵

Weinträger László VI.r. vádlott

"Nem érzem bűnösnek magam semmiben sem" - nyilatkozattal kezdi vallomását. Október 26-án ő is részt vett a tüntetésen. A laktanya előtt nem volt jelen. Amikor hallott a történekről ő is elment a kórházhoz. Másnap ugyancsak a kórháznál találjuk az egykor volt rendőrt, aki Stefkó Józsefnek - vallomása szerint - jó barátja volt. "Megnéztem valóban ő-e ... Amikor

¹⁴⁰Jkv/V.25/p.1.

¹⁴¹Uo.

¹⁴²Jkv/V.25/p.2.

¹⁴³Jkv/V.25/p.3.

¹⁴⁴Jkv/VI.4/p.6.

¹⁴⁵II/p. 31.

odaértem, azt mondta "Ne bántsák." Ekkor Boros Jenő felismert, hogy én rendőr voltam ... azt mondta - "Te csavargó, veled is számolok, ha nem fogod meg a kötelet."¹⁴⁶

A vádlott ezután beismeri, hogy "én a kötelet fogtam míg a határőr tisztet lábbal felfelé húzták."

A nyomozati anyag feltárása után kiderült, hogy a kényszerítésre alapozott védekezést eddig nem adta elő a vádlott, és az ügyész azt is megjegyezte, hogy Boros Jenő Kanadában van.

Weinträger László hangsúlyozta: "a kíváncsiság ... vezérelte", amikor a kórház előtt Stefkó József közelébe ment.¹⁴⁷ Vallomását azzal zárja: "Bűnös vagyok, hogy a kötelet megfogtam, de kényszerítés által fogtam meg."

Szalai Ferenc VIII.r. vádlott

miután bűnösnek vallotta magát, hogy "ütöttem, s segítettem felhúzni" rögtön bejelentette, hogy nem tud rendesen gondolkodni. Az ügyész a kihallgatás elején csatolja az elmeorvosi szakértői véleményt, amely szerint a vádlott gyengeelméjűsége miatt "a bűncselekmény társadalmi veszélyességének felismerésében, valamint cselekedeteire vonatkozólag akaratának szabad elhatározó képességében súlyos fokban korlátozott volt"¹⁴⁸ (Kiemelés tölem. K. F.). Már most hangsúlyozzuk: az érvényes büntető törvények szerint Szalai Ferencet - bűnösségének megállapítása esetében - korlátlan enyhítés illette meg.¹⁴⁹

Szalai Ferenc ezután arról vallott, hogy megnézték a sortűz halottait, ez után a tüntető tömegbe került. Beismerte: "... a jobb lábát keresztül húzta Vági Józsefen, úgy ért a lába a fejéhez, mert átlépett rajta,"¹⁵⁰ majd azt is beismerte, hogy megfogta Stefkó József lábát és bicikli pumpával két-három ütést mért a lábára, derekára és egyet a fejére. "Az ember el volt durvulva a felhúzások után, hogy a népet felhúzták, akik az erkélyről beszéltek. És a hozzátartozók sírásai. Nekem régi jó barátom sebesült meg súlyosan, s ismerősöm volt a halottak között."¹⁵¹

Eddig tartott a súlyos fokban korlátozott belátási képességű ember vallomása.

Cziffrik Lajos VIII. r. kihallgatása követett

¹⁴⁶Jkv/V.25/p.4.

¹⁴⁷Jkv/V.25/p.5.

¹⁴⁸Piróth Endre és Aczél György igazságügyi elmeorvos szakértők véleménye.

¹⁴⁹Btá.10.§.(3) bek. alapján: "Ha az elkövetőt elmebetegsége, öntudatának zavara, a kényszer vagy a fenyegetés csupán korlátozta a cselekmény társadalmi veszélyességének felismerésében vagy az akaratának megfelelő magatartásban; büntetését korlátlanul enyhíteni lehet (52.§.).

¹⁵⁰Jkv/V.25/p.6.

¹⁵¹Uo.

Cziffrik nem érezte magát bűnösnek. Beszámolt a sokakat megrendítő élményről: "előttem vették le a sebesülteket a kocsiról ... Én rosszul lettem a vér látásától, s elmentem haza."¹⁵²

Másnap Cziffrik bement Óvárra, mert borbélyhoz akart menni. Ekkor tudta meg, hogy a bátyja fia megsebesült, ezért nyomban a kórházba indult. Ott látta, hogy Boros Jenő és "László Jenő halászi ember" hozott egy hordágyat. Cziffrik így számolt be a tömeghangulatról, felidézve a felkiáltásokat: "Felakasztani, ők sem vártak, amikor a tömegbe lőttek!" A nép kért kötelet, valaki bedobott egy derékszijat ..."¹⁵³

Ezután tagadta, hogy bármi része is lett volna Stefkó akasztásában. Megkísérelte a tárgyaláson visszavonni az ügyészségen tett vallomását is, végül az ügyész kérdéseire visszatért a beismerés álláspontjára: "Elismerem, hogy megrúgtam az ávóst, s hogy az előbb nem mondtam igazat."... Amikor fel volt akasztva, odamentem hozzá, és belerúgtam a hónalja alá ... Utána mások ütötték verték, aminek következtében az ember leszakadt, mert pörgött a kötélén ... Én nem készültem, belerúgtam a mellébe."¹⁵⁴

Zsigmond Imre IX. r. vádlott

Részben érezte magát bűnösnek, hozzátéve "van a vádban valótlanág." Vallomásából megtudjuk: Zsigmond Imre is értesült a sortűzről és elment a kórházhoz, segített a sebesülteket behordani. Másnap lakóhelyéről (Sérfenyő szigetről) Óvárra ment és hallotta, hogy "egy ávós leugrott az emeletről. Én elmentem a tanácsház elé ott láttam egy embert a földön, rajta egy másik ember volt, s én is kétszer belerúgtam a fejébe."¹⁵⁵

Zsigmond Imre ezután a tömeggel a kórházhoz ment, és szót váltott a hordágyon fekvő Stefkó alhadnaggal. Szemére hányta: "Mit csináltak? Állapotos asszonyokat, embereket agyonlőttetek!" Stefkó tagadta a bűnösségét. Ezután kijelentette: "Amikor fel volt húzva nem nyúltam hozzá ... nem rúgtam."¹⁵⁶ Weinträger László vádlott tett terhelő vallomást Zsimond Imrére, aki a szembesítés során is kitartott tagadó álláspontja mellett¹⁵⁷.

Molnár Ferenc X. r. vádlott

bűnösnek érezte magát. Elmondta a laktanyánál történeteket, amit látott és hallott a tömegben, amelynek a "közepe táján" ment. Hallotta, hogy a tömeg éltette a hadsereget. "Ezután egy dörrenés, én levágódtam, s jött a lövöldözés. Ahogy a tömeg ott állt, összesűrűsödött. Megint lövöldözés.

¹⁵²Jkv.V.25.p.7.

¹⁵³Jkv/V.25/p.8.

¹⁵⁴Jkv/V.25/p.9.

¹⁵⁵Jkv/V.25/p.9.

¹⁵⁶Jkv/V.25/p.10.

¹⁵⁷Uo.

Röpködtek 2 percig a kézigránátok. Örjögés, sirás volt. Én elszaladtam, s amikor lövöldözés már nem volt, visszamentem s segítettem a sebesülteket felrakni."¹⁵⁸ Délután Molnár ott volt a laktanyában. Beismerte¹⁵⁹, hogy itt egy kb. 0,7-1 kg-os kövel a fején megütötte Gyenes György főhadnagyot. "abban az idegállapotban meggondolatlanul ... Másnap nem voltam sehol, mert magamon kívül voltam."

Gyepes tanácselnök és Molnár Ferenc vádlott között sajátos párbeszéd zajlott le kihallgatás végén, "...ha ön ebben az időben katona lett volna, lőtt volna? - Ha parancsot kapok igen....Gyilkosnak tartotta-e azokat, akik lőttek? - Nem."¹⁶⁰

Volt-e értelme ennek az újabb ... mi lett volna, ha? kérdés feltevésnek. Úgy véljük volt. Ilyen módon lehetett megkerülni az átélt erős felindulásban elkövetés minősítését, más a vádlottat, mint ölési szándékkal cselekvőt minősíteni.

Kóródi Károly XI. r. vádlott

kihallgatására május 27-én került sor. Kóródi nem érezte magát bűnösnek. Az október 26-i sortűzben a bátyja és sógora testvére megsebesült. Délután - így vallott - "A tömeg engem is besodort" a laktanyába. Beismeri, hogy "rúgásszerűen megbotlottam a földön fekvő katonába" (Gyenes főhadnagyról van szó. K. F.). A beismerést később szándékos két rúgásra módosította,¹⁶¹ azonban - egyik ülnök kérdésére kijelentette: "Amikor én Gyenesbe belerúgtam, már nem élt, illetve nem élhetett, mert teljesen vérben feküdt, akkor már 20 perce rugdosták."¹⁶²

Fekete István XIII. r. vádlott

nem érezte magát bűnösnek. 26-át illetően számot ad arról, hogy segédkezett a halottak és sebesültek szállításánál. "A sebesült szállítás során szerzett közvetlen tapasztalataim, hogy a kezemben haltak meg terhes anyák, gyermekek, nagyon felindítottak, ez késztetett arra, hogy a tömeg kívánalmainak tolmácsolójaként lépjek fel."¹⁶³

Sipos Dezső XIV. r. vádlott

bűnösnek vallotta magát. 20 éves öccsét lőtték agyon a laktanyánál. A kórházban megtalálta a holttestét. Messzebről figyelte "hogyan ütik agyon és akasztják fel a határőrtisztet (ti. Stefkót K.F.). Amikor a tömeg oszladozni kezdett én is odamentem, a földön lévő jobb cipőjével jobb csipőjére mértem

¹⁵⁸Jkv/V.25/p.11.

¹⁵⁹Uo.

¹⁶⁰Jkv/V.25/p.12.

¹⁶¹Jkv/V.27/p.1.

¹⁶²Jkv/V.27/p.2.

¹⁶³Jkv/V.27/p.4.

egy ütést, majd a cipőt a kezébe adtam. Ezt azért tettem, mert nagyon el voltam öcsém halála miatt keseredve ..."¹⁶⁴

A tanúbizonyítás

felvételére nyomban Sipos Dezső kihallgatása után került sor. Terjedelmi korlátaink miatt most nem ismertetjük a számos részletkérdésben ellentmondásos tanúvallomásokot. A tanúk feladata a büntetőeljárásban köztudottan az, hogy vallomásukból a bíróság *tényekről bizonyosodjon meg*. Jelen ügyben is szerepel számos olyan tanú - közülük a legkiemelkedőbb Fekszai alezredes -, akik túlnyomórészt a tudomásukra jutott történeti tényekről adnak számot (akkor is, ha tényközlésük valamilyen oknál fogva eltér az objektív valóságtól), vagy egyszerűen a vádlottakkal szemben táplált ellenszenvük miatt elhallgatnak olyan tényeket, amelyek a vádlottak védekezését igazolják. A perben szerepelnek olyan tanúk is - ilyen Vitéz Antal Mosonmagyaróvári Városi Tanács vb. elnökhelyettese -, aki igen tárgyilagosan minden politikai felhang nélkül vallott és nem riadt vissza attól sem, hogy alátámassza az egyes vádlottak állításait.¹⁶⁵

Hasonlóan korrekt vallomást tett András István gépkocsivezető, akivel Földes Gábor november 26-án este Óvárra utazott. Ez a tanúvallomás igazolta, hogy Földes Gábor szavahihetően vallott, beleértve a két civilbe öltöztetett határőrsziszt Győrbe vitelét és szabadon bocsátását.¹⁶⁶

Az előzetes letartóztatásban - és minden túlzás nélkül életveszélyben - lévő Ambrus József őrnagy vallomása is a tárgyszerű vallomások egyike.¹⁶⁷

Sajátos szerepet töltenek be azok a tanúk, akik nem tényekről adnak számot a bíróság előtt, hanem *véleményt nyilvánítanak az egyes vádlottak cselekvőségéről, sőt politikai nézeteiről*. E tanúk közül Giricz Mátyás színházi rendező (aki a forradalom idején párttitkár volt) terjedelmes vallomása¹⁶⁸ emelkedett ki olyan kitételekkel, hogy Földes Gábor "november 4-e után a színháznál a magatartása abszolút ellenforradalmár volt ... anarhista nézeteket vallott, miszerint azt állította, hogy a nép okos, bölcs, jó, a nép tudja, mit csinált Szende Mária, akit én fasisztának tartok, és Kéri Edit, valamint hozzájuk csatlakozva Földes Gábor is több esetben akadályozták a munka felvételét."¹⁶⁹

Dobovánszki Lajos határőr főhadnagy vallomása azért érdemel külön említést, mert ez a vallomás hivatott bizonyítani az "ellenforradalom legsötétebb szándékait." A tiszt arról tett vallomást, hogy

¹⁶⁴Uo.

¹⁶⁵Jkv/V.29/p.5-6.

¹⁶⁶Jkv/VI.1/p.6-8.

¹⁶⁷Jkv./V.29/p.19-23.

¹⁶⁸Jkv/V.30/p.13-17.

¹⁶⁹Jkv/V.30/p.14.

Mosonmagyaróváron elfogták és bekísérték a műszaki laktanyába, ahol őrizetbe vették. "A tiszt megkérdezett engem, hogy jó lesz-e itt a polgári személyek között? Ezután bevitt közéjük. Az itt lévő emberek Márianosztráról kerültek ki, volt köztük csendőrezredes, rendőrszázados, ügyvéd, egy gyöngyösi földbirtokos. Volt itt urambátyámozás, öcsémezés, s a többi szobákból is ide jártak a hasonlók, úgy látszik, hogy itt volt a legfőbb közülük. Ezek kijártak a városba. Az egyik estén kikísérti egyeseket a határra. Azt beszéltek, hogy ilyen alkalom sohasem volt. Ezek az egyének idegeskedtek, hogy hol késik a segítség? A százados azt mondta, - ne nyugtalankodj, Palika már kint van. Eszterházi (sic) Pál hercegére vállalt, majd intézkedik az. Beszéltek arról, hogy 12.000 exendőr van a határon... a gyöngyösi földbirtokos megkérdezte az ügyvédet, hogy visszakapja-e a földbirtokát. Az ügyvéd megnyugtatta, hogy urambátyám, ezek törvénye szerint nem, de tudunk törvényt csinálni. Nekünk katonai gépkocsi hozott oda élelmet minden nap."¹⁷⁰ Ez a vallomás szót sem érdemelne, ha nem lenne szerves része annak a vád - később ítéleti - koncepciónak, amely a legbornírtabb módon is igyekszik "igazolni" az "ellenforradalom tombolását" és a horthysta restauráció rémképeit.

A tanúbizonyítás során egy olyan tipikus mozzanat is napvilágra került Légrádi Károly vallomásából¹⁷¹ - amely november 4-e után visszatér a salgótarjáni és egri sortüzeknél¹⁷² -, de amelyhez hasonlólt a berzencei sortüznél is felhasznált a "magyarázkodó" hatalom.¹⁷³ Légrádi foglalkozása "pártfunkcionárius" a tárgyalási jegyzőkönyv szerint - ekként vallott: "Az 1956. október 26-án de. 12 órakor mentem a tanácsházba, amikor a laktanyai események már megtörténtek. Ott másfél óra után készített a bizottság egy nyilatkozatot, hogy a tömegből lóttek először, s a hatóság kénytelen volt sortüzet nyitni. Ezt azután bementék a hangosbemondóba."¹⁷⁴ Ez a nyilvánvalóan hazug és a népet rágalmozó nyilatkozat a fájdalmas veszteségek miatt elkeseredett lakosságban éppen olyan elkeseredést és dühöt váltott ki, mint október 23-án este a hírhedt Gerő-beszéd. Ha valami, akkor ez a nyilatkozat korbácsolta fel az indulatokat, s így közvetlenül hozzájárult ahhoz, hogy a nép a határőrsziszteken torolta meg jogos sérelmeit. Figyelmet érdemel, hogy ha a magát "népinek" definiáló kommunista hatalom, szembekerülve a leigázott néppel véres erőszakra ragadtatja magát - áthágva az emberiességet épp úgy, mint a szolgálati szabályzat formájában megjelenő frott jogát - *első*

¹⁷⁰Jkv/VI.1/p.8.

¹⁷¹Jkv./V.28/p.8/

¹⁷²Vö: Kortárs 1996/7

¹⁷³Vö: Kortárs 1996/9 a berzencei események történetét.

¹⁷⁴Jkv./V.28/p.8.

megnyilvánulásaként szemrebbenés nélkül forgatókönyvszerűen, valótlán tényeket állítva kísérel meg elhárítani magáról a - történelem előtt elháríthatatlan - felelősséget.

Egy másik - nem kevésbé tendenciózus "történet" jelenik meg Závori József (MSZMP intézőbizottsági elnök) vallomásában:¹⁷⁵ "Kovalszkitól értesültem arról, hogy Nagy Ferencék fasiszta csapattal a határon állnak." Dobovánszki előbb idézett vallomáshoz képest (amely Eszterházy Pál 12000 csendőrijét költötte a magyar határra) éltettek egy olyan híresztelést, (1957-ben is!) amely Magyarország volt kiscgazda miniszterelnökének fegyveres visszatérését tényként kezelte. Ma már Pálmány Bélának az Österreichische Staatsarchiv anyagában végzett kutatásai alapján tudjuk: "Ausztria gondosan megakadályozta azt is, hogy nyugati magyar emigránsok Ausztria területén át - fegyverrel vagy anélkül - hazájuk segítségére siessenek. Amikor Nagy Ferenc, az 1947 óta svájci száműzetésben élt kiscgazdapárti miniszterelnök október 29-én a schwechati repülőtérrre érkezett, az osztrák hatóságok udvarias határozottsággal felhívták a figyelmét arra, hogy látogatása ezidőtájt alkalmatlan és távozzék. A magyar politikus, bár előbb értellemségét fejezte ki a nyugatiak állásfoglalását illetően, de a semlegesség megőrzésének szempontját figyelembe véve visszautazott Svájcba"¹⁷⁶. (Kiemelés az eredetiben K. F.)

"A Nagy Ferencről és a 12 000 csendőrrel valamint a 'fegyveres fasisztákról' a határon" című történet ugyanakkor kiválóan alkalmas volt a vádhatóság és a pártatlannak aligha nevezhető (osztály) bíróság számára, hogy a határőrizet gyengítését (megszüntetését) olyan mérhetetlen veszélynek állítsák be, amely méltóan csak halállal torolható meg. Aligha tévedünk, hogy Földes Gábor összeroppanásához - Fekszai vallomása után - e valótlán ténnyel történt manipuláció nagy mértékben hozzájárult.

A tanúkihallgatások - és a bizonyítási indítványok tekintetében hozott döntés (erről még szólunk bővebben) után a bíróság

okirati bizonyítékokat ismertett:¹⁷⁷

Ennek során a tárgyalás anyagává lett többek között a nyomozati iratoknál feltalálható kihantolási jegyzőkönyve¹⁷⁸, valamint Stefkó József¹⁷⁹, Vági József¹⁸⁰ és Gyenes György¹⁸¹ boncolási jegyzőkönyvei. A

¹⁷⁵Jkv./V.28/6.

¹⁷⁶Pálmány Béla: Menekültáradat. Sortűzek II. p. 36. és Pálmány Béla: A magyar-osztrák viszony 1955-1958 kézirat a TTB számára.

¹⁷⁷Jkv./VI.1/p. 9.

¹⁷⁸Nyomozati iratok (továbbiakban:nyom. ir) II. kötet. 2. lap.

¹⁷⁹Nyom. ir. II.7-8 lap.

¹⁸⁰Nyom. ir. II. 9-10 lap.

¹⁸¹Nyom. ir. II. 1-12.

boncolást végző orvosszakértők¹⁸² Stefkó József halála okát - a holttest előrehaladott bomlása miatt - csak valószínűsíteni tudták. A vélemény megállapítja: "a legnagyobb valószínűség szerint akasztás folytán következett be."

Vági József sértett esetében "a boncolás során az agykoponya és arckoponya többszörös durva törését, ... a gerincoszlop kétszeres törését és kiterjedt bordatörést találtunk." Ezek a sérülések okozták Vági halálát. "A koponya feltűnően durva többszörös törése nagy erejű tompaerő behatásra keletkezett, és így létrejöhetett az előzményi adatokban említett módon, nagyobb magasságból való leesés és kemény talajhoz való ütődés alkalmával is. Ez a súlyos fejsérülés minőségénél fogva feltétlenül halálos, úgyhogy a sérült életét idejében alkalmazott célszerű orvosi segítséggel sem lehetett volna megmenteni." (Kiemelés tőlem. K.F.) A szakértők rámutattak arra is, hogy az utólagos bántalmazás okozta sérülések megállapítása már lehetetlen. Az azonban megállapítható volt, hogy: "A sérülések körül aránylag csekély kiterjedésű vérbeszűrődést lehetett látni, ami amellet szól, hogy a sérülések elszenvetésétől a halál bekövetkezéséig csupán igen rövid idő telhetett el." (Kiemelés tőlem. K. F.)

Mindez nem zavarta sem a vádhatóságot, sem a bíróságot, hogy Vágit a lezuhanás után élő személyként kezelje, annak ellenére, hogy ez legalább is bizonytalan tény, amelyet az akkor fennálló jogrend szerint sem lehetett a vádlott terhére értékelni. A szakértői vélemény adatai - a körülmények ismeretében - amellet szólnak, hogy Vági József a zuhanást követően nyomban életét vesztette. Ez az a tényállás azonban nem illeszkedett a megtorlás koncepciójába. Észlelte ezt a fellebbezési eljárásban felszólaló ügyész is, de ő úgy látja áthidalhatónak a problémát, hogy *ellentétben a boncjegyzőkönyv tartalmával, élő embernek tekinti a sértettet*¹⁸³, ezzel mintegy "kipótolvá" a szakértők ismereteit. Arra azonban nem folytatott bizonyítási kísérletet senki sem, hogy mennyi idő múlhatott el a sértett földre érkezésétől az udvarról való kihúzásig, s hogy ehhez képest a szakértők által említett "igen rövid idő" elégséges volt-e a halál biztos megállapításáig. Adott esetben ezzel a bizonyítási kísérlettel lehetett volna közelebb jutni az igazsághoz. Ez azonban *ellentétes volt a vád érdekeivel*, ezért a szakértőket a tárgyaláson meg sem hallgatták!

Gyenes György haláláról a szakértői vélemény megállapította: "a fejsérüléshez társult súlyos fokú agyrázódás miatt következhetett be."

¹⁸²Dr. Soós József és Dr. Földes Vilmos orvosszakértők jártak el az ügyben.

¹⁸³II.jkv.p.6.

A bizonyítási indítványokról

a bíróság ugyancsak a június 1-i tárgyaláson meghozott végzésében döntött¹⁸⁴. A bíróság sommásan elutasította a védők indítványait, amelyben a vádlottak javára további bizonyítás felvételét kérték. A végzés megállapítja, hogy *"ezek a tanúk csaknem valamennyi esetben nem ténytanúk."*

Ez a megállapítás valóban igaz. A védők mégsem hibáztak. Indítványaikban nem tettek mást, mint amit a vádhatóság a maga oldaláról megtett. A vád számos tanút jelentett be a vádlottak "ellenséges" politikai nézeteinek, beállítottságuk vád szerinti alátámasztására. Azokat a tanúkat, akik a védelem oldaláról kívánták cáfolni a vád állításait, már nem kaphattak helyt a bíróság előtt.

Nem volt sikeresebb a védelem a ténytanúkkal sem. Számos ténytanút a bíróság az alábbi megokolással utasított el: *"Ugyanazon ténykörülmenyre bejelentett, s már kihallgatott tanúk vallomása után nem várható, hogy e további tanúk jelentős adatot szolgáltatnának."* Az a bírói álláspont, amely eleve lehetetlenné teszi a vád már kihallgatott tanúival szemben ellentétes vagy a már kialakult képet módosító tanúk kihallgatását, voltaképpen a kontradiktórius eljárás elvét sérti meg, s a bizonyítékok mérlegelése helyett a *bizonyítékok vádcentrikus válogatásává* silányítja a bírói munkát¹⁸⁵. Ez egyébként mindenben megfelelt az 1950-es évek eltorzított bírósági gyakorlatának. Még elfogadhatatlanabb az a bírói indokolás, amellyel elutasítják Zsigmond Imre IX. r. vádlott elmeorvos szakértői vizsgálatára előterjesztett védői kérelmét. Felmerült az ügyben ugyanis, hogy a vádlott elmeállapota esetleg korlátozta beszámítási képességét, s mint tudjuk ennek büntetőjogi következményei a korlátlan enyhítés lehetőségét is biztosíthatják. A bíróság azonban nem volt kíváncsi egy eleve bitóra szánt vádlott esetében arra, hogy vonatkozik-e rá a büntető törvény enyhébb elbírálást biztosító szakasza. *"A bíróságnak módjában áll a betegségeket egyébként is figyelembe venni"* írja a végzés. Emlékeztetünk rá: hasonló volt a magyar bírói gyakorlat a megelőző években, amikor az elmeállapotot alapvetően az ÁVH-s *"környezettanulmány"* döntötte el az elmeorvos helyett¹⁸⁶.

Sajátos, hogy senki sem akart kérdést intézni az ügyben eljáró orvos és elmeorvos szakértőkhöz és megelégedtek a boncolási jegyzőkönyvek felolvasásával. Ez különösen a Vági József sértett bántalmazásával kapcsolatos tényállásban érintett vádlottak és védőik esetében nehezen

¹⁸⁴Jkv./VI.1/p.8.

¹⁸⁵Vö. Kahler: Joghálál p. 156-157.

¹⁸⁶Kahler: Joghálál p.157-158.

érthető, mivel - mint láttuk - a sértett halott voltára Cziffrik Lajos kifejezetten hivatkozott.

Tekintsük át röviden érdemben a védőknek az egyes vádakkal kapcsolatos álláspontját¹⁸⁷.

Földes Gábor védője felmentést kért - bizonyítékok hiányában - a gyilkosságra való felbujtás vádja alól. Az állam elleni bűncselekménnyel kapcsolatosan ugyancsak felmentést kért, részben társadalomra veszélyességben való tévedés, részben gondatlan elkövetés címén. A védő a másodfokú eljárásban továbbra is megmaradt álláspontja mellett, nagy súlyt fektetve arra, hogy a katonai főügyész Földes Gábor november 4-e utáni szereplésében látta a vádlott "legbűnösebb" cselekményét, és különösen erre hivatkozással kérte a halálos ítélet helybenhagyását¹⁸⁸. A védelem tehát - érthetően - Földes november 4-e utáni politikai magatartására koncentrált.

Tihanyi Árpád védője (érezhetően taktikai okokból) szólni sem mert arról, hogy védence nem követett el bűncselekményt. Figyelemmel Tihanyi osztályhelyzetére, ezt nyilván reménytelennek látta. Megkísérelte tehát a halálos minősítésű BHÖ.1.pont (1) bek.-t vitatni és az enyhébb (2) bek megállapítását kért, azzal, hogy a gyilkosságra való felbujtás *"nem állapítható meg."* Érdemben a vádlott megbánására figyelemmel enyhe büntetést kért. Nem szokványos a védőbeszéd bevezetője a másodfokú eljárásban: *"Nehéz helyzetben vagyok, mert a vádlott a származásánál fogva ellenséges egyén. Az apja vitéz volt ..."*¹⁸⁹ majd ebből az alaphelyzetből kiindulva kísérelte meg a lehetetlent, bebizonyítani, hogy ez a konkrét esetben mégsem így igaz. Keményen küzdött a védő védence életéért, lépésről-lépésre kimutatva, a vád nem tartható. Valószínűleg sejtette, hogy a küzdelem eredménytelen.

Gulyás Lajos védelmében is a halálos minősítést vitatta a védelem az első fokú eljárásban, és ezt tette az eljárás fellebbezési szakaszában is, ahol felhozta Gulyás 1944-es nyilas internálását is¹⁹⁰.

Dr. Varga Ernő védője - egy enyhébb vádbeli minősítés mellett, viszonylag biztonságban - jórész a vádlott népi származására helyezte a hangsúlyt. A fellebbezési tárgyaláson is ezt a nyomot követte, hangsúlyozva védence *"jót akart, de tévesen cselekedett."* A védő kiválóan érzékelt, hogy az ítélethozatalnál a november 4-e utáni magatartás igen nagy súllyal esek a latba. Ezért emeli ki a fegyverek begyűjtését, az iskola elmenekülésének

¹⁸⁷A védők álláspontja a Jkv/ VI.4/p.2-7.

¹⁸⁸II.Jkv. .p.8 és 10.

¹⁸⁹II.jkv. .p.11.

¹⁹⁰II.jkv.p.14-15.

megakadályozását és a tanítás megindítását¹⁹¹. A védelem - a politika széljárás jóvoltából - voltaképpen sikeres volt.

Kiss Antal V. r. vádlott védője vitatta a gyilkossági minősítést, az eleve megfontolt gyilkossági szándékot (mai jogi szakkifejezéssel kiterveltséget), de nem vitatta az ölési szándékot és a vádlott szellemi fogyatékosságára is hivatkozott. A fellebbezési tárgyaláson ugyancsak kifejtette, hogy: a "premeditáció hiányzik", ezért csak az emberölés alapesete áll meg¹⁹².

Weinráger László javára is a minősítést vitatta a védő (mind az állam ellenes büntett, mind a gyilkosság tekintetében) és csak súlyos testi sértés büntetének megállapítására látott alapot. A védekezés további eleme, hogy a terhére megállapított cselekvőségre Boros kényszerített, életét veszélyeztető fenyegetéssel. Mindez siket fülekre talált.

Szalai Ferenc védője a társadalomra veszélyesség felismerésének hiányára hivatkozott. A fellebbezési eljárásban fejtette ki bővebben a védő, hogy a jogi minősítés nem foglalhat helyt az állam elleni büntetben "nem fogta át cselekményének politikai jellegét" és "nem áll meg a gyilkosság, nincs meg az előre megfontoltság, a premeditáció ... a vádlott egy elméjében beteg egyén..."¹⁹³.

Zsigmond Imre védője védenca felmentését kérte a politikai cselekmény alól, a gyilkossági vádat pedig erős felindulásban elkövetett emberölésnek látta. A fellebbezési eljárásban hivatkozott a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatára¹⁹⁴, amely szerint a cipővel történő megrúgásból nem lehet következtetni az ölési szándékra¹⁹⁵.

Molnár Ferenc védője az állam elleni cselekmény alól felmentést kér, a gyilkosság helyett pedig halált okozó testi sértés megállapítását indítványozza, amelyet erős felindulásban követett el a vádlott. Az ölési szándék hiányát hangsúlyozta a fellebbezési tárgyaláson is¹⁹⁶.

Kóródi Károly és Fekete István védője is hasonló álláspontra helyezkedett mindkét fokú bíróság előtt.

Sipos Dezső védője vetette fel - igaz alternatív formában - a meghalt ember meggyalázása büntetének megállapítását.

A védők álláspontját áttekintve elsősorban azok pragmatikus voltát - mint sem ideologikus elemeit - kell hangsúlyozni. Annál több, amit kértek az adott körülmények között, aligha volt elvárható a védőktől önnön veszélyeztetésük nélkül.

¹⁹¹II.jkv.p.16-18.

¹⁹²II.jkv.p.19.

¹⁹³II.jkv.p.20.

¹⁹⁴Büntetőjogi Döntvénytár I.1761,1762. állásfoglalás.

¹⁹⁵II.jkv.p.22-25.

¹⁹⁶II.jkv.p.20.

Az ítéletek

Értékelése során csak a legalapvetőbb kérdésekre térünk ki. Az első fokú ítélet - felépítése, formája és stílusa - megfelel azokban a nagy politikai perekben kialakult "hagyományoknak", amelyek a Rákosi irányította Mindszenty-pertől a Grösz-perig, a MAORT-pertől az ún. FM. perig és az ún. munkásmozgalmi perekig folytatott gyakorlat alakított ki. Az első fokú ítélet egyes részei inkább politikai pamfletbe, mint bírói ítéletbe illenek. Nem rejtette véka alá az ítélet, hogy mi a hatalom célja ezekkel a perekkel: "Ennek a büntető pernek az anyaga is minden vonatkozásban igazolja, hogy a Forradalmi Munkás Paraszt Kormány megalakulásától kezdve az egyedül lehetséges utat választotta a kibontakozásra. Világosan bizonyítja ez a per, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt értékelése az 1956. évi október, november havi eseményekkel kapcsolatban helyes volt és mindenben megfelel a valóságnak. A per anyagából tisztán látszik azoknak a rágalmaknak a valótlanága, amelyeket különösen írói körökből... terjesztettek az októberi események értékelésével és a Párt politikájával kapcsolatban ... megállapítható, hogy az 1956-os év a népi demokratikus Magyarországon nemcsak bizonyos kormányzati, gazdasági és politikai hibák kijavításának megkezdésének éve volt, hanem egyben az elmúlt 12 év alatt már régen levert és megdöntött magyar ellenforradalmi erők soha nem ismert kedvező lehetősége az elvesztett "paradicsom" visszaszerzésére ... a Győr megyei ellenforradalmi erők tevékenysége nyílt színrelépése akkorra volt időzítve, amikor Budapesten a Nagy Imre és csoportja pozíciója megszilárdult. A Győri Nemzeti Tanácsban a faltörő kos szerepét a Földes Gáborok játszották ... akik a kommunista álarc mögött a tömegeket bekapcsolva előkészítették a talajt a reakciónak"¹⁹⁷.

E politikai koncepció jegyében másutt így fogalmazott az Gyepes tanácselnök: "A Földes Gábor féle ún. kommunisták, a Tihanyi Árpád és Gulyás Lajos féle "szocialisták" a külföldi imperializmussal karöltve - amellet, hogy megteremtették a zűrzavar légkörét - ezzel szoros összefüggésben gondoskodtak arról, hogy százazreket kergessenek a kilátástalan jövőbe, süllyessenek a kapitalizmus mocsarába. A per világosan mutatja, hogy kikre támaszkodtak Földes Gábor és társai. A Szalai, Zsigmond és Cziffrik féle gyilkosokra, akik méltó segítő társaik voltak a "nemzeti kommunizmus" vagy ahogyan Gulyás Lajos mondta "a krisztusi szocializmus" ügyének. A per szereplőit nem lehet elválasztani egymástól"¹⁹⁸.

Önmagában az a tény, hogy a bíróság egy pártpolitikai koncepció igazolására folytatott le büntetőpert elégséges annak megállapítására: a

¹⁹⁷1/p.41-42.

¹⁹⁸1/p.43.

bíróság nem pártatlan és nem elfogulatlan. Az ilyen büntetőeljárás természetesen nem felel meg a "fair eljárás" követelményeinek. Mindezzel azonban senki sem gyanúsította meg a Gyepes-tanácsot, így ez több szót nem is érdemel.

1958. október 19-én Marosán György asztalára került egy feljegyzés az "ellenforradalmi ügyekről." A feljegyzés végkövetkeztetése "az ellenforradalmi perek anyagai minden vonatkozásban alátámasztják pártunk értékelését az ellenforradalomról"¹⁹⁹. Valóságban épp ennek fordítottja igaz, hiszen "pártunk értékelése" határozta meg jó előre mit tekint ellenforradalomnak, ellenforradalmi ügynek, sőt azt is, kik követték el és hogyan kell büntetni az egyes elkövetői kategóriákat.

A Földes-per tehát nem más, mint a bevezetőben említett *politikai koncepció megvalósítása, amelyhez a szerepeket a hatalom osztotta le.*

Valójában semmi csodálkozni való sincs azon, hogy a bíróság teljes egészében túltette magát a legelemibb ténymegállapítási - mérlegelési - szabályokon, nem beszélve a jogi minősítések kérdéséről, az egyes bűncselekmények tényállásszerűségéhez szükséges szándék, vagy célzat bizonyításáról.

Az ítélet - a rendelkező részt követő - a *Bevezetőben* - "néhány jelentős kérdéssel" foglalkozik.

Az első rész felrója Földes Gábornak, hogy "23-a előtt a beszervezettek között van", s hogy olyan megbeszéléseken vett részt, ahol "a korábban elkövetett hibák mikroszkópikus vizsgálata, azokban való vájkálás" volt a téma.

A második részben Kéri Józseffel - aki 1953-ban "Nagy Imre titkára volt" - és Szigethy Attilával²⁰⁰ való kapcsolattal, a harmadik pont a tüntetések időzítésével, végül a negyedik az óvári laktanya lefegyverzésével foglalkozik, "a nyugati beavatkozás lehetőségének szélesítését" róta fel.

Az ítélet indokolásának II. pontja a *Tényállás*²⁰¹, amely kronológiai sorrendbe szedi az eseményeket.

Földes Gábor október 25-i győri tevékenységét, a börtön körüli eseményeket Földes akciójának állítva be és felróva, hogy a vagongyári munkások röplapjának kinyomtatásában közreműködött. Varga Ernőre nézve megállapítja, hogy nem tett semmit a diákok felügyelete érdekében, hogy távol maradjanak a tüntetésektől.

Az október 26-i események ítéleti tényleírása valójában a határórlaktanyánál történt tömegmészárlás elkövetőinek adott menlevelet. A bíróság kifejtette, hogy a tömeg a laktanyába akart behatolni és azt

¹⁹⁹ Iratok I.p.649.

²⁰⁰ A periratokban Szigethy nevét Szigeti-nek írják.

²⁰¹ I/p.8-27.

elfoglalni. Ez a megállapítás ugyan ellentmond a tényeknek, de legalább megtudjuk, ki és miért lövetett. "Fekszí alezredest előtt a tömeg szándéka nem volt kétséges s tudva azt, hogy a laktanya alatt 8 vagon lőszer és robbanóanyag van, továbbá a nyugati határ biztosítását szolgáló operatív anyag, olyan parancsot adott, hogy minden körülmények között meg kell akadályozni, hogy a laktanya a tömeg kezére jusson, és ha más mód nincs, az egész laktanyát fel kell robbantani, de az ott lévő anyag nem kerülhet illetéktelenek kezébe"²⁰². (Kiemelés tőlem. K. F.). Ezt követően a tényállás - ugyancsak iratellenesen - megállapította: "jelen perben azt megállapítani, hogy a lövöldözést ki kezdte, bizonyossággal nem lehet", és hogy közel 100 halott és sebesült maradt a helyszínen hangadókról ír, akik szították az egyébként is felkavart kedélyeket. A tényállás itt kapcsolja be Gulyás Lajost a történetben azzal, hogy a határórlaktanya lefegyverzését szorgalmazta, s ilyen értelemben szól a néphez, valamint, hogy a gyűlölt ÁVII-ról beszélt.

Tihanyi Árpád vádlott tevékenységéről szólva rögzíti az ítélet, hogy Szigethy Attila tudtával mintegy 15 fegyverekkel megrakott teherautó karaván élén ment Óvárra. Ezzel egyidőben Földes Gábor Szigethy Attila megbízó levelével egy személygépkocsival harmadmagával ugyancsak Óvár felé tartott. Szándékában a határőrség lefegyverzése állt. A tényállás ezután az Óváron történeteket részletezi, mellőzve a lelőtt gyermek feltalálását és az ennek nyomán kialakult tömegfelháborodást. Ugyanakkor - a tényekkel szemben - Földes Gábornak, Gulyás Lajosnak, valamint Tihanyi Árpádnak tulajdonítva, hogy beszédeik hatására súlyosan bántalmazta a tömeg Vági Józsefet, akit Földes Gábor vitt a tanácsházára. A tényállásban szerepel az is, hogy Földes Gábort a tömegből megverték. Tényként állapítja meg az ítélet Gyenes György, Stefkó József és Máté Lajos bántalmazását, valamint Gulyás Lajos ama szándékát, hogy Levél lakosságát tüntetésre akarta vinni Óvárra.

Tihanyi Árpád terhén szerepelt, hogy utasítást adott a nemzeti tanács újraalakítására és a kommunisták kizárására. Felrója a tényállás Gulyás Lajosnak, hogy megakadályozta Fekszí alezredest a tanácsházán lévő határőrtisztek megmentésében.

Az október 27-i nap eseményeit rögzítő tényállásrész Tihanyi Árpádnak a győri forradalmi tanácsban mondott beszédéről ír ekként: "Ennek a beszédnek a részletes tartalma nem ismeretes a bíróság előtt. Itt is megállapítható azonban, hogy a beszéd az akkori körülmények között mindenképpen a szenvedélyek felkorbácsolására, zűrzavar, fejtelenség keltésére volt alkalmas"²⁰³. Az idézet önmagáért beszél.

²⁰² I/p.11.

²⁰³ I/p.17.

Mosonmagyaróváron eközben a tanácsház elé gyűlt a nép. Fekete István vádlott a tömeg küldötteként követelte a "gyilkosok kiadását és fenyegetőztek, hogy az utcaköveket felszedve megtámadják a tanácsházát." Megállapítja a tényállás, hogy Vági József "a folyosón keresztül futva az egyik udvarra néző ablakon kivetette magát." A tömeg ezt észrevéve, kivonszolta a tanácsháza elé, és itt ütötték, rúgták, taposták. Az ítélet egyetlen megállapításával sem foglal állást abban az alapvető kérdésben, hogy Vági a zuhanást követően élt-e vagy meghalt. Ugyanakkor Szalai Ferenc és Zsigmond Imre terhére megállapítja, hogy "Vági József határőr-tiszt földön fekvő testébe rugdalt. A rúgások a tisztet a fején érték"²⁰⁴.

Ezután részletezi az ítélet Stefó József halálát. Ciffrik Lajos vádlott terhére róva, hogy mellbe rúgta a sértettet, Weintráger László pedig részt vett Stefó József felakasztásában. Ciffrik Lajos további cselekvéseiként megállapítja, hogy a sértettet - aki fejével lefelé lógott - többször megrúgta.

A tényállás október 27-én - népharag kirobbanását követő napon - történetekre is tett megállapításokat. Eszerint Gulyás Lajos meghívást kapott a Hazafias Népfront által rendezett gyűlésre, ahol beszédet mondott "tovább korbácsolta a szenvedélyeket ... Felszólította a tanácsot, hogy mondjon le, helyette válasszanak ún. nemzeti tanácsot"²⁰⁵.

Szó esett Gulyás Lajos október 30-i hegyeshalmi útjáról a járási munkástanács megbízólevele alapján. A tényállás része, hogy Gulyás Lajos a "szabadeurópa rádió (sic!) két munkatársa" részére "mint országgyűlési képviselő mutatkozott be" és felszólította a nyugati nagyhatalmakat, hogy küldjenek "fegyveres segítséget is" Magyarországnak.

Ítéleti ténymegállapítás, hogy Gulyás Lajos november 4-e után a járási tanács végrehajtó bizottságának is tagja volt, és megbízó levelével ellenőrzést gyakorolt. A tényállás megállapítja, hogy "a vádlott szakállt viselt, amit akkoriban a kormánnyal nyíltan szembehelyezkedő ellenforradalmárok viseltek"²⁰⁶ (!).

Tihanyi Árpádot érintően a tényállás megállapítja, hogy ismeretlen céllal október végén Budapestre utazott, majd november 2-án Klauz nevű ismerősével "Ausztriába ment, s ezen útja alkalmával az amerikai követségen is megfordult, ahol Klauzzal együtt tárgyaltak az amerikai követtel. A tárgyalás tartalma a bíróság előtt nem ismeretes."

A tényállás Földes Gábor november 4-i utáni tevékenységét összegezve megállapítja:²⁰⁷ "minden tevékenysége a Magyar Szocialista Munkáspárt és

a Forradalmi Munkás Paraszt Kormány ellen irányult." Részletesen számba vette az ítélet a vagongyári szereplését, különös tekintettel a Tamási-vers előadására, továbbá, hogy "Több ízben szórakozóhelyeken ellenforradalmi elemekkel összejött ... Kádár János elvtársra lealacsonyító, becsmérlő kifejezéseket használt ... Attól sem riadt vissza, hogy zavart felfordulást csináljon." (A színházban a Bánk Bán előadásának bemutatóján botrányt akart, a jegyeket a munkástanácsoknak akarta átadni "akik abban az időben meglehetősen mereven, többségükben kormányellenes politikát vittek.")

Varga Ernő terhére róta a tényállás²⁰⁸, hogy a városi párttitkár október 25-i intelmeivel nem törődött, október 26-án pedig megjelent a tanácsházán és "felháborodva követelte a felelősségrevonást." (mármint a sortüzért. K. F.) A tényállás "megértő" Vargával: "felháborodása emberileg érthető volt" arra tekintettel, hogy "nem ismerte a laktanyánál történt tragédia körülményeit." Ez a "megértés" azonban igen kétes, valójában a bíróság hű maradt önmagához. E szerint a sortüzért a felelősség nem a lövő tiszteket, hanem a tüntetőket terheli. Varga Ernő további tevékenységét taglalva megállapításra kerül a fegyveres diákalakulatok megszervezése és felesketése, a K. Papp Józseffel kapcsolatos kijelentések, illetve őrizetbevétele (valamint Cseh Zsófia, Kopa Dénes, Lengyel Géza elfogása és kihallgatása).

Ezt követően a tényállás - az ítéletszerkesztés nem éppen szerencsés fordulatával - visszakanyarodott a határőrök megöléséhez²⁰⁹. Kiss Antal, Weintráger László, Szalai Ferenc, Ciffrik Lajos, Zsigmond Imre és Fekete István konkrét magatartását már ismertettük, erre tehát nem térünk vissza.

Molnár Ferenc vádlott²¹⁰ cselekvőségét a bíróság Gyenes György sértett fejére mért ütésben konkretizálta, amelyet a vádlott a kezében lévő kővel eszközölt. Arra nézve, hogy Molnár Ferencet mi motiválta a cselekmény elkövetésében nincs ténymegállapítás. Olyan fontos kérdésre sincs válasz a tényállásban, mint az ütés ereje. Mint emlékszünk a boncjegyzőkönyv leírása szerint, Gyenes György nem szenvedett koponyatörést. Ez azt is jelenti, hogy a kővel fejre mért ütés nem lehetett nagy erejű, amiből viszont objektíve következik, (s ez állandó bírói gyakorlat volt már 1957-ben is!), hogy a vádlott szándékára nem ölésre, hanem testi sértés okozására irányult.

Kóródi Károly esetében az ítélet ugyancsak megállapította, hogy Gyenes Györgyöt bántalmazta: "néhányszor megrúgta, majd segített a laktanyából kivonszolni a laktanyán kívül egy árokba"²¹¹.

²⁰⁸I/p.20-23.

²⁰⁹I/p.23-27.

²¹⁰I/p.25.

²¹¹I/p.26.

²⁰⁴I/p.24, 25.

²⁰⁵I/p.18.

²⁰⁶I/p.19.

²⁰⁷I/p.20.

Végül Sipos Dezső cselekményét rögzítő tényállás szerint a vádlott - aki megtalálta öccsét a halottak között - a már meghalt Stefkó József-re ráütött és a cipőt a halott hóna alá tette²¹².

Az ítélet IV. fejezete "A bűnösség és a minősítés kérdései" címet viseli²¹³. Földes Gábor, Tihanyi Árpád és Gulyás Lajos cselekményeit a bíróság a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalom vezetésének büntetésében és gyilkosságban való felbujtás büntetésének látta megállapíthatóan a váddal egyezően. Kiemeli mindhármójuk esetében a "tanácsok felbomlására...a fegyveres erők felszámolására irányuló tevékenységüket. Földes Gábor esetében ezt országos jelentőségűvé nagyítja, tekintettel arra, hogy "az ellenforradalom egyik legjelentősebb góca Győrben volt. Győrben a megalakult nemzeti tanács "Dunántúli Nemzeti Tanács" nőtte ki magát, befolyása alatt tartotta csaknem az egész Dunántúlt."²¹⁴

Mindhárom vádlott terhére írja a minősítés "a nyugati határ megnyitását"-t is Tihanyi Árpád esetében éppen erre tekintettel nem fogadta el a bíróság az enyhébb büncselekmény (BHÖ. 1. pont (2) bek. tevékeny részvétel) megvalósulását, hanem a súlyosabb minősítés mellett döntött. Gulyás Lajos esetében pedig a Szabad Európa Rádióknak adott nyilatkozatát értékelte úgy, hogy "csak összes tevékenységét egymással és az országos eseményekkel összefüggésben lehet vizsgálni". Ehhez képest lett Gulyás Lajos a "Mosonmagyaróvári és környéki területnek az ellenforradalmi erők egyik vezetőjévé...."

Földes Gábor, Tihanyi Árpád és Gulyás Lajos esetében a megállapított állam elleni büntett megvalósulásához szükséges szándék²¹⁵ indokolásánál a bíróság hangsúlyozza a per alapkoncepcióját: "Földes Gábornak az államrend megdöntésére irányuló szándéka a bíróság megállapítása szerint nem a kapitalista rend visszaállításának akarásából keletkezett. Az ő szándéka a karrierizmusból, a Szovjetunió elleni gyűlöletből, nacionalista beállítottságából táplálkozott. Tihanyi Árpád és Gulyás Lajos szándéka a szocialista rend iránti gyűlöletből, a kapitalista rend visszaállításának lehetőségéből táplálkozott"²¹⁶.

Sajátos az a mód, ahogy a bíróság eljutott a gyilkosságra való felbujtás megállapításához. "A laktanya lefegyverzésével, a fegyvereknek a tömeg kezére való juttatásával tudatuk (mármint Földes Tihanyi és Gulyás vádlottak tudata - K.F.) át kellett, hogy fogja a lincselés lehetőségét .... Ha

²¹²Uo.

²¹³I/p.32-41.

²¹⁴I/p.32.

²¹⁵I/p.33.

²¹⁶Uo.

nem is volt kifejezett szándékuk, hogy a határőrtesteket a tömeggel kivégeztessék, de szándékuk mindenképpen eshetőleges volt ...."²¹⁷. Csak a rend kedvéért állapítjuk meg, hogy az "eshetőleges szándék" is "szándék." A "kifejezett szándék" nem jogi terminológia, s csaknem bizonyos, hogy a büntetőjogban kissé alulképzett tanácselnök az egyenes szándék fogalmát helyettesítette saját szavaival. Az azonban sokkal inkább érdemi, hogy egyrészt Tihanyi és Gulyás esetén a tényállásból ilyen következtetés levonható-e, másrészt, hogy az ÁVH sortüzén felháborodott tömeg előtt elmondott beszédek közvetlen kapcsolatban voltak-e az alapcselekményekkel. Az első fokú bíróság következtetését - mint látni fogjuk - nem osztotta a fellebbezési tanács sem, mint arról a másodfokú ítélet ismertetésénél szólunk. Annyit azonban előrebozsátunk, hogy a Gyepes tanács álláspontjában kifejezésre jutó konstrukció távol áll a több tekintetben hamisan megállapított tényállásban foglaltaktól is.

Varga Ernő cselekvőségét a bíróság a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomba való tevékeny részvételnek minősítette, a bűnösség körébe vonva az egyetemisták fegyveres alakulattá szervezését a tényállásban említett személyek őrizetbe vételét és kihallgatását a pártbizottság épületébe, a mezőgazdasági akadémia beköltözését, a diákok tüntetésen való részvételének meg nem akadályozását, a párttitkár figyelmeztetésének negligálását. "Szándékát vizsgálva a megyei bíróság azt állapította meg, hogy cselekményeit eshetőleges szándékkal követte el. Nem kívánta ugyan az államrend megdöntését, de mindenesetre a megdöntés lehetőségébe belenyugodva cselekedett ..... Szándékát kispolgári beállítottsága, mérhetetlen karrierizmusa táplálta"²¹⁸.

A Kiss Antal, Weintráger László, Szalai Ferenc, Cziffrik Lajos és Zsigmond Imre cselekményeinek gyilkosságként, továbbá a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való tevékeny részvétel büntettként történt értékelésével a bíróság olyan minősítések mellett foglalt állást, amelynek tényállási elemei csupán a rendelkezésre álló adatok durva eltorzításával, iratellenes megállapításokkal és elemi jogelvek megsértésével volt csak kivitelezhető.

A gyilkosság megállapításához mint említettük az előre megfontolt szándék (mai kifejezéssel előre kiterveltség) bizonyítása elengedhetetlen. Mire alapozza a bíróság az öt vádlott esetében a halálos minősítést maga után vonó premeditáció meglétét? Ilyenként jelölte meg a bíróság azt a tényt, hogy Szalai, Ciffrik és Zsigmond vidékről jött be. Idézi Szalai vallomásából "megnézzük Móváron, hogy akasszák az ávosokat. ²¹⁹...a megyei bíróság

²¹⁷Uo.

²¹⁸I/p.35.

²¹⁹I/p.36.

Arról nem ad számot az ítélet, hogy a gyengeelméjűsége miatt súlyos fokban korlátozott Szalai vallomásának igazsága esetén az akasztás megnézésének szándéka miért azonos az ölési szándékkal. További hamis érvelés az ölési szándék mellett az is, hogy Ciffrik és Zsigmond vádlottak *"dicsekvése a cselekmény után, a cselekmény előtti szándék meglétét igazolja."* Ezen túl a bíróságnak nincs több érve.

Legalább ilyen gyenge lábon áll az erős felindulásban elkövetettség elvetésének indokolása is. Az ítélet elismeri *"bizonyos felindultság mind az öt vádlottnál meg lehetett .... Mosonmagyaróvári viszonylatban az általános izgalmi állapothoz kétségtelenül fokozó hatással volt a határőr laktanyánál lezajlott események (sic!). Ennek azonban semmiképpen sem lehetett olyan hatása, amely a megfontoltságot kizárná, mert akkor elsősorban az elhalt személyek hozzátartozói lincseltek volna ..."*²²⁰

A bíróság álláspontja valójában nélkülöz minden mérlegelést. Abból az alapállásból, ahogy a bíróság a sortűz áldozatait kezelte csaknem törvényszerű. A bíróság meg sem kísérelte - *mert nem akarta megkísérelni* - annak tisztázását, hogy az öt vádlottra ténylegesen milyen lelki hatást gyakorolt a halottak és sebesültek látványa és szállításukban való részvétel. Az a tény, hogy a bíróság nem értékelte e körben Szalai súlyos fokú beszámítási korlátozottságát és Zsigmond ilyen irányú vizsgálatától is elzárkózott, arra utal, hogy valójában az erős felindultság kérdésében fel sem merült a valós tényállás felderítésének igénye. Ami a szóban forgó öt vádlott államellenes bűncselekményének indokolását illeti az indokolás ugyancsak mellőzi az egyéniesítést és merőben ideológiai hipotézist tartalmaz: *"A vádlottak nem Vági Józsefet illetve Stefkó Józsefet akarták megölni, hanem szándékuk ÁVH-s tiszték megölésére irányult. Ez adja cselekményüknek politikai tartalmát is. A vádlottak tisztában voltak azzal, hogy az országban milyen események zajlanak le. Ismerik azokat az ellenforradalmi követeléseket, amelyek akkor közszájon vannak (sic!). Így hallják a követelést, hogy ki az oroszokkal az országból, le a kommunistákkal, le az ÁVH-val. Tudják, hogy ezek a követelések mit jelentenek, tisztában vannak azzal, hogy államrendszerünk vezető ereje a párt és belső biztonságunk tartó pillére az államvédelmi hatóság volt"*²²¹.

Nem szorul különösebb indokolásra, hogy az utóbbi mondattal leginkább a karhatalommá átöltöztetett ÁVH-ra támaszkodó Kádár-kormány²²² és hatalmi apparátusa volt tisztában. A vádlottak legfeljebb azt tudták, hogy az ÁVH fegyvertelen emberek tömegét gyilkolta meg. A többségében 8

²²⁰1/p.37.

²²¹1/p.37.

²²²Vö: Kortárs 9196/5

általános iskolai osztályt sem végzett vádlottak esetében politikai megfontolásokat értékelni és ideológiai tételeket számon kérni több, mint utópia. Ami a valós szándékaikat illeti a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján Kiss Antal, Weintráger, Ciffrik és Szalai esetében legfeljebb a szándékos emberölésre irányuló eshetőleges szándék lett volna megállapítható Stefkó József sérelmére elkövetett cselekményért, míg Vági József esetében a halott ember meggyalázása²²³ jöhetett volna számításba. Ehhez azonban a bíróságnak alkalmazni kellett volna azt az eljárásjogi alapelvet, hogy bizonytalan tény nem lehet a vádlottak terhére értékelni.

Molnár Ferenc és Kóródi Károly cselekményénél a bíróság - valójában saját álláspontjának ellentmondva - szándékos emberölés büntetetté állapította meg a vádtól eltérően. A bíróság Molnár Ferencnél a premeditációt azzal zárta ki, hogy a sortűznél jelen volt *"előtte, körülötte estek el, és sebesültek meg emberek ..."*²²⁴. Az indokolás azt is megállapította, hogy a vádlott szándéka (Gyenes György laktanyaudvaron történt bántalmazásakor) ölésre irányult. A bíróság álláspontja hasonló volt Kóródi Károly esetében is. Mindkét vádlottnál mellőzte az állam elleni bűncselekmény (tevékeny részvétel) megállapítását mert *"sem a cselekmény előtt, sem a cselekmény után magatartásukban ellenséges megnyilvánulás, sem származásuk, osztályhelyzetük nem ellenséges ... Cselekményüket a tragédia tudatában, s azon való felindulásukban hajtották végre"*²²⁵. Valójában nincs logikus magyarázat arra, hogy e két vádlott részesült kedvezőbb elbírálásban a szándék, és az erős felindulás értékelésénél (akkor is ha az erős felindulásban való elkövetést a bíróság minősítésben nem juttatta kifejezésre.) Önmagában az a tény, hogy Gyenes Györgyöt a vádlottak a sortűz napjának estéjén bántalmazták, aligha ad elégséges magyarázatot különösen nem a BHÖ 1. pont. (2) bekezdés mellőzésére. A bíróság valójában velük sem járt el törvényesen. Az ölési szándék megállapítása ugyanis nem foghat helyt. Tény, hogy Molnár egy kódarabbal ütött Gyenes fejére. Szándéka ezért lehetett ölési szándék, de tudjuk a boncjegyzőkönyvből, hogy Gyenesnek nem volt koponyatörése, így a fejére mért ütés nem volt nagy erejű. Ez esetben pedig legfeljebb a súlyos testi sértés okozására irányuló szándék állapítható meg. Az erős felindulás megállapításánál pedig a bíróság akkor járt volna el törvényesen, ha azt a minősítésben juttatja kifejezésre.

Kóródi Károly esetében - aki Gyenest kétszer megrúgta - az ölési szándék még annyira sem foghat helyt, mint az eszközt használó Molnár

²²³BHÖ: 409. pont

²²⁴1/p.38.

²²⁵1/p.38.

esetében. A bíróság tehát e két vádlott esetében is a vádlottak terhére állapít meg olyan szándékot, amelynek nincs ténybeli alapja.

Fekete Istvánt a bíróság népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való tevékeny részvétel büntetésében marasztalta. Mint tudjuk Fekete volt a tömeg küldötte, amikor követelték a tanácsházán fogvatartott tisztek kiadását. A bíróság a súlyos minősítést így indokolta: *"Magatartása egyebekben semmilyen sem különbözik a gyilkosok magatartásától, szándéka is azonos volt azokéval"*²²⁶. Arról hogy ez a gyilkos szándék miként hozható közös nevezőre Fekete István cselekedetével, amellyel Máté főhadnagy védelmére kelt, sőt aktívan közreműködött élete megmentésében, az ítélet nem tett említést.

A legenyhébb minősítést Sipos Dezső vádlott tekintetében alkalmazta a bíróság, őt a BHÖ 2. pont b/ alpontja szerinti izgatásban találta bűnösnek a bíróság mert azt a tényt, hogy *"a meghalt ÁVH-s tisz (Stefkó József - K.F.) holttestét bántalmazta a nyilvánosság előtt ... az Államvédelmi Hatóság elleni gyűlölet felkeltésére, izgatásra alkalmas"*²²⁷.

A bíróság az öccsét elvesztett Sipos Dezsőt ilyen minősítés mellett 6 hónapi börtönre ítélte. Az ítélet vele szemben az első fokú eljárásban jogerőre emelkedett.

A büntetések

kiszabása körében a különtanács ítélete²²⁸ tartalmazza a bírói ítéletekben megszokott, vádlottanként felsorolt, a *súlyosító és enyhítő körülményeket*. Az ítélezésben kialakult konvencionális bűnösségi körülmények (pl. beismerés, családosi állapot, vagy folytatólagosság, halmazat mint súlyosító) felsorolásának ismertetése ebben az ügyben bizvást elhanyagolható, mert valójában semmilyen befolyása nincs a büntetésre. *"A büntetés kiszabásáról"* című ítéleti fejezet ugyanis majd három oldalon keresztül részletezi, hogy a per anyaga mi mindenben *"igazolja"* a kormány és az MSZMP politikai megítélését '56 forradalmával kapcsolatban. (Erről korábban bővebben szoltunk). Földes Gábor, Tihanyi Árpád és Gulyás Lajos *halálbüntetésének*²²⁹ valódi indoka a forradalom menetében való - vezető tevékenységnek minősített magatartása volt -, amelyet Földes Gábor *"kommunista jelmezbe öltözve"*, Tihanyi Árpád *osztályidegen*, Gulyás Lajos pedig *"lelkipásztori befolyását felhasználva"* követett el.

²²⁶I/p.39.

²²⁷I/p.39.

²²⁸I/p.41-49 - az ítélet V. fejezete.

²²⁹A bíróság mindhárom vádlottat mellékbüntetésül teljes vagyonek Kobzásra is ítélte.

Varga Ernő büntetése 7 év börtön és mellékbüntetések²³⁰. Az ítélet a büntetés mértékét Varga Ernő november 4-e után tanúsított a konszolidáció érdekében végzett tevékenységével indokolta.

Kiss Ernő *életfogytig tartó börtönbüntetést* és mellékbüntetésekét kapott²³¹. Az indokolás valójában semmitmondó.

Weintráger Lászlóval szemben *kiszabott halálbüntetés* és a teljes vagyonek Kobzás valójában 16 soros indokolása súlyosítóként a sértetthez fűződő barátságot említi ugyan, de hallgat arról a fenyegetettségről, amely a vádlott ellen irányult, s amelynek valós mértékét a bíróság nem tisztázta.

Szalai Ferenc, *akit életfogytig tartó börtönre és mellékbüntetésekre*²³² ítélte *korlátozott mértékű beszámíthatóságát* vette figyelembe enyhítőként. Valójában az enyhítő szakasz²³³ alkalmazása *formális*. A bíróság ugyanis csupán egyetlen enyhítési fokozatot alkalmazott a korlátlan enyhítés lehetőségeként.

Cziffrik Lajos *halálbüntetése* és a mellékbüntetések²³⁴ indokolása 7 sort (!) érdemelt az ítéletben, ahol a tárgyi súly és az enyhítő szakasz alkalmazhatatlansága állapítatik meg.

Zsigmond Imre *halálbüntetése* és a mellékbüntetés²³⁵ indokai között nyomatékall említi az indokolás, hogy *"kérkedik az elkövetés után a cselekményével."*

Molnár Ferenc 5 év börtönbüntetését és a mellékbüntetését²³⁶ a bíróság - mint igen enyhe büntetést - azért látta alkalmazhatónak, mert *"cselekménye elkövetésében nagyban befolyásolta az az izgalmi állapot - amelybe a cselekmények következtében került, különösen a tömeghangulat, amely a győriek megjelenésével bosszúálló hisztériás hangulattá fajult"*²³⁷. Ez az indokolás is *tudatos torzítás*. Célja, hogy a "győriek" megjelenését előtérbe állítva elterelje a figyelmet a megtalált agyonlőtt gyermek indulatokat érthetően kiváltó mozzanataról.

Kóródi Károly 7 év börtönbüntetését és mellékbüntetését²³⁸ kapott. Az enyhének számító büntetés indokánál az ítélet visszautal a Molnár Ferencsel szemben kiszabott büntetés indokolására.

²³⁰8 év a törvényben felsorolt egyes jogok gyakorlásáról való eltiltás (mai terminológiával közügyektől eltiltás) és részleges vagyonek Kobzás.

²³¹10 év közügyektől eltiltást és részleges vagyonek Kobzást.

²³²10 év közügyektől eltiltás és részleges vagyonek Kobzás.

²³³Btá.10. §. (3) bek. és Btá. 52. §.

²³⁴Részleges vagyonek Kobzás.

²³⁵Részleges vagyonek Kobzás.

²³⁶5 év közügyektől eltiltás.

²³⁷I/p.46.

²³⁸5 év közügyektől eltiltás.

Fekete István büntetése - a szószólásért - 2 év börtön. Fekete Istvánnal kapcsolatosan a bíróság "sem enyhítő körülményt sem súlyosító körülményt nem talált." De hangsúlyozva, hogy "minden hasonló tevékenység alkalmas volt az egyébként is izzó tömeghangulatot továbbfokozni"²³⁹.

Sipos Dezső esetében a bíróság mint *rendes bíróság* járt el miután cselekményét csupán izgatás büntették minősítették. 6 hónapi börtönt és mellékbüntetés²⁴⁰ kapott az az ember akinek nem szabadott volna felháborodni azon, hogy a fegyvertelen tüntetésben résztvevő öccsét agyonlőtték. Sipos Dezső azonban így is megnyugvással tudomásul vette az ítéletet, amely ellen az ügyész sem fellebbezett, így az *jogerőre emelkedett*.

Az első fokú ítélet kihirdetése után

fellebbezéseket

jelentett be a vádhatóság²⁴¹ dr. Varga Ernő IV. r. vádlott terhére súlyosabb börtönbüntetés, Kiss Antal V. r. vádlott terhére halálbüntetés, Molnár Ferenc X. r. vádlott esetében a jogi minősítés eltérő megállapítása, Kóródi Károly terhére súlyosabb börtönbüntetés, Fekete István XII. r. vádlott terhére ugyancsak súlyosítás végett.

Valamennyi vádlott védője - Sipos Dezső kivételével - a vádlottak javára fellebbezett²⁴². A vádlottak - kivéve Földes Gábort, aki a halálos ítéletet tudomásul vette - csatlakozott védőjéhez. Megjegyezzük, hogy egyedül Földes Gábor védője sérelmezte a *bűnösség* megállapítását.

A másodfokú ítéletet

a katonai kollégium különtanácsa három napos tárgyalás után hirdette ki.²⁴³

Mint arra már utaltunk a katonai főügyész helyett eljáró katonai ügyész²⁴⁴ terjedelmes perbeszédében két jogi kérdésben és egy alapvető politikai megítélést jelentő körben nyilatkozott. Ami a jogi megítélést illeti, osztotta azt a *védelmi álláspontot*, hogy Földes Gábor, Tihanyi Árpád, Gulyás Lajos felbujtóként nem követték el a gyilkosság büntettét. Ugyanakkor támadta az első fokú ítélet álláspontját a határtisztek bántalmazásában részt vett azon vádlottak esetében is, akik terhére az első fokú bíróság nem állapított meg államellenes büntetést, valamint *gyilkossági*

²³⁹I/p.47.

²⁴⁰Részleges vagyoneklobzás.

²⁴¹Az ügyész által bejelentett fellebbezés írásbeli indokolása is elfekszik az iratoknál 6 oldal terjedelemben. Kelt: 1957. június 12. B. Nagy János megyei ügyész távollétében dr. Molnár Mihály Városi és Járási ügyész, valamint Grácz Endre aláírásával.

²⁴²A fellebbezéseket a védők írásban indokolták.

²⁴³1957. december 16, 17, 18 és 21.

²⁴⁴Dr. Erdélyi Jenő hb.(hadbíró) százados.

szándékot. A legfontosabb politikai hangsúly a vádlottak november 4-e utáni magatartására esett.

Nem lehet nem észrevenni a közvetlen összefüggést e tekintetben Kádár János politikai nyilatkozatai - valamint Marosán Györgynek és Münnich Ferencnek a karhatalom, a rendőrség és az ügyészség vezetői előtt kifejtett álláspontjával: November 4-e előtt megmagyarázható bizonyos zavarodottság és ingadozás - hiszen ilyen a legmagasabb pártvezetésben is volt, november 4-e után azonban nem fogadható el semmilyen bizonytalanság vagy megingás.

A katonai különtanács - amelynek egyik bírója az a Gyurkó Lajos vezérőrnagy volt, akinek katonái részt vettek az Óvári vérengzésben - *maradéktalanul érvényesítette ezt az álláspontot*. Ehhez képest Földes Gábor, Tihanyi Árpád és Gulyás Lajos esetében felmentő álláspontra helyezkedett a gyilkosságra való felbújtás tekintetében. Mindez nem változtatott azon, hogy a vádlottaknak meg kell halnia.

Földes Gábor esetében az indokolás nem hagyott kétséget aziránt, hogy az ő halálát november 4-e utáni magatartása miatt szabták ki. "Amikor november 4-én a felszabadító szovjet csapatok bevonultak Győrbe, akkor nemcsak Győr becsületes dolgozóit szabadították fel, hanem az I. r. vádlottat is, akit az ellenforradalom, miután a saját céljaira kellően felhasznált, egyszerűen félreállított. Ennek ellenére a vádlott november 4-e után újból az ellenforradalom székértelmezésévé válik, és hónapokon keresztül minden igyekezetével, minden tudásával és energiájával azon van, hogy az általa nagyra tartott "forradalmi szellemet" ébren tartsa, azzal a céllal, hogy a kormány erőfeszítéseit gyengítse és az ellenforradalmi erők felülkerekedését elősegítse"²⁴⁵.

Tihanyi Árpád terhére megállapítja a másodfokú tanács a *hazaárulás büntetést*²⁴⁶ arra a tényállásra alapozva, hogy Tihanyi Ausztriában az amerikai követségen járt. "... kérelme az amerikaiak felé gazdasági és politikai segítség kérésére irányult. Nyilvánvaló, hogy ebben az időszakban a politikai segítség kérése egy nyugati imperialista hatalom hivatalos képviselőjétől olyan kényszerintézkedés fogalmát meríti ki, ami ... hazaárulás büntetnének tényálladási eleme"²⁴⁷.

Ezért, valamint azért, hogy a "győri nemzeti tanács nevében a városi nemzeti bizottságot újraválasztatta, melynek következtében a bizottságból valamennyi baloldali beállítottságú személyt kivettek ..." továbbá, hogy "... tevélegesen közreműködött abban is, hogy Fekesi alezredes a letartóztatott

²⁴⁵II/7-8.

²⁴⁶BHÖ. 35 pont. (1) bek.

²⁴⁷II/8.

határőr tiszteket nem tudta magával vinni ... Az ellenforradalmat dicsőítette ..." s mert része volt a határ megnyitásában a halálbüntetést helybenhagyták.

Gulyás Lajos terhére ugyancsak hazaárulást állapított meg a másodfokú bíróság a Szabad Európa Rádióknak adott interjúért "a rádió munkatársain keresztül a nyugati imperialista hatalmakhoz fordult abból a célból, hogy fegyveresen avatkozzanak bele az ellenforradalmárok érdekében a magyarországi eseményekbe ...."²⁴⁸

Így, bár a gyilkossági felbujtás vádja elesett az első fokon megállapított tényállás a halálbüntetés helybenhagyását eredményezte.

Dr. Varga Ernő esetében a másodfokú bíróság valóban komolyan vette a november 4-e után magatartásra vonatkozó politikai doktrínát. Megakadályozta az iskola "Nyugatra történő "áttelepítését" és minden igyekezetével azon volt, hogy a főiskolán a tanítást minél előbb beindítsák"²⁴⁹. Ennek köszönhetően Varga Ernő büntetéseit lényegesen csökkentette, 4 év börtönre és 3 év közügyektől eltiltásra²⁵⁰.

A gyilkosság vádjával kapcsolatban a másodfokú katonai különtanács éppen olyan könnyedén dobta sutba a legalapvetőbb alapelveket, mint az első fokú bíróság. A különbség az, hogy a másodfokú tanács indokolásában úgy hamisítja meg az orvosok megállapításait, hogy az ne tűnjön "bizonytalan ténynek." Konkrétan Vági József halálának a földre zuhanáskor történt bekövetkezését vagy be nem következését az orvosok - mint arról már szóltunk - nem tudták megállapítani bizonyosan. Véleményük azonban - figyelemmel a véraláfutások kevésbé kiterjedt voltára - inkább azt valószínűsítik, hogy a sértett a földet éréskor nyomban meghalt. A másodfokú ítélet azonban tényként állapítja meg, hogy "A rendelkezésre álló adatokból kitűnik, hogy a sértett földre esése után nyomban megtámadták és a tömeg pillanatok alatt végzett vele. Ebből kitűnik az, hogy Vági József minden körülmények között még olyan állapotban volt, amikor a halál nem állott be, tehát a vádlott is olyan személyt bántalmazott, aki halottnak nem volt tekinthető"²⁵¹. Ez a megállapítás egyedül egy 1957. február 6-án, tehát a boncolást megelőzően²⁵² keletkezett - rendőri jelentésben szerepel²⁵³.

Azt, hogy voltaképpen miből következik a bíróság ténymegállapítása, (hogy ti. a sértett élt a földre zuhanás után) nem tudjuk meg. Így "a tömeg pillanatok alatt végzett vele" megállapítás is csak feltételezés. Ugyan így

²⁴⁸II/p.10.

²⁴⁹II/p.11.

²⁵⁰A vagyonekhoz mértéke a vádlott vagyonának 1/4 része.

²⁵¹II/p.12.

²⁵²A kihantolás kelte 1957. február 19.

²⁵³Garamvölgyi Zoltán rendőr nyomozó hadnagy jelentése nyom. ir. II.

alaptalan feltételezés marad - mert az eljárás egyetlen szakaszában sem sikerült bizonyítani - hogy a bántalmazásban részt vett vádlottaknál "már a cselekmény elkövetése előtt kialakult az a határozott szándék, hogy a kezükbe kerülő határőr tiszteket nemcsak bántalmazni fogják, hanem minden lehető eszközzel és módon az életüket is kioltják."²⁵⁴

Kiss Antal életfogytig tartó börtönbüntetését - helyt adva az ügyészi fellebbezésnek - a másodfokú bíróság halálbüntetésre súlyosította²⁵⁵.

Weinträger László halálos ítélete helyben hagyatott. A másodfokú bíróság sem volt kíváncsi arra, hogy kényszer vagy fenyegetés befolyásolta-e a vádlottat, szót sem érdemelt. A védő egyébként nem alaptalanul vetette fel a miskolci Feldmann esetét²⁵⁶. Az sem hatott a bíróságra, hogy Weintringer Lászlót életmentéséért miniszteri dicséretben részesítette a belügyminiszter²⁵⁷.

Szalai Ferenc, Cziffrik Lajos és Zsigmond Imre büntetéseit - Szalai életfogytiglan Cziffrik és Zsigmond halál - jogerőre emelte a másodfokú bíróság.

Molnár Ferenc és Kóródi Mihály terhére a katonai különtanács megállapította a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való tevékeny részvétel büntetését is, (elvetve ezzel az első fokú bíróságnak e vádlottakkal kapcsolatos enyhébb minősítését). Igen sajátos ez esetben is a bíróság okfejtése: "A Legfelsőbb Bíróság sincs meggyőződve arról, hogy a vádlottak ellenforradalmi célzattal hajtották volna végre ölési cselekményüket, azonban bűnös magatartásuk objektíve az ellenforradalom ügyét szolgálta, és ezt tudatuk is teljes mértékben átfogta"²⁵⁸. Molnár börtönbüntetését 10 év börtönre, Kóródi büntetését pedig 12 év börtönre felemelte.

Fekete István 2 éves börtönbüntetését helybenhagyta a fellebbezési fórum. Ennek indoka, hogy "... a XII. r. vádlott Máté főhadnagy védelmére kelt és közreműködött megmentésében .... november 4-e után hatékonyan közreműködött a rend helyreállításában"²⁵⁹.

A másodfokú bíróság ítéletében szerepelnek azok a katonák is, akik abban találtattak bűnösnek, hogy elfogadták az összeomlott kommunista hatalom helyébe lépő nemzeti kormány és a forradalom helyi szerveinek hatalmát és utasításait. Az ő ügyük részletes ismertetése meghaladja e

²⁵⁴II/p.12.

²⁵⁵Mellékbüntetésül teljes vagyonekhozást mondott ki a másodfokú ítélet

²⁵⁶Miskolcon Feldmann Jenő ügynököt, aki a tüntetőkre tüzet nyitó ÁVH-sok felakasztása ellen szólt, a tömeg ugyancsak ÁVH-nak hitte és felakasztotta.

²⁵⁷A fellebbezés írásbeli indoklásához csatolt egykorú újságcikk.

²⁵⁸II/p.16.

²⁵⁹II/p.17.

munka kereteit, ezért csupán nevük említésével és a rájuk mért - jogilag megalapozatlan, erkölcsileg igazságtalan - büntetés emlékezetbe idézésével tisztelgünk előttünk. Ambrus József őrnagyot (államrend megdöntésére irányuló mozgalom vezetése büntette miatt) 15 év börtönre, 10 év közügyektől eltiltásra és lefokozásra, és teljes vagyonelkobzásra, Tróbert Károly századost (tevékeny részvétel minősítésével) 5 év börtönre, 2 év közügyektől eltiltásra, lefokozásra és 1/4 vagyona elkobzására, Ökrös Sándor főhadnagyot (tevékeny részvétel minősítésével) 2 év börtönre, 2 év közügyektől eltiltásra, lefokozásra és 1/4 vagyonának elkobzására, Vass Tibor főhadnagyot (szolgálati hatalom visszaélés minősítésével) 1 év börtönre, és lefokozásra. Mikola János főhadnagyot (szolgálati hatalommal való visszaélés büntette minősítéssel) 1 évi, végrehajtásában 3 évi próbaidőre felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték.

Értékitélet az ítéletekről négy évtized távolából:

A büntetőügy ismertetése után aligha marad kétség aziránt, hogy a Földes Gábor és társai, valamint a katonák ellen - hosszas fontolgatások után - indított büntetőeljárás minden ízében magán viseli a *konceptiós megtorló perek* valamennyi ismervét. Igaz ez a határőrtisztek bántalmazásában elmarasztalt Kiss Antal, Zsigmond Imre, Weintráger László és Cziffrik Lajos esetében is. Kétségtelen tény, hogy egy jogállam mércéjén sem megengedett, hogy a tömegfelháborodás szolgáltasson igazságot. Ezért egy független bíróság jogállami keretek között is nyilván rosszállását fejezte volna ki. Minden bizonnyal irányadó e kérdésében Nagy Imrének, a forradalom mártír halált halt miniszterelnökének értékitélete: *Nem lehet helyeselni, sőt el kell ítélni az önkényes terrorcselekedeteket még akkor is, ha azt jogos ellenszenv is szüli. Mi sem helyeseltük és fel is léptünk ellene, de fel kell vetni a kérdést, miért fasiszta fehér-terror a felbőszült nép leszámolása azokkal a banditákkal, akik a kommunisták és nem kommunisták százait és ezreit kínozták halálra a legbrutálisabb, hitleri fasiszmust megszegyenítő válogatott kínzásokkal? Mert ezek ellen irányultak a terrorcselekmények*²⁶⁰. Hasonlóan vélekedett ezekről a kétségbeesés szülte drámákról a magyar társadalom többsége is, miként ez a Faludy György - a közismert humanista, Recsket járt költő - verséből is kitűnik:

*"Az ávó fogdmegjeiből néhányat
felhúztak. Ezt még velem együtt nézted
a Körúton. "Népharag", concedáltad.
Hosszú távon, mondjad, miben reménykedsz?"*²⁶¹

²⁶⁰Nagy Imre: Gondolatok II/p.7-8. A Nagy Imre és társai ellen indított per melléklete MOL.XX-5-h-8.183.A vizsgálati anyagban V-318-MV.

²⁶¹Faludy György: Egy kollaboráns íróhoz (London 1959) /Faludy György: Versek (Bp.1995) p. 405.

Nagy Imre megállapítása - és Faludy versbe foglalt életérzése - százszerosan igaz a mosonmagyaróvári laktanya ártatlan halottait kocsikra rakó és sebesültjeinek segítő vádlottak esetében, akiknek a tragédia óráiban nem a gyilkosságra parancsot adó hatalom érdekeinek és tisztjeinek védelme, hanem meggyalázott népük fájdalma irányította végzetes tetteiket.

A halálos ítélet tehát - amelyet Kiss Antal és Zsigmond Imre esetében 1957. december 31-én, Cziffrik Lajos és Weintráger László esetében pedig 1958. január 15-én végrehajtottak, igazságtalan és erkölcsstelen volt. A kizárólag politikai bűncselekményekben marasztalt vádlottak közül Gulyás Lajost és Tihanyi Árpádot 1957. december 31-én, Földes Gábort pedig 1958. január 15-én végezték ki²⁶² a győri börtön udvarán. Földi maradványaik hosszú időn keresztül²⁶³ jeltelen sírban feküdtek, s csak hosszú évtizedek - s a diktatúra - múltával kaphattak emberhez méltó végső nyughelyét²⁶⁴. Az 1956-os forradalom leverése után következő megtorlás vérbíráinak és közel 400 kivégzett áldozatuknak máig folyó nagy történelmi perében a végső ítélet épp úgy az utókor hozza meg, mint ahogy az 1848/49 - és megtorlás után történt. Mindannyiukra érvényesek az agg Kossuth Lajos, Turinban viasszhengeren ránk örökített mondatai:

*"A világ bírója a történelem fog-e kérdésre felelni. Legyenek a szent emlékü vértanúk megáldottak poraikban, szellemikben a honszabadság Istennek legjobb áldásaival az örökkévalóságon keresztül!"*²⁶⁵.

*****

²⁶²A kivégzések előtt az elítélteket dr. Fogarasi Sándor börtönorvos megvizsgálta és igazolta, valamennyiüket "egészségesnek találta."

²⁶³A sírok feltárása 1990. április 17-június 1., valamint 1990. augusztus 30 - október 16-ig tartott. A holttesteket dr. Szőnyi Eszter és, dr. Tomka Péter archeológus, dr. Éry Kinga és Dr. Susa Éva anthropológus azonosította, a szakértői csoport vezetője dr. Bajnóczky András az igazságügyi orvostan szakorvosa vezette.

²⁶⁴Földes Gábort 1991. május 29-én a 300-as parcellában, Tihanyi Árpádot 1990. október 30-án a nádorvárosi régi köztemetőben Győrben, Gulyás Lajost a levéli temetőben, Cziffrik Lajost, Kiss Antalt Zsigmond Imrét 1991. március 23-án a mosonmagyaróvári temetőben helyezték végső nyughelyükre. Szigethy Attila - aki az előzetes letartóztatásban öngyilkosságot követett el - 1991. március 24-én kapta meg a végtisztességet Kapuvárott.

²⁶⁵1890. szeptember 20. kelt beszéde az aradi vértanúk szobrának avatására (elhangozott 1890. október 20-án Turinban).

DOLGOZATOK ZALA MEGYÉBŐL

A FIATALKORÚAK PRÓBÁRA BOCSÁTÁSA

Czipóth Edit¹

A magyar büntetőjogban közel kilencvenéves jogintézmény a próbára bocsátás, az 1908. évi XXXVI. tc. vette fel a fiatalokkal szemben alkalmazható büntetőjogi szankciók közé. Hetven esztendőn keresztül meg is rekedt a fiatalok speciális büntetőjogában, csak az 1978-as büntető törvénykönyv tette lehetővé a felnőttekkel szembeni elrendelését is.

Az 1908-as büntetőnovella előtt a büntettekről és vétségekről szóló – a klasszikus büntetőjog elveit tükröző – 1878. évi V. tc. (az ún. Csemegi-kódex) a fiatalokra vonatkozóan külön szabályokat nem tartalmazott, hanem a fiatalokat “kicsi felnőttekként” kezelte, és nem vette figyelembe, hogy összefüggés van az életkor és a pszichés jelenségek fejlődése, a cselekvés különböző alakzatai között². A Csemegi-kódex azt tekintette fiatalúnak (bár így külön nem nevesítette), aki a bűncselekmény elkövetése idején a tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizenhatodikát még nem. A cselekményük bűnösségének a felismeréséhez szükséges belátási képességgel nem rendelkező fiatalokat javítóintézetbe lehetett utalni. “A szükséges belátással nem bíró, de megromlott hajlamú ifjúnak nevelésre, javításra van szüksége. Az állam átveszi ezt a functiot, melyet a szülők nem voltak képesek teljesíteni. Az állam nem bünteti ugyan a belátással nem bíró, rosszindulatú ifjút, hanem neveli, javítja azt”³.

Akkor volt büntethető a fiatalok, ha az elkövetéskor bírt a cselekménye bűnösségének a felismeréséhez szükséges belátással (84. §). A miniszteri indoklás szerint a Csemegi-kódex “az ifjú bűntevők bűnösségét enyhébben ítéli meg, mint a teljesen kifejlett értelmi tehetséggel bíró egyének törvényszegéseit.”⁴ A fiatalokra a felnőttekre vonatkozó főbüntetéseket kellett alkalmazni, de szelídített formában (fegyház helyett börtönt, börtön helyett fogházat, stb.); a mellékbüntetések közül a hivatalvesztést és a politikai jogok gyakorlásának a felfüggesztését velük szemben nem lehetett

¹ Czipóth Edit, bíró a Zalaegerszegi Városi Bíróság csoportvezető bírója

² Szabó András: *A fiatalok és a büntetőjog*. Budapest, 1961. 11. o.

³ *A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről (1878: 5. tcz.) és teljes anyaggyűjteménye*. I–II. Szerk.: Löw Tobiás. Budapest, 1880. I. 527. o.

⁴ *Ua.* I. 528. o.

megállapítani (85. §). A próbára bocsátás intézményét a Csemegi-kódex nem ismerte⁵.

A büntetőjogi reformmozgalmak - elsősorban a szociológiai iskola - tanainak hatására született meg az első büntetőnovella, a büntető törvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról szóló 1908. évi XXXVI. tc. (I. Bn.), amely megreformálta az 1878-as Btk.-t, az addigi tettközponturn büntetés-kiszabási gyakorlat mellett (helyett) teret nyitott a tettesközponturn ítélezésnek. A novella megalkotásában Balogh Jenő (1864–1953) szerezte a legnagyobb érdemeket⁶.

A novella második fejezete foglalkozott a fiatalok büntetőjogával, átalakította a korábbi felelősségi és büntetési rendszert. A bíróságnak vizsgálnia kellett a fiatalok elkövető értelmi-erkölcsi fejlettségét, hogy az erkölcsi fejlődése szempontjából optimális büntetést vagy intézkedést alkalmazhassa. Az I. Bn. szakított a tetтарыnos büntetés elvével, előtérbe helyezte az individualizációt, a speciális prevenciót és a tettesek egyéniségéhez szabott büntető kényszerrendszabályokat. A büntetőjogi felelősség háttérbe szorulását jelzi, hogy bűncselekmény hiányában erkölcsi züllöttség, környezeti veszélyeztettség esetén is lehetett büntetőjogi kényszereszközöket alkalmazni.

A 12. életévüket még be nem töltött gyermekekkel, illetve az értelmi-erkölcsi szempontból fejletlen (tehát nem büntethető) fiatalokkal szemben lehetővé tette bírői intézkedések fogantatását (házi felügyelet, házi vagy iskolai fenytés elrendelése, javítóintézetbe utalás). A büntetőnovella szerint a tizenkettedik életévét már igen, de a tizennyolcadikat még be nem töltött személy minősült fiataloknak (16. §). Az I. Bn. jelentős újítása volt, hogy bevezette a büntetőjog szankciórendszerébe a büntetések mellé a nevelő jellegű intézkedéseket: a dorgálást, a próbára bocsátást és a javító nevelést (17. §). A megtorlás helyett a fiatalok megmentésének, nevelésének az eszméjét részesítette.

A próbára bocsátást (probation) az angol-amerikai common law gyakorlatából vettük át. Kifejlett formájában először az amerikai egyesült államokbeli Massachusetts államban szabályozták 1878-ban. Gyorsan terjedt az angolszász jogterületen, Angliában egy 1907-es törvény (Probation of Offender Act) az egyik legfontosabb nevelő intézkedéssé tette⁷. Az volt a lényege, hogy a bíróság a büntetés kiszabását elhalasztotta, a

⁵A Csemegi-kódex büntetési elméletéről lásd: Horváth Tibor: *A büntetési elméletek fejlődésének vázlatja*. Budapest, 1981. 197–205. o.

⁶Balogh Jenő: *Fiatalok és büntetőjog*. Budapest, 1909. 249–253. o., *Magyar jogtörténet*. Szerk.: Mezey Barna. Budapest, 1996. 295–304. o.

⁷Balogh Jenő: *I. m.* 209–216. o., Molnár József: *Galeribűnözés. Antiszociális fiatalok csoportok, a fiatalok csoportos bűnözés*. Budapest, 1971. 480–481. o.

vádolt pedig ígéretet tett arra, hogy tisztességes életmódot folytat, leküzdöi a rossz hajlamait. A próbára bocsátott magatartását pártfogó (probation officer) kísérte figyelemmel, segítette a fiatalok, és viselkedéséről jelentést készített a bíróságnak. "A bíróság azokat szokta próbára bocsátani, akik fiatalok könnyelműségéből, különös kísértés hatása alatt, megfontolás hiányából, szóval múlt ok következtében követték el a bűncselekményt. A terhelt tehát rendszerint a fiatalok, illetőleg az alkalmi büntetettek közé tartozik."⁸

A próbaidős büntetés másik formáját, a belga-francia jogterületen kialakult (Belgiumban 1888-ban, Franciaországban 1891-ben vezették be) feltételes felfüggesztést az I. Bn. első fejezete (1–14. §§) honosította meg Magyarországon. Felnőttkorú elkövetőkkel szemben volt kiszabható, eléggé szűk körben⁹. Lényege az, hogy a bíróság kiszabja ugyan a büntetést, de annak végrehajtását attól teszi függővé, hogy a meghatározott próbaidő alatt követte el újabb bűncselekményt a terhelt. A felnőttek büntetőjogában a szükséges patronázsháttér hiánya miatt nem honosodott meg a próbára bocsátás.

Az I. Bn. szerint az volt a próbára bocsátás lényege, hogy a bíróság a bűncselekmény elkövetésével vádolt fiatalok megfelelő módon figyelmeztette, megintette, de az ítélethozatalt mellőzte, és a terheltet egy évi próbaidőre, szigorú felügyelet mellett feltételesen szabadlábon hagyta, a próbaidő alatti magaviseletéről pedig folyamatosan tájékozódott¹⁰. Nem lehetett alkalmazni az intézkedést, ha a fiatalok korábban már egy hónapot meghaladó szabadságvesztéssel volt büntetve (21. §). Ha a fiatalok a próbaidő alatt újabb büntetendő cselekményt követték el, vagy viselkedése az erkölcsi züllés jeleit mutatta, illetve a felügyeleti szabályokat megszegte, a próbára bocsátás eredménytelenségének megállapítása után őt a bíróság javító nevelésre vagy fogház-, illetve államfogház-büntetésre ítélte (23. §). Ha a próbára bocsátás eredményes volt, a fiatalok kifogástalan magatartást tanúsított, a vele szemben elkövetett cselekmény miatt folyamatban lévő eljárást meg kellett szüntetni (23. §). A próbára bocsátást inkább a 16 éven aluli, büntetlen előéletű, szegény sorból származó elkövetőkkel szemben alkalmazták, akik pillanatnyi meggondolatlanságból, alkalomszerűen

⁸Balogh Jenő: *I. m.* Budapest, 1909. 215. o.

⁹"A bíróság az egy hónapot meg nem haladó tartamban kiszabott fogházbüntetés és a pénzbüntetés végrehajtását különös méltánylást érdemlő okból felfüggesztheti, ha ettől az elítelt magaviseletére egyéniségének, életviszonyainak és az eset összes többi körülmény

követték el a bűncselekményt¹¹.

A fiatalkorúak bíróságáról szóló 1913. évi VII. tc. (Fb.) szerint a bíróság – amennyiben a feltételek fennálltak – alakszerű tárgyalás nélkül, a fiatalkorú értelmi-erkölcsi fejlődése érdekében a bűnösség megállapítását és a büntetés kiszabását mellőzhette, és a fiatalkorút végzés formájában próbára bocsáthatta (23. §). A bíróság a próbára bocsátó végzésében megnevezte azt a személyt vagy patronázssal foglalkozó intézményt, egyesületet, akire-amire a fiatalkorú terhelt felügyeletét bízta, és a fiatalkorúnak a próbaidő alatti tartózkodási helyét is kijelölte. A felügyelettel megbízott személy vagy szervezet a fiatalkorú próbaidő alatti magatartásáról a fiatalkorúak bíróját tájékoztatta. (46–48. §§)¹².

A második világháború után gyökeresen megváltozott társadalmi viszonyok között került sor a Csemegi-kódex általános részének hatályon kívül helyezésére, illetve a büntető törvénykönyv új általános részéről szóló 1950. évi II. tv. (Bt.) megalkotására. A büntető perrendtartást az 1951. évi III. tv. (Bp.) szabályozta újra. E két törvény alapján alkották meg a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi és büntetőeljárás jogi rendelkezésekről szóló 1951. évi 34. tvr.-et (Ftvr.), amelyet az 1954. évi 23. tvr. (Fn.) módosított. A módosításokra vonatkozó büntetőjogi és büntetőeljárás jogi rendelkezések végrehajtásáról a 11/1954. (IX. 22.) IM számú rendelet (Frd.) intézkedett.

Az Ftvr. szerint a próbára bocsátás a súlyosabb büntetés alóli feltételes mentesítés eszköze volt, célja az elkövetett bűncselekményért fennálló felelősség elenyésztetése¹³. A kítűzött idő alatt alkalmat nyújtott a terheltnek arra, hogy kifogástalan magatartásával bizonyítsa megjavulását, és kiérdemelje a büntetésének a mellőzését. Így a bíróság a végleges ítélet meghozatalát egy évvel elhalasztotta, és amennyiben a fiatalkorú kifogástalan magatartást tanúsított, végleg mellőzte, ellenkező esetben pedig büntetést szabott ki, vagy javítónevelést rendelt el [6. § (2)]. A próbára bocsátás tartamára a bíróság különleges magatartási szabályokat állapított meg, amelyeket a tanács végrehajtó bizottsága ellenőrzött. A próbára bocsátott mellé a gyámhatóság pártfogót rendelt ki, aki a fiatalkorú magatartását figyelemmel kísérte, ellenőrizte és felügyelte, továbbá a szülőknek is segítséget nyújtott, hogy nevelési feladataikat megfelelően

¹¹Az I. Bn. második fejezetéről lásd: Angyal Pál: *A fiatalkorúakra vonatkozó büntető jogszabályok magyarázata*. I. Budapest, 1911. 76–103. o.

¹²Az Fb.-ről lásd: Füzesi Mónika: *A fiatalkorúak bíróságáról (1908–1930)*. = *Viski emlékkönyv*. Szerk.: Wiener A. Imre. Budapest, 1994. 121–132. o., Pusztai László: *A modern büntetőeljárás jog kialakulása Magyarországon*. Budapest, 1994. 46. o.

¹³Szabó András: *I. m.* 293–307. o., Viszokay László: *A próbára bocsátás fejlődése és szabályozása*. = *Magyar Jog*, 1985/9. 812–819. o.

teljesíthessék. Az Ftvr. kizárta az intézkedés alkalmazását azzal a fiatalkorúval szemben, akit korábban egy évet meghaladó börtönbüntetésre ítélték, és nem lehetett próbára bocsátani azt sem, aki az ítélet meghozatalakor a 20. életévét már betöltötte [6. § (4)].

Az Ftvr. lényegében nem anyagi jogi, hanem eljárásjogi intézményként szabályozta a próbára bocsátást (“... a bíróság ... a végleges intézkedés meghozatalát ... elhalasztja ...”). Processzuális szempontból a próbára bocsátás két bírói aktusból állott: először a bíróság a bűncselekmény elkövetésének körülményeit, a tényállást tisztázta, a fiatalkorú felelősségét ítéletben (az Fn. szerint végzésben) megállapította, és elhalasztotta a végleges jogkövetkezmény alkalmazását; később a bíróság a próbára bocsátás sikerét vagy sikertelenségét állapította meg¹⁴. A próbaidő tartama nem számított be az elévülési időbe [6. § (5)].

Az Ftvr.-t módosító Fn. 1. § (1) bekezdése szerint a 14. életévüket még be nem töltött fiatalkorúakkal szemben csak intézkedést (bírói megrovást, próbára bocsátást, javítónevelést vagy gyógypedagógiai nevelést) lehetett alkalmazni. A büntetés kiszabás tilalma arra az esetre is kiterjedt, ha a 14. életévét be nem töltött fiatalkorú próbára bocsátása nem volt eredményes, ilyenkor javítónevelés elrendelésére kerülhetett sor [4. § (1)]. Az Fn. a fiatalkorúak próbára bocsátásánál életkori korlátot is felállított, nem lehetett próbára bocsátani azt, aki az ítélet meghozatalakor a 17. életévét betöltötte [4. § (2)], vagyis felnőtt korú személy – tekintettel a próbaidő egyéves tartamára – nem állhatott próba, ellenőrzés, különleges magatartási szabályok hatálya alatt.

A büntető törvénykönyvről szóló 1961. évi V. tv. (Btk.) hatályba lépéséig a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi szabályok külön jogforrásban voltak megtalálhatók. Az 1961-es kódexben a fiatalkorúak büntetőjogának jogszabályi különállása megszűnt, a fiatalkorúakra vonatkozó joganyagot beépítették a büntető törvénykönyv általános részébe¹⁵. A fiatalkorúak különleges büntetőjogi kezelése azonban nem szűnt meg, hiszen az általános szabályokat a fiatalkorúakra vonatkozó speciális eltérésekkel kellett alkalmazni¹⁶. A törvény a fiatalkorúak vonatkozásában az egyéni megelőzés

¹⁴Szabó András: *I. m.* 295–296. o.

¹⁵*Magyar büntetőjog. Általános rész*. Szerk.: Földvári József. Budapest, 1980. 424–425. o. (a hivatkozott részt Békés Imre írta).

¹⁶A fiatalkorúak speciális büntetőjogát még külön jogszabály tartalmazta, amikor Szabó András (*I. m.* 269. o.) ezt írta: “Azok a szabályok, amelyek csak a fiatalkorúak büntetőjogában érvényesülnek és azok az elvek, amelyek ezek mögött állanak, a rész önállóságát, a rész rangját biztosítják; azok az általános büntetőjogi szabályok és elvek viszont, amelyek itt is érvényesülnek, ezt az önállóságot viszonylagossá teszik és a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi szabályokat a büntetőjog keretei között tartják.”

elsődlegességét jelölte meg büntetési célként, kimondta, hogy a fiatalkorúval szemben rendszerint nevelő intézkedést kell alkalmazni.

Az 1961-es Btk. alapján a próbára bocsátás esetén a bíróság a végleges határozathozatalát egy évvel elhalasztotta, és erre az időre magatartási szabályokat állapított meg (90. §). Az előírható magatartási szabályok példalódzó felsorolását a 6/1962. (VI. 22.) IM számú rendelet 3. §-a határozta meg. A próbára bocsátás kötelezően együtt járt a pártfogó felügyelettel [100. § (1)]. A próbára bocsátás alkalmazásakor tehát megmaradt a fiatalkorú elkövető a korábbi környezetében, de a bíróság valószínűsítette, hogy a gyámhatóság által kirendelt pártfogó segítségével, a család, az iskola, a munkahely támogatásával megjavul, nem kell tartani a visszaesés, a bűnismétlés veszélyétől. A próbaidő (egy év) lejártával a bíróság – amennyiben a fiatalkorú kifogástalan magatartást tanúsított – az eljárást megszüntette [90. § (2)], akárcsak korábban, az Ftvr. hatálya alatt.

A próbára bocsátás sikertelenségét a próbaidő alatt bűncselekmény elkövetése, illetve a magatartási szabályok súlyos megszegése idézhette elő. Bűncselekmény elkövetése esetén a bíróság a fiatalkorú újabb bűncselekményét is elbíráltta, és a két (esetleg több) tett miatt egységes intézkedésként javítóintézeti nevelést vagy halmazati büntetést szabott ki. A magatartási szabályok súlyos megszegése esetén a bíróság javítóintézeti nevelést alkalmazhatott, vagy büntetést szabhatott ki [90. § (3)]. Ha az egy év elteltével enyhébb szabályszegést állapított meg a bíróság, a próbaidőt egy alkalommal meghosszabbíthatta egy évvel, feltéve, hogy a fiatalkorú a 18. életévét még nem töltötte be [90. § (4)]. A magatartási szabályszegés súlyos vagy enyhe fokának megítéléséhez a Btk. nem adott eligazítást, ennek eldöntését a bíróságra bízta.

Az Ftvr. rendelkezésével ellentétben az 1961-es Btk. szerint a 18. életév betöltése után is folytatódhatott a próbaidő, és nem zárta ki alkalmazását a korábban egy évet meghaladó szabadságvesztésre ítélet sem. A korábbi szabályozáshoz képest az 1961-es Btk. nem mondta ki, hogy a próbaidő tartama az elévülésbe nem számít be¹⁷.

Az új, 1979. július 1-jétől hatályos büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. tv. (Btk.) megalkotásakor fenntartották az 1961-es Btk.-nál már bevált elvet, hogy a fiatalkorúakra vonatkozó speciális joganyag a Btk. általános részének önálló szerkezeti egységét (VII. fejezet) alkotja¹⁸. Ez a szerkezeti megoldás kifejezi azt, hogy a fiatalkorúak büntetőjoga a

¹⁷László Jenő: *A fiatalkorúakra vonatkozó különös büntetőjogi rendelkezések.* = *A fiatalkorúak bűnözéséről. Cikkgyűjtemény.* Szerk.: Csomor Béla és Hajda Károly. Budapest, 1966. 88–90 o.

¹⁸Berkes György: *A fiatalkorúak büntetőjogának továbbfejlesztése.* = *Magyar Jog, 1977/1.* 1–17. o.

büntetőjog szerves része, másrészt tükrözi e joganyag viszonylagos önállóságát is.

Az 1978-as kódex egyik legfontosabb újítása, hogy a fiatalkorúaknál már bevált intézkedést, a próbára bocsátást a felnőttkorúak büntetőjogában is alkalmazhatónak nyilvánította. A próbára bocsátás általános szabályait a Btk. 72–73. §§-a tartalmazza¹⁹. Ezek a szabályok – a 117. §-ban foglalt eltérésekkel – a fiatalkorúak büntetőjogában is érvényesülnek.

A 117. § (1) bekezdése szerint a fiatalkorúakkal szemben bármely bűncselekmény elkövetése esetén helye van intézkedés, így próbára bocsátás alkalmazásának. Az általános szabály [72. § (1)] rendelkezésétől eltérően nem csupán az a fiatalkorú bocsátható próbára, aki 3 évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetni rendelt bűncselekményt követett el, hanem bármely bűncselekmény esetén élhet a bíróság a próbára bocsátás lehetőségével. Ez nem érvényes azonban a többszörös visszaesőkre. A próbára bocsátás intézményének a fiatalkorúak büntetőjogában való általánosan alkalmazhatóvá tétele lehetővé teszi, hogy a bíróságok az egyéni megelőzés érdekében a viszonylag nagyobb tárgyi súlyú bűncselekményeknél is éljenek ezzel a lehetőséggel. Ez összhangban áll azzal az alapelvvel, hogy büntetés kiszabására, illetve szabadságelvonással járó intézkedés alkalmazására csak végső esetben kerülhessen sor [108. § (2–3)].

Eltérően alakul a próbaidő tartama a felnőtteknél és a fiatalkorúaknál: a felnőttek esetében 1–3 évig tarthat, míg a fiatalkorúaknál 1–2 évig terjedhet. Az 1978. évi IV. tv. 117. § (2) bekezdése a próbaidőt eredetileg egy évben határozta meg, ezt az 1995. évi XLI. tv. módosította azzal, hogy tartama egy évtől két évig terjedhet, ezt években és hónapokban kell meghatározni. A felnőttek egy, két vagy három évre bocsáthatók próbára, a fiatalkorúak viszont – tekintettel arra, hogy a fejlődésük folyamatban van, és viszonylag gyors – egy és két év közötti időtartamra is.

A felnőtt korúakra vonatkozó generális szabályozással ellentétben a próbára bocsátás megszüntetésekor [73. § (2)] a fiatalkorúakkal szemben nemcsak büntetés szabható ki, hanem lehetőség van intézkedés – igaz, szabadságelvonással járó: a javítóintézeti nevelés – elrendelésére is [117. § (3)]. Ez az enyhébb szabályozás összhangban van a nevelésre törekvő speciális prevenció elvével. A próbára bocsátás meghosszabbítására a Btk. VII. fejezete külön rendelkezést nem tartalmaz, így a fiatalkorúak esetében is a 73. § (1) bekezdését²⁰ kell alkalmazni. Míg a felnőtteknél a törvény a

¹⁹A felnőtt korúak próbára bocsátásáról lásd: Györgyi Kálmán: *Büntetések és intézkedések.* Budapest, 1984. 371–374. o.

²⁰“A próbaidő egy ízben, legfeljebb egy évvel meghosszabbítható, ha a próbára bocsátott a pártfogó felügyelet magatartási szabályait megszegi.”

visszaesők próbára bocsátásánál kötelezővé teszi a pártfogó felügyeletet, a nem visszaesőkkel szemben ennek alkalmazása csak lehetőség [72. § (4)]. A fiatalkorú elkövetők esetében a próbára bocsátás mindig együtt jár a pártfogó felügyelettel – függetlenül a bíróság mérlegelésétől (119. §).

A büntetés céljáról a Btk. általános részében a 37. § rendelkezik, célként a társadalom védelme érdekében a speciális és generális prevenciót emeli ki. A fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi szabályozás az egyéni megelőzést tekinti elsődlegesnek [108. § (1)]. Az intézkedés pedig a büntetőjogi szankciók közül a speciális prevenció elsődleges eszköze. Az intézkedéseknek “mindenekelőtt az a céljuk, hogy az elkövetők büntetendő cselekményében, illetőleg ezzel összefüggésben előéletében, személyiségében megnyilvánuló veszélyességét pedagógiai, terápiai vagy elimináló beavatkozással kezeljék és kiküszöböljék.”²¹ A fiatalkorúaknál a helyes irányú fejlődés elsődlegesen neveléssel, pedagógiai eszközökkel érhető el, az egyéni megelőzés egyéb eszközei (elrettentés, az elkövető fizikai elszigetelésével a bűnismétlés megakadályozása) szűkebb körben alkalmazhatók. A fiatalkorúaknál a törvény a büntetést háttérbe szorítja az intézkedésekkel szemben, mivel az intézkedéseknél a nevelő jelleg tartalmilag erősebb. A Btk. 108. § (3) bekezdése, amelyet az 1995. évi XLI. tv. 1995. szeptember 1-jei hatállyal vezetett be, további eligazítást ad a fiatalkorúakkal szemben alkalmazható jogkövetkezmények vonatkozásában: szabadságelvonással járó intézkedéssel csak végső eszközként élhet a bíróság.

A 108. § (2) és (3) bekezdésének összevetésével kirajzolódik a fiatalkorúakkal szembeni szankciók alkalmazhatósági sorrendje. Elsődlegesek az intézkedések, ezek közül is a megrovás és a próbára bocsátás, mivel a javítóintézeti nevelés már szabadságelvonással járó intézkedés. A büntetések belső rendszerében a végrehajtandó szabadságvesztést megelőzi a pénzbüntetés, a közérdekű munka, a főbüntetés helyett alkalmazott mellékbüntetés és a felfüggesztett szabadságvesztés. A javítóintézeti nevelés és a felfüggesztett szabadságvesztés viszonyát az új szabályozás szerint úgy is meg lehet (?) ítélni, hogy a fiatalkorúak esetében a felfüggesztett szabadságvesztés elsőbbséget élvez a szabadságelvonással járó javítóintézeti neveléssel szemben.²² Ez a vélemény azonban ellentétes a súlyosítási tilalommal kapcsolatos elvvel, amely szerint a büntetés mindig súlyosabb jogkövetkezmény az intézkedésnél (BK 157.).

²¹Nagy Ferenc: *Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében*. Budapest, 1986. 166.o.

²²Magyar büntetőjog. *Kommentár a gyakorlat számára*. Szerk.: Berkes György. Budapest, 1997. 199. o. (a hivatkozott részt Berkes György írta).

Kriminálpolitikai tétel, hogy a büntetés kiszabásánál olyan körülményeket kell figyelembe venni, amelyek a büntetés szempontjából jelentősek, “... az elkövetett bűncselekményt jellemező körülmények rendszerint a generálprevencióval, az elkövető személyiségében fennálló sajátosságok viszont általában a speciálprevencióval mutatnak szorosabb kapcsolatot.”²³ A fiatalkorú elkövetők ügyeiben a büntetés-kiszabási szempontok a Btk. 83. §-ában szabályozott elvekhez képest eltérően alakulnak. A bűncselekmény súlyának, jellegének értékelésén túl az alanyi jellegű körülmények alaposabb vizsgálatot, elemzést igényelnek. A fiatalkorúak bíróságának a joghátrány alkalmazásához meg kell ismernie a fiatalkorú terhelt személyi körülményeit, egyéniségét, életmódját, pszichés állapotát, családjával, környezetével való viszonyát, életvezetését, vagyis mindazokat a körülményeket, amelyek testi, szellemi, erkölcsi fejlettségére utalnak. Fel kell deríteni előéletét a büntetőjogon kívüli jogkövetkezmények vonatkozásában (pl. állt-e már védő-óvó intézkedés hatálya alatt, felelősségre vonták-e szabálysértésért).

Az alanyi jellegű körülmények tisztázásának eszköze lehet a törvényes képviselő vallomása, a környezettanulmány, a pártfogó jelentése és tanúvallomása, valamint az iskolai nevelői jellemzés. Mindezek helyes értékeléséhez és a kellően nevelő jellegű döntés meghozatalához szükség van a fiatalkorúak ügyeiben eljáró bírók empátiás képességeire, pedagógiai érzékére is. A fiatalkorúak ügyeiben a legnehezebb bírói munka a büntetés-kiszabás, a bírói individualizáció, vagyis annak az eldöntése, hogy – az elkövető és a cselekmény egyedi sajátosságait figyelembe véve – a terhelttel szemben melyik joghátrány alkalmazása lenne a leoptimalisabb, melyik segítené elő leginkább a fiatalkorú helyes irányú fejlődését.

A megrovásnál és a próbára bocsátásnál egyaránt az intézkedés nevelő, intő jellege a meghatározó. Míg azonban a megrovás (amelyet a bíróságon kívül az ügyész is alkalmazhat) a rosszallás egyszeri kifejezése, és az elkövető felhívása arra, hogy a jövőben tartózkodjék bűncselekmény elkövetésétől (71. §), addig a próbára bocsátás huzamosabb időre (ez a próbaidő) büntetőjogi hátránnyal való fenyegetettséget jelent. Újabb bűncselekmény elkövetése vagy a pártfogó felügyelet magatartási szabályainak súlyos megszegése a felnőttéknél büntetést, a fiatalkorúaknál büntetést vagy javítóintézeti nevelést von maga után [73. § (2) és 117. § (3)]. A megrovás tehát a próbára bocsátásnál “enyhébb” intézkedés. A VII. fejezet a megrovással kapcsolatban speciális rendelkezést nem tartalmaz, így a 71. § az irányadó a fiatalkorúaknál is. A 28. §-on²⁴ alapuló megrovásnál

²³Földvári József: *Kriminálpolitika*. Budapest, 1987. 211. o.

²⁴“Nem büntethető az, akinek a cselekménye az elkövetéskor olyan csekély fokban veszélyes a társadalomra, hogy a törvény szerint alkalmazható legenyhébb büntetés

fiatalkorú esetében a tárgyi oldalra kiható alanyi körülményeket is értékelni kell (ilyen lehet például a 14 évet alig meghaladó életkor, az alkalomszerűség, az alacsony elkövetési érték, amely kihat az elkövetés kevésbé veszélyes voltára, bagatell jellegére)²⁵.

A javítóintézeti nevelés mint szabadságelvonással járó intézkedés a próbára bocsátásnál súlyosabb szankció. Alkalmazásának feltétele, hogy a fiatalkorú bűnelkövető eredményes neveléséhez intézeti elhelyezésére legyen szükség [118. § (1)]. A bűncselekmény tárgyi súlyának és jellegének az értékelése mellett a bíróságnak abban a kérdésben is állást kell foglalnia, hogy a bűnelkövetőt szükséges-e kiemelni az addigi környezetéből. Antiszociális háttér, kedvezőtlen személyi körülmények (pl. bűnöző, züllött, alkoholista szülők, a fiatalkorú az általános iskolai tanulmányait nem fejezte be, és környezetében nincs is erre esély) esetén célszerű a javítóintézeti nevelés alkalmazása akkor is, ha ezt az elkövetett bűncselekmény tárgyi súlya önmagában nem indokolná, de a próbára bocsátás és az ehhez járuló pártfogó felügyelet környezeterősítő hatásától nem várható eredmény.

A felfüggesztett szabadságvesztés is próbaidős jogintézmény, a feltételes elítélés egyik formája. A próbára bocsátás és a felfüggesztett szabadságvesztés között az a különbség, hogy míg a próbára bocsátás intézkedés, amelynél a bíróság a bűncselekmény elkövetését megállapítja, és a - meg nem határozott - büntetés (esetleg intézkedés: javítóintézeti nevelés) kiszabását elhalasztja, addig a felfüggesztett szabadságvesztés-büntetésnél a büntetés kérdésében döntést hoz a bíróság, azaz kiszabja a szabadságvesztést, de annak realizálását próbaidőre felfüggeszti, így a szabadságvesztés tényleges végrehajtására (feltéve, hogy a próbaidő sikeresen letelik) nem kerül sor. A Btk. 119. §-a szerint mind a felfüggesztett szabadságvesztésre ítélt, mind a próbára bocsátott fiatalkorút pártfogó felügyelet alá kell helyezni²⁶. Mivel a felfüggesztett szabadságvesztésre ítélt fiatalkorú az ítélet jogerőre emelkedésének a napján mentesül a büntetett előlethez fűződő hátrányok alól [121. § (1) a)], ebből a szempontból - ellentétben a felnőttkorúakra vonatkozó szabályozással - nincsen különbség a próbára bocsátás (ami intézkedés, tehát nem fűződik hozzá utólagos hátrányok) és a felfüggesztett szabadságvesztés között.

A szabadságvesztés-büntetés felfüggesztéskor a fiatalkorúak esetében is a Btk. 89. § (1-2) bekezdését kell alkalmazni. Az első ízben bűncselekményt

elkövetett fiatalkorút a bíróság általában nem itéli felfüggesztett szabadságvesztésre, inkább próbára bocsátja. Felfüggesztett szabadságvesztést akkor alkalmaz, ha a fiatalkorú nagyobb tárgyi súlyú bűncselekményt vagy kisebb súlyú bűncselekmények sorozatát követte el, vagy a próbára bocsátás próbaideje alatt követett el bűncselekményt, de a környezetéből való kiemelésére nincsen szükség, nevelése - természetesen pártfogó felügyelet mellett - régi környezetében biztosítható. A fiatalkorúakat bármely bűncselekmény esetén próbára lehet bocsátani (kivéve a többszörös visszaesőket), ezért a bíróságok gyakran alkalmazzák ezt az intézkedést (1. és 2. ábra). A viszonylag nagyobb tárgyi súlyú bűncselekmények esetén is próbára bocsátják a fiatalkorút, ha a vádlott személyi körülményei kedvezőek, illetve kifogástalan a magatartása.

A Legfelsőbb Bíróság egyik ítéletében (BH 1984/391.) indokoltan tartotta a próbára bocsátás alkalmazását a rablást elkövető fiatalkorúval szemben is, és az alanyi körülmények körében értékelte azt, hogy az időközben általános iskolai tanulmányi kötelezettség tekintetében túlkorossá vált fiatalkorú dolgozik, tanulmányi elmaradását a dolgozók általános iskolájában eredményesen pótolja, a lakóhelyi és munkahelyi környezetébe kifogástalanul beilleszkedett, személyiségének a fejlődése helyes irányú.

Büntetés helyett próbára bocsátást alkalmazott a Legfelsőbb Bíróság azzal a 15 éves fiatalkorúval szemben is, aki édesanyja védelmében kapcsolódott be a családi veszekedésbe, és okozott a sértettnek életveszélyes sérülést (BH 1994/7.). A Legfelsőbb Bíróság ítéletében kifejtette, hogy a joghátrány megválasztásakor elsődlegesen a fiatalkorú nevelésének, helyes irányú fejlődésének a szempontjait kell szem előtt tartani, büntetés kiszabására csak abban az esetben kerülhet sor, ha az intézkedés alkalmazása nem célravezető. A kifogástalan életvitelű, szakközépiskolai tanulmányokat folytató vádlott a családi veszekedésbe ittas apjával szemben, anyja érdekében avatkozott be, a cselekmény eredményének tekintetében hanyag gondatlanság terheli. Az eseményeket követően családi élete rendeződött, a sértett megbocsátott neki. A Legfelsőbb Bíróság úgy ítélte meg, hogy a fiatalkorú nevelése, társadalomba való sikeres beilleszkedése érdekében intézkedés alkalmazása indokolt.

A Legfelsőbb Bíróság egy másik eseti döntésében (BH 1980/320.) úgy foglalt állást, hogy fiatalkorúval szemben a próbára bocsátásnak attól függetlenül helye van, hogy az elkövetett bűncselekményre a Btk. különös része milyen nemű és tartamú büntetés kiszabását rendeli. A jármű önkényes elvételének vétségét és ittas járművezetés vétségét elkövetett fiatalkorút próbára bocsátotta a bíróság, és megállapította, hogy a próbára bocsátott, pártfogó felügyelet alatt álló fiatalkorúval szemben büntetés (járművezetéstől eltiltás) kiszabása törvénysértő, minthogy a próbára bocsátás büntetés helyett alkalmazandó intézkedés.

is szükségtelen."

²⁵A *Büntető Törvénykönyv magyarázata*. Szerk.: Györgyi Kálmán-Wiener A. Imre. Budapest, 1996. 305. o. (a hivatkozott részt Gibicsár Gyula és Temesvári László írta).

²⁶Vermes Miklós: *Próbaidős büntetések, illetve intézkedések és a pártfogó felügyelet*. = Magyar Jog, 1982/7. 597-605. o.

A fiataloknál a próbára bocsátás időtartamának két évre való felemelése és hónapokban való meghatározhatósága a differenciáltabb elbírálás lehetőségét teremtette meg a jogalkalmazó számára. A bíróság - a fiatalok személyiségét, életvitelét megismerve - a korábbiaknál szabadabban, tágabb keretek között mérlegelheti, hogy a fiatalok nevelése érdekében milyen hosszú ideig tartó figyelemmel kísérésre (és az intézkedés jellegéből adódóan fenyegetettségre) van szükség ahhoz, hogy a próbára bocsátás elérje a célját.

A pártfogó felügyelet a fiatalok esetében mindig kötelező a feltételes elítélés (próbára bocsátás, felfüggesztett szabadságvesztés) próbaideje alatt, valamint a feltételes szabadságra bocsátás, a javítóintézetből való ideiglenes elbocsátás és a vádemelés elhalasztásának tartama alatt (Btk. 119. §). A pártfogó felügyelet kettős természetű speciális preventív intézkedés: a pártfogó egyrészt ellenőrzi, felügyeli, figyelemmel kíséri a pártfogoltját, másrészt pedig segíti, támogatja, igyekszik megkönnyíteni a reszocializációját.²⁷ Frappánsabban: a pártfogó felügyeli és pártfogolja a rábízott személyt.

A pártfogó felügyelet - és ezzel együtt a próbára bocsátás - eredményességét növelheti a bíróság a pártfogó felügyelet általános magatartási szabályain kívül külön magatartási szabályok előírásával. Ha a fiatalok a magatartási szabályokat megszegi, a bíróságnak vizsgálnia kell, hogy a szabályszegés milyen okokra vezethető vissza, a fiatalok milyen mértékben felelős a magatartási szabályok meg nem tartásáért (BH 1977/470.). A súlyos szabályszegés a próbára bocsátás megszüntetéséhez vezet, a magatartási szabályok enyhébb megsértése pedig a próbára bocsátás próbaidejének a meghosszabbítását vonhatja maga után [Btk. 73. § (1-2)]. Ez utóbbira csak az eredeti próbaidő letelte előtt van lehetőség.

A próbára bocsátás meghosszabbításának és megszüntetésének anyagi jogi és eljárásjogi kérdéseiről a Legfelsőbb Bíróság egy kollégiumi állásfoglalásban (BK 149.) ad eligazítást mind a felnőtt-, mind a fiatalok terheltekre vonatkozóan. Ha a próbára bocsátott a próbaidő tartama alatt újabb bűncselekményt követ el, a bűnhalmazatban megállapított ténycselekmények miatt újbóli próbára bocsátás alkalmazásának nincs helye, erre csak akkor van mód, ha a próbára bocsátás előtt elkövetett bűncselekmény miatt indult a büntetőeljárás (BH 1991/382.). A bíróság ezen eseti döntésében kifejti, hogy a próbára bocsátás jogi természete elítélés,

próbára bocsátás esetén a bíróság nem mondja ki ugyan bűnösnek a terheltet, de a büntetőjogi felelősségét megállapítja. Ezenkívül döntést hoz a bíróság a tényállás kérdésében, a cselekmény jogi minősítéséről, a büntetőjogi költségről, és minden további olyan kérdésben is határozhat, amiről más esetben is. A bíróság egyedül a végleges jogkövetkezmenyről nem dönt, azt meghatározott időre elhalasztja. A próbára bocsátás tehát a feltételes elítélés egyik változata. Az előbbiekből következik, hogy a próbaidő alatt elkövetett bűncselekmény miatt a büntetőjogi felelősség megállapítása esetén az ismételt próbára bocsátás kizárt.

A próbára bocsátás akkor éri el a célját, ha a próbára bocsátott személy - legalábbis a próbaidő alatt - nem követ el újabb bűncselekményt. Alkalmazásának törvényi feltétele, hogy a bíróság ezt prognosztizálja [Btk. 72. § (1)]. Az intézkedés hatásmechanizmusa összetett: a terhelt keresztülmegy egy cseppet sem kellemes procedúrán (nyomozati, vád- és bírósági eljárás), a bíróság nyomatékosan a tudára adja, hogy helyteleníti a tettét (amiről megállapítja, hogy bűncselekmény), felhívja a figyelmét arra, hogy a jövőben - a próbaidő alatt - ne kövessen el újabb bűncselekményt, mert akkor kénytelen lesz vele szemben büntetést (fiatalokkal szemben esetleg javítóintézeti nevelést) kiszabni. Mindezekon felül a bíróság pártfogót is rendel ki, aki ellenőrzésével és irányításával elősegíti a bűnisméltés megakadályozását. Nem túlzás azt állítani, hogy sok fiatalok esetében a pártfogó felügyelet, illetve a vele járó magatartási szabályok a próbára bocsátás intézményének a legfontosabb mozzanatai. Éppen ezért elkeserítő a patronázs mai állapota, szegénysége és szegényessége²⁸.

A fiatalokkal szemben már az ötvenes években is a próbára bocsátás volt a leggyakrabban alkalmazott intézkedés. 1951 és 1960 között a jogerősen elítélt fiataloknak mintegy negyedrésszel szemben rendelték el (az összes büntetések és intézkedések között 23,5 % volt a legkisebb éves aránya, 28,4 % a legmagasabb)²⁹. A hetvenes évek vége óta egyre gyakrabban, egyre magasabb hányadban alkalmazzák a bíróságok, 1989-től az ítéletek abszolút többsége próbára bocsátásról rendelkezik. 1995-ben a jogerősen elítélt fiataloknak már majdnem a kétharmadát próbára bocsátották. 1979 óta (az 1978-as Btk. 1979. július 1-jén lépett hatályba) ez

²⁸A kriminálpolitika társadalompolitikai vonatkozásaival, a megelőzés és az utógondozás kapcsolatával, a patronázs helyzetével több művében is foglalkozik Gönczöl Katalin (pl. *Az utógondozás. = Fejezetek a szakkriminológia köréből.* Szerk.: Vigh József. Budapest, 1973. 157-170. o., *Bűnözés és társadalompolitika.* Budapest, 1987, *Büntetőpolitika és szociálpolitika. Reformelképzelések az 1980-as évek végén. = A társadalomtudományok és a büntető igazságszolgáltatás. A büntetőjog reformjáról és a reform büntetőjogáról.* Szerk.: Kerezsi Klára. Budapest, 1989. 95-117. o.)

²⁹Vigh József: *A fiatalok bűnözése és a társadalom.* Budapest, 1964. 257-259. o.

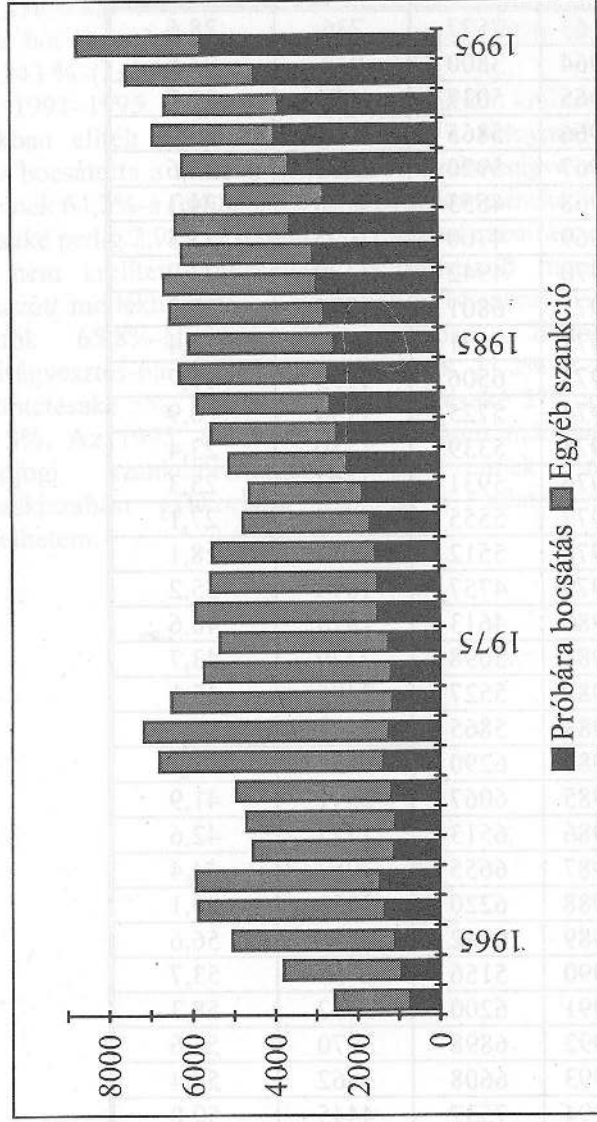
²⁷A pártfogó felügyelet elméletéről, jogtörténetéről bővebben: Györgyi Kálmán: *I. m.* 105-107., 390-392. o., Nagy Ferenc: *Az utógondozás-pártfogó felügyelet hazai fejlődéséről (történeti és elméleti áttekintés).* = *Utógondozás - pártfogó felügyelet.* Szerk.: Szűk László. Budapest, 1985. 31-72. o. (valamint e kötet több tanulmánya), Vigh József: *Kriminológiai alapismeretek.* Budapest, 1992. 229-232. o.

az intézkedés a "legnépszerűbb" büntetőjogi szankció a fiatalkorúak bűnügyeiben, 1995-ben 2,7-szer gyakrabban alkalmazták, mint a szabadságvesztés-büntetést. Ezzel együtt – és a fiatalkori bűnözéssel együtt – megnövekedett a próbára bocsátások abszolút száma is. 1963 és 1995 között 238%-kal nőtt az elítélt fiatalkorúak száma, ezen belül 679%-kal a próbára bocsátottaké. Ugyanezek az arányok 1979 és 1995 között 83%, illetve 243 %. (Lásd az 1–3. ábrát!)

Az 1991–1995 évek összesített adataiból kitűnik, hogy a vizsgált időszakban elítélt 35 778 fiatalkorúnak a túlnyomó részét (60,4%-át) próbára bocsátotta a bíróság. A kiszabott szabadságvesztések aránya 29,8% volt (ennek 64,2%-a felfüggesztett), a pénzbüntetéseké 3,8%, a javítóintézeti neveléseké pedig 2,9%. A terheltek 3,1%-ával szemben egyéb szankciót – az imént nem említett intézkedést, javító-nevelő munkát vagy önállóan alkalmazott mellékbüntetést – rendeltek el (4. ábra). 1995-ben a fiatalkorú elkövetők 65,8%-át bocsátották próbára. Ekkor 24% volt a szabadságvesztés-büntetések aránya (ennek 71,2%-át felfüggesztették), a pénzbüntetéseké 5%, a javítóintézeti neveléseké 2%, az egyéb szankcióké pedig 3%. Az 1995. évi XLI. tv. jelentősen módosította a fiatalkorúak büntetőjogi szankciórendszerét, az ennek nyomán kialakult büntetéskiszabási gyakorlatot azonban – adatok hiányában – nem ismertethetem.

Év	Az elítéltek		A próbára bocsátottak	
	száma	száma	száma	aránya (%)
1963	2577	736		28,6
1964	3800	943		24,8
1965	5037	1091		21,7
1966	5865	1351		23,0
1967	5920	1451		24,6
1968	4553	1108		24,3
1969	4700	1095		23,3
1970	4942	1179		23,9
1971	6801	1377		20,2
1972	7171	1249		17,4
1973	6506	1153		17,7
1974	5725	1194		20,9
1975	5339	1250		23,4
1976	5931	1503		25,3
1977	5555	1505		27,1
1978	5512	1547		28,1
1979	4757	1674		35,2
1980	4613	1873		40,6
1981	5098	2229		43,7
1982	5527	2495		45,1
1983	5865	2648		45,1
1984	6290	2688		42,7
1985	6067	2541		41,9
1986	6513	2777		42,6
1987	6655	2957		44,4
1988	6220	3051		49,1
1989	6362	3598		56,6
1990	5156	2767		53,7
1991	6200	3612		58,3
1992	6898	3970		57,6
1993	6608	3862		58,4
1994	7537	4445		59,0
1995	8717	5736		65,8

1. ábra
A próbára bocsátottak száma és aránya a jogerősen elítélt fiatalkorúak körében (1963–1995)

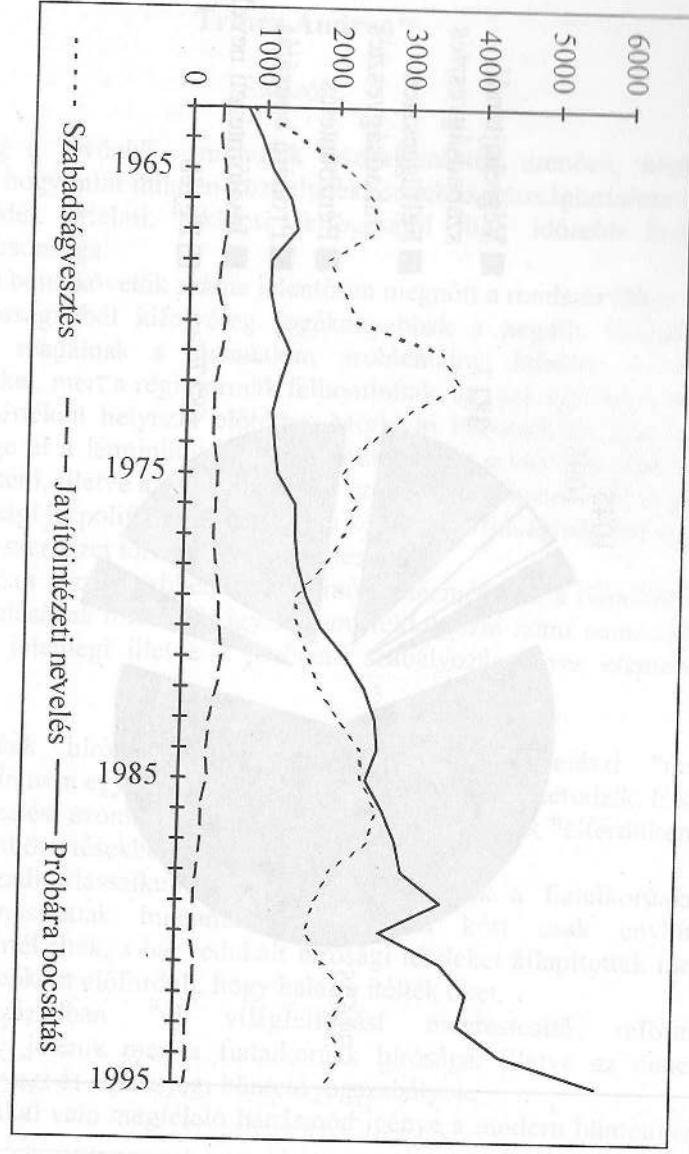

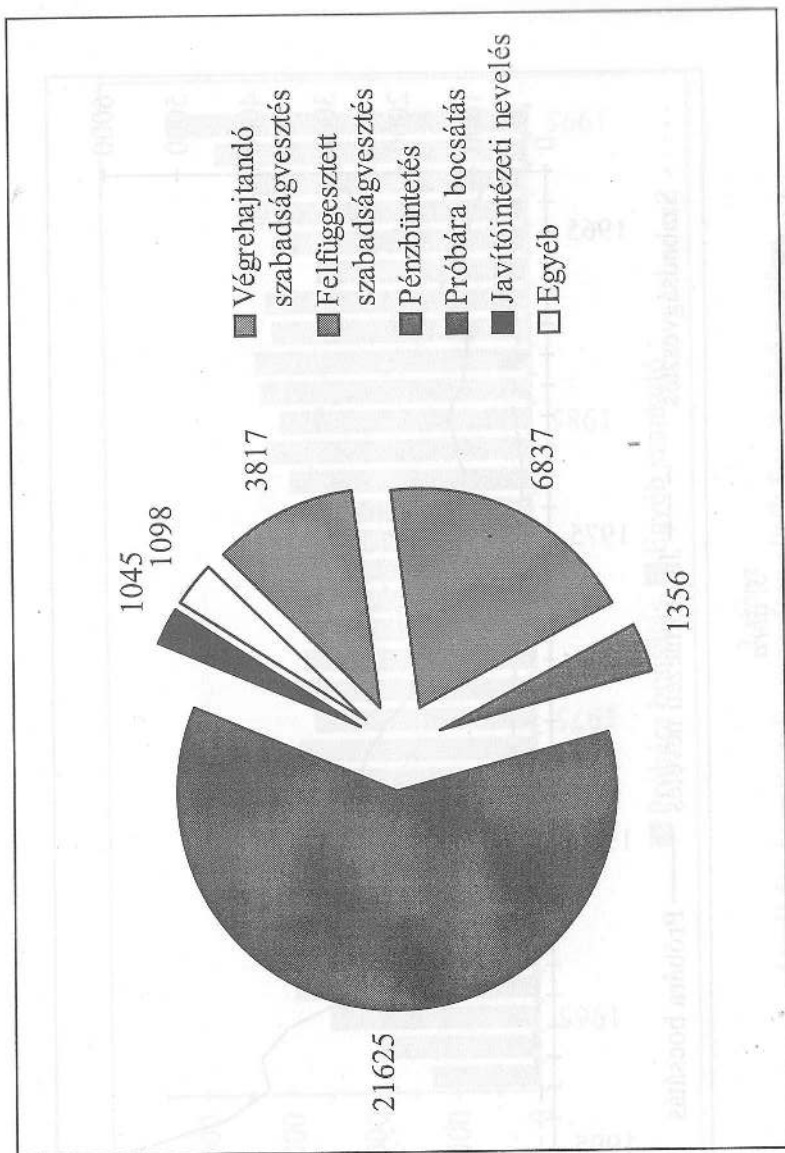
2. ábra

A próbára bocsátottak a jogerősen elítélt fiatalok körében (1961–1995)

A jogerősen elítélt fiatalokkal szemben alkalmazott szabadságvesztések, javítóintézeti nevelések és próbára bocsátások számának alakulása (1963–1995)

3. ábra

4. ábra

A jogerősen elítélt fiatalokkal szemben alkalmazott büntetések és intézkedések megoszlása (az 1991–1995. évek adatainak összesítése)

A FIATALKORÚAKRA VONATKOZÓ BÜNTETŐ ANYAGI ÉS ELJÁRÁSJOGI SZABÁLYOK KIALAKULÁSA, FEJLŐDÉSE; A FIATALKORÚAK BÍRÓSÁGÁNAK TÖRTÉNETE

Trincz Andrea³⁰

Előszó

"Az ifjúság a jövőnk" - mondjuk közhelyszámba menően, nem is gondolva arra, hogy mint minden közhelynek, ennek is igazságtartalma van. Az új nemzedék értelmi, erkölcsi felfogásától függ idősebb korunk nyugalma és biztonsága.

A fiatalkorú bűnelkövetők száma jelentősen megnőtt a rendszerváltás óta. Életkori sajátosságukból kifolyólag fogékonyabbak a negatív hatásokra, érzékenyebben reagálnak a társadalom problémáira. Jelenleg nehezen találják a helyüket, mert a régi normák felbomlottak, az újak viszont nem az erkölcsös élet értékeit helyezik előtérbe. Motiváló tényezőként hat, hogy családok tömege él a létminimum alatt, s mindennapi szükségleteiket sem képesek kielégíteni, illetve a családon belüli szálak szakadoznak. Országunk jelenlegi gazdasági és politikai helyzete nem kedvez az ifjúságnak, bár egyre több társadalmi szervezet törekszik megmentésükre.

Dolgozatomban részletesebben a távoli múlt intézményeit, a fiatalkorúak bírósága kialakulásának történetét igyekeztem feldolgozni némi nemzetközi kitekintéssel, a jelenlegi illetve a jövőbeni szabályozás egyes elemeivel tarkítva.

A kezdetek

A fiatalkorúak bíróságának alapeszméje az "arisztotelészi" "nem egyenlőkkel való nem egyenlő bánásmód" gondolatában gyökeredzik. E két évezredes elképzelést azonban a legfejlettebb államok is csak "elferdülten", a rendi megkülönböztetésekben tudták érvényre juttatni.

A XIX. századi klasszikus büntető törvénykönyvek a fiatalkorúakra nézve nem tanúsítottak humanizmust, a fiatal kort csak enyhítő körülményként értékelték, s bár redukált bírósági tételeket állapítottak meg rájuk nézve, esetenként előfordult, hogy halálra ítélték őket.

A XX. században "új világfelfogást" megtestesítő reform-intézményként³¹ jelenik meg a fiatalkorúak bírósága, illetve az ennek alapját képező anyagi és eljárásjogi büntető jogszabályok.

A fiatalkorúakkal való megfelelő bánásmód igénye a modern büntetőjog

³⁰Trincz Andrea, a Zalaegerszegi Városi Bíróság titkára.

³¹Finkey: A fiatalkorúak bírósága Észak-Amerikában és Európában 3.o. (Ajkai K. Albert Könyvnyomdája, Kolozsvár 1914.)

eredményeként került előtérbe az "egyénítés"³², a humanizmus alapelvei válásával, az emberi élet, s így a gyerek értékének felismerésével. A megtorlás helyett velük szemben a megjavításukra kellett helyezni a hangsúlyt olyan eszközök igénybevételével, mint a javítónevelés, valamint az erkölcsösítés. A gyermekvédelem tulajdonképpen ezzel párhuzamosan indult eszme, mely az elhagyott, fogyatékos, erkölcsileg veszélyeztetett fiatalok megmentésére és felnevelésére mozgósította a társadalmi és állami intézeteket. Ekkor indult a családokhoz való kihelyezés, a jótékony- illetve nevelőintézetekben való elhelyezés. Ezen két vezérelv - javítónevelés és gyermekvédelem - gyakorlati megvalósulása érdekes módon nem a kultúrált, nagy hagyományokkal rendelkező Európában, hanem Észak-Amerikában történt, az ott élő emberek gyakorlatias észjárásának, bátor kritikai szellemének, buzgó egyesületi életének köszönhetően.

Felismerték, hogy a társadalom számára a leghasznosabb megoldást a gyerekek tisztességes munkásokká, jó állampolgárokká való nevelése jelentené.

Az első gyermekvédelmi egyesületet New Yorkban alapította Ch. L. Brace 1853-ban, majd ezt számtalan árvaház, munkásiskola, gyerekotthon létrejötte követte. Olyan új intézmények nőttek ki magukat, mint a próbára bocsátás, a pártfogó tisztviselei állás, a javító iskolák (reformatory), a külön gyerekbíróóságok (children court) és a fiatalok bírósága (juvenile court). Szinte láthatatlanul alakult ki a fiatalok különleges büntetőjoga, melynek alapelvei: a megtorlás helyett alkalmazott nevelés és erkölcsi megmentés, valamint annak megfogalmazása, hogy a fiatalok sohasem büntetettek, csak bűnelkövetők³³. Külön törvényeket hoztak létre a gyerekek és fiatalok védelmére, melyet külön eljárási törvények alkotása is követett. A speciális és önálló gyerekbíróóság alapjogszövege először a new york-i büntető törvénykönyv 291.§-ban jelent meg 1886-ban.

A törvényi szabályozás egy évtizednyi késéssel 1899-ben történt Chicagóban, ahol a Juvenile Act Law-ban állították fel az önálló fiatalok bíróságát, melynek létrejöttében nagy szerepet játszottak a női klubok, a gyerekvédő egyesületek agítái.

Ezen új intézményt Illinoistól negyvenegy állam vette át bizonyos eltérésekkel és variációkkal fűszerezve, de változatlanul elfogadván az

³²Vámbéry kifejezése A fiatalok büntető eljárására vonatkozó külföldi törvények, törvényjavaslatok és vélemények című könyve 8. o-ról (Pfeifer Ferdinánd Nemzeti Könyvkereskedésének Bizománya Budapest 1911.)

³³Jogi értelemben a fiatalok büntetendő cselekményét nem követhet el és a bűnelkövetés még nem jelent automatikusan bűnösséget. Finkey: A fiatalok bírósága Észak-Amerikában és Európában 9. o. (Ajakai K. Albert Könyvnyomdája Kolozsvár 1914.)

eredeti chicagói minta alapelveit és főszabályait. Mindegyik szem előtt tartotta, hogy a fiatalok bírója nem büntető bíró, hanem közigazgatási hatóság, akinek a nevelés és a védelem a célja, s az ehhez kapcsolódó speciális gyámhatósági feladatok ellátásához pedagógiai érzékére és emberi kvalitásaira kell hagyatkoznia. A büntető perrendtartás szabályait mellőzték, helyette inkább a minden formáság nélküli eljárást alkalmazták, például amikor a szülőkkel, pártfogókkal, gondozókkal való megbeszélés alapján intézkedtek. A vád képviselőjét és a külön védőt is mellőzték, a pártfogói intézményt viszont felkarolták. Általánosan jellemző volt ez a patriarchális, önkényes eljárási mód, bár a bíró tevékenyen részt vett a végrehajtásban, illetve személyesen ellenőrizte azt.

Az amerikaiak próbára bocsátó ítéletei, javítóiskolái, családokhoz való elhelyezései a fiatalok ezreit mentették meg az elzúllástól, illetve a gyerekevelés központi szerveként és hatóságaként a fiatalok bíróságának intézménye is óriási szolgálatot tett az államnak. Mindezek megfelelően bizonyították a minta hasznosságát, így nem volt furcsa, hogy azt az európai államok lelkesen - bár kevésbé radikálisan - igyekeztek követni.

Viharos gyorsasággal vált népszerűvé Európában, s az 1905 szeptemberében Budapesten tartott VII. Nemzetközi Büntetőjogi Kongresszuson egyhangú lelkesedést váltott ki a szakemberekből. Az intézmény gyakorlata³⁴ ekkor már egy évtizede foglalkoztatta az európai államokat, - hiszen az első gyermekvédelmi törvényt már 1896-ban megalkották Norvégiában³⁵ -, a továbblépéshez azonban szükség volt a hozzáértők - a kongresszuson résztvevők - véleményére. Az államok többsége a szokásjogból fejlesztette ki a fiatalok bíróságát, majd rendeleti, illetve törvényi úton jogilag is rendezték helyzetét az alapul szolgáló anyagi- és eljárásjogi szabályok kodifikálása után³⁶.

Az anyagi jogi reformokat először 1901-ben szabályozták törvényileg Hollandiában, majd Svédországban, Norvégiában, Dániában, Angliában. Ezek tartalmaztak több-kevesebb eljárásjogi rendelkezést, de az első fiatalokra vonatkozó eljárási törvény 1902-ben jött létre Svédországban. Mindent összevetve azonban ezen törvények csak kezdeti, részleges reformokat jelentettek, bár már tartalmazták a nyilvánosság korlátozásának igényét a fiatalok tárgyalásán, a fiatalok előéletét és életviszonyát

³⁴"Bűnelkövetők rendes bírósági eszközök alóli kivétele, az erkölcsileg veszélyeztetett fiatalok állami gondozásba vétele, s a gyermekvédelem állam általi felkarolása" Finkey: A fiatalok bírósága Észak-Amerikában és Európában 23. o. (Ajakai K. Albert Könyvnyomdája Kolozsvár 1914.)

³⁵A másodikat 1901-ben Magyarországon.

³⁶Általában elsőt (anyagi jogi) követvén a másodikkal (eljárásjogi).

illető gondos megállapítás fontosságát, az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság mellőzésének, illetve a speciális letartóztató-, illetve javítóintézetekben való elhelyezésnek szándékát. Ezen kísérletek készítették elő a talajt a fiatalkorúak bíróságának létrejöttéhez, melyet 1908-ban Angliában szabályoztak először törvényileg, négy éves tényleges gyakorlati alkalmazás után.

Bár a reformállamok egyáltalán nem titkolt célja az amerikai juvenile court-ok utánzása volt, ez mégsem sikerült tökéletesen, mivel teljesen mások voltak a társadalmi viszonyok, illetve az európaiak merevségük miatt nehezebben mellőzték a bűnvádi perrendtartás formáit is, hiszen minden radikális változás ellenére meghagyták a perrendszerű eljárást az idősebbekre (16-18 év) nézve, illetve a súlyosabb delictumok elkövetőivel szemben.

Vámbéry Rusztem véleménye szerint: "az európai utánzatok a társadalmi előfeltételek hiánya miatt csak szánalmas paródiákká váltak, hiszen például: a német gyerekbírói eljárás kimerült abban, hogy a vádlottat letegeztek magázás helyett"³⁷. Finkey Ferenc azonban kiemelte, hogy voltak olyan jól sikerült fiatalkorúak bíróságára vonatkozó törvények, mint a belgáké és az olaszoké. Előbbi igazán bátran és követésre méltóan szabályozta főleg az eljárási jogot, még utóbbi inkább ügyes kompromisszumhoz folyamodott a középút megtalálása érdekében³⁸.

Magyarországi fejlődés

Az 1878. évi V. törvény (Csemegi-kódex) az Európában ekkor elkészült klasszikus büntető törvénykönyvekhez hasonlóan nem foglalkozott külön a fiatalkorúakkal. Említést tett ugyan a "nem teljesskorú" vádlottak (12-16 év) vonatkozásában alkalmazandó redukált büntetési tételekről, illetve a 16 éven aluliakkal szemben folyó eljárásban kötelező védő kirendeléséről, nem méltányolta azonban az életkorukból adódó éretlenségüket és a velük szembeni más fajta eljárás célszerűségét.

A Csemegi-kódex gyökeres reformjait követelő mozgalom eredményeként készült el 1901-ben az első gyerekvédelmi törvényünk.

A fiatalkorúak bíróságának intézményét - bár ekkor már négy éve működött - egy igazságügy-minisztériumi rendelet szabályozta jogilag 1908-ban³⁹. Ebben kimondták a fiatalkorúak ügyeinek elkülönített intézését a több

bíróval rendelkező járásbírókénál, illetve törvényszékekénél. Ez a rendelet volt tulajdonképpen a Büntetőnovella anyagi jogi reformjának előkészítése is.

Az 1908. évi 36.tvc. (I. Bn. II. Fejezet) a "gyermekbírói mozgalom" szellemének megfelelően készült el, hiszen nagy bátorsággal hatálytalanította a bűnelkövető fiatalkorúakra (12-18 év) nézve a megtorlás elvét, illetve tette koncentrált helyett a terhelt egyéniségét állította a központba. A törvény különböző nevelő, javító intézkedéseket (dorgálás, pénzbírság, javítónevelés) vezetett be. Az esetlegesen kiszabott fogházbüntetés végrehajtására az amerikai "reformatory"-nak⁴⁰ megfelelő szigorúbb fajta javítóintézetek létrehozását rendelte el fiatalkorúak fogháza néven.

A Büntetőnovella alapján működő fiatalkorúak bíróságának tevékenységi köre hiába volt hasonló az amerikai juvenile court-éhoz, annak tényleges megvalósulása a Bűnvádi perrendtartás (Bp.) rendelkezéseibe ütközött, mely "egy elaggott test formáit fedő modern színű és szabású köntös volt"⁴¹. Több jogtudós szólalt fel a fiatalkorúakra vonatkozó olyan speciális eljárási törvényt követelve, mely a Büntetőnovella szellemének megfelelően a perjogi formák mellőzésével az inkvizitórius eljáráshoz való közeledést valósította volna meg, esetenként a fiatalkorúak érdekében a legalitás elvén is csorbát ejtve⁴². Ezáltal az addigi eljárásból csak a forma maradt volna meg az alkotmányjogi szempontok színlelt biztosítékeként. A bírói gyakorlat a Bn. és a Bp.ellentmondásait a Büntetőnovella szellemiségének előtérbe helyezésével próbálta meg feloldani. Erre nem sokáig volt szükség, mert az igazságügy-minisztérium 1909-ben kiadott még egy rendeletet⁴³, mely a fiatalkorúakra vonatkozó eljárást szabályozta részletesen, illetve különböző intézkedéseivel⁴⁴ igyekezett a gyakorlatban is érvényt szerezni a Büntetőnovellának, de például hatásköri szabályokat nem tartalmazott.

A fent említett két rendelet az ideiglenesség szándékával azért jött létre, hogy a fennálló bírói szervezet minél kisebb változásokkal legalább alakilag közelítse meg az amerikai mintaintézményt.

Bár az önálló fiatalkorúak bíróságáról szóló törvény megalkotását már

⁴⁰Angol megfelelője a Borstal-intézet

⁴¹Vámbéry: A fiatalkorúak bűnvádi eljárásra vonatkozó külföldi törvények, törvényjavaslatok és vélemények 8. o. (Pfeifer Ferdinánd Nemzeti Könyvkereskedésének Bizománya Budapest 1911.)

⁴²pl. Vádemelés célszerűtlensége esetén annak elhagyása

⁴³1909. évi 27.100 sz. IM. rend.

⁴⁴pl. már az előzetes eljárás során el kellett különíteni a fiatalkorút, a letartóztatásra és vizsgálati fogságra csak mellőzhetetlenül szükséges esetben volt lehetőség, részletesen szolt a pártfogó felügyelet elrendeléséről és feladatairól.

³⁷Vámbéry: A fiatalkorúak bűnvádi eljárásra vonatkozó külföldi törvények, törvényjavaslatok és vélemények 5. o. (Pfeifer Ferdinánd Nemzeti Könyvkereskedésének Bizománya Budapest 1911.)

³⁸Finkey: A fiatalkorúak bírósága Észak-Amerikában és Európában 27-35. o. (K. Albert Könyvnyomdája Kolozsvár 1914.)

³⁹1908. évi 20003. sz. (aug.17.) IM. rend.

1908-ban elhatározta az igazságügy-minisztérium, csak az 1912. évi negyedik tervezetből lett törvényjavaslat, melyet előtte véleményezés végett megküldtek az igazságügyi szakembereknek, egyesületeknek. Általános nézet szerint ez a tervezet gondosan kidolgozott és kellőképpen körültekintő volt, szakmailag az angol Children Act-nél, illetve a német és a francia szabályozásnál jobban sikerült, bár a belga, és az amerikai törvény szintjét erősen kompromisszumos jellege miatt nem érte el. Finkey Ferenc úgy fogalmazta meg, hogy "teljes és kimerítő szervezeti és eljárási kódex, mely méltán kiegészíti a Büntetőnovellát és betetőzi a fiatalkorúak büntetőjogának új épületét"⁴⁵.

Nagy várakozás után az 1913. évi VII. tvc-ben nyert önálló törvényi szabályozást a fiatalkorúak bírósága (Fb.). E törvény a fiatalkorúak büntetőügyében öt eljáró fórumot említ: a járásbíróságot, a törvényszéket, a törvényszéki tanácsot, az esküdtbíróságot (sajtóügyekben)⁴⁶ és a rendőri bíróságot (kihágás esetén). Jelentős újítása volt, hogy a törvényszékeknél is egyesbíróra bízta a fiatalkorúak ügyeit, ha egy évnél rövidebb ideig tartó szabadságvesztés büntetés kiszabását tartotta megalapozottnak, e felett azonban törvényszéki hármas tanács járt el, mely tulajdonképpen a felnőttek bírósága volt és a Bp. szabályai alapján ítélt. Ügyelni kellett a felnőtt korútól való elkülönítésre, illetve a nyilvánosság korlátozására. Rendes hatáskörű bíróság elé került akkor a fiatalkorú, ha tizenöt éves elmúlt, a vele szembeni neveléstől eredmény nem volt várható és a királyi ügyész a vádat rendes hatáskörű bíróságnál indítványozta (pl.: összefüggés esetén). A törvény egyébként nemcsak a bűnelkövető fiatalokkal foglalkozott, hanem az erkölcsi romlás veszélyének kitett, vagy züllésnek indult kiskorúak ügyeit is a fiatalkorúak bíróságának hatáskörébe utalta sürgős esetekben. A fiatalkorúakkal szembeni magánvádnak létjogosultságot biztosított.

Külön korlátozásokat vezetett be a fiatalkorúak érdekében például előzetes letartóztatást és vizsgálati fogságot nem lehetett velük szemben elrendelni; alakszerű tárgyalás nélkül az eljárást csak a fiatalkorúak meghallgatása után lehetett lefolytatni; fiatalkorú távollétében nem lehetett véghatározatokat hozni; a fiatalkorú egyéniségére, erkölcsi és érzelmi fejlődésére vonatkozóan hozzátartozóját tanúként ki kellett hallgatni.

⁴⁵Finkey: A fiatalkorúak bírósága Észak-Amerikában és Európában 43.o. (K. Albert Könyvnyomdája Kolozsvár 1914)

⁴⁶Ezzel az esküdtbíróság hatáskörét szüntette meg közönséges büntettek esetén. Heller Erik szerint: az esküdtbírósági eljárás képtelenség és célszerűtlen, viszont a laikus elem részvétele értékes lehet. Helyette a német Schöffën-bírói intézményt ajánlja, ahol az összes határozatot a szakbíróval közös tanácskozás útján hozzák meg a laikusok. Heller Erik: Bünvádi perrendtartás a fiatalkorúak bűnügyeiben figyelemmel a törvényhozás feladataira 16.o. (Grill Károly Könyvkiadó Vállalat Budapest 1912.)

Ténykérdésben csak a törvény lényeges rendelkezéseinek megsértésekor lehetett fellebbezni az ok pontos megjelölésével, illetve ha nem az ügyész jelentett be fellebbezést, a többi jogosult csak javítónevelés, fogház, államfogház, illetve elzárás büntetés esetén tehetette meg ezt. Semmisségi panaszra csak a fellebbezési bíróság törvénysértő eljárása esetén volt lehetőség.

Akármilyen nagyszerűnek is tartották a jogtudósok a törvénytervezetet és elkészülte után magát a törvényt, a kritikával azért nem fukarkodtak. Finkey Ferenc túl soknak tartotta az eljáró szervek számát a hatásköri összeütközések veszélye miatt, helytelenítette a Bp. alkalmazását a fiatalkorúak súlyosabb cselekményei esetén, illetve kifogásolta, hogy a züllött fiatalkorúak ügyében csak sürgős esetben kerül sor fiatalkorúak bíróságának eljárására. Hiányolta az árszékbe bevonását az eljárásba és a pártfogói tisztviselő helyzetének részletesebb kidolgozását⁴⁷. Vámbéry Rusztem szerint a Bn. és az Fb. is jól sikerült jogszabályok, de intézményeik kapcsolatainak hiánya nagy negatívumot jelentett. Szerinte a fiatalkorúak bíróságára kellett volna összefutnia a szálaknak, ehelyett azonban centrifugális irányú volt a fejlődés⁴⁸, melynek következtében a végrehajtás nem volt összhangban a bíróság szándékával, a fiatalkorú pedig könnyen kicsúszhatott a bíróság kezéből⁴⁹.

A törvény képviselői kiemelték, hogy jó megoldás volt a törvényszékeknél az egyesbírói eljárás létrehozása, ellenzői viszont aggódtak a teljhatalmú egyesbírói eljárás személyes szabadságot veszélyeztető volta miatt. Mindennek ellenére azonban a fiatalkorúak bírái eredményesen végezték munkájukat, s a felsőbb bíróságoknak 1914-ben csak három esetben kellett ítéleteken változtatniuk.

Hosszabb szünet után a fiatalkorúakat érintő jelentősebb jogi változás csak 1951. évi 34.tvr-rel következett be, mely együtt tartalmazta a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi, és büntetőeljárási szabályokat a XVI. Fejezetben, a fiatalkorú fogalmát továbbra is a 12. életévét betöltött, de 18. évét el nem érő "gyermek" körében határozta meg. Bár a szocializmus

⁴⁷Finkey: A fiatalkorúak bírósága Észak-Amerikában és Európában 47.o. (K. Albert Könyvnyomdája Kolozsvár 1914.)

⁴⁸Vámbéry: A fiatalkorúak bünvádi eljárásra vonatkozó külföldi törvények, törvényjavaslatok és vélemények 76.o. (Pfeifer Ferdinánd Nemzeti Könyvkereskedésének Bizománya Budapest 1911.)

⁴⁹Tipikus példája: Büntetőnovella a próbára bocsátást végletes intézménnyé tette, s ezáltal a fiatalkorú megismerése csak perjogi lehetőség maradt, így a megoldást a próbára bocsátás helyett alkalmazott rövidített szabadságvesztésben látták. Vámbéry: A fiatalkorúak bünvádi eljárásra vonatkozó külföldi törvények, törvényjavaslatok és vélemények 28.o. (Pfeifer Ferdinánd Nemzeti Könyvkereskedésének Bizománya Budapest 1911.)

korai szakaszában alkották meg, mégsem hemzsegett eme eszme kifejezéseitől, a hagyományosan kialakult intézményrendszerekre építve a fejlődés által megkívánt kiegészítéseket tartalmazta⁵⁰.

Legjelentősebb rendelkezése az volt, hogy a védő-, óvó intézkedések alkalmazását a fiatalkorúak bíróságától államigazgatási hatáskörbe tette, elvéve a fiatalkorúak bíróságától a gyámhatósági jogköröket.

A fiatalkorúak büntetőügyeivel a járásbíróság és a megyei bíróság foglalkozott. Az ülnökök között a pedagógus szakszervezet, illetve a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének egy-egy tagja is képviseltette magát. A fiatalkorúak ügyésze már ismert státusz volt. Maga a törvény nem írt elő kötelező védelmet, hanem ezzel kapcsolatban egy legfőbb ügyészi utasítás rendelkezett, mely vagylagosan említette a törvényes képviselőt, illetve a gondozót, előbbi terhelvén a fiatalkorúak megjelenésének kötelezettségével.

Környezettanulmányt valamint az iskolai hatóság véleményét kellett beszerezni a fiatalkorú személyi körülményeinek illetve egyéniségének megismerése végett. Szakértőként szakképzett pedagógus kihallgatására illetve a helyi tanács oktatási osztályának véleményezésére kerülhetett sor. Magánvádra és bíróság elé állításra fiatalkorú esetén már nem volt lehetőség. Előzetes letartóztatás akkor volt csak foganatosítható, ha ezt a bűncselekmény különös súlya megkívánta, illetve ha a fiatalkorú eddigi környezetében tovább már nem volt tartható. A tárgyalásról az iskolát is értesíteni kellett és a jogerős ítéletet meg kellett küldeni a fiatalkorú első fokú iskolai hatóságának.

A fiatalkorúak esetében büntetésként szabadságvesztés és pénzbüntetés volt kiszabható, illetve intézkedésként javító-nevelés, és gyógypedagógiai intézetbe utalás, próbára bocsátás és megrovás volt alkalmazható. Halálbüntetés és életfogytig tartó szabadságvesztés kivételes jelleggel még kiszabható volt a fiatalkorúakkal szemben; a közügyektől eltiltás és a foglalkozástól eltiltás csak egy évet meghaladó szabadságvesztés büntetés mellett állhattak mellékbüntetésként. A tvr. behajthatatlan pénzbüntetés esetén még nem tette lehetővé a szabadságvesztésre történő átváltoztatást.

Pártfogói felügyelet helyett a tanács végrehajtó bizottságának hatáskörébe tartozott a próbára bocsátott, a feltételes szabadságra bocsátott illetve javító-nevelő intézetből ideiglenesen elbocsátott fiatalkorúak ellenőrzése. Külön fejezet foglalkozott a nevelők és a gondozók felelősségével. Ez a jogszabály már ismerte az egységes intézkedés, az összbüntetés és a halmazat fogalmát.

Az 1961. évi V. törvény a szocializmus időszakának első büntető törvénykönyve, melynek VI. Fejezete foglalkozik a fiatalkorúakkal, akiket

⁵⁰Berkes György: A fiatalkorú elleni büntetőeljárás újdonságai MJ 1973/3. 517-527. o.

akkor a 14-18 év közötti életkorúakban határozott meg.

Jelentős változásként bevezette új büntetési nemként a javító-nevelő munkát, illetve mellékbüntetésként a kitiltás illetve a kiutasítás intézményét.

Nevelő intézményként bírói megrovásra, próbára bocsátásra, javító intézeti nevelésre; gyógyító intézkedésként pedig kényszergyógykezelésre, illetve gyógyintézeti nevelésre kerülhetett sor.

A szabadságvesztés büntetés végrehajtásával kapcsolatban is kiemelte a fiatalkorúak erkölcsi nevelésének fontosságát és ezzel kapcsolatban rendelkezett a felnőtt korúaktól való elkülönített szabadságvesztés büntetés végrehajtásáról.

A büntető anyagi jogszabályok nagyobb arányú módosítására az 1971. évi 28. tvr-ben került sor, melyben külön végrehajtási fokozattá vált a fiatalkorúak börtöne és a fiatalkorúak fogháza; az összbüntetés maximum időtartamát 15 évben került megállapításra, illetve részletesen szólt a mentesítésről.

Az 1978. évi IV. törvény - többször módosított, jelenleg is hatályban lévő Büntető Törvénykönyvünk - minden eddigi szabályozásnál részletesebben rendelkezik a fiatalkorúakkal szembeni eljárásról. Kiemeli, hogy a fiatalkorú helyes irányú fejlődése illetve a társadalom hasznos tagjává válása a jogszabály célja, s ennek megfelelően büntetés kiszabására csak végső esetben kerülhet sor. A szabadságvesztés legrövidebb tartamát három hónapban, halmazat illetve összbüntetés esetén húsz évben határozza meg. Bevezette a pártfogói felügyelet intézményét, a próbára bocsátást, - maximum egy éves próbaidőben - bármely bűncselekmény esetén lehetővé tette.

A büntető eljárási szabályok első kodifikálására az 1962. évi 8. tvr-rel került sor, melynek XVI. Fejezete foglalkozik a fiatalkorúakkal. Lényegesebb újításai az 1951. évi 34. tvr-hez képest, hogy a nyomozás során a fiatalkorú kihallgatásakor pedagógus lehetett jelen, majd a nyomozás befejezése után kötelezővé vált a védő jelenléte; a törvényes képviselő - a fiatalkorú akarata ellenére is - fellebbezéssel élhetett, illetve perújítási kérelmet terjeszthetett elő; valamint rövidített ítélet megalkotására fiatalkorú esetén nem volt lehetőség.

Ezt követően az 1973.évi I. törvénnyel került szabályozásra büntetőeljárásról szóló törvényünk, mely a Külön eljárások között a XIII. Fejezetben szabályozta a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezéseit, a fiatalkorúak helyes irányú fejlődésének, illetve védelmének fontosságát hangsúlyozva.

Fiatalkorúak bíróságaként a megyei bíróság székhelyén működő járásbíróság (Budapesten a Pesti Központi Kerületi Bíróság) bírálta el a fiatalkorúak büntető ügyeit, kivéve, ha az ügyészség az általános hatáskörrel rendelkező bíróság előtt emelt vádat felnőttkorú elkövető ügyével való

összefüggése miatt. Meghatározta, hogy a tanács egyik tagja nő, egyik ülnöke pedig pedagógus legyen. Kötelezővé vált a védő illetve az ügyész jelenléte első- és másodfokon.

A törvényes képviselő szélesebb körű jogosítványokat kapott, helyzete a védőéhez közeledett, s már eseti gondnok kirendelésére is sor kerülhetett.

A vétségi eljárás szabályait nem lehetett alkalmazni, tárgyalás mellőzésével pénzbüntetés kiszabására nem kerülhetett sor.

Külföldi kitekintés

Európában különböző fejlődési tendenciák alakultak ki a fiatalkorúakkal szembeni büntetőeljárás vonatkozásában. Nagy-Britanniában a szabadságvesztés büntetés kiszabásának elkerülése a cél, Franciaországban a bíróság, illetve a pártfogói szervezet hatékony együttműködése⁵¹.

Ausztriában és Hollandiában a büntetőeljárás lefolytatásától eltekintő megoldással próbálják felelősségre vonni a fiatalkorúakat cselekményeikért. Ezt az intézményt diverziónak nevezték el, mely a nevelés alap gondolatával a büntetőjog szubszidiaritásán túl a büntetőeljárás jog szubszidiárius jellegére is törekszik. Többen kifogásolják ezen eljárást, mert szerintük ellentétes a jogállamiság két elvével: az ártatlanság védelmével, illetve a hatalommegosztással.

A holland HALT - eljárásra - mint alternatív intézkedésre - akkor van lehetőség, ha a 12 és 18 év közötti fiatalkorú az általa elkövetett csekélyebb súlyú bűncselekményt beismeri és az ügyéssel egyeztetett kártérítés nagyságát kifizeti. Vádemelésre tehát csak akkor kerül sor, ha a fiatalkorú eme kötelezettségét nem teljesíti⁵².

Az osztrák JGG törvény öt fokozatot állapít meg a 14 év feletiekre nézve a felelősségre vonás során:

- 1) Új büntetlenségi okot vezet be, mely szerint ha a fiatalkorú 16 éves kora előtt vétséget követ el, de meghatározott okból még nem érett a cselekménye jogtalanságának belátására, büntetlen marad, ha speciálpreventív okok nem kívánják a fiatalkorúak büntetőjogának alkalmazását rá nézve.
- 2) Legalitás elve alóli kivételként az ügyésznek le kell mondania a fiatalkorú büntetőjogi üldözéséről, pl. ha az elkövetett bűncselekménynek nincs halálos következménye.
- 3) Bíróságon kívüli tettkiegyenlítésre van lehetőség csekélyebb súlyú bűncselekmények esetén is, ha nem áll fenn speciálpreventív ok.
- 4) Az eljáró bíróságnak az eljárás megszüntetésére ideiglenesen a főtárgyalás végéig van lehetősége. Ez az ideiglenesség az egy és két év

⁵¹Farkas Ákos: Fejlődési tendenciák a büntetőjogban Európában MJ. 94/3. 188. o.

⁵²Nagy Ferenc: A fiatalkorúak büntetőjoga reformjának szükségessége MJ. 1994/5. 286. o.

közötti próbaidő tartamára szól, egy vagy több meghagyás teljesítésének kötelezettségével (pl. közhasznú intézmény javára történő pénzbefizetés, közérdekű munkavégzés, más jóvátételi megoldások, illetve különböző képzésben való részvételek).

- 5) Az ártatlanság védelmének elvéből adódóan a fiatalkorúnak is joga van ahhoz, hogy a bíróság a bűnösségét megállapító formális büntetőeljárást folytasson le⁵³.

Várható magyar változások

A rendszerváltozás óta számtalan esetben - szinte nyomon követhetetlenül módosították a Btk-t, illetve a Be-t, melynek feldolgozása külön dolgozat témája lehetne.

A jelenleg hatályos rendelkezések alapjaiban nem változtatták meg a két törvényt, de lényeges módosítást jelentett például a Btk-ban a szabadságvesztés legrövidebb időtartamának egy napban, a próbára bocsátás időtartamának egy évtől három évig terjedően való meghatározása, a vádemelés elhalasztása, az előzetes fogvatartás időtartamának beszámítása.

A Be. jelentős változása, hogy a fiatalkorúakkal szemben is lehetővé vált a vétségi eljárás szabályának alkalmazása, az egyesbíró eljárása.

A vádemelés elhalasztásra már sor kerülhet, illetve tárgyalás mellőzésével hozott határozat esetén a törvényes képviselő - a fiatalkorú hozzájárulása nélkül - is kérheti a tárgyalás tartását, illetve önálló fellebbezési és perújítási joga van. Előzetes letartóztatás elrendelése előtti meghallgatásról a gondozót és a törvényes képviselőt értesíteni kell, a védő jelenléte kötelező.

A magyar büntetőeljárásjogban a fent említett külföldi megoldások még nagyon távoli célok voltak, bár a 90-es évek elején megindult az ezirányú fejlődés a megváltozott politikai eszmék megjelenésének köszönhetően, illetve a nemzetközi normákhoz való közeledni akarás miatt. A Magyar Kriminológiai Társaság Igazgatóságának 1993. június 4-i állásfoglalása a büntetőjogi reform szükségességét hangsúlyozta⁵⁴. Kiemelte, hogy a jelenlegi Btk. fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezései a felnőtt korúakéhoz közelednek, pedig a nevelés eszméjének jobban kellene érvényesülnie. Még ez évben a Nemzetközi Kriminológiai Társaság Budapesten tartott kongresszusán felvetették a diverziós megoldások bevezetésének szükségességét, melyben szerepet szántak a rendőröknek, az ügyészeknek, a pártfogóknak és a szociális munkásoknak.

Többen a fiatalkorúak felső korhatárának kitolását igényelték 21 éves

⁵³Orell Ferenc János: A gyerekvédelem rendszerének, illetve a fiatalkorúak büntetőjogának gyakorlatáról ügyészi szemmel. MJ. 1994/8. 492. o.

⁵⁴Nagy Ferenc: A fiatalkorúak büntetőjoga reformjának szükségessége MJ. 1994/5. 287-289. o.

korig, mivel a 18 év felett a fiatal felnőttek esetén a bíróság már így is enyhítő körülményként értékeli a fiatalkort. Mások szerint a fiatalkorúságot nem kellene korhoz kötni, hanem érettségi vizsgálatok döntenék el a speciális szabályok alkalmazhatóságát. A jogtudósok a szabadságvesztéssel nem járó szankciók előtérbe helyezését is fontosnak tartották, tehát a különböző diverziós megoldásokat, a tettes - áldozat kiegyezését, illetve a jóvátételi lehetőségeket hangsúlyozták⁵⁵. Nagy vitákat vált ki hazánkban a most készülő új angolszász alapokra épülő büntetőeljárás-jogi kódex megalkotása. A várható módosítások alapjaiban fogják "megrengetni" büntetőeljárás jogunkat, mert minden hagyomány nélküli intézmények, eszközök bevezetését kívánnák, melynek alkalmazására nincs felkészülve a magyar társadalom, a jogalkalmazók széles tábora.

A nagy horderejű változtatások mellett azonban a fiatalkorúakra vonatkozó külön rendelkezések majdhogynem változatlanok maradnának. A törvényjavaslatnak ugyanis érdekes eleme, hogy már nem a fiatalkorúak nevelését, illetve fejlődésének elősegítését hangsúlyozza, hanem kiemeli, hogy a fiatalkorúakkal szembeni eljárást életkori sajátosságaik figyelembe vételével úgy kell lefolytatni, hogy az elősegítse a fiatalkorúak törvények iránti tiszteletét. A helyes irányú fejlődés védelméről a javaslat csak a vádemelés elhalasztása kapcsán tesz említést.

Véleményem szerint a jelenlegi helyzetben nehéz előre látni a jövőt, melyet még megjósolhatatlanabbá tesz A Gyermekek Jogairól szóló New Yorki Egyezmény alapján ez évben elkészített, gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvényünk, amely szintén új intézmények, elnevezések, intézkedések bevezetésével próbál majd javítani a gyermekek helyzetén.

Úgy érzem azonban, hogy bár az utóbbi jogszabály a gyermekek védelmének igazi garanciáit lesz majd képes nyújtani, a Be. kódexnek is nagyobb figyelmet kellene szentelnie a fiatal korosztálynak.

„Ha az ifjak gondozása és nevelése a helyes úton halad, akkor az állam hajója biztosan halad előre, ha ellenben baj van a nevelés körül, arról jobb nem is beszélni.” (Platon)

Felhasznált irodalom

- 1) A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp. 1958.
- 2) Árvay József: A fiatal bűnelkövetők személyi szabadsága korlátozásáról MJ 1986/2. 83-86. o. Bp. 1958.
- 3) Babay Imre: A fiatalkorúak bíróság elé állításáról ITJ. 1983/2. 73-74. o.

⁵⁵Nagy Ferenc: A fiatalkorúak büntetőjoga reformjának szükségessége MJ. 1994/5. 285-292. o.

- 4) Bakonyi Kálmán: Az egyesbírói hatáskör kérdése a fiatalkorú bűnügyeiben Pfeifer Ferdinánd: Nemzeti Könyvkereskedésének Bizománya, Bp. 1911.
- 5) Bárd Károly, Király Tibor, Kratochvill Ferenc, Tremmel Flórián, Erdei Árpád és Cséka Ervin: Magyar büntetőeljárásjog II. kötet Bp. 1991.
- 6) Bárd Károly és Ijloai László: A büntetőeljárás kézikönyve Bp.1993., 372-392. o.
- 7) Berkes György: A fiatalkorú elleni büntetőeljárás újdonságai in: MJ. 1973/3. 517-527. o.
- 8) Farkas Ákos: Fejlődési tendenciák a büntetőjogban Európában in: MJ 1994/3. 188. o.
- 9) Finkey Ferenc: A fiatalkorúak bírósága Észak-Amerikában és Európában Kolozsvár 1914.
- 10) Heller Erik: Bünvádi perrendtartás a fiatalkorúak bűnügyeiben figyelemmel a törvényhozás feladattár Bp. 1912.
- 11) Huszár Tibor: Fiatalkorúak bűnözés Budapest 1964.
- 12) Kálmán Miklós és Kádár György: A büntetőjog általános tanai Bp.1966. 680-681. o.
- 13) Kemény István: Bíraskodás a fiatalkorúak felett Debrecen 1914.
- 14) Király Ferenc: A büntetőeljárásjog reformja elé in: MJ. 1993/5. 257-262. o.
- 15) Münnich István és Szakács Ferenc: Bűnöző fiatalok Bp. 1982.
- 16) Nagy Ferenc: A fiatalkorúak büntetőjoga reformjának szükségessége in: MJ 1994/5. 285-292. o.
- 17) Orell Ferenc: A gyermekvédelem rendszerének, illetve a fiatalkorúak büntetőjogának gyakorlatáról ügyészi szemmel in: MJ. 1994/8. 491-494. o.
- 18) Vámbéry Rusztem: A fiatalkorúak bünvádi eljárásra vonatkozó külföldi törvények, törvényjavaslatok és szakvélemények Bp. 1911.
- 19) Vámbéry Rusztem: A fiatalkorúak bírósága Bp. 1911.
- 20) Be. Kommentár Bp. 1967.
- 21) Be. Magyarázat Bp. 1982.

*****

A bűnözésben bekövetkezett szerkezetváltás folytán jelentősen megnőtt a szervezeten, illetve erőszakosan, fegyveresen elkövetett bűncselekmények száma (kábitószeres-, terrorbűncselekmények). Ennek következtében a tanúzási készséget ma már nem csak az a körülmény befolyásolja, hogy a tanúskodás a tanú idejébe kerül, hanem az is, hogy a szervezett bűnözés elleni tanúskodás esetén a tanú élete és testi épsége is veszélybe kerülhet. Ezért a tanúk védelme egyre inkább a figyelem középpontjába kerül, egyre nagyobb az igény a tanúvédelmi intézmények megfelelő szabályozására. Erre szükség is van, hiszen az igazságszolgáltatást segítő tanú méltán várhatja el, hogy vallomását minden fenyegetéstől és későbbi retorziótól mentesen tehesse meg, másrészt a büntető igazságszolgáltatás is nehéz helyzetbe kerülhet a tanúk, ill. vallomásuk nélkül.

Ezek a törekvések a Be. javaslatban is megtalálhatók:

A tanú életének és testi épségének vagy személyes szabadságának védelme, valamint annak érdekében, hogy a tanú a vallomástételi kötelezettségének eleget tegyen és a vallomását megfélemlítés nélkül tegye meg, a tanút a törvényben meghatározottak szerint védelemben kell részesíteni.

A tanúvédelem köre:

Alapvető kérdés a tanúvédelem személyi és tárgyi körének meghatározása.

1./ Tárgyi kör

Annak a meghatározása, hogy milyen bűncselekmények (ill. bűncselekményi kör) esetén van lehetőség az egyes tanúvédelmi intézkedések alkalmazására.

Külföldi tapasztalatok azt mutatják, hogy a tanúvédelem szükségessége a szervezett és erőszakos bűnözés területén merül fel, célszerű lenne nálunk is ezekre a bűncselekményekre korlátozni ezen intézmény alkalmazását (egyértelmű például, hogy a közlekedési és kisebb súlyú vagyon elleni bűncselekményeknél ez a kérdés általában fel sem merül).

2./ Személyi kör

A tanú fogalma: az Európa Tanács tanúvédelemmel foglalkozó szakértői bizottságának II. Munkaokmánya szerint - mindenki, aki a büntető igazságszolgáltatás számára releváns tényről tud. A magyarázat szerint a tudomás nem csak észlelésen alapulhat, hanem szakértelmen is, így a szakértő is "tanú." Kérdés, hogy mikor kell a tanú számára védelmet

⁵⁶Szakonyi Szabolcs, bírósági titkár, Zalaegerszeg

nyújtani, milyen mértékű fenyegetettség esetén alkalmazhatók a tanúvédelmi intézmények?

Az osztrák büntető-eljárási törvény szerint akkor, ha a tanú élete, testi épsége, egészsége vagy szabadsága komoly veszélyben van.

Véleményem szerint az élet és a testi épség elleni közvetlen fenyegetés feltétlenül megalapozza a tanúvédelem alkalmazhatóságát.

A javaslat szerint a tanú különösen védetté nyilvánítható, ha

- a) vallomásától várható bizonyíték mással nem pótolható
- b) személyét és tartózkodási helyét a gyanúsított és a védő nem ismeri és
- c) személyének felfedése esetén a tanú vagy hozzátartozója élete, testi épsége, vagy személyes szabadsága súlyos fenyegetésnek lenne kitéve.

Az a., pont esetén a tanú releváns tényre, körülményre nyilatkozni nem tud, a b., pont esetén a bizonyíték máshonnan is beszerezhető, ha pedig a gyanúsított vagy a védő a tanú személyét vagy tartózkodási helyét ismeri, akkor a tanúvédelemnek nincs értelme, tehát az érdemi rendelkezés a c., pontban található.

A Javaslat nem a közvetlen, hanem a súlyos fenyegetés kifejezést használja, az azonban, hogy milyen fenyegetés súlyos, nem határozza meg (a fenyegetés fogalmát a Btk. 138.§-a határozza meg).

Egyes tanúvédelmi intézmények:

A tanúnak védelmet kell nyújtani a tárgyalás előtt, alatt és utána is, így a védelem eszközeit rendészeti, illetve büntető anyagi- és eljárásjogi szinten is szabályozni kell.

A fizikai védelemre főképp a rendészeti szabályozás vonatkozik, bár egy keretszabályt a Javaslat is tartalmaz: a nyomozó hatóság a ügyész és a bíróság rendelkezhet úgy, hogy a rendőrség a tanú részére a külön jogszabályban meghatározott személyes védelmet nyújtson.

Az anyagi büntetőjogi szabályozás tekintetében a fő kérdés az, hogy a tanúk ellen ilyen minőségük miatt elkövetett bűncselekményeket sui generis bűncselekményekként kell-e szabályozni (mint pl. a hamis tanúzásra felhívás), vagy elegendők a már meglévő törvényi tényállások minősített esetei (pl.: aljas indokból vagy célból elkövetett emberölés, testi sértés, ill. a kényszerítés tényállása).

Az eljárásjog területén igen változatosak lehetnek a tanúvédelem eszközei - a tanú lakcímének titokban tartásától egészen a teljes személyazonosság-cseréig.

Valamennyi tanúvédelmi intézmény csak a védelem egyes jogainak (pl. iratbetekintési, kérdésfeltevési jog) korlátozásával, ill. bizonyos alapelvek (közvetlenség, nyilvánosság elve) sérelmével valósítható meg, ezért különös tekintettel kell lenni arra, hogy a védelem-, a tanúk-, és az igazságszolgáltatás érdekei közötti egyensúly fennálljon.

Tanúvédelmi eszközök a büntetőeljárásban:

I./ A tanú jogi képviselőhöz való joga

A büntető-eljárási törvények általában kötelezik a hatóságot arra, hogy a tanút kioktassák vallomásmegtagadási jogára, ez általában azonban mégsem elég, mivel a jogban járatlan tanú nem látja át, hogy az általa közölt adatoknak milyen hatása van az ő későbbi büntető-eljárásbeli helyzetére - ezért szükséges lenne, hogy a kihallgatáson a tanút ügyvéd segíthesse.

A Javaslat tartalmaz idevonatkozó rendelkezést, amely a "segítő ügyvéd" szerepét is meghatározza egyben: A tanú érdekében segítőként meghatalmazott ügyvéd járhat el, ha a tanú a jogairól való felvilágosítás céljából ezt szükségesnek tartja...

A kihallgatásnál jelen lehet a tanú érdekében eljáró ügyvéd, aki a tanúnak felvilágosítást adhat a jogairól, de más tevékenységet nem végezhet, a vallomást nem befolyásolhatja.

A kihallgatásról készült jegyzőkönyvet megtekintheti, észrevételeit írásban vagy szóban előterjeszheti. A fenti megoldás büntető-eljárásbeli szabályozását szükségesnek és megfelelőnek tartom. (Különösen a vallomásmegtagadási jognál van jelentősége.)

II./ A tanú vádlott távollétében történő kihallgatása, ill. zárt tárgyalás elrendelése

Az intézmény akkor alkalmazandó, ha a tanúvallomás megtételét a vádlott jelenléte akadályozza (a tanú élete, testi épsége tulajdonképpen nincs közvetlen veszélyben) - ez általában szexuális és erőszakos bűncselekményeknél fordul elő.

A hatályos Be. 201. §-ának /2/ bekezdése is lehetőséget ad erre, azáltal, hogy engedélyezi, hogy a tanács elnöke a vallomástétel tartamára eltávolítsa azt a vádlottat, akinek jelenléte a tanút vallomásában zavarná. Ugyancsak az előbb említett bűncselekményeknél célszerű - és egyben általában szükséges is - a zárt tárgyalás elrendelése.

A Be. lehetőséget ad a nyilvánosság kizárására "erkölcsi okból", a Javaslat ezt megengedi akkor is, ha ere az eljárásban résztvevő személyek vagy a tanú magánéletének védelme érdekében szükség van. A védekezési jog sérelme kiküszöbölhető azzal, hogy a kihallgatáson a védő jelen lehet, ill. a vádlottal ismertetik az elhangzottakat a tanúvallomást követően. A felolvasásnál a közvetlenség elve sérül, ezért célszerűbb a védő jelenléte, bár a tanúvallomás felolvasásának lehetőségét a Beismeri (83.§ /3/ bekezdés) - ... felhasználható az okirat, ha a vallomástevő nem hallgatható ki (203.§ /1/ bekezdés) - a tárgyaláson fel kell olvasni azt a bizonyítás eszközéül szolgáló okiratot, vagy iratot, amelynek tartalmát a bíróság bizonyítékként értékeli.

Véleményem szerint, ez a tanúvédelmi eszköz csak "enyhébb" esetekben célravezető önmagában, a tanú életének és testi épségének megóvására csak más intézkedésekkel együtt alkalmas (pl. a tanú személyi adatainak zárt kezelése, védő irat-betekintési jogának korlátozása, stb.).

III./ A tanú személyi adatainak titokban tartása

Abban az esetben, ha a tanú nem tartozik a vádlott ismeretségi körébe, elegendő lehet a tanú személyi adatainak zárt kezelése. Erre a Be. is lehetőséget ad, és a Javaslatban is szerepel, bár ez utóbbi a tanú nevének zárt kezelését csak kivételes esetben engedi meg.

Ebben az esetben a közvetlenség elve nem sérül, és a védelemhez való jog is csak kis mértékben csorbul, hiszen a vádlott és a védő kérdéseket intézhet a tanúhoz.

(Egyes vélemények szerint itt a védelemhez való jog jelentős sérelmet szenved, mivel a tanú szavahihetőségéről nem lehet meggyőződni - véleményem szerint erre a tanú személyi adatainak ismeretében sincs nagyobb lehetőség.)

IV./ Operatív személy alkalmazása

Ebben az esetben a tanú a hatóság valamely tagjával közli az ügyre vonatkozó információit, és a tárgyaláson ez a személy hallgatható ki. Ekkor a vádlottnak a fair eljáráshoz való joga nagymértékben korlátozódik, mivel sem a közvetlenség elve, sem a védelemhez való jog nem érvényesül maradéktalanul.

Sem a vádlott, sem a védője nem intézhet kérdéseket a tanúhoz, és a bíróság is csak közvetett módon szerez tudomást a tanú által észlelt adatokról, körülményekről, így a tanúvallomásban lévő esetleges ellentmondásokat nem lehet felfedni. Mindezek alapján ezen tanúvédelmi intézmény alkalmazását nem tartom elfogadhatónak. Elegendő egyéb eszköz állhat rendelkezésre a tanú védelmére, melyek kevésbé sértik a vádlott védekezéshez való jogát.

V./ Anonim tanú - tanúvallomás felvétele a tárgyalás előtt

Ez lényegében bizonyítás-felvétel a bírósági tárgyalás előtt. A közvetlenség elve nem sérül, mivel a tanú a vallomását a bíróság előtt adja elő, de a tárgyalást megelőzően.

A német bírósági gyakorlat ismeri azt az esetet, amikor a tanúkihallgatást "vizsgálóbiztos" fogatosítja. Vizsgálóbiztos lehet az eljáró tanács egy vagy több tagja, esetleg más bíró.

A német büntető-eljárás törvény szerint a vádlottat és a védőt a vizsgálóbiztosi kihallgatásról nem kell értesíteni, ez az eljárás sikerét veszélyeztetné - ez alatt elsősorban az értendő, hogy a bizonyítás felvételét megakadályoznák.

A Javaslat is tartalmaz hasonló rendelkezést: Lehetőséget ad arra, hogy a veszélyeztetett tanú csak a nyomozás során tegyen vallomást - ilyenkor a védő és a gyanúsított a kihallgatáson nem vehet részt. Erre az intézkedésre "különösen védett tanú" esetében kerülhet sor. A tanú különösen védetté nyilvánításáról az ügyész indítványára a nyomozási bíró döntene. A védelemre szoruló tanút a nyomozati szakban ugyancsak a nyomozási bíró

hallgatná ki. (A nyomozási bíró egyébként bizonyítási cselekményt csak kivételesen, abban az esetben végezne, ha alaposan feltehető, hogy a bizonyítás felvételére a tárgyaláson már nem lenne lehetőség - ide tartozik a veszélyeztetett tanú kihallgatása is.)

Ebben az esetben a védelemhez való jog csorbul, de a tanú szavahihetőségének ellenőrzésére a bíró általi kihallgatás némi - természetesen nem teljes - garanciát nyújt, de olyan tanúvédelmi intézkedést, amelynél minden alapelv és a vádlott minden jogosítványa is maradéktalanul érvényesül, nem fogunk találni, mert az már a tanú védelmének rovására menne. A Javaslatban foglalt intézkedést elfogadhatónak tartom, esetleg a védő részvétele engedélyezhető a kihallgatáson, ekkor azonban szükség lesz új törvényi tényállások megalkotására (pl.: védett tanú személyes adataival való visszaélés).

VI./ Tanúkihallgatás technikai eszközök segítségével

Ezen eszköz alkalmazásakor a tanú külön helyiségben tartózkodik, és egy zárt láncú audio - video kapcsolat útján történik a kihallgatás. (A tanú hangja el van torzítva, arca elmaszkírozva.) Németországban alkalmazták 1984-ig, amikor a Bundesgerichtshof kimondta, hogy a bírósági tanúkihallgatáson optikai vagy akusztikai álcázás igénybevétele a védelemhez való joggal nem egyeztethető össze. További hátrány, hogy a megfelelő technikai eszközök biztosítása jelentős anyagi beruházást igényel.

A javaslat ide vonatkozó része: A nyomozási bíró az ülést a mozgóképet és a hangot egyidejűleg továbbító készülék zárt láncú közvetítése útján is tarthatja. Az ülésen védő részvétele kötelező, a védőnek az ülés tartama alatt a gyanúsítottal azonos helyen kell tartózkodnia.

Tanúvédelmi eszközök az anyagi büntetőjogban

A fentiekben - természetesen nem taxative - felsorolt eljárásjogi intézmények nem elegendők a tanúvédelem problémájának kielégítő megoldására, szükség van új anyagi jogi szabályok megalkotására is. Egyrészt azért, hogy a tanú zártan kezelt adatai valóban titokban maradjanak, másrészt hogy a tanúk ellen ebbéli mivoltuk miatt - akár a vallomás megtétele után, akár azelőtt - elkövetett bűncselekmények megfelelő büntetésben részesüljenek.

Célszerű lenne például - a különleges személyes adatokkal visszaélés (Btk. 177/B. §) mintájára önálló tényállást létrehozni a tanú személyi adatainak védelmére:

Aki a védett tanú személyes adatait:

- jogellenesen nyilvánosságra hozza,
- jogosulatlanul megszerzi, felhasználja, vagy illetéktelen személy részére hozzáférhetővé teszi, büntetést követ el.

Az eredményességtől függően (a tanú élete, testi épsége valóban veszélybe kerül-e) indokolt lehet minősített esetek szabályozása is.

Az anyagi büntetőjog eszközeivel kell fellépni azon magatartások ellen is, amelyek a tanú megfélemlítésével próbálják a büntetőeljárást befolyásolni, annak sikerét megghiúsítani.

A vallomás megtétele előtti fenyegetés szankcionálására egy speciális kényszerítési tényállás létrehozása lehetne megoldás (pl. hamis tanúzásra kényszerítés).

Aki a tanút erőszakkal, vagy fenyegetéssel arra kényszeríti, hogy a hatóság előtt az ügy lényeges körülményeire vonatkozóan valótlan vallomást tegyen, vagy a valót elhallgassa, büntettet követ el.

A tanúvallomás miatti utólagos bűncselekmények esetén megfelelő a jelenlegi szabályozás, tehát pl. emberölés vagy testi sértésnél az aljas indokból vagy célból elkövetett minősített eset (tekintettel arra, hogy ezek a bűncselekmények - ha a tanúvallomás megtétele után követik el - az igazságszolgáltatást (már) nem befolyásolják, így ezek tárgya az ember élete, ill. testi épsége).

A leírtakra tekintettel úgy gondolom, hogy a tanúvédelem megfelelő anyagi-, eljárásjogi és rendészeti szabályozására mielőbb szükség van, annak ellenére, hogy számos gyakorlati, elméleti és technikai probléma megoldásra vár még ezen a területen.

(Hogyan oldható meg például teljes személyazonosság-csere esetén a tanú új életének megszervezése, milyenek legyenek a tanúvédelmi központok, és egyáltalán ez egy olyan méretű országnál, mint Magyarország, milyen szintű nemzetközi együttműködést igényel?) Mivel a nemzetközi bűnözés az államok közötti mind szorosabb bűnügyi együttműködést kívánja meg, törekedni kell a jogharmonizációra a büntető anyagi és főleg az eljárásjog területén. Hiába került megalkotásra az 1996. évi XXXVIII. törvény a nemzetközi bűnügyi jogsegélyről akkor, ha annak végrehajtását, hatékony működését az államok közötti szabályozásbeli különbségek megakadályozzák, ill. megnehezítik.

A Javaslatban szabályozott tanúvédelmi intézmények megfelelő kezdő lépést jelenthetnek ahhoz, hogy ezen a jogharmonizációs úton elinduljunk, a későbbiekben pedig a gyakorlati tapasztalatok fogják egy-egy intézmény létjogosultságát megalapozni, vagy elvetni.

*****